

Спасибо, что
читаете мою книгу.
С разрешениями использован
в интернете.
Автор Наилов
4 декабря 2013г.

МАРИЙ ЭЛ РЕСПУБЛИКЫСЕ
«МАРИЙ ЖУРНАЛ» КУГЫЖАНЫШ УНИТАР
КАЗНА ПРЕДПРИЯТИЙ

Юрий Соловьев

ТУМЫШАН ЛЕВЕДЫШ

Повесть, ойлымаш, пьесе

Йошкар-Ола
2012

УДК 82/89
ББК 84 (2 Рос=Мар) 44
С 603

Книгам Марий Эл Республикысе тӱвыра, печать да национальность паша шотышто министерствын «Массовый информаций да книга лужмо пашам 2009-2013 ийлаште нӧлталын, вияндыен колтымаш» целевой программыж почеш савытктым.

Соловьев Ю.И.

С 603 Тумышан леведыш: повесть, ойлымаш, пьесе.— Йошкар-Ола: Марий Эл Республикысе «Марий журнал» кугыжаныш унитар казна предприятий, 2012. — 240 с.

ISBN 978-5-91716-164-8

Юрий Соловьевын тиде сылнымут книгашкыже икмыняр повесть, ойлымаш да драмым пуртымо. Нуно тачысе пагытын тӱрлӧ йыжынглажым авалтат, илышыште вашлиялтше ятыр онгай да, манмыла, шӱм-мокш гочак вошт эртыше, чоным тарватыше сӱретлам ончыктат.

Автор «Йыван Кырла» драмыжлан Марий Эл Республикын С.Г.Чавайн лӱмеш Кугыжаныш премий да Эстон родо-тукум калык-влак программын премийже дене палемдалтын.

Тиде книгам тӱрлӧ ийготан лудшо танна-влаклан темлена.

ISBN 978-5-91716-164-8

© Соловьев Ю.И., 2012
© ГУКП «Марий журнал», 2012

Повесть

ТУМЫШАН ЛЕВЕДЫШ

Илыш сүрет повесть

ЛУДШО ЙОЛТАШЕМЛАН

Поро лудшо йолташем, поро жапет лийже. Тиде книгам лудын лекташ жапым муатак манын, шонем. Тўналтыште чонем гыч лекше, ушешем кодшо икмыняр шомакым ойлен кодынем. Юмашне, туныктем манын итак шоно. Лудын лек да, просто шоналте...

А тиде книга дене тебе мом каласынем...

Тумышан тўрлў мо лийын кертеш: чийыме вургем, малаш вочмо годым вуйге-почге уралтме леведыш (тыгайжым рожен йолаш пагыт гыч моткоч сайын шарнем); оралте леведыш; эсогыл... уло мланде леведыш — ончалат глобусым, да южик годым чылт ўрат — пуйто тудымат тумыштен пытарыме: океантенгыз, курык, ошман-чодыран кундем, да... пўртўс поянлыкым лукмо пургед пытарыме пундашдыме да нимучашдыме карьер (тыгайжым Йўдвельште илыдем годым шўртнўым мушмо кундемлаште ятыр ужынам), снаряд да бомбо пудештме деч вара кодшо лаке-вынем-влак, иктеш погымо кугу курыкыш кушшо шўк курык, да могай тушто «иктеш погымо»?! — кўлеш-оккўлыштак алякын кышкен кодымо шўк-куштыра да... тулеч моло, тулеч моло мландывалыште тырын-тўрын рожлам ушештарат. Нуныжым вара Пўртўс-ава э-э орланен тумыштен толаша. Кертеш мо тудо шкетак эмлалтын нине сусыр дечын? А айдемыже кушко онча? Ушанже! Тудыжын шўмжў могайрак гын? Шўмжў дене иктеш кылдалтше чонжо кузе ила да кузе чыта гын? Тудыжат тумышан улмаш, шатын! Тачысе илыш кўкшыт гыч рашак ужам: шыгыр чонанжын чоныштыжо вержат окса калталык веле да тыгодымак ўрам — тудо тичмашын аралалт кодын, а весыжын тореш-кутынь корешан, сусырген пыгыше, тумыштен пытарыме... Тыгайже путырак кожмакшын, кумда чонанжын. Вет лачак садыгайын чонжо шўм-моکش йотке коршта эн лишыл — ача-ава, иза-шольо-ака-шўжар, шочшо, пелаш — ег-влак верчат веле огыл, коршта чонжо уло Тўня, уло Сандалык верч...

Кажне айдеме — ойыртемайтше, шкешотан уш-акылан, кумылан... Кажныжын чоныштыжо тудын гына, тетла ниго дене тагастараш лийдыме шерге чинче падыраш йӱлен ила. Кажныжын шкенжын. Кузе уке гын? Вет чылан икгай лийыт ыле гын, ылышыже мо тӱсым налеш ыле?.. Тыгак шочеш иктешыже калык. Садланак калыкшат мылам адак тумышан гаяк чучеш. Пуйто тудат тӱрлӧ ластык дене урген-тумыштен пытарыме леведыш дене урналтын. Могай гына ылыш пӱрымаш гыч тудо ок шого?! Но шуыжыже садак сенгыме, ончыко пентгыдын, патырын да лӱдде тошкалме койышан. Кузе уке гын? Тугеже тыгай ылышышке шуына ыле мо? А такшым кушко шуыннаже?..

Илышыштем ынде тӱрлӧ кундемыште лийынам, ятыр ужынам, книгагат мочоло лудынам. Южо сӱретше кызыгат ушыштем. Но ик савыктышыште (а ылышысыжым шке возымаштем ончыкытынем) ик онгайым лудмем ушыштем чотак лакемын. Южгунамже воктенак иктаж-могай тӱрсырым, ваш-ваш умылыдымашым ужам да саде книга ушышкем толын пура. Ала тыге сӱрал огыл гынат, тидым лудшылан шуктынемак.

...Икана эмлымверысе ик палатыш коштын кертдыме пациентым конденыт. Саде палатыжым лӱмын тыгай черле-влак-лан келыштарыме улмаш. Окна воктенсе кроваттыште тудын семынак ӱмыр мучкылан кровать пелен лияш пӱралтше вес черле дене нуно вашке палыме лийыныт. Садыже, окна воктен кия да, эре уремыш ончен. А вара, икшырымын да ик семын рончалтше ылышым кеч изиш да сылнештараш манын, пошкудо черлылан уремыште мо ышталтме нерген сӱралын, кумылын каласкалаш тӱнгалын. Вет тудыжо пырдыж воктене киен, окна вельш вуйымат савырен кертын огыл. Ик гана эмлымвер оралте воктенсе паркым сӱретлен, могай кайык-влак чонештылме нерген каласкален, могай пушенге кушмым радамлен, тӱсыштым уло чонжым пыштен сӱретлен. Вес ганаже айдеме-влакым авалтен: кажныже мом ыштылеш, мом чиен, корно дене кузе ошкылеш, кӱм вашлиеш... Илен-илен, пырдыж воктенсе черлын кумылжо йӱршын йӱкшен — вет тудо уремыште мо ышталтмымат ончалын огеш кертыс. Варажым окна воктен-сылан кӱранаш да сыраш веле тӱнгалын.

Ик йўдым окна воктенсе черлым кокыртыш кучен, шўлышжў петыралтын. Медшўжарым ўжмў олмеш пырдыж воктенсет шып лийын возын, пуйто нимомат ок кол. А эрдене окна воктене кийыше пациентым моргыш ужатеныт. Пырдыж воктене кийыше пациент пуйто тидым гына вучен, медшўжаршамычым ўжын да кроватишым содоррак окна воктеке кусараш йодын. Но окнашке ончалмек, саде черлет уш кайымеш ўрын: окна гыч сўрал тўням авырыше пошкудо оралтын пич кермыч пырдыжше веле койын. Колышо пошкудыжо пырдыж воктене кийышын илышыжым кеч изиш да сўрастараш манын, чылажымат шке гыч шонен ойлен улмаш. Ончыкыжым угыч йолўмбақ шогалаш нимогай ўшан лийын огыл гынат, илышым йўратен илен: пўртўсым, калыкым, тудын гаяк туткарыш логалше палатысе пошкудым, уло тўням... Йўратен да пошкудын корштышо чонжым тумышташ тыршен...

А ынде айста меат окна шарчанам кеч изиш почына да, (тоштын-тоштдеак маннем ыле) уке, лўдде тумышан кумда илышышнан ик изи аланжым гына ончалына. А шарчам почмекыже, тушто пырдыж ок лий? А лиеш гын?..

ЮЖГУНАМЖЕ ПОШКУДЫНАМАТ ОГЫНА ПАЛЕ

— Пошкудым веле мо?! Пашам пырля ыштыме йолташ-нам, эсогыл родо-тукымнамат: мо дене илат, манмыла, мом кочкыт, мо южым шўлат, чоныштым мо туржеш?.. Такшым ең чонышко пураш да тушто пургедаш сўралжат огыл... Да могай тушто «сўралже» да мойнжо, нигон праваже уке. Тиде вет йоршын посна тўня, чон тўня, тудым нигō тўкышаш огыл. Огыл да... Илышыштыже гына чўчкыдынак монтешла лектеш шол. А польш кўлым-йодмым моткоч шижын моштыман. Такшым тыште, Йўдвелне, вес паша-ла, — «Литературный салон», вес семынже сылнымут пайрем, эртыме коклаште канышым увертарымек, чайым йўмō посна пōлемыште тамакам тўргымō годым ала мылам, ала шке семынже шонкален да тамак шикшым келгын нелын, икымше школын директоржо Нина Ивановна ойлыштеш. Тудо Йўдвелне ынде коло ий утла ила, тысе илышым, калык йўлам сайын пала. Садланак мыланемат, йўдвелын нōргō падырашыжлан, тудым колышташ пеш онгай да пайдале. Адакшым, сип Йўдвел олаш миен лекмек, вашталташ мийыме редактор Илья Юрьевич деч вара эн ондакше лачак Нина Ивановна дене палыме лийым. Поро, кумылзак ўдыра-маш. Тудым колыштам. — Палыдыме Анкель... Туге шол, пагалы-мем, илышыште лиеда: ила айдеме воктеннак, а ме огына пале, кō тудо тугай, манмыла, могай тамакым шупшеш, мо чонжым туржеш?.. — мут мундыражым эше ик гана пōрдыктен савыралеш ыле, векат, но тыгодым помыжалтме гай лие да, савырнен, мыйым шымленрак ончале. — ...Сын кун денат, капкыл денат, Юрийваныч, тендан гайрак ыле индешлымше ийлаште «Арктика» райгазетнан редакторжо...

«Ваныч огыл, Ильич улам» манын тōрлатынем ыле, но

тыгодым пөлемыш эше икмыняр туныктышо, ўдырамашыже-пөрӱенже, пурыш да нунат тамакым ылыжтышт, мемнан йыр чумыргышт. (Йўдвельш мийымек, тўналтыштак шекланышым — тусо ўдырамаш-влак тамаклан тунемше улыт, ятырын тўргат.) Пөлемыш омсам почешрак вончышышт вес тўшкашке чумыргышт да поче-поче анекдотым тутыш туржаш тўналыч. Мемнан йыр чумыргышышт мо шотлан мут рончалтым вашке умылышт, мутланымашке ушнышт.

— Йолжо коршта ыле докан... Шарнеда, окшакленрак коштын. Газетыште возымыжо мылам дык такшым эре онгайын чучын, но поснак фотосўретым пеш чаплын ышта ыле, — пөлемыш але гына пурышо кокла гыч иктыже, тамакым ылыжтымек, келгын шўлалтыш.

— Кайыш «материкыш» да кужун ыш иле. Туге шоктыш... — кумшо туныктышо шомакыш ушна.

— А вет эше самырык ыле — илаш да илаш, — мутым тушкалтыш эше весыже. — Такшым өраш нимолан... Йўын колден дыр. Тыгат лийын кертын...

— Туге шол, Йўдвельште кужу жап илышын «материкысе» ўмыржо кўчык.

— Садланак южик годымжо пенсионер-шамыч Кугу мландыш каяшат лўдыт. Тыштак чылаштым йыгыжтарен-тўлыжтарен илат.

— Но вет садыже пеш самырык ылыс.

— Ала коленжат огыл?

— Вернак, газетыште некролог мойн лиеш ыле. Элна кумда гынат, тыгай шомак лекме годым милиций илыме кундемшыкыже молгунам кычал-йодыштво кагазым колта ыле, але СССР мучкат розыскым увертарен. Вет содыки лу ий угла моли ыштыш редакторлан.

— Туге гойо.

Бнде погынышо вич-куд туныктышо коклаште ик ойсавыш йыр мутланымаш ылыже.

— Ончылгоч тойымо айдемын ўмыржō кужу лиеш, маньыт.

— Туге ынде.

— Тугак лийже.

— Коленак манме шомак шоктен гын, араман огыл тудо.

Шикш тул деч посна ок лек, маныт. Мый тыге шонем, — ойлышо-влак коклаште тыглай гына, нимогай йўкпале деч посна, икшырымын шоктыш.

— Уке, тыгайым колалтын огыл...

— Мыят колын омыл...

— Умылышым, кө нерген ойледа, — пөлемыште Нина Ивановна дене эше коктын улмына годымак тўнгалме мутланымаш гыч кө нерген шомак лекмым тогдайымым йўкын луктын пыштышым. Мыйже, «Арктика» райгазетын редакторжылан шогалмеке, редакцийысе мо аралалт кодшо тошто подшивке-влакым икымше кече гычак шераш тўнгалым, газетын эртыме корныжым, верысе кундемын эртыш ылышыжым шымлен лектым, могай жапыште могай редакторын ыштымыжым тергышым. Индешлымше ийлаште редакторлан тыршыше Юргис Анкельын лўмжак мыланем онгайла чучо — ала латыш, ала рушанше немыч... Пашаже национальностьыштат огыл, а Анкель «Ангел» манмыла шоктымылан. Тыгай фамилиянат лияш кўлеш вет. Вес элыштыже эше йўра веле. Но Российыште чылан гаяк «...ов» да «...ев»-шач улыт гын... Арален шуктен мо суксо-пўрышыжў тудым? Садлан лўмжым огыт ойло гынат, кө нерген шомак лекмым вигак умылышым.

— Саде нерген, — пенгыдемдышт. — Ме тудым Юрий Иванович манынна. А чынжым гын Юргис Юозофович, трукышто каласен керташат ок лий, ойлыман ыле. Могай калык гыч гын?..

— Тудым немыч ўдырамаш кычалеш гын, немыч улде... Садланак Юргис Юозофович...

— Мый тыгай историйым колын омыл, — малдалым, «Молан ом пале? Ну-ка, каласкалыза чечасак радамын», маншыла.

— Пашаже теве кушто, — кумылын каласкалаш тўнгале Ольга Петровна. — Икана тудын лўмжў «Жди меня» передачыште йонгыш. Саде Юрий Иванычнам ала-могай немыч ўдырамаш кычалеш улмаш. Телевизор дене ончыктышт: ўдырамаш шинча инвалид коляскыште...

— Шогыза, Ольга Петровна, коляскыште шинча ыле мо? — шупшыл шуктыдымо шикшым лугыч пўргале вес туныктышо, Виктория Георгиевна. — Мылам гын креслыште шинчымыла чучо.

— Уке-е, инвалид коляскак ыле, огыл мо?

— Ала немыч-влакын креслышт тыгай шотан улыт гын веле? Вет ўдырамашын коштын кертдыме нерген вўдышў-влак нимом ышт ойлыс, — Виктория Георгиевна, математикым туныктышо, рашлыкым йўрата.

— Чынак, мыят тыгайым нимат шым кол. Йонгылыш умыленам гынже, сай веле. Тазак гына лийже. Дык вот, воктеныже ўдыржў шога. Тўсшў чылт ачажын! Ну, мый Юргис нерген ойлем. Тыгай лўм чўчкыдын ок вашлиялт, садлан вигак тогдайышна: тиде — мемнан редакторна, а немыч ўдырамаш воктене шогышыжо — ўдыржак. Вашмутым пуэн ала уке, рашыжым ом шинче. Такшым тылеч вара ик передачыMAT шым кодо, ала вашешта дыр да вашлиймыштым телевизор дене, содыки, ончыклат манын шонышым. Вет тыгайже чўчкыдын лиедас. Ала серышым возен колтен? Такшым, могай сылне сўрет-сюжет лиеш ыле! Немыч ўдырамашын ойлымыж гыч пешак романтика шўлышан историйла шоктыш. А ўдырамашлан мо кўлеш?.. Онгайыс... Шинчавўдемат лекте...

— А вет саде передаче деч варажымак, шарнеда, кужун ыш кучалт? — Виктория Георгиевна пуйто теоремылан чын иктешлымашым вереште.

— Тугела чучеш...

— Точно!

— Нигўлан ыш ойло...

— Ой вет ўрыктарыш тудо тунам мемнам Заполярье гыч йўршешлан кайымыж деч ончыч погынымо чеверласыме касыштыже! Шоныдымын-вучыдымын... Шарнеда? Тунам олесе библиотекеын залышкыже, «Литератур салонышкына», калык тачысе гаяк шын-шын погынен ыле. Молгунамат тыгай каслашке калык ятырак толын. Но ту ганаже утларакат чумырген ыле...

Тыгай каслашке Йўдвел олаш кумда Российын тўрлў луклаж гыч але веле толшо-влак кошташ пугырак йўратат. Тидыжым мый, у северянин, шкежат вашке умылышым. Вет тыште, мўндыр вельште, ий да лум лонгаште, шижде-вучыдымын кожганыше поран-ураган лўпшымо кундемыште илыше-шамыч дене палыме лияш моткоч сай йўн. Пеш пайдале кас! Тыште чылан толшо улыт: ваш-ваш тергат, шымлат, эскерат; он-

чычат, шенгечынат, манмыла... Такшым гын кажне ошкылетым тергат. Шүртнет гынже, ой, тарвана вет вара шомак. Манеш-манеш семен... Садланак тергат, садланак шкеныштымат саклаш тыршат. Но илыш илышак вет. Садак шкенжыным налеш... Арам мо ойлат: «Тиде Н-ск посёлко пуйто ик леведыш дене леведалтын...»

Такшым, йүдвел ола-посёлко-влак кугу огытыл. Садлан тушто ваш-ваш чылан чыла гаяк палат. Манмыла, ик мучаште тўрвынчат гын, вес мучаште кўдырчын шокта. «Кўдырчын» манам да, Марий мландыштыла кўдырчыжō тушто нигунам ок сургыкто. Адакшым моло культурный мероприятий тўвыт уке гын, куш эше лектат? Телым — полярный йūd, уремыште эре пычкемыш; кенезым эре кече онча... От пале куш пураш. Адакшым кенезымже пел олаже отпускыш «материкыш» чо-нешта. А игечыже могай шогымым каласаш манын, шонен-вучыдымын шочшо ик мутланымашым шарналтем. Пачерем кокымшо подъездыште. Редакцийыш кайышаш корно ондакше пōрт воктенак эрта. Пытартыш подъездыштыже илыше пыкше гына тошкылтшо пенсионер Михалыч уремысе тошкылтыш площадкыште кельштарыме тенгылыш мотор игече годым яндар южым шўлалташ лектын шинчешат, кажне эртен кайыше дене саламлатеш, мутым вашталта. Мыйым, конешне, ок пале, шонышым ондакше. «Салам» манын, воктечше эртен кайынем ыле. Могай тушто?! Пашаш лекме кокымшо кечынак «Тый у редактор улат вет?» йодо...

И вот саде Михалычет ик кечын мый дечем йодеш:

— Ильич, кузе шонет, таче лум лиеш але уке?

Мыйже ола воктене ўдырамаш онла нōлталтше мужыр, вуйжо эре гаяк лум дене петырналтше але кылме лупс дене чалемше мужыр сопко могырыш ончалам, лапкаш вольшо пылым ужам. Эшеат лап лиеш гын, чечасак саде сопка-влакын пельжым петыра, туге чучеш, пуйто чечас мландўмбаке кам-возеш да айдемымат лаптырта...

— Ала,— манам, — каласен ом керт.

Онгайже кушто? Тачыже икымше июнь, икымше кенез кече улмашыныс! А тудо тыгай шоныдымо-вучыдымо йодышым пуэден шинча да мыйым орыктара. Ышташ тетла нимом шонгылан, шоналтышым. А кечывал деч вараже пуйто кава

шўтлыш, пичын лум велалте, мландым тыманмеш шеч нарылан леведе, йырваш тутыш пеледалтше ош вис-вис дене лугалте. Пуйто угыч теле тольо. Тыште кенеж тўналме икымше кечын гына огыл, рўдыштыжат тыгай вучыдымо вашталтыш лийын кертеш улмаш...

— Дык вот... Чылан палынешт: мом каласен кертеш тиде палыме да тунамак палыдыме райгазет редактор — Юрий Иванович, Юргис Юозофович Анкель? — умбакыже шуя икымше школынак завучшо Ольга Петровна. — А тудо адак калык ончык тыглай гына лектын шогале да эн ондак поро шомакым ойлыш, салоныш унала толшо кажне вуйлатышылан таум ыштыш, моло погынышылан вуйжым савыш. Кужун ыш ойло гынат, пуйто чыла раш — нигём ойырен ыш кодо. Вара икмынъяр почеламутым лудын пуыш. Нунышт тугай чапле улыт дык! Мыйын гын уло чонем тарватышт. А южышт моткочак палымыла чучыч, лудынам нуным ала-кушто... Райгазетыште? Но тушто Анкель фамилиян авторым ик ганат ужын омыл. Псевдоним дене серен гын веле? Вesyшт, ёрын шинчыде, кён почеламутшо манын йодыч. «Шке возенам», — лие вашмут. Вот тыге! Вот тыгай онгай уверым пален нална... Но тиде эше тўналтыш веле. Варажым пелен кондымо чемоданжым почо да тушеч музыкальный арверым, джазмен-влакын шоктымо саксофонным, лукто. Ну вет туге чаплын онарыш! Южгунамже тиде инструмент дене шоктымым телевизор дене колачат, чоным пешыжак ок тарвате. Но кунам «илыше» йўкшым колат, да эше кажне кечын гаяк ужмо айдеме шокталта гын?! Ой, ёрмааш! Ой, кузе ме совым кырышна тунам! А вара тудо кўсенже гыч шиялтышым лукто да палыдыме семым пуалтыш — уло чонетым савыра! Чарнымекше, эше да эше пуалташ йодна. Кумылнам шуктыш. Умбакыже «Мо мый шкетын гына шоктем да шоктем?» мане да касым сем дене сорастараш ямдылалтше музыканче деч баянжым йодо, кумдан палыме руш муро-влак гыч чонгым поппури манмым шокташ тўнале. Тудо шоктамура, ме чытен кертде тудын деке ушнена. Ой, могай весела кас ыле! Куд шагат гыч пелйўд марте чылт пайрем шуйныш тунам. И можо эн онгайже — мылам тидыже путырак келшыш! — пытаргышланже та-ак тўнале Российысе тўрлө калык-влакын — татарын, мордван, марийын, чувашын, башкирын... —

семыштым шокташ!.. Тидым тыглай гана каласкален керташат ок лий. А вет те шке паледа, тыште могай гына национально-стян огыт погыно. Шкежат тавалтыме гай ышта, вара ала-кудыжо шочмо семым колешат, верже гыч тӱрштенак лектеш — кушталтенак колта. «Юрий Иванович, але марте кушто шылын киенда-а!» — кычкыра. Вот, тыгай ыле кас!

— Талант огыл мо? Такшым вет у верыште южиктышт мом ыштен-кучылт моштымыштым, калык аклыже манын, вигак ончыкташ тыршат... Мый гын тудым йӱршынак шым умыло, — вачым туртыктен иктешлыш Виктория Георгиевна.

— Да-а, палыдыме Юргис... Юргис Анкель... — Нина Ивановна ломыж атеш иктаж кумшо дыр сигаретшым тушкен-тушкен йӱрыктымек, тӱткын ӱмбакем ончале. Тидын дене мом каласынеже ыле? Ала мыят трук сылнымуччо улам да иктажым почаш тоштде шылтен илаш тӱнчалам?.. Кӧ шинча айдемым...

Конешне, тунам мый тыште лийын омыл, а иленам да пашам ыштенам марий мландыштем. Но молан дыр ончылнем Юргис Анкельын тӱсшӧ моткочак рашын сӱретлалте — волгыдо, шомакдыме, тымык да честный — адакат калык ойлыма гыч умылышым — пӱрӱен. Тыгай шомак-влак дене тыште айдемым пеш шуэн аклат. Тудын нерген мыят, у редактор, ятыр колынам. Но шукаштым икте ӱрыктарен: «Лу ий утла тыште илышна, пырля пашам ыштышна, а тудым таки сайын ыжна умыло, таки кайыш Кугу мландыш палыдыме...»

* * *

Айдеме кая, кышаже кодеш. А эше кодеш сигарет пуш: шикшыже, кадырын-кудырын лӱнген, туврашышке кӱза. Коллен гынат, миен шудымо серышыже эше ала-кушто кая (электронко огыл гын) — шочмо мӱнгыжӧ, йӱратыме але эн лишыл айдеме деке — тугеже ила тудо эше ятыр енын чоныштыжо да шкежат илыше гай...

Молан айдеме шочеш? Адакшым айдемылан ты тӱняш шочаш пиал мо?! Вет лачак тый ты Ош тӱняш шоч манын вашлийыныт ала-кунам ачат дене ават, тылеч ончычшо кочат ден коват, эшеат ондакше кугезе-кугезе-шамыч... Миллионло илыш кыл гыч, нӱшмӧ гыч лачак тый сенгышыш лектынат, Ош тӱняш шочынат... Илаш шочынат! Шочынат ончылно лияш; тале-

лүддүмө, честный лияш; пашам ышташ; уш кайымеш йөраташ; ваш-ваш эреак полшаш; лишыл-влакым, шочмо калыкым, уло тўням пагалаш да йөраташ!.. Але?..

Ила мо Юргис Анкель таче? Ила гын — кушто? Вашлийын мо немыч мландыште илыше ўдыржым?..

Ончычсо редакторнам кычал-йодыштмо серышланна Йўдвел олаш пел ий гычат, ик ий гычат вашмут ыш тол.

Туге шол, йыжынан айдемын илыш корныжо. «Йыжынан да...

ИЛЫШЫЖЫМ ШКАК ЧОНЕНА ШОЛ», —

келгын шўлалтен, мане ик палымем да шкенжын ўмыржым шарналтыш.

«...Тунам мый индешымше классыш вонченам ыле. Кенез каникул жапыште ўдыр-влак моткоч вашталтыч: капышт, та-настарымаште манмыла, шымавучышко савырнышт, сын-куннышт кенезымсе мөрө-снеге гане лөзангын чеверген сылнеште — ончен йөратет; ваш-ваш запискым серкалат, рвезе-шамычым пый-й ончалыт, изиш вараракше келшашат тўнгалыч. Кугурак классыште тунемше-влак дене. А пырля тунемшыже игылталын колта. Но илыш — илышак, шкенжыным садак налеш. Варажым пырля тунемше йолташем-влакат шкенан класс гычак ўдырым налыч, ешым чонгышт. Пытаргыш классыште тунеммем годым мыйынат чоныштем тылеч ончыч палыдыме шижмаш шочо. Ала моло деч шентелан кодаш огыл манын гын веле, шкаланем ик ўдырым ойырен налым. Уке, мый тудлан нигунамат, чонем почын, йөратымаш нерген ойлен пышташ шым шу. Ала шижмашыже ылыжынат огыл улмаш?.. Так ик-кок гана кино деч вара парк гоч Ленам ужатышым, ондалме амалым, нөргө ўдыр онгым туржмо шотым ыштылым. Ўдыр-жат пызна веле вет... Чечас, чечас, чечасак!.. Уке, «чечасақыш» ыш шу! Нөргө йөратымашын шере-кочыжым пален налдеак, школым тунем пытарен, шочмо мландемлан кидем рўзалтышым.

Но лачак ту пагытыште ик омым ужынам-ла. Теве мый волгыдо корно дене куржам. Ваштарешем — моткочак сылне ўдыр. Кўрен ўпан, тугаяк сын дене йўлышө шинча, чурийысе кажне палыже, шыргыжмыж годым тўрвө лукышто ылыжше-

изи гына лаке — чылажат моткочак раш коеш. Мый тудлан ош пеледыш аршашым, векаг висвисым, кучыктем. Вара ме кумда олык дене уло тўнялан коктын гына ошкылына. Ик сўрет веле. Но ала-молан тудо ўмырешлан ушеш лакем шинчын, ик кечынат монден омыл; классыште, школышто саде ўдырын сынжым кычалынам. Арам! Садланак дыр школым тунем пытары-мешке ик ўдыр денат шот дене мутланен, да кеч ондален да шым керт. Орадыла омеш ужмо ўдырым веле кычалынам. Тыгак Йошкар-Оласе пединститутыш тунемаш кайышым. Тушто кужун шым кучалт, армийыш налыч. Кок ий гыч пўртылмек, угыч икымше курсыш шинчым. Ту марте ала-кунам нўргў рвезаш улмем годым ужмо омем нерген монденамат. И вот, ик кечын пуйто угыч шочым, ала-кунам ужмо омем шарналтышым. А пашаже тебе кузе лекте. Коридор дене ваштарешем омеш ужмо ўдырак толеш: уло кап-кылже, сын-кунжо, тўрвыжў, шинчаже — чылажат нўргў самырык пагыт годсо омо гыч. Толеш огыл, лывырге шулдырлажым кайыккомбылак велен-рўзен чонешта. Орадыш каенам манын ида шоно. Чылажат тыгак лийын. Мый тудым шукертак шкаланем ойырен налынам улмаш. Вученам...

...Ўдыр кокымшо курсышто тунемын. Лўмжў Ирина. Ме моткоч куштылгын палыме лийна, ваш-ваш йўратен шындышна. Савырныш тудо мыланна шергашышке, а саде шергашыжын уке мучаш... Такшым мучашыжлан сўан лие — Иринам марлан налым. Илен-толын, Ош тўняшке кум йочам шочыктенна, йолўмбак шогалтенна...

Но илыш, калык ок шойышт, — йыжынган улмаш, манеш. Илен-илен, тидым кажныже умыла. Пединститутым тунем пытарымек, пашам ышташ Йошкар-Олаштак кодым. Учреждений сай, сомыл келшыше. Пашаче коллективат икоян погынен. Кабинетыште кумытын шинчена. Икымше кечынак пашаш лекмым палемдышна. Вара — шочмо кече. Умбакыже адак вес амал лектеш... Тыге тўкем кажне кечын гаяк подылшо толеш тўнгалым. Палем, паша гыч кажне кечын сомсора толеш сай огыл, мўнтыштем йўратыме пелашем ден эргым изин-кугун вучатыс. Адакшым тунам ме тўшкагудышто иленна — калыкат ужеш вет, сўрал мо? Эрлашыжым шкаланем ойлем: йўра, тетла сита. А кастане чылажат мондалтын да товатшомакым адак вес кечылан коденам. Но эрлашыжым чыла «шке верышкыже» шинчын.

Тыге шучко кум ий эртыш. Шижам, аяр кочывүд мыйым пундашдыме лүкө купышко шупшынак шупшеш. Шижам, пелашемат мыйым вес семынрак ончаш тўналын. Пуйто мутланымыжат ок шу. Ятыр жап шкемым шудал коштым, нимогай көргө виет уке, манам. Чечас ешат шаланен кертеш. Йўмыланак верч мыняр гана тума тарванен да... Вет Иринажым йўратен марлан налынамыс. Тудыжо мо дене титакан? Икшыве кушкеш... Тыге, шкемым намыслен, кидыште кучаш тыршенам. Но иктаж тылзе гыч аярвүд угыч арня-кокытлан ушым колтен...

А икана мый угыч рвезе годсо омым ужум! Лачак тудым! Кокымшо гана. Кўлеш вет, илышыште тыгеат лийын кертеш улмаш. Саде омо чонем паремдыш, оккўл койышым унчыли савырыш, илышым у шинча дене ончалаш таратыш. Ой, кузе мылам тунам намыс ыле! Саде шапшак верч чыла мондаш?! Эн пиалан, эн шерге шонымашым ужалаш? Уке, шоналтышым, омса улмаште нечыве окна гыч кошташ! Але вара чаркам веле шогем?! Тиде шакше койышым илышем гыч пуйто товар дене рошт! руал кудалтышым...

Тылеч вара еш илышна угыч пеледе вет. Ирина дене мутланыма гыч кочо шомак-влак чылт лектын возыч, варажым Ош тўняшке кокымшо йочам шочыктышна, пачеранат лийна. Пашамат эреак тыршен ыштенам. Тышечынак пагалымаш шочо.

Вашке ынде коча лиям. Но уке-уке да ушышкем саде омо толын пура, чонемлан ласкан, каньылын чучеш, шиждеак шыргыжал колтем. Пелашем тыгай сўретым ужешат, мыскарам ышта: «Адак саде ометым ончен шинчет?» — «Садым», — ышталам. А шкеже кызытат ом пале: мо тиде — пўрымаш; ом умыло — суксо омо? Но иктым шинчем, мый эн пиалан айдеме улам!

Мыйын семын ида шўртнбө, шкендам саклыза манын туньктен ом ойло. Но лишыл-влакым, пошкудо, йолташ-шамычым пагалаш да йўраташ кўлмө нерген ойлыде омак чыте. Вет ты тўняште кажне шочшо икшывым Кече ик семын шыргыжал ырыктен ончалын, Юмо ик семын шыман шупшалын. Тыге лийын. Тек тыгак кодшо... Вет

ЧЫЛАН МЕ ЮМЫН КИДЫШТЕ УЛЫНА

— Адакшым Юмыжым илышыште неле-йбсө туткарыш логалына да веле шарналтена. А вет кузе мемнам атеизм шўлы-

пеш ушым пудыратен толашышт, ёкырный, — келгын шўлалтыш электрик Анатолий. — Но илыш Микишка огыл, садак чылажымат шке верышкыже шында...

— Илыш огыл, Юмо нерген тыге ойлат... — тўрлатыш бригадир Степан.

— Мо Юмо нерген? — ыш умыло Анатолийже.

— «Юмо Микишка огыл» маныт манам, — рашемдыш бригадир.

— А, тек туге лийже! — кидым лупшале Анатолий. — Мый саман нерген ойлем... Арамлан мо илыш тыгай саманыш савырныш: черке-влакым угыч нўлташ тўналыч, калыкат Юмын вельш савырныш... Эх, чыла тидыже ондакрак лиеш ыле гынже-э... А жап эртыш — шонтемалте. Манмыла, «старость — не радость»...

Тудым Йошкар-Оласе Тройчын черкым чонгышо-ачалыше бригадыште эше Чубайс маныт. «Молан?» йодмемлан штукатур Сергей, воштылал, кидым лупшале: «От пале мо, электрикшамыч чылан Чубайс тукым гыч улытыс. А тидыже эше лўмжў денат келшен толеш гын, конешне, Чубайсын родыкайже!»

— «Старость...», манат. А мыняр ияшыже улат? — рашемдынеже Степан.

— Уй, уже нылле кандаше! — вашешта садыже.

— Тиде ийгот мо, едрит кандаше?! — карал шындыш бригадир. — Кок гана блядыш миен тол, самырык деке, сакый тўрлў шонымашет вигак лектын йомеш! Адак коло ияш качымарий гай лият. — Вара изиш шоналтенрак ешарыш: — ...Кеч чонет дене да, — тыге каласен шындышат, нылле кандаш ияш тынеш пурышо Степан черке вуйыш ончале, — проститле Юмо... — вара кочын шўвале. — Тьфу, тый, Толий, «Старость» манмет дене сулыкыш веле пуртет...

— Можыч, сулык, можыч огыл... Но тыште ала чынжат уло? — туштым туштымыла мугыматыш Толийже. — А мый вот мом эше каласынем. Вот тый, Степан, дотово прамой марий улат. А вот, палет, кузе улмаш: кў вес айдеме нерген осалым ойла гын, тудо шкеж нерген ойла лиеш. Садлан нигўм игылташ мойн ок кўл.

— Нелеш налыч мо? Мыйже вет тылат кангашым веле пуышымыс... Самырык лийнет пуйто... Лий тугеже! А тый «Шонго улам» манын шинчет.

— Йөра, дык вот, нылле кандашыж гыч кандашыжым веле айдеме семын илем.

— А ончычсыжым куш йомдаренат? — адак пүшкылаш шоненак йодеш Степан. Ну, тугай тудо. Мом ыштет.

— Чыла кленча пундашке пурен кайыш. Туге чучеш, пуйто шочын вочмекак ава шөр олмеш саде шакше вудым шупшылынам. Ынде тебе лач кандаш ий лиеш, ик чүчалтышым подылмаш уке.

— Туге. Ала илыш туныкта, ала тазалык пыта, ала уш пура да мыят подылым кудалтышым, — мутым адак Степан нале. — Мыят ынде тўвыт ом йў. Но шукерте огыл ялышкем мийыдем годым ала-молан дыр моткоч сырышым, так подылмем шуын колтыш дык. Корнышто вашлийым Сакар Микалым да йодам: «Микал, аракам подылмет шуэш?!» — «Шуэш», — манеш. «Айда тугеже Костибарыш!» Дык вот, пурышна Костибарыш, налым ик кленча ошым, пурлашат пеш туглым үстембак кондышым да шкенам ялысе марийым сийлаш пижым. Кочкам да сийлем, сийлем да кочкам. Чыла обедлан нал шўдө тентем луктын пыштышым. Лектым Костибар гыч — чонемлан ласка. Пошкудем яралан куанен пытен. Вет ялыштыже могай окса?! Туге шол... — иктешлыш ойжым Степан. Вара Толий нерген шарналтыш. — Так, шым ий ом йў манат...

— Кандаше, — төрлатыш Анатолий.

— Черланенат але эмлалтынат мо?

— Уке-е. Шкак кертым. А пашаже тебе кузе лие. Огыда ўшане вет, чылт детектив! Индешлымше ийла самый мучаш. Йўын шер темын. Вет пазар подвалыште йўын пёрдалым, калтак. Кечывалым грузчиклан пашам ыштем, а вараже сөсна гай лөкен возам. Ноенам йўаш, ноенам илаш. Лачак ту пагытыште, шарнеда докан, Чечнясе Грозный олам уэш нолтымашке доброволец-влакым погаш тўнгальыч. Всё, маным, сита туге илаш! Ни пелаш, ни еш. Первый ватемже ўдырем дене пырля шукертак мый дечем ойырлен каен. Дык вот, каяш кőнышō иктаж лучкын погынышна. Мыламже гын — илаш-колаш, нимо ойго, манмыла ик мучаш: садак шкет улам, ен пасу тўрысō пўнчō гай, ончыкыжым мо лийшашым садак ом уж... «Йошкар-Ола — Моско» поездыш шинчын гына шуна, кочывўд энгерла йоген кайыш. Вет шкаланемже ойлышым велыс: «Ситыш! У илы-

шым илаш тўналам!» Но уке. Адак ияже шура, тўшкашке уш-нышым. Москош окса деч посна толын пурышна. Ала-кузе лий дыр, Озан вокзальште чылан шаланен пытышна. Икте-кокы-тынжо ик вере оксам ышташ йўным муо, весе-шамыч вес вере... Мый шкетак шоген кодым. Тогдаеда докан, вургемемат, чуримат туржалт пытыше. Чылт бомж. Вот тунам мый декем кок казах лишеме. Казах улмыштым вара умылышым. И темлышт мыланем изишак оксам ышташ. Куш пурет, мый вигак келшышым. Вагон гыч ковёр рулон-шамычым ястарыман улмаш, а мўнгеш тушко ала-могай тюк-шамычым грузитлаш. Мыйын гаяк иктаж вич ег погынен. Кечыгут шым пўжвўдым йоктарышна. А кастеныже, пашам пытарымек, казах-шамычет мемнам сайын гына пукшышт, да тўргочак сийлышт. Уш кайымеш лўкен шынденна. Помыжалтмеке ончена, ме саде вагоныштак мален киена улмаш, а поезд ончыко чыма, тава да тава, шершот пангажым шотгла. Кўсенна пуста: ны окса, ны шырге, ны тамак, ны документ. Южгунамже, поезд, пўйым шотыр-р пурмыла, ораваж дене нелын кочыртатен, иктаж-могай станцийысе тупикыш шогалме годым ну (!) вучена вет омса почылтым. Чечас, шонена, иктажше толеш да кочкышымат, тамакымат пуа. Вучен шинче! Пел кече дене шогена вет, калтак, — иктат уке. Мыняр сутка тыге кайымым ом шарне. Шужышо, пеле ярныше, огыда ўшане, Алматашке миен тўкнышна. Кўртныгорно станцийын ик тупикыштыже уже ГАЗ грузовик-влак вучат. Изишак пукшыштат, саде машиналашке Москошто грузитлыме сатум кусаркалаш тўнална. Пытарышна веле, мемнам, вич руш пўрьенгым, фургонан машинашке виешак шўшкын шындышт. Адак ятыр шагат ала-кушко кудална. Фургонышто окна уке, пич, шокшо, пурак, шўлаш нимо дене, кушто да кушко кайымым огына пале. Ятыр жап эртымеке, ала-могай аул-кишлакышке миен шуна. Вот тыште гына ме тогдаяш тўчышна — тышеч мўнгеш корно уке. Тиде — куллык. Пел ий тушто илышым. Нигуш куржаш — йырваш степь. Ме арыкым кўнчена, шорык-имне почеш коштына: пукшена, левашым эрыктена... Мемнам моткоч эскерат. Икмыняр гана шылаш тўчышна. Но кушко кайышашымат огына пале, калтак. Аул-кишлак гыч лекше ик корно палат уке. Вес кечынже шкеак мўнгеш пўртылына. Казах-шамыч воштылыт, игылыт. Ку-

мылна йӧршын волен, садланак дыр варажым пешыжак эскерымым чарнышт. Илен-илен, мемнан семынак пашам ыштыше ик казах дене лиш палыме лийым. Тудак ик йӧдым саде аулкишлак гыч куржаш полшыш. Арня наре гыч веле, шужен да ярнен пытыше, пыкше гына Алматам муым. Но кӱсеныште ны документ, ны ик кумыр окса дык, а-ай!.. А калык тушто йӧршын вестӱкӧ. Руш калык гай кристарадилан огыт пу, мыйын гайым огытат ончал, шке семынышт икшырымын илат. Йошкар-Олажат Алмата дене таҥастарымаште куткышуэла чучеш. Кайышым тунам кӱртньыгорно вокзальш. Ик машинист деч кузе гын Озангыш миен шуаш манын йодам, ок вашеште. Потомушто казах. Варажым рушым вашлийым.

— Ужам,— манеш,— туткарыш логалынат. Озан гыч улат мо? — йодеш.

— Туге,— ышталам.

— Вот мо,— туныкта кӱртньыгорнызо,— тый Озан марте поездым ит кычал, а ту вельш кайышым эскере. Кеч-могай поезд лийже, но тувекыла кайыже. Шинчашак тырше. Тунам веле миен шуат. Вет палем, тыйын ны оксат, ны паспортет уке.

Тидым шотыш налым. Я товарный, я пассажирский, я пригородный дене да садак Озан вельшке лупшалтым. Икана мыйым шекланат, поезд гыч луктын кудалтат, вес гана. Ик кутышым йолын, весым машина дене эртем. Мо лиш, тудым кочкам. Уло чонем сусырген пытен. Садак шочмо Йошкар-Олашкем миен шунем. А ик вереже пассажир поезд гыч та-ак луктын кудалтышт дык мыйым, кӱртньӧ печыш чурием денак миен керылтым! Уке, печатлалтынак шинчым! Уло шӱргӧ йӱла, уло вуй сургалте. Пыкше гына шинчам почым. И тыгодым, шинчеда уке, эн ондак ужылалтышым саде кӱртньӧ печыште таптен кельштарыме ыресым! Шортын колтышым вет тунам, онем ыреслышым. «О, Юмо! — чон йӧсын кычкыралым. — Тый улат гын, полшо мыланем мӧнгышкем миен шуаш. Мый тетла нигунам осал да сулыккан пашам ышташ ом тӱнгал, умшашкем нигунамат аракам ом нал, тамакам кудалтем! Угыч ешым погем, йочам шочыктем да тудым сай айдемым, Тыйым пагалышым ончен куштем, пушентым шындем!..» — мом гына ойлышт шым пытаре.

...Юмо полшымо денак толын шуым Йошкар-Олашке. Кум

кече Олег йолташем дене илышым. Пукшышт тушто мыйым, мушкыч, Олег шкенжын вургемжым пуыш да вара иже авам деке ошкылым. Эх, авай, авай! Шога ваштарешем шонго кова, туге чаманен колтышым дык. Вет мыняр мыйын верч ойгырен тудо, мыняр гана тудын кумылжым волтенам?! А мыйже арака дене таглалтынам, ангыргенам... Эрлак пашаш лектам маньым да тыгак ыштышым. Дворниклан пурьышым. Йүдшө-кечыже ойырымо кундемем йытыраем. Мыйын кудывечем эн яндар. Тамакым ом шупш, аракам виешак мондем. Южгунамже подылымем шуэшат, вигак Юмым да тудлан товатем шарналтем. Варажым кажне кечын черкыш кошташ тўналым. Тушто электрик күлмө нерген колмек, вигак йодым. Ынде кандашымше ий тыште электриклан ыштем. Оксалан верчынат огыл, чонем йодеш да. Но окса шотыштыжо кажне тылзын кок тўжемым садак пуат. Бачышка «Илаш күлеш», манеш. Вот тыгай историй лийын кайыш мый денем. Садланак ойлем, илаш гына тўналынам. А вет нылле ий мартенже мыняр порым ышташ лиеш ыле?! Икшонемат, ачам илаш шочыктен гын, тугеже Юмо дене пырля илыманак. Поро пашам ыштен кодашак илыман...

Дворниклан ышташ тўналмек, икмыняр жап гыч Анатолий куд ийлан самырыкрак Мария лўман шкет ўдырамаш дене палыме лийын. Тудат жилконторышто дворниклан ыштен, чыла йўнан огыл гынат, посна пачерыште илен. Пашам йўратыше пўрўенгым садет шекланен, ик жап гыч пырля илаш тўгалыныт. Пўртўсын законжо почеш лач индеш тылзе гыч эрге шочо. «Эрге уло, тугеже уло —

ТУКЫМ КЫЛ», —

куанен пытен Анатолий. Уло ўмыржө мучко шонен коштмо шонымашыжым илышыш шындараш пиже. Кажне кумырым шотлен-аныкленак, шулдакан огыл фото- да видеоаппаратым нале. Фотоапаратше дене йоча улмыж годымак снимаяш йўратен. «Смена» дене. Проста тугай ыле тудо. А ынде у техника дене эргын кушмыжым сниматлаш да видеошко войзаш моткоч кумылане. Уло мугланымашыжат тудын йырак гына пўрдеш. Ешым сниматла, тидын дене пырля угыч нўлталтше черкым да тушто чонгышо-влакын тыршымыштым историйлан кодынеже, икмыняр ужашышкыже эргыжымат пурта. «Тек палыже ачажым

да тиде черкым чоңышо-влакым, — манеш чылаштан. — Вот, кушкын шогалешат, мыйже гын ту марте ала вес тўняшкат каен колтем дыр, ончалмыже шуын колта изи годсыжым да шкенжым, мыйымат, ачажым, ужеш да шарналта тунам угыч мыйым падырашем».

А икана эргыжын ик фотожым рамыш пижыкташ шонен пыштыш, тидын нерген пелашыжланат каласыш.

— Кевытлаште темын кият,— мане тудыжо.— Кай да нал.

— Уке, мый шке ыштем. Шке кидем дене,— тореш лие пелашын ойжылан Анатолий. — Але вара тидымат ыштен ом керг?

А мом шонен пышта гын Анатолий пытаргыш жапыште, чечасак ышташ пижеш, чечасак шуктынеже. Изи гына левашышкыже лекте — ала иктаж-мо да шотеш толшо материал уло. Тыштыже тўрлө ала кўлешан, ала кўлдымө арвер-влак пўрдалыт. Кеч Мария дек илаш пурумыж годымак тыште порядкым ыштыле гынат, савырншат вер уке. Воктен вес леваш, вуй ўмбалне весе. «Так кайык четлык гайым ыштен пытареныт, — кўм эпере титаклымыжым огеш пале Анатолий да тунамак шкенжым шыматаш пижеш: — Ола шыгыремда шол. Тудын тыгай койышыжо. Эшеже йўра кеч тыгайже уло. Моло-влакын онга гыч ыштымыжым пытаргыш жапыште чыла йўлалтен пытареныт...» Теве тудо ик онга катышым налеш, весым. Рамылан келшен толшо ик падырашымак ыш му. Ынде полкылаште пеш пургедеш. Тыште ик гана порядкым ыштыме дене мо кушто кийымым шукертак монден. Но тыршымыже арам ыш лий, келшыше настам гына огыл, ямде рамымак шўдырен лукто. Омсам почмо вишыш савырныш. Чапле раме, кўрен тўсан, яндажат уло. Йырже эше тўрым кельштарыме. Вара тушто фотосўрет улмым шиже. Кў гын, палынеже. Янда ўмбачын пурак леведышым ўштыл кудалтыш, тўсленак ончале. Палыш: ватыжын ачаж ден аваже улыт улмаш. Пагыт фотокартычкым сайынак саргайыктен гынат, ача-ава лийшыштын самырык чурийыштын кажне палыжым раш ужаш лиеш. Такшым Анатолий нуным илышым ик ганат ужын огыл. Ош тўня дене шукертак чеверласеныт гын. Ватыжын фотоальбомышто аралалтше икмыняр изи картычкыж гыч палыш. Илышылан илыман, шоналтен, раме шентгеч картоным комарен налят, фотографийым

луктын, угыч полкыш шуралтыш, рамым конгылайымак ишык-тен, пуракан леваш гыч вуж-ж вашкерак лекте да пачерышкыже ошкыльо.

— Мария, — пелашыжлан рамым ончыкта, — ыштен шо-гылташат ок кўл улмаш, ямдым верештым.

Пелашыже, ик мутым лукде, Анатолийын кидышкыже кўта.

— Огеш келше мо? — кумыл волымым шижын йодеш.

— Кушто муынат? — Мария ончалтышыжым раме гыч ок коранде.

— Левашыште пёрдалеш ыле, — рамым кидыштыже пёрдык-тылеш. — Изиш тоштемьн, да йёра вет. Ош чия дене чиялтен шындемат, пеш яжо лиеш.

Но Мария тудым ыш кол, семынже весым вудыматыш: «А мый йомдаренам. Шольым деке логалын, шоненам. Чынжым гын тыштак улмаш, — вара помыжалтмыла лие. — Толя, фото-картычкыже кушто?»

— Туштак, кушто киен, — Анатолий, кожганен, ик мо-гырыш эрта, чия атым нумал толеш, балконыш нангая, вара кистычкым кычалеш.

— Молан тудыжым шыч пурто?

— Пачерыште такшат тор шуко. Мом тудым шўдыркалет? — ыш кол пелашыжын шомакшым Анатолий. Ыш кол. — Ки-стычкым ужын отыл?

Вашмут ыш шокто.

Анатолий кистычкым пыкше муо, балконыш лектын, па-шалан пиже. Ик гана чиялтышат, шотлан ыш тол: шемалге тўсым чия иканаште ыш петыре, шем кореш-влак рашак пал-дырнат. Изиш кошкымеке, эше ик гана чиялтен нале. Ынды-жым моткоч сёралын коеш. Шонымым тыге сайын шукты-мыжлан чонжо куана, кидшым он тураш ыреслен, рамым кўта.

— Аваже! — кычкырале вара. — Тол-я тышке.

Пелашыжат содорын гына пёлемыш пурен шогале. Но мо-лан ўжмым умылымеке, писылыкше вигак лунчыргыш, ку-мылжо вольш. Шомак деч поснак кодо.

— Ну, Мария, кузерак? Келша?

Мария икмагал пырдыжысе у арверым ончышто. Да тыго-дым йёратыме падырашыжат огыл, шинчаончылныжо ача ден

аваже сүретлалтыч. Теве нуно улыт, коктын йыгыре шинчат. Пырля ушнымекышт войзалтыныг улмаш. Моткоч сылнын кой-ыт. Шонымыжым шиждеак йоча пагыт вузале. Ачажын, аважын порылыкыштым, шымалыкыштым уло чонжо дене шиже. Ынде нуно уке улыт. Йоча пагыт гыч палыме да шерге ты рамысе картычке кече еда нуным шарныктышаш ыле. Тудлан йоча пагыт гычак шинчат тунемын. Но күрен тусан рамым ошыш савырымыже моткочак йүштын чучын колтыш. Садлан, савыренен, кухныш лектын ошкыльо. Анатолий кидыште кучымо куанен пытыше эргыжлан түрлым ойлыштмо дене тидым ыш шиж.

Но Мария тидым кужун ыш чыте, икмыняр кече гыч ойым угыч саде тыглай раме велыш савырыш:

— Анатолий, эргынан картычкыжлан ала вес рамым ыштет ыле, але кевытыште налат. А тышкыже мөнтеш ача-авам пörгылтет?

Йүкшө кокыте шоктыш: ик могырым Анатолийымат йöндымыш ынеж лук, вет айдеме тырша, пала вет тудын ылышыжымат, но вес могырым, кажне гана шинчаш перныме годым раме чоным чытыдеак шыгыремда. Тидлан пелашыже вавешташ мутым ыш му. «Пелторга, ямдым веле кельштарышыч. Весым ышташ шотет ыш лий...». Нимом ыш пелеште. «Молан ватемлан ок келше?» — шкаланже первый гана йодышым пуыш. Йöдымат каньылдымын эртарыш. Омешыже мо гына ыш кончо: ончычсо лювык ылыш, волгыдемаш тўнгалше ончыклык. Аваже... Но мо тыгай? Чылажат ош раме йыр пöрдеш. Анатолий, чурк лийын, шинчажым почо, могай омым ужмыжым шарналташ төча. Вуйышто — пучымыш. Чыла варналт пытен. Эрдене, манмыла, шола йол дене кынелме гай кумылат алакуш йомо. Кечыгут чонжылан йöсын чучын кошто, вара-вара пуйто омыжат рашеме. Шарналтыш тудо рамым пижыктыме годым ватыжын койыш вашталтмыжым, пуйто кызыт гына шиже. Ик шонымашым весе алмашта. Ондак тудо вудака ыле. Но вараракше шкалан шиждымын рашеме: шинча ончылан пуракан пытыше янда вошт ончышо йöратыме Мариян, эргыжын аважын, эн лишыл ең-влак сүретлалтыч. «Шке ача-аван картычкыштым пуракан левашыште кудалтен кодем ыле мо?— пургедеш чоным шонымаш.— Ачам шукертак вес тўняш каен

колтыш. Авамат ынде пешак шонгемын. Тидлан мыйжат, алба-стаже, тыршенак полшышым... У ылышым чонгем, коеш...».

Мыняр шона, тунар виса, чонжылан шучкын, йӧсын чучеш. Шижде вуйжымат рӯзалтыш, пуйто тушеч тӯрлӧ оккӯл шонымашым луктын кудалтынеже. А тудыжо тугак шолеш: «Ой, мыняр шуко тупела койыш ышталтын кӯчык ылышыштем! Эргым кушкеш. Икымше вате деч ўдыр. Вет нуно мыйын шочшем улыт. Коктынат коча-коважым, ача-аважым мондат гын, илен-толын, тукым кылже йӧршын кӯрылтешыс. Шкеже фотоаппаратымат, видеомат налынам, ушан-шотан койышым койнем, а тукым кылым шкеак кӯрам. Тыге лийшаш огылыс! Тугеже илашат ок кӯл! Вет арам огыл ойлат: мыняр шарнат, айдеме тунарак ила!»

Анатолий балконьш лекте. Йонгыдырак лиеш, шоныш. Но тыгодым ушышко адак вес сӯрет толын пурыш. Весела гына огыл шол. Чоным корштарышыже веле чонышто-шӯмыштӧ лакем шинчыт. Веселажлан шыргыжал колтет, южгунамже эсогыл мӯшкыр корштымеш воштылат. Кеч-мо гынат жап эртыме семын тудо мондалтешак. А чоным корштарышыже эше кужу жап рӯдангше пудан кошар умдыж дене шуркала, коржеш...

«Теве икана паша деч вара оланан Советский уремыште верланыше «Океан» кевытыш килькам налаш пурышым. Закускылан, конешне. Ожно ыле тушто тыгай кевыт, тушто колым ужалат ыле. Прилавке тӯрлӧ кол — я тенгызысе, я энгерысе — дене тич темын. Килька гына уке. Уке гын, уке — савырнен ошкылым. Кевыт гыч лекшемла, шантат пел шинчам дене ужмо, иктаж латкок-латкум ияшрак ўдырым туран ончалым. Ийготшо дене мыйын ўдыремлак манын шоналтен гына шуктышым, «Чӯчӯ, витле ырым пуыза, пожалуйста», манын, кидшым шуялтен, изи копажым шаралтыш. «Керемет! Окмак!» — варажым шкемым вурсем. Но тунам, шомак лукде, ўдыр воктеч эртен, кевыт гыч лектын ошкылым: «Тудлан кеч изишак пуэм гын, подылашем шагалрак кодеш...». Таче тыгай сӯрет нигӧм ок ӧрыктаре дыр, но тунам мыйын чонышкеш шем ўмылым пыштыш. Тыгодым вуйышкеш шонымаш пурыш: «Кузе тыге? Вет лач мыйын ўдырем гай! Ала мӧнгыштыжӧ ик шултыш кинде уке. А кузе кызыт мыйын ўдырем ила? Кеч ик гана тудым ужаш шоненат, кеч ик гана да кило шоколад кампет-

кым огыл гын, кеч ландриным да налын пуэнат?!. Шыман вуйжым ниялтенат?..». Савырнышым да мөнгеш ошкылым, саде ўдырын кидышкыже уло-уке гыч вич тентгеш кагазым шуралтышым. Тунам тиде кугу окса ыле. Тек кочывўдлан ынже сите.

Вес кечынжак Анатолий адак вес рамым погыш. Шкеак ыштыш. Тушко эргыжын фотожым келыштарыш, а тоштышкыжо Мариян ача-аважын сўретыштым пўртылтыш. Пўртылтыш да пытаргыш жапыште ынде мынярымше гана икымше ешыжым, ала-кунам тўрлө оккўл дене аңырген коштмо шотдымо ылышым, кудалтен кодымо ўдыржым шарналтыш: «Кузгын тылат порысым пўртылтем, ўдырем?» Вет

ТЫЯТ МЫЙЫНАК ЎДЫРЕМ УЛАТ!

Кандашымше март пайрем ыле. Зоя тидым моткоч сайын шарна. Тачысе кечылак. Кеч тидлан ынде пел ий эртен. Павел ту гутлаштак посёлко гыч йўршешлан шочмо вельшкыже кайыш. Шонго ава дек моло икшывын пўртылаш кумылат, йўнат ыш лек. Павел ешыж дене баракыште илен толашыш. Паша верыште ончыкшым нимомат ышт ўшандаре. «Иктаж-кунам толын каем» манын кайыш. «Уке, тетла ит тол, огеш кўл», — Зоян чонышкыжо тарваташ, мөнгештараш лийдыме неле йўштө кў возо.

...Чонлан моткочак йўсө, пуйто тушто кужу кўчан янлык иланен да уло капым корштарен удыра, удыра, удыра... А Алексей — пуйто ылышыштыжат эн пиалан пелаш. Кандашымше март амал дене кажныштлан пўлекым налын кондыш. Тўнгале кугурак гыч. Пыштыш пўлекым кумылдымо Зоян воктеке. Ондакше кидышкыжак кучыктынеже ыле. Вучыш. Но тудо ыш нал. Вара Мариналан, кугурак ўдыржылан, пўлекым шуялтыш. Но тыгодым чон лукшо дене пелашыжын умылаш лийдыме ойгым шижын, ондак тудым шекланен шуктыдымыланак угыч савырныш Зоя деке.

— Зоя, иктаж томаша лийын огыл дыр? — йодо шыман.

— Уке. Нимат уке, — лие кўчык вашмут. Тыгодым изиракше, Оляже, шорташат шуын улмаш:

— Ачай, ачай, а кушто мылам пўле-эк? — кидше гыч шупшеш.

— Э-э, ўдырем, шинчавўдышкат шуынат аман. Тудын дене кovyштам от шинчалте ве-эт. Уло, тыланетат пөлек уло, — эплын вуйжо гыч ниялгыш да пинчак кўсенже гыч изи гына чатка «Барби» курчакым лукто. — Тиде — тыланет. Кучо, монден омыл тыйым. Вет тыят мыйын ўдыремак улат. Мыйынак.

Тидым колмек, Зоян логар пышкемалте, тушто нелын колташ лийдыме, шўлышым чараклыше комыля шочо, шинча гыч, памаш вўд гаяк шыркен, шинчавўд кышкалалте. Алексейым ондалын, йөсын гына шортын колгыш. А диван воктене нимом умылыде ончен шогышо ўдырыштым ыш уж гынат, шиже: нунат пырляк улыт, ик еш.

* * *

Зоя латкандаш ияшак марлан лекте. Ондакше теве-теве школым тунем пытарымек, ача-аважлан Йошкар-Оласе технологический техникумыш каяш шонымашыжым луктын пыштыш.

— Посёлкыштак кодат! — пентгыдын каласен тунам ача. — Саде тюремщик дене пырля лийнет да мөнтет гыч вашкерак шылын кайынет мо? Тудлан мо, мөнгө мөнгө огыл. Чыжовкаштыже шинчен лектын, тунемын тудо. Почешетат миен шуэш. Вучо вара тый дечет... Мөнгыштак кодат, — вара, тиде ойлы-машлан мучашым ыштен, пөртоза ешарен: — Кид-йолет уло, посёлкыштат паша лектеш.

— Да мом те тудын деке пижында?! — вашешыже кожга-нен Зоя. — Ну мо вара тюрьмаште шинчен гын? Вет тудат тыглай рвезыс. Моло семынак пашам ышта, кўлдымашыш огеш шу...

Зоя, Виктырым арален, тудын нерген эше шуко поро шомакым ешара ыле. Вет кызытат нигө огеш пале, Виктыр огыл гын, мо лиеш ыле тунам Зоя дене. Вет посёлкышто толшо калык эреак шуко. Зоямытын илыме уремышт шентелне корем. Вес могыр кўшкакаж гыч асфальт корно эрта. Корно вес могырышто — парк. Саде паркыштак икана тудым кум пөрьен вашлие. Палыдыме-шамыч йытыра капан, сылне онгым погышо, шем шинчан, ваче деч ўлыкрак кечалтше волгыдо ўпан ўдырым ужын, тўрлө комплиментым ойлышташ тўналыгч. Вара иктыже ондалшын коеш, весыжын кидше онгышко кержалтеш.

Зоя нимом ышташ öрын. Кычкырлашат төчыш, но палыдыме-влак умшам петырат да чашкерыш шупшыт. Йöрыктен пыштышат, платье шорт веле шоктыш... Ой, юмашне! Лачак тиде жапыште тораштак огыл Виктыр огеш лий гын, саде вашлиймаш куш савырнен кертеш ыле?! Тидым мо ойлаш эн лишыл айдеме-влаклан? Вет саде томашак Виктыр ден Зоям моткоч лишылым ыштен, а чонышто палыдыме, тылеч ончыч шиждыме тулым ылыжтен. Варажым нуно чöчкыдын вашлияш тöнгалыч. Ынде кок ият шуэш. Тулеч ончычшо Виктыр тюрьма гыч пöртылын ыле. Тудым клубышто кредалмыжлан кум ийлан шынденыт улмаш. Вара амнистий лие. Кок ий гыч тудо шочмо посёлкышкыжо пöртыльö. Но Зоян ачаж ден аваже, ўдырыштын кöн дене тангым кучымым пален налмек, кас корным йöршылан петырышт. Иктангашышт дене пырля ны кинош, ны самырык куштымашыш миен толмет. Эртак мöнгыштö. Уке-уке да Зоя лишыл айдеме-влак дене тыгат-тугат мутланаш төчен. Пытаргышлан нунышт тыге каласеныт:

— Мондо тудын нерген. Тюремщик деч пиалым ит вучо. Тудын дене орланаш веле тöнгалат. Ик гана шöртнен гын, шöртня вес гана.

— Ме тылат вес качым муынна. Илья Степанычын Алёша эргыжым палет вет? Шукерте огыл армий гыч пöртылын, — шижтарен ава.

— Тудлан марлан омак лек! — мо нерген ойлаш тöнгалмым шижын, ваштареш руалын Зоя.

— Ача-ава мут ваштареш кает, пöрт гычын поктен луктам! — пöртозан пентыде шомакше мутланымашлан мучаш лийын.— Кает — чыла могырымат полшаш тöнгалына...

* * *

Илья Степанычмыт нунын уремыштак посна оралте дене иленыт. Шкеже эше паша верыштыже пачерлан черетыште шоген. Ўшанен, ала иктаж гана иктаж-мо да садак логалеш. Но вара-вараже ылыш шот кумыкталтме дене чыла тиде шонымаш сўмырлыш. Ыле тыгай жап. Эргыжым посна лукташ манын, аныклен погымо уло-уке оксам поген, ала-можым ужален, пачерым шкак налаш логале, да иктаж пел ий гыч Алёша эргышт самырык озаватым, Зоям, пуртен.

Илышыште мүйжым огыл, кочыжым утларак тамлаш логалеш, маныт калыкыште. Самырык еш шочмо годымат. Тидыже тыгак лийшаш-ла. Вет ўдырымат, качымарийымат түрлө койышан, ончалтышан ача-ава куштен. Эсогыл йөрәтен ушнат гынат, түрлө оккўлланак лектын шогышо кырча-марчажым кеч кольмо дене куо, тунаре логалеш. Ончетше гын, южгунамже ик жап гыч еш илыш чылт сомсорашке савырна да... шалана. А южыжо тыгодым чаманен каласа: «Да, а могай нунын йоратымаш лийын!» Туге шол, илышын савыртышыжым тогдаяш йөсө.

Зоя ден Алёшан еш илышыштын тўналтыш ошкылыштан пентыдыжак лийын огыл. Самырык ватылан я икте ок келше, я весе мешая. Пуйто илышыже тыге савырнымылан титаканым кычалеш. Алёшаже гына эре тымык. Тума тарвана гынат, уто шомакым ок ойло. Пален гын тудо Зоян чоныштыжо мо ышталтым?..

Тыге кок ий. Ўдыр шочмешке. Тудлан Марина лўмым пуйышт. Онча Зоя шке падырашыжым да шона: «Тыят ўдыр шочыч. Илышет могай лиеш ала?» Вара шкенжым чаманен шинчен: «Вет мыйже илышем тыге ынем тўнал ылыс. Кеч изишак йоратыме айдеме дене илен ончышаш ыле! А Ольош дене мыняр пырля улына, утыр веле торлымыла чучеш».

Ўдыр шочмо дене самырык аван чонжо лушкымо гай лие. Ала ынде илышым вес могырыш савыраш лийдымылан гын веле? Адакшым пачерыште вес изи айдеме шочмо дене уло йоратымашыжым тудланак гына пуйыш.

* * *

Мариналан куд тылзе теме гойо. Тунам Зоя деке кызыт олаште илыше йолташ ўдыр-влак пурышт. Кужу жап мутланышт, ваш-ваш ятыр уым пален налыч. Вара эше ик ончычсо йолташ ўдырын шочмо кечышкышт ўжыч.

— Миет мо?

Трукышто тыгай ўжмашлан Зоя мом каласашат өрын. Ешанмеке, «весела» касыш тудо пеш шагал лектеден. А кызыт ўжыт йолташ ўдыр-влак. «Мый але самырык уламыс! Мом эре ныл пырдыж коклаште кияш?»

— Мием!

Шым шагат эрталтымеке, Алёшалан кушко кайымым кўчкын умылтарен, пачер омсам вес вечын тўчө. Пырля каяшат ыш ўж. Но чонлан каласен моштыдымын куштылго. Уэш тудо вашлиеш школым пытарымеке шаланен пытыше йолташыже-влакым. Эшеат кумыл нёлтын вашлийыч тудым уна дене темше пачерыште. Тыштыже, магнитофон йўкым сенен, юарлат, мыскарам ыштылыт, воштылыт. Зоям тылеч ончыч уждымовлак дене палымым ыштат. Черет ўстелтөрыштө шинчыше ик самырык пөрьен деке шуо.

— Палыме лий — Павел. Ме тудын дене пырля тунемынна. Йошкар-Олаште. Ынде посёлкыштына илаш, пашам ышташ тўнгалеш, — каласышт Зоя деке шанте толшо ўдыр-влак.

— Зоя, — палыме лийме лўмеш пөрьенлан шыман кидшым шуялтыш.

Но мо тугай? Тунам тудо ужо Павелын шинчажым, тидын денак пырля ала-могай кўчык жапыште кидше гычын уло чонным ырыктыше шокшым, уло капым лывыргыше вийым шиже. Моткочак кўчык ваш ончалтыш. Но тиде пуйто идалыккла кужун шуйныш. Шекланен шуктыш Павелын волгыдо-волгыдо шинчажым, пөрьен тўсым погаш гына тўнгалше чурийвылышыжым. А кидшокшыжо кызытат уло капым ырыкта. Тыгодым Зоя пөрьенын мом шонымыжым пален огыл. Но вуйыштыжо волгенчыла памаш вўд гай яндар шонымаш шочын: «Павел... Теве кём мый уло илышем мучко вученам. Тыйын лўмет Павел улмаш. Тиде тыяк улат! Тый мыйын лийшаш улат ылыс! — кочын шўлалтыш. — Лийшаш улат «ыле»...»

Умбакаже именинник лўмеш нёлталыч тостым, мурым шергылтарышт, куштышт... Зоя — Павел дене. Пуйто нуно коктын угыч латкандаш ияш улыт. Павелын таза вачышкыже шыман кидшым пыштен...

Но чыла сайже вашке пыта шол. Лач тиде кас гаяк.

...Йөршын аныргыше вуян Зоя кия марийже воктене. Нойымым шижде... Омо тўвыт кошкен. Вуйыштыжо ик шонымаш гына: «Кунам-гынат мыят пиалым вашлийшаш ылым. Мыят айдеме уламы! Чонан айдеме! Молан тунам ачам ден авамым колыштым гын? Пентгыдыракак лияш кўлеш ыле... Тек. Тек Павел мужыран. Но тудо — мыйын. Тиде — мыйын пиалем!»

* * *

Посёлко кугужак огыл. Уке-уке да кече коден огыл гын, арнялан ик ганаже садак кажныжым гаяк вашлият. Зоя гын палымым тора гычак тогдайыш. Тиде — Павел. Ёдырын уло капше чытырналте. Лач кодшо ганасылак. Шүмжө утыр да утыр кыра. Эсогыл шинчаже вўдыжгыш. Йочаорвам ончыко шўкале, корно шкак нуным Павел деке намийыш.

— Павел, — мане тунам Зоя. Куштылгын туге, пуйто тиде вашлиймаш кокымшат огыл, а шўдымшө, тўжемше...

Тылеч вара Зоя ден Павел чўчкыдын вашлияш тўнгалыч. Варажым йыштракын. Кузе уке гын, вет манеш-манешлан олашат шыгыр. Но тиде амал Зоялан мўшкырангаш чаракым ыш ыште. Йоратен шындыме айдемынак изи ужашыже шўм пелен улмым шижмеке, Зоян кумылжат вашталте. Уке, тудо йочам кудалтыме нерген ышат шоналте. Тунам тудын ушыштыжо ик шонымаш гына лийын — ош тўняшке кокымшо йочам шочыкташ!..

Угыч ўдыр шочо. Жап эртыме семын чылт ачажын тўсшым нале. Садланак дыр Зоялан Павел эшеат лишылрак лие. Но вашлийме еда ынде вес йодыш шоген: — Умбакаже мом ышташ? Илышым кузе чонаш?

— Илена тыгак дыр, — манын тунам Зоя да, Павелын шинчаштыже кеч иктаж чўчалтыш да ўшаным кычалын, шып ешарен. — Ала... Ала ушнена?

Ойлен тыге ўдырўен да шкенжым шудалын: «Кузе тыге ойлаш тоштат? Ен ойго ўмбалан пиалым чонгынет? Мыняр еным корно гыч ордыжыш шўкалнет?» Рончен пытарыдыме мундыра. А рончалтше шўртыжө тованеш, тованеш... уэш рончаш лийдыме чумыркашке варнен погына. Зоян вашмут уке. Павелынат...

...Зоя мўнгтыжө пўртылеш. А тушто Алексей кочкашат шолтен. Тамлын гына ўпшалтше шўр газ плита ўмбалне пушлана. Залыште кок ўдыр чарга йўкын воштылын, чогиен модеш. Изиракше кугуракшым нушкын покта. А Алексей, марийже, эн лишыл, поро кумылан йолташ лийшыже ванныйыште йоча тувыр-йолашым мушкеш. Тыгай сўретым Зоя икымше гана огыл ужеш. Но таче пугырак йөсө: «Ен ойгеш пиалым огыт чоно...».

Йолжат чытырналте, теве-теве йөрлеш. Вийдымын вургемжым кудашеш, «Авам деке миен тольым» черетан ондалчык шомак дене зальш эрта. Вара нуно пырля кочкыт, залысе пушкыдо диваныш каналташ верангыт. Кок ұдыр ачаж йыр пёрдеш. «Кöлан ача, көлан чүчү», — чон корштен, веселан модмыштым онча Зоя, да туге чучеш, пуйто кугуракше ачаж пеленрак, ачажат тудымак пуйто утларак йөрата...

...Кандашымше март пайрем ыле. Зоя тидым моткоч сайын, тачысе кечылак шарна. Кеч тидлан эртен ынде пел ий. Павел ту гутлаштак посёлко гыч шочмо вельшыкже кайыш. Шонто аваж дек моло икшывын пёртылаш кумыл ыш лек. Адакшым тыштыжат Павел ешыж дене баракыште веле илен толашыш. «Иктаж-кунам толын каем», манын кайыш. Но уке, тетла ынже тол. Огеш күл!..

...Тыгодым пöлемыште сылне сем йонгалте — куштылго тугае, кумылым нёлгышö. Илымет веле шуэш. А икшонетат, кажне семым посна айдеме шочыкта. Могай тудын чон — тугаяк сем, могай кумыл — йүкшат садыгаяк, адакшым

МОГАЙ САМАН — МУРЫЖАТ ТУГАЯК

Икана Моркинур районысо Самансолаш миен-савырнышым. Тусо вер-шöр чоным савыра, пүсö гынат, поро йылман калык шүмыштö шочшо олесе ий моклакам шулыктара. Такшым, кызыт «шулыктара» манмыж дене йонгылыш лиям дыр. Тидым эртыше жапыште ойлыман, докан, — «шулыктарен». Пешыже ойлымыштат ок шу.

Моркинур райрүдö гыч Самансола марте лучко менге. Асфальт корно тасмала шуйналт возын, вияш тугай, автобус кудалмаште нимогай чытырыктыш уке, нимогай лакым от шиж. Ожно гын, маныт, райцентр марте корным пел кече эртыман улмаш. Телым — лум пургыж, шошым-шыжым — лавыра кышал кыдал дангыт, кенгежым тале йёр деч вара корныш лучо итат лек. Ыле да мондалтын тудо. Самырык тукумжо тыгайым огешат шарне. Ну, шонем, Самансолаш тыгай чапле корно улмек, илышыжат тугаяк писе. Но арам вашкышым. Илышет асфальт корно огыл улмаш. Тачысе саманын ораваже Самансоласе илышым, ласканрак каласаш гын, йёршын вес корно дене

нангая улмаш. Кушко намиен шукта гын, ала? Кузежым-можым шке шинчам денак ужинам, шке пылышем денак колынам да чылт ӧрынам. Такшым, ӧрашыжат нимолан. Вет саманже могай — мурыжат тугаяк...

«Туге шол, — шонымашем пентгыдемдыш ончылнем шинчыше ик самырык марий вате. Пылышем шогалтышым. — Ёдыремын тетрадыше пытенат, вигак весым налын пуэн шым шукто. Чынжым каласаш гын, эскераш жапем ыш лий. Учитылет тидын гычак ёдырем мыскылаш пиже. А вет туныктышо ялын шӱргыжӧ огыл мо? А тудо ачат, манеш, машина дене куда-лыштеш, а тый школыш тетрадь деч посна коштат. Икшывылан тетрадым налын пуэн ок керт гын, тугеже тек машинажым ужала. Тидыже тӱналтыш веле лие. Варажым Катерина Петровнат ёдырем вес семын игылташ тӱнале: ачатат школышто тунемын моштен огыл, тят тугаяк кодат. Ала кок ияш шольыч ушанрак кушкеш гын веле? Ончетше гын, ёдыремже пешакак тырша, книгагат лудеш, мӧнгысӧ пашам эреак ышташ тырша. Але вара учитыллан, кӱшыл образованиян айдемылан, нылымше классыште тунемше йочам тыге мыскылаш лиеш? Вет кушкын шумеке, от пале, тудын гыч кӧ кушкын шогалеш. А йочан шӱмыштӧ ёмырашлык кочо кыша кодеш. Ёдыремын тыгайым каласкалымыж деч вара шортын колтышым, чонемлан моткоч лапка лие. Мыйже паша деч посна шинчем. Самансолаште пашам кечывалым тул дене от му. Мариемже жапын-жапын плотнык сомылым шукта, южгунамже моло семын Йӱдвельшкат миен толеш. Аракамат ок йӱ, кажне кумырым мӧнтак кондаш тырша. Колхоз-шамычше сӱмырлен пытеныт гын, мыйже мо дене титакан улам?»

Ончыл сиденьыште шинчыше ёдырамашын логарангышкыже комыля кӱзен шинче, мый тидым пешакак раш шижым, шинчавӱдшат лекте, витне. Кумыкрак лийын, шовычлукшо дене шӱргыжым ӱштыльӧ.

— Самансолаштына учитыл-влакшат тыгай улыт гын, илышыже кунам молемеш ала, — келгын шӱлалтыш пошкудыжо.— Ны пашаже, ны оксаже... Ильшыжат...

— Варажым родительский собранийыште чыла тидым луктын пыштышым, чыла ача-ава ончылно каласышым. Катерина Петровнаже «Тиде виге шоя», мане. Тыгае пуйто лийын огыл.

Мыяк веле пуйто чыла шонен луктынам. Но ача-ава-влак, мыйынак шомак дене келшышын, чылан шып шинчат. «Тыгежак ойлаш ок йөрö» маншат лекте. Тунам, маньым, умбакыжат йочам тыге игылташ тўнгалыда гын, Моркинурыш, ронош каем, маньым. Миен пуренже шым шукто. Изишак өрмалгышым. Ала осалыш веле савырна... Мом моштымем шке ыштем. Ёдырем садак айдемыш луктам!

Автобус кўкшакаш кўзыш, а ончылно, энгер воктенсе лап-каште, кугу ял койылалтыш. Тиде — Самансола.

* * *

Имне тўсшö дене огыл, вийже дене сай, маныт калыкыште. Самансолат сыне верыште верланен. Ондак тыгаяк лўман колхоз йолымбалне пенгыдын шоген. Олыкышто кугу кўтў жар шудым кочкын, вўташте тўжем дене сöсна өрден, чонгаташте верланыше комплексыште табун дене шорыкым ашненыт, вўта еда кургым имне дене шупшыктеныт. Моткоч виян озанлык уло республик мучко чапланен. Эсогыл ик гана огыл Моско телевидений денат ончыктеныт. Ала-могай кўчык жапыште шорык комплекс деч ниможат ыш код: шорыкым шўшкыльыч, вўтам пужен кудалтышт, бетон блокшым верысе кугурак лўман, кадыр кидан тöра-влак кок пачашан полатыштын, лу наре вуй ушкалым пуртен шогалтышаш вўташтын негызшылан поген нангайышт але Моркинур райрўдысö чиновник-влакын шинчаштым петырашлан ужатышт.

Иктыже сай: ожно, тымык игечын, сöсна вўта пуш уло Самансола кундемем авалта ыле. «Фу, — ышталыныт öрдыжгыч толшо-влак, — кузе тыгай пушыжым чытеда?» Ёнде юж яндар! Сöснаже йöршын кодын огыл гын, кушеч амырчык пушыжо? Улыжат ик вўташте шўдö вуй ушкал кодын. Уло «Самансола» колхозлан. Тыге маныт...

— Чыла тышкыже тачысе президентна шуктыш, — кидым лупшале ик марий.

— Тугеже көн верч йўклаш тўнгалыда? — йодде шым чыте.

— А-а-а, кайышт нуно чылан ик верыш. Нунын дечын порыжым вучен от шукто. Сайлымаш деч ончыч мом гына ойлен ышт пытаре, мом гына ышт сөрö. Чылажат йомакысыла веле чучо. Шотшо? Намысдыме-шач! Ондак сöрат, вара мондат.

Вес сайлымаш марте... А мемнан шкенаң «Президентна» уло. Мый шкенаң председателна нерген ойлем вет. Тудым ме «Президент» манына. Кувалде мушкындыж дене үстембалым рошт! рашкалтыш, и чыла. Тушто тылат кинде, тушто пашадар, тушто кормам але пуым кондаш трактыр. Оксажын гын түсшымаң мондаш тўналынна. Калыкым йөршын айдемылан ок шотло. Лачак шкеж нерген гына шона.

— А кузе вара иледаже, марий-влак? — йодде шым чыте.

— Эх, йолташ. Кычалшыже йөнум муаш тырша ынде. Весеже илышыжым шке семын шотыш конда: таче пайрем, эрла пайрем... Нимо ойго уке. Ончетше гын, йочаже телым чарайола резинке кемым шуралта да школыш куржеш. Тыгак илена...

— Южышт, колынам, посипка гыч киндым кышкат. Чынак мо?

— Улыт тыгайжат. Но мемнан «Президентна» манмыла, «Келша гын, тек кочкыт...»

* * *

Теле кече кужун ыш кучалт. Кас рўмбалге Самансолам шке помышкыжо вўдылале. Кўшнў, каваште, шўдыр-влак чўкталтыч, тылзе пеле катлалт ончале.

Оза ден озавате, вольык сомылым тўрлатен, шокшо пўртыш пурышт, еш дене пырля Юмын пуымо кочкыш йўлам эрта-рышт, вара телевизорым кўташ шинчыч.

Тыгодым вуешшушо, луымшо классыште тунемше эрге шкаланже верым ок му: колтат мо таче шуматкечын ача-ава тудым клубыш? Ик тат гыч ыш чыте:

— Ачай, авай, клубыш миен толам мо?

— Ох, эргым, — тургыжланыше йўкым луктеш ава. — Мом тушто йомдаренат? Шинче айда шокшо пўртыштў.

— Такшым, тыгай качымарийым четлыкыште шинчык-тет, ужат, — шоналтенрак пелешта ача. — Мий, миен тол. Кужун ит кучалт, пудыранчыкыш ит шўшкылт!..

Ача-аван уло мо верч тургыжланаш. Эргыже эше чылажым ок ойло дыр. Тачысе саманын ик шучко косаже Самансолашкат миен шуын. Пыгартыш жапыште тиде тымык марий ялыш Моркинур гыч самырык рвезе-влак корным сайынак такыртен-ныт. Эшежым яра огыт кошт, пырля шыде парым кондат, ве-

рысе рвезе-шамыч дек пижедылыт, кредалмашке шуктат. Да эше, огыда ўшане, но тиде, товат, чынак, марий ялыш наркотикым кондат да верысе рвезе-шамычлан виеш тушкат. Ик порций кум шўдō тенгем шога. Оксат уке — арымеш нал. Ынетак нал гын, мушкындын нелытшым вигак шижат.

Мо вуча гын Самансолан самырык тукумжым — каласаш йōсō... Но моткочак ўшанынем — лач саде Самансола гычак илышымат, калыкымат, пошкудо ден пошкудо кокласе кылымат, икманаш, чыла чон поянлыкым сай могырыш саманлыше койыш лектын шога! А тумышан леведышын тумышыжо шагалемеш! Тыге маньым да чонемым пургедаш тўнгалым — садыжат тумышан улмаш, виге сусыр пале дене тумыштен пытарыме. Кунам гын тудыжо паремеш?! Кунам мемнан нерген суксо аралышыже шарналта гын?! Шоналтышым тыге да ушып ик йолташемьн шомакше толын пурыш: «Тышеч кеч сарыш да утлен каем!» Тунам лачак Чечня сарыш каяш кумылан-влакым военкоматыш ўжыт ыле. Тидым колын, афган сōйыштō лийше Емелан йолташыже ик жап шып шинчышат, шоналтенрак ешарыш: «Тыге ойлет да вет, сар деч шучкыжо нимат уке. А такшым,

ТЫ ИЛЫШЫШТЕ КАЖНЫН ШКЕ САРЖЕ УЛО». ЮРГИС АНКЕЛЬЫН САРЖЕ

гын лийшашыжат огыл ыле. Кеч лишыл вич ий жапыште. Латкандаш ияш весела рвезе кумылын шкенжын университетышкыже, историй отделенийышке тунемаш куржталын. Занятий деч вара кевытыш пурен, кочкыш-йўышым налын да коммунальный пачерышкыже вашкен. Тушто нуно изи гына пōлемыште аваж дене коктын иленыт.

Юргис ныл ияшак ача деч посна кодын. Ачажын мо амаллан кōра ты тўням тыге вашке гына кудалтен кодымыж нерген аваже тудлан нигунамат нимомат ойлен огыл. Огеш лий ыле улмаш пачерыште тарваташ тидын нерген шомакым. Шўгарышкыжат аваже эрге деч посна шкетак коштын. Илен-толын, моло родо-тукум гыч колын: «Ачат вес ўдырамашым йōратен шынден улмаш. Но кок ўдырамашым пайлен ыш керт, пич чодыраштыла йомын аныргыш. Поезд йымак тōрштыш...»

Варажым, кушкын шуын, университетыште икымше йōра-

тымашым вашлиймеке, тудын тамжым, ушым налше вийжым, шўм вургыжым пален налмеке, южгунамже ачажым шарналтен. Шарналтен да пытаргыш ошкылын амалжым умылаш тыршен. «Юмет-пўрышет саклыже тыгай деч...». Но Юмылан кеч ўшане, кеч уке, илыш савыртышын сапшын кушко шупшы-лалтмыжым гына шижын шукташ пеш неле улмаш. Ок лий тидым палаш. Адакат тидым Юмо веле пала... Ну и тушто вет...

...Мария ден Юргис — эн пиалан мужыр. Тыге ыле икымше курсышто. Занятийште пырля шинчат, пырляк библиотекрыш, кинош коштыт. Кенежлан Юргис стройтряд дене ик селашке школым чоҥаш кайыш, Мария олаштак йочасадыште жаплан пашам ышташ кодо. Кенеж мучаште вашлиймеке, Юргис Мариям ыш пале, тудо йөршын вашталтын. Тунемашат тўналыч, а чон чон олмышто огыл. Чылт шыжымсе йўран игече. Мариян өрдыжкө веле коранмыже, мутланыдымыже рвезым чылт өрыктарыш.

— Мария, мо лийын? — йодо ик кастене Юргис. Телла тыгайым чыташ ыш лий.

Ўдырын шомак уке. Мария пала: Юргис ик гана веле йодеш, пачаш-пачаш ты ойыш ок пөртыл. Садланак шкенжымат утараш, Юргисымат эрыкыш колташ манын, кўчыкын тура вашештыш:

— Мыйын вес рвезе уло. Весым йөратен шынденам. Проститле мыйым. Кертат гын...

— Тыге куштылгын... — ик жап гыч пуйто шкаланже вашмутым пуыш.

— Шкат ом пале, шым шиж, кузе тыге лийын кайыш. А тыйым эре шўмыштем ашнаш тўналам, Юргис! Тый пеленемак лият. Проститле!

Юргисын чон шолеш, шўм теве-теве он гыч төрштен лектеш. Умыленак ок керт, кузе ик кўчык кенеж пагытыште лишыл, йөратыме йолташым мондаш, тудын деч йўкшаш да весе дека каяш лиеш? Тидыже ужалымаш огыл мо? Вет тыге ик гана ыштена, вес гана. Варажым кушко илен шуктена? А илышыже кертеш мо пиал дене танлен? Саде йөратымаш иктыш ушнымаш мартеак кўын шуэш гын, лиеш мо икоян еш?

Мария, вуйжым рвезын вачыш пыштен, ятыр жап шорто, проститлаш йодо. А Юргисын чытырыше чоныштыжо энше

тул йып кужун когартыш, шүмжө я икшырымын кыра, я талгыде гай тавалта.

— Тылат тунемаш күлеш, Мария, — лие пытартыш шомакше. Савырныш да тыманмеш пычкемыш паркыште йомо. Шулыш. Курымешлан. А тунам нуно эше паленат огытыл — тиде лийын нунын пытартыш вашлиймашышт.

Эрлашыжым Юргис тунемаш кайыме олмеш йүдвошт түрлым шонкалыме деч вара пенгыде шонымашыш тошкалме корно дене военкоматыш ошкыльо. Дежурный прапорщик паспортым тергыш да вара кидшым коридор вельш лупшале:

— Пуро кандашымше кабинетыш.

Тушто илалшырак майор шинча. Адак паспортым, приписной свидетельством терга.

— Тугеже армийыш шке кумылын кайынет? — йодеш. — Оласе улат. Тыйын тангаш-шамыч службо деч кузе-гынат да шылаш төчат, түрлө амалымат кычалыт, справкым кондат, а тый тушко шке кумылын... Пеш сай, пеш сай... — тидыжым, документым тергышыла, нер йымакыже вудыматыш. — Пашам ыштет, але тунемат?..

— Тунемам... Тунемынам... Але марте...

— Кушто?

— Шкенам университетыште.

— Э-э, ме тыге кутырен огына келше, тыге шотлан ок тол, — йыргешке чурийвылышан, усиян майор документым модмо картлак Юргис ончык полт кудалтыш. Ончалтышыже кабинет мучко куржталеш. — Тунем Юргис Юозо-зо... вопшем, Иваныч. Тунем да ушым пого. Тидым тый палышаш улат. А монденат гын, ушештарем: Главкомын кызытсе приказше почеш вузышто тунемше студентым армийыш налаш огыл. Палет тидым?

Юргис вачыжым туртыктыш.

— Такшым пеш налман ыле да, — майор адак нер йымакыже ойла. Вара вийнен шинчын ешарыш: — Мий, курж тунемашет. Уке гын занятийыш вараш кодат.

— Но вет мыйже шке кумылыныс, — öрынрак ынеж чакне ыле Юргис.

— Тиде, конешне, сай. Ила тугеже самырык тукумын чонышто патриотизм шүлыш. Но кызыт кай, Юргис, кай. Пашам ышташ ит мешае, — покталтыш майор.

— Майор йолташ, иктым гына каласыза, тугеже армийыш каяш манын, мылам мом ыштыман?

Майор ондак тидым ыш умыло, вачыжым туртыктыш. Вара тогдайыш, витне:

— Векат, ондак вуз гыч отчислений лийшаш. Призыв тўналын веле... Эше ятыр «титакым» ышташ жапет уло...

Шонымашым кузе шукташ лиймым умылен, Юргис кабинет гыч лекте. «Вуз гыч шке кумылын кайыме але кеч тунеммым жаплан кўрлмө нерген йодмашым возаш», — улылыш Юргис да деканатыш ошкыльо.

— Тендан ушда каен! — йодмашым лудмек, лие деканын икымше шомакше. — Мо лийын кудалтыш? Отличник! Адакшым рвезаш-влакым ме пеш пагалена! Уке, Юргис, тыгай ошкылым ыштыме деч ончыч пенгыдын шоналтыман. Тидым ача семын ойлем.

— Мый ятыр жап вуем пургедым, Георгий Николаевич. Садлан тыгай корным ойырымемлан мутым шке кучем. Таче вес семын нигузе ок лий, — Юргис шкенжым пенгыдын кучаш тырша.

Тыгодым Георгий Николаевич секретаршым ўжө да Анкельын личный делажым кондаш йодо. Вара каже лаштыкшым шымлен лекте:

— Авада шкетын, тугеже шкет икшыве улыда. Нелеш ида нал... Огыда чамане тудым, Юргис.

— Тудо шкетын огыл, — ушыш толын пурышо икымше шонымаш дене шойыштеш Юргис. Шойыштеш да, тыге ойлымыжлан вожылын, ырен кая. Тыгодым, векат, йылмыже шонымаш деч ончыч куржын колтыш: — Тудын пелашыже уло. Возалтын гына огытыл. А мый тудым пагалем, ўшанем изачалан.

— Юргис, а те паледа, мо тугай службо? Мо тугай «дедовщина», колында-уке? Те, интеллигент рвезе, музыкым, историйым, литературым пагалыше да йоратыше рвезе, кушко савырнеда? Туге шол... Садланак ятыр ача-ава шочшыштым армий деч саклен кодынеже...

Кужун ойлыш Георгий Николаевич. Шарналтыш Афганистаным. Тушеч толшо «200» номеран груз нерген, шўлыкын каласкалыш тыгаяк цинк колоткаште, эсогыл сөй гычат огыл,

тымк Саратов гыч кондымо йолташыжын эргыж шумлык...
Кольштеш тудым Юргис, а вуйышто садак ик шонымаш гына
пӧрдеш — вашкерак армийыш каяш. Утлаш тиде илыш деч...

Мучашлан, ик ойыш толын шуктыде, Георгий Николаевич ик арням шоналташ пуыш.

— Но занятийыш садак коштса, — мане чеверласыме годым. — Кажне кечын!

Нимом ыш сӧрӧ тудлан Юргис. Шомак деч поснак деканын кабинетше гыч лектын кайыш. Тыгодым лачак занятий пытымым шижтарен, коридор мучко йынгыр йӱк шергылте. Тидже Юргисым утыр кожгатыш. Лу-коло-кумло студент гыч, товат, Мария лийын кертеш! Писын уремыш лекте.

Вес кечынжат... кумшешынжат Юргис занятийыш ыш кай. Арня гыч, адак йодмашым серен, угыч деканатыш пурыш.

— Чаманаш гына кодеш, Юргис, — келгын шӱлалтыш Георгий Николаевич. — Но те ида мондо мемнам. Сайын служитлен, таза пӧртылза. Пӧртылза мемнан полатышкына. Вучаш тӱнгальна, — сугыньлыш.

Чылажат шонен пыштыме самынак лекте. Но военкоматыште шкет ава нерген адак шоям ышташ вереште. «Ик шоя весым пеленже шупшеш, — вуйышто пӧрдеш тыгодым. — Мария шоям ыштыш. Мыйжат тораш каен шым утло. Чын деч куржаш? Лӱдынам? Уке, тетла тыгай ок лий. Вет мыйжым вес семын ончен-куштенытыс... Армийыш кайыме нерген ойлымек, авам шортын колтыш гынат, моло семын чараш ыш пиж — «Долгым шуктыман!..»

Свердловск областысе Малиновка ямле лӱман ял воктене верланыше учебкыште пел ий служитлыме да БМП-м (боевая машина пограничника) вӱдаш тунемме годымат, умбакыже Германийыш кусарыме, тушто салтак ӱштым ӱшталме пагытыштат шинча ончылныжо сборный пунктыш толшо калык коклаште, варажым кӱртньыгорно вокзалысе перронышто икшывыштым, иза-шольыштым, йӧратыме пелашыштым ужаташ толшо-влак коклаште Мариан тӱсшӧ кечыла волгалтын. Ондак тиде волгыдыжо чоным ырыктен. А варажым, келгышкырак кӱнчалмеке, шӱмым име семын шуралтен. А Мария тунам ӧрдыж гычак веле кидшым рӱзалтен ужатыш. Пырля лияш

когыньыштынат вийышт ыш сите. Тетла чыла. Адак службо. Ынде Германийыште. Шкат ок шиж: ала кўчык, ала кужу жаплан...

Магдебург — сылне ола. Но саде сӧралжым гарнизон гыч лекмек веле шекланет. Эрыкышкыже гына кунам логалат шол? Увольнительный — тылзылан ик гана. Эшеже — титакым от ыште гын. Адакшым, шукыж годым изи йоча гай офицер пелен коштман. Йӧра эше тудыжо поро да еш илыш дене сорлык-лалт шуктышо огыл гын. Тунам веле чоным кандарымаштат, корным ойырымаштат эрык лектеш.

— Те вот мо, йолташ-влак, — мане икана черетан увольнительныйыш лекме годым самырык лейтенант Михалыч, — мый тендан деч ноен пытенам. Теат, векат, тугак. Шӱлалтыза Магдебург южым мый дечем посна...

Тидыже салтак-влаклан — эм шомак.

— Гарнизоныш гына вараш ида код.

Юргис моло семын немыч сырам подылаш ок вашке. Шке корныж дене историй памятниклан поян олам умбакыже шымла. Кужу жап шекланыш ик черкым, воктенжак пеле шаланыше акрет годсо крепость-ор пырдыжым. Историйлан мелын улшо рвезе семынже тыште ик-кок-кум шӱдӧ... ий ончыч могай илыш лийын кертмым сӱретла. Тыгодым шентелныже «Мари! Мари!» кычкыралме ӱдыр йӱк шоктыш. Юргисын ончылно тораштат огыл шогышо ӱдыр ондак вуйжым пелке кудалтыш, шойык ончале, вара капшыге савырнен шогале. Но тыгодым саде Мари лӱман ӱдырын ончалтышыже йолташыжым кычалме олмеш, Юргис ӱмбалан тӱнын шогале.

«Мари-Мария, — Юргисат кӱэмалте. — Тыглай немыч ӱдыр». Коклаштышт икмыняр йолтошкалтыш гынат, Юргис волгыдо ӱпан ӱдырын кава тӱсан шинчажым шекланыш. Теве тудо, кӧлан дыр — ала йолташ ӱдыржылан, ала совет салтаклан — шыргы-жале. Тыгодым тӱрвылукуштыжо кок изирак лаке шочо. Ӱдырын кӱчык юбкыжо, пижын шичше блузкыжо сылне капым, онгым шылтыде палдарат. Ончык тарваныш. Лачак Юргисын шогымо тураште кок йолташ ӱдыр вашлие. Саламлалтыч, ваш-ваш шупшалме амалым ыштышт. Весыже ынде тарваныме гай йолташыжын кидшым кучыш. А Марин ончалтышыже Юргис

үмбаке пижынак шинчын, салтакат тудым кўрлын ок керт. Вара, йолташыжын кидше гыч углен, Юргис деке лишеме. Шкак ончыч саламлатте. Немыч йылмым сайын палыше Юргис йўксолныш тора гыч пёртыл толшо, порын да шыман йонгалтше шомаклан шинчам пыч ыштыде вашештыш. «Але вара тўняште вес Мария лийын кертеш?! — пёрдеш вуйышто. — Тиде ўдырынат ончалтышыже юзо виан, пырля лияш ўжеш, шўмьштө ий моклакам шулыктара!»

Тыглай гына, пуйто ўмыр мучко палыме улыт, Мари пырля каяш ўжө. Ондак — площадыш, вара кафеш. Да кызыт Юргис кеч тўня тўрыш куржеш ыле. Чоныш эплын да виешак шыныше Мари дене пырля..

Вес гана увольнительныйыш кайыме пагыт курымашлык лие. А вашлиймеке, эн пиалан мужырла ондалалтыч, ваш-ваш шупшалалтыч.

Варажым увольнительныят огыл, кеч-могай да йөным муын, вашкен Юргис Мари деке. Илыме пачерышт гарнизон деч тораште лийын гынат, Юргис палыдыме олесе корным вашке тунеме. А шкет кодмо годым илышыште икымше гана самырык пагытын там тўняшке, ынде мынярымше гана, уш кайымеш шунгалтыч...

— Рота, подьё-ом! — шергылте.

— Мо шатын!

— Тревога!

— Тыгай эр?!

— Малашат огыт пу вет, а!

Рота кровать гыч төрштен кынеле, Уставысе семын писын салтак вургемым чийыш да плацышке куржын лекте, виаш рат дене шогале.

Шагат умдо кудытыш вончен. Рота ончылно полковник Орлов да эше икмыняр офицер шога. Взводный-влак — взводышт пелен.

Йырваш шып-тымык. Кўкшө песте воктене рат дене кушшо виаш да кўкшө топольлаште нарынче-сар тўсым налаш тўнгалше лышташлан мардеж укештак лыбе-лыбе тарванылмат раш шокта.

— Салтак да офицер-влак! — полковникын, йўкым ку-

гемдыде, пенгыдын ойлымыжо тымыкыште раш шоктыш. — Совет Союзын коммунистический партийже мыланна кугу честым, интернациональный долгым шукташ ўшанен пуэн. Кок кече гыч те Магдебург гарнизоным кодеда, вес частыш куснеда. Уло технике дене пырля. Тидым те раш умылышаш улыда. Тиде — приказ. Но кӧн вес кумыл — ик ошкыллан ончыко лекташ йодам.

Строй гыч иктат ыш лек.

— Майор йолташ... — полковник Орлов пурла вельште шогышо офицерлан вуйым савалтыш.

Майор йошкар папкым почо:

— Каласыме салтак-влаклан строй гыч кок ошкыллан ончык лекташ: Петров Иван Михайлович, Лежнин Сергей Сергеевич... Анкель Юргис Юозофович...

Тыгодым полковник ончалтышыж денак спискым умбакыже лудмым чарыш.

Майор тидым вигак умылыш:

— Сержант Анкель!

Юргис тыманмеш полковник ончыко рошт толын шогале.

— Те, сержант, кӧ улыда? Ну, национальность шот дене... Кузе вопше Германыйышкыже логалында? — ӧрын йодеш.

— Полковник йолташ, мый тыглай руш рвезе улам. Кочам, да, немыч. Но чыла тукымем Совет Союзым тўзатымаште тыршен...

— Йӧра. Мо лийын, тудо лийын, — полковник ача семынак Юргисым вачыж гыч пералтыш. — Шогалза верыш. Так вот, йолташ-влак, тура ойлем, тендан ачада уке. Мӧнгыштыда авада гына. Садлан кӧн кумылжо уке гын, верыштыда кодаш йодам.

Списке почеш строй ончыко лекше иктаж лу салтак гыч нылытынже, Юргис ден пырля, угыч стройыш шогалыч, мольшт верыштак кодыч. Офицер-влак ваш-ваш ончалыч, ик шомакым пелештыде. Вара взводный-шамычлан корныш ямдылалтме нерген приказ йонгалте.

Кок кече гыч кўртныгорно состав технике да салтак-влак дене кужу корныш тарваныш. Юргис Мари дене чеверласаш кузе гына йӧным ыш кычал. Шот ыш лек. Пытаргыш кечылаш-

те пеш строго лие, гарнизон гыч нигöлан лекташ ок лий. А
ынде кодыч шенгелан моткочак лишыл йолташ лийше салтак-
влак, кодо Юргисын Мариже — тыматле, шыма, канде кава
гай шинчан, шүмеш пижше таңже. Вашлийыт мо нуно эше
иктаж-кунам? Вет Совет Союз гыч йот элыш лекташ манаш
веле! Тидым Юргис сайын пала. Садланак чонлан путырак йöсö.
Илышыште йöратен вашлийме Мария, Мари мөнгеш пöртыл-
дымын эртат, эртат...

Күкшö афган курыклам сенгаш ок лий. Нуно пуйто ниму-
чашдыме канде каваш энертеныт, ала мөнгешла — каваже ку-
рык үмбак возын. Каваже кечывалым канде гын, йöдым мил-
лионло шүдыр дене чүкталтеш. Тыште гына дыр шүдыр-влак
моткочак чүчкыдын камвозыт. Ала-кушко... Саде курыкла Юр-
гисланат ондакше моткочак келшыш. Но тиде тўналтыште гына.
Варажым ужмышудымышко савырныш... Вет тудын лонгаш-
тыже мыняр йолгашыже курымешлан йомо, ўмыр дене чевер-
ласыш!

Черетан операцийым шуктымо годым пехотылан «зелён-
кым» шераш, а бронегруппылан, арык гоч пу кўварым вон-
чен, Молдост кишлакыш пураш приказ толын. Разведанный
почеш лач тиде кишлакыште мулла Наджибулла шылын ила,
ужмышудымо шурави ваштареш кредалмашым виктарен шоген.
Кузе уке гын, вет революций деч вара Кандагарыште тудын
мыняр оралтыжым, мландыжым поген налыныт да дехкан-
влаклан пуэденыт.

Витле градус шокшышто салма гай ырыше бронян БТР-
влак ончыко тарванышт. Арык вес серыште лопка уреман киш-
лак шынген шинчын, кок могырышто шун гыч ненчыме ду-
вал-пöрт-влак верланеныт. Урем покшелне икшыве полко мо-
дын куржталеш, дувал воктене шонгыен-шамыч шинчат. Тиде
сўретым ужын, колонна, нимолан öрде, кўвар гоч ончыко тар-
ваныш: «Шкеныштын икшывышт да шонгыенгышт денак ара-
лалташ огыт тўнал вет», — Юргисынат вуйыштыжо шонымаш
волгенчыла эрта.

Ик БТР кўварым эрта, весе, кумшо, нылымше, визым-
ше... кудымшыжо покшеке веле шуо... черетан акырсаман тўна-
ле. Уремысе йоча ден шонгыен-влак тыманмеш ала-куш йо-

мыч. Шулышт. Пытышт. Нунын тура гычак ынде автомат тул веле койылалтыш, икмыняр гранотомёт иканаште мўгырен шўшкалтыш. БТР-влак вашеш тулым кышкат. Броняште шинчыше пехотинец-шамыч тыманмеш позицийым налыч, но южышт броня гыч тёрштышыштлак пуйто шўртнышт да мланде пелен пызнышт. Курымешлан. Теве икымше машинам тул авалтыш. Тушеч нигö ыш лек. Но тусо пулемёт садак тулым кышка. Векат пудештме годым люкшо шöрын каен, почаш лийдымын пижын шинчын. Кумшо гранате пудештме дене саде БТР шыпланыш. Вара кокымшо БТР ылыже, шентелне кавашке пу кўвар кудымшо БТР дене пырля южыш кўзыш. Шелышталт пытыше пырня да онга «йёр» Юргисын вўдымö броняшкыже кышкалате да тудымат тул йылме авалтыш. Водитель Юргис ден наводчик Сергей, мо вийым муын гын, шикшан шыгыр машина помыш гыч утлышт. Но тыгодым Сергейым душман пуля солалтыш, капше вийдымын ментылак мландүмбака йöрлö. Когынек йол сусырген. БТР гусеницын оравашкыже туп дене энгертен, йogyшо вўрым чараш манын, Юргис бинтым икмыняр кутыш иктыш ушен йолжым кылдыш да лап лие, йолташым тупыш пыштен, ик кидше дене Сергейыным кучен, кўвар велкыла нушкаш тўнале. Йырваш пуля шўшка, гранате пудештеш, шентелан кодшо БМП-н броняшкыже пуля тўкнымö пылышланат шучкын шокта. БМП деч изиш торлымек, нуным душман-влак шекланышт. Воктенак фьюить да фьюить пуля шўшкаш тўнале. Кугу кў моклака шентек шылаш вереште. Ала-кушеч дыр лишыл дувал ўмбаке лекше латик-латкум ияш бачат-влак автомат гыч лўйкалаш тўналыч. Вуйымат лукташ ок лий. «Теве ньога-шамыч ман!» — шыдешка Юргис, но вашеш тулым почаш ок тошт — нунышт йоча улытыс. Тыгодым ончыклык душман-влак йўлаш тўналше кумшо БТР гыч лекше салтакым шекланышт да, ик тат шоньде, илыше капым вўр лапашыш савырышт.

Йўкым пуыдымо Сергейым öрдыжкырак пыштен, Юргис душман ваштареш ик пуля почеш весым кышкаш тўнале. Теве ик чалма öрдыжкö пыжалте, весе, почешышт озашт йöрлыт. Пехота шкенжын позицийже гыч чарныде лўйкала. Сергей йынгысалтыш, тудым эше утараш лиеш. Йолташым угыч тупыш пыштен, пеле шаланыше кўвар дек нушкеш. Лач тыгодым каплан шокшын чучын колтыш. Ушым йомдарыме деч ончыч арык

вес вел гыч артиллерий тулым почмым умылен кодо, кишлак тул ораш савырныш. А кўвар воктене кок кап ўмбала кия: иктыже икмыняр пуля дене вўрвузыкыш савырныше, весыже, йымалсыже, ушым йомдарыше сусыр Юргис Анкель...

Афган кече пуйто тыштат, Ташкентысе госпитальыштат шинчам йымыктара, тыгыде ошма нерыш, умшаш пура, пў коклаште йыгыжгын шытыр-шотыр шоктен, капым чыгырыкта. Но саде пўй коклаше ошмаже шучкылыкым мондыкта — пуля огыл вет. Юргис Анкель приказым тўрыс шуктен, кровать воктене врач-влакын шып ойлымышт гыч умылыш: тудын сарже пытен. Адакшым «ампутаций» шомак веле шокта. Көн нерген нуно кызыт ойлат, көн ўмбаке ончат? Шинчам почаш ок тошт. Йолжо верыштыжак дыр? Ок шиж. Юмылан тау, чылажат сайын савырныш. Кок тылзе гыч шочмо Владимир олашкыже пўргыльö.

Кок ий жапыште путырак шонтемше черле аваже тудым шыгыр коммуналке пөлемыште вийдымын шортын вашлие. Пуйто эргыжым веле вучен, кок арня гыч ош тўня дене чеверласыш. Ынде Юргис чылт шкетак кодо. Мом ышташ? Университетыште Мариям вашлияш? Тунемеш дыр. Тунемжак. Мария... Мари... Весела, чулым рвезе гыч сареш шуаралтше шомакдыме пўрѐнгыш савырныше Юргис Анкель Липецк оласе университетын журфакшым ойырен нале. Тунем пыгарымек, тўрлö кундемысе газет редакцийлаште пашам ыштыш. Варажым пўрымашыже Йўдвел мландыш, «Арктика» газет редакцийыш кондыш.

Тидын нерген мылам каласкалышт Юргис Анкельын личный делаже да тошто кагаз орам лончылымо годым верештме туржалт пытыше, саралгыше коман вичкыж ученик тетрадьыште кутышын-кутышын я төр, я төрштылшо — южо вереже умылашат ыш лий — почерк дене серыме лаштык-влак. Кузе тудо тышке логалын?..

Юргис Йўдвельыште латик ий тыршыш. А ик гана «Жди меня» передачыште Мари да тудын ўдыржö нерген сюжетым ужмеке, тынысым йөршын йомдарыш. Шкаланже верым ыш му. Садланак ик жап гыч материкыш йөршылан каяш шонен пыштыш. Этарыш пыгартышлан творческий касым да Йўдвел мланде дене чеверласыш. А ончылно лийын

ВУЧЕН ШУКТЫДЫМО ПИАЛ

Тидлан ынде ятыр талук эртен. Тунам мый урем мучко кўчык да остаткыжлан эше рожын йолаш дене куржталынам дыр. Чияшыже лийын огыл гын. Икана пурем урем гыч, а ачам палыдыме пөрьен дене кудывечыште кельштарыме үстелтөрыштө шолтымо аракам подылал шинчылдалыт.

— Ончал, — ачам, мыйым ужын, кугешнен ойлен, — тиде мыйын Сашокем. Шым ияш веле, моткоч чулым, моткоч провор! Мыйын гаяк лиеш. Товат!

— Юмо тазалыкымак пуыжо эргычлан, Микал тос, — вашештыш весьеже.

Авамын шолтымо тутло шўрым кочкын теммек, угыч уремыш лекташ йодым. Кудывечыште адак ачам чарыш.

— Сашок, Сашок, ну-ка туркалте, тол-я тышке, — ўжөшке декше лишкырак. — Теве тиде — мыйын Сашок, — вуем гыч ниялтыш.

— Айда, Сашок, палыме лийына, — ен марий кольмо гай лопка козыра кидшым мылам кугыенлак шуялтыш. — Мый Корий чўчў улам. Корий починга гыч Корий чўчў. Умылышыч?

Мыскара семын ойлыш. Мыйже садыжым ала улылышым, ала уке, вожыл пытыше изи ньога вуем савалтышым. А тудо ойжым умбакаже шуя:

— Палет, Сашок, мыйынат шочшем уло. Юмо мылам эргым ыш пу, ўдырым веле шуялтыш. Эше иктым огыл, а кумытым вет. Но мо улшыжат йөра ынде. Нунат айдеме улыт, туге вет, Сашок. Иктыже, пытартышыже, лач тыйын тангаш. Лўмжө Вера, — Корий чўчў махоркым пўтыралме кагазым шўвылташ пиже. Тыгулаште ачам шомакым лукто.

— И вот, эргым, Корий чўчўч дене ме тыге кутырен келшышна: те, кок икшыве, иктангаш улыда. Тудын — ўдыр, мыйын — эрге, тый, Сашок. Ме тендам кызытак тулартена. Вот кушкын шуыда, огеш кўл тунам ўдырым кычал кошташ. Тудо ямде!

— Ну, венге лийше, колат, ачат мом ойла, тудо мыйын оем дене келшен. Тыйже мом манат? Айда киднам пөрьен семын кучена да тидын дене меат келшена!

Махорко шикшыжым пўргалын, Корий чўчў адак коштыргышо пенгыде кидшым шуя, мыйыным копаштыже «ура».

— Келшет вет? — йодеш эше ик гана.

— Келшем, — манам, чынак, мыйже кызыт кеч-мо денат келшем, вашкерак уремыш гына колтышт.

...Илен-толын, тиде мутланымаш уш гыч йӱршын уштылалтын. Мыйже тунам пеш изи лийынам дыр да садлан гын веле, а кугыен-шамыч аракам подылмо коклаште мыскарам ыштылыныт, очыни. Такшым саде мутланымаш деч вара Корий чӱчӱ мемнан дене эше иктаж кок-кум гана лийын да, мыйым ужмеке, воштылал йодын: «Кузе илет, венге?» А мый вачым туртыктем. «Венге» шомакше мом ончыктымжымат ом пале дык.

Икымше гана саде Вера лӱман удыр нерген шарналтышым луймшо классым тунем пыгарымеке. Тунам лачак Йошкар-Олаш тунемаш пураш каяш ямдылалтам ыле. Авам икана: «Тораш кайымет деч ончыч мӱндыр коват дек миен, тазалыкшым умылен тол. Йокмам нангае. Адакшым сугыныленат колта», — мане. А иленже мӱндыр ковам Шернур деч иктаж вич менте тораште верланыше Чомой почингаште. Тушкыжо йолын да лачак саде Корий починга гоч кайыман улмаш.

Шернур марте автобус дене кудальым. И вот саде почингаш пурымем годым шарналтышым мый Корий чӱчӱ ден ачамын мутланымаштым да «Пӱртем починга тӱрыштак, чодыра велныже» манмыжат ушышкем толын пурыш. Починга урем дене эртем. Корий чӱчӱн тӱр пӱртшым нигузе пулаштараш ок лий улмаш. Ваштарешыже урем гоч рат дене икмыняр кӱкшӱ тополь кушкеш, вараже тура келге тайыл волен кая да Сердыж энгерын олыкышкыжо савырна. А уремлан ваштарешыже, иктаж менте гыч, чодыра койылалта. Мылам, тайылым кӱзен, саде чодыра гоч эртыман. А тушечын мӱндыр ковамнын почингажат коеш.

Уремыште икмыняр ньога ден кок кова деч молым нигӱм шым шеклане. Эсогыл йот еным опталтыше эн чолга пийжат ыш лек. Тыге эркын, почингам шымлен, такшым шымлашыжат нимом — Сердыж энгер тура иктаж лучко наре пӱрт верланен — уремым эртышым. Тӱр пӱртым шекланыде шым кодо: уремыш кум окна онча, пӱрт ончылно — ужар чия дене чиялтыме палисад, туштыжо георгин пеледыш йошкардын сылнын одарланен кушкеш. Рушкапка гыч ала иктажше лектеш, шонышым, ушанен вучышым, уке. Тугак эртен кайышым.

Мўндыр ковам илыме почингашке кечываллан миен шуым. Тудыжо моткоч йывыртен, э-э сийжым шуна, еш илыш нерген умылынеже, йодыш почеш йодышым тушка. Варажым малашат пешакак кодынеже ыле, да мый садак шым келше. Каем, маньым, монтем, Күпсолашкем. Авамлан таче мияш лийынам-ла.

Адак Корий починга деке лишемам. Ындыжым Корий чүчүн пөртшым тора гычак шекланем. Жап иктаж вич шагат кас ыле. Вигаг коеш: калыкат паша гыч толын, уремыште мучела ведра дене эртен кайыше ўдырамаш койылалтыш. А Корий чүчүн пөртшө ваштареш тополь йымалне келыштарыме тентгылыште волгыдо платтым чийыше самырык ўдырым шекланышым. Товат, тиде — Вера! Уремышкат пурем, а ончалгышем саде ўдыр деч корандымаш уке. Чынак, мыйыпракак тагаш, волгыдо ўпан, вичкыж капшын сылнылыкшым тентгылыште шинчымыж гычат умылаш лиеш. Книгам лудеш. Почингаш чодыра могыр гыч пурышо качымарийым пуйто эртен кайымыж годым гына ужы-лалтыш, вуйжым нөлтале да, кө тиде маншыла, палаш төчен, канде шинчаж дене түслен ончале. И вот ужым тунам мый саде суксын түсшым! Но самырык ылым шол, вожылшырак. Аптыранышым. Вет мыскарам ыштенат, иктаж-мом да пелешташ лиеш ыле. Адакшым лўмжымат палем. Тудо огыл гынат, иктаж шомакым пелешташ ок лий ыле мо?

Тылеч вара иктаж лучко наре ий эртыш, векат. Тунем пытарымеке, Йошкар-Олаштак пашам ышташ кодым. Икана, отпускыш лекмеке, шочмо кудышкем кудальым. Авам адак ойла: «Эргым, мўндыр коват дек ала миен толат? Пеш шонгемын ынде. Вескана ала ужат тудым, ала уке...». Мый келшышым да вес кечынже эрдене корныш лектым.

Әх, илыш вет, манын шонен пурем Корий починган изи уремышкыже. Адак Веран илыме пөртшым түслем. Ваштареш саде верыштак верланыше тентгылыште шонто кова шинчалта. Мыйым, палыдымым, ужылалтен, чурк лийме гай лие, чуй-й онча, пеш палынеже, кө гын тиде? А мый, ынде кумло ийым эртыше марий, нимаят өрде, воктекше верланышым.

— Сай илет-кутырет, ковай! — саламлалтым.

— Илем-голашем, — вашештыш тудыжо. Шинчажым пыч да пыч ыштен, тура онча. — Кусо улат, эргым? Мемнанла от кой гойо.

— Купсола велым улам, — манам. — Вот, авам каласыш Чемешке мўндыр ковам дек унала миен толаш, тазалыкшым мойн умылаш.

— Мўндыр коватше кō вара? — палынеже кова.

Умылтараш вереште.

— Ой, пеш палемыс, — малдалеш. — Война саманыште Оршанке вельш чодырам руаш пырля коштынна. Ой, эргым, логалын вет тунам мемнан тукымлан ойго. Кочкаш-чияш ни-мат уке, пашам гына орланен ышташ шочынна ане. Э-э-э... Колынам, чеме-шамыч эре тышечак эртен коштыт, иктым-весым йодыштма гыч палем: ила коват, почангеш мыйын се-мынак.

— Палет гын, пеш йōра, — манам да умбакыже ешарем, тысе омыл гынат, ковам пуйто öрыктарынем: — А вот мыят палем, тиде тореш пöртыштö кō илымым. Корий, коча дыр ынде, ила. Тудын кум ўдыржö уло. Иктыже — Вера... — Э-э, торта, жап эртыме дене икана ужмо самырык ўдыр самырыкак кодеш мо? Вара шке самынем вудыматем. — Я ўдыр, я вате...

— Э-э, эргым, ужамат, тый Корий кугызамат, ўдыржы-мат палет улмаш. Вера... Лийын Вера ўдыржат, — келгын шўлал-тыш кова.

— Кузе тыге лийын? — öрмалгышым.

— Эргым, саде Верат ош тўня дене ўдырак чеверласыш вет. Ватышке кушкын ыш шу-у, ава лияш тудлан ыш пў-рö-ö... — Вара тора шарнымаш гыч пöртылшыла, мыйым эскер-енрак ончалын йодо: — А кушеч тый палетше? Кō тый улат?

Кован тыгай шомакше деч вара чонемлан моткоч йўштын чучын колтыш. Эх, илышат вет. Вара чылажат радам дене умыл-тараш вереште.

— Вот могай томаша улмаш, — келгын шўлалтыш кова. — Эргым, палыме лият гын тунам Вера дене, але ачат шомак-шым огеш мондо гын, саде ўдырын илышыжат вес семын савырнен кергеш ыле-э...

— А могайрак ыле Вера, ош ўпан дыр? — рашемдынем эше самырык гоным ужмо ўдырўенгын тўсшым.

— Ане, волгыдо ўпан, волгыдо чурийвылышан ыле саде ўдыр. Сылне тугай! Ўдыр огыл — суксо! А эн тўнжö — чонжо яндар ыле, да тугаяк кодо, — адак келгын шўлалтыш шон-гыен.

— Значит, тудак ыле, — иктешлышым пеле йўкын.

— Мом маньыч, эргым? — умылынеже кова.

— Ужынам лучко ий ончыч саде Верам вот тыгакак Чама корным эртыме годым, манам, — ойлем. — Содьки, ковай, каласкале-я, мо лийын Вера дене, пўрымашыже кушко шуктыш? — умылынемак.

— Йёра, енак отыл гойо, паленат тудым, коеш. Адакшым, тулартыме качымарийжат лийынат улмаш аман. Каласкалышаш. Тиде, эргым, вот лачак саде Верам ужмо пагытыштыракак тўнале. Вера — вуешшушо сылне ўдыр. Почингаштына вич каче уло — тудынракак таҥаш-шач. Ўдыр — икте, каче, манмыла, тич. И вот саде Верам вич качымарьет тавалаш тўнале. А Вераже, төвө кок пёрт гоч илыше, ужат, Толийын эргыжым, Элексе лўман качымарийым ойырен нале. Ой, логалын саде качымарийлан моло деч. Ик гана огыл кыралтын. Рвезе ўнгышырак, но сын дене пеш чевер ыле. Кужу жап гуляен ышт шукто, но мый нуным шекланенам. Теве Сердыж олыкыштак. Так ошкыл колтат гын вет мужыр йўксыла! йёратен ончет. Икте-весьштланак шочыныт, шонет. Но икана, вес ийынже, шыже кечын, ёрдыжеш кодшо качымарий-влак, ваш кутырен келшен, моло огыл, Элексем пеш чот кыреныт. Тылеч вара рвезе ятыр жап Шернур больницыште эмлалте, кузе гына врачшамыч илыш корныш савыраш ышт толаше тудым, уке, шот ыш лек — ужарвуяк ош тўням кодыш рвезе. Пытыш. Шернур шўгарлаш намиен тойышна. Адакшым вет лачак армийыш гына кайышаш ыле. Ой, орланыш вет тулеч вара Вера. Чылт тўлыжгыш. Тудланжат Юмо кужун илаш ыш пўрө, шке ўмбакше пеш кугу сулыкым нале — шўйышкыжө шёргам чийыш... Ой, чаманышым Вера-ам! Остаткыжлан эше мўшкыран ыле ве-эт! Ой, Юмашне, вигак кок ўмыр. Ачаже, Корий чўчў манмет, пеш чот ойгырыш. Тылеч вара тудат кужунак ыш иле. Кокымшо ийжын тудымат мўндыр корныш ужатышна. Вот тыгай ойган илыш савыртыш, эргым, — кова шовыч лукшо дене ынде мынярымше гана шинчавўдшым ўштылале.

— Да-а, — тетла моло шомакым муде, шуйдарен шўлалтышым мыят, — томаша-а...

— Чылан ме Юмын кидыште улына, эргым, — шомакляжым шуйдарен каласыш ятыр неле-йёсым ужшо кова.

— А моло качымарий-влак дене умбакыже мо лийын?

— Нунышт нерген ойлымат ок шу да, ындыже ойлыде ок лий. Уке гын чыла ойлымем тичмаш ок лий. Ондре ден Микалжым чурмаш петырен шындышт, ятыр жап ала-кушто коштыч, кызыт Шернурышто илат. Илатше-можо, илышташ төчат айда, тышке коштмашышт уке. Стапан тулеч вара олашке кайыш. Мо-кушто, мом ышта — огына пале. Ача-аваж дечат йодмаш уке. Пеш кўлеш тудо! Шочмо ялышкыже корным тудат мондыш. А Миклай, төвө, ужын отыл гын, ужат эше, кажне кечын гаяк урем мучко логаржым сакален коштеш. Пеш чот йўэш. Суд деч вара иктышат армийлан ышт йөрө. Сулык дене так илен толашат дыр. Кузе уке гын, орланат ынде... Ынде нуным ияжак луга...

— Йōра, каем ынде, ковай, — ик жап шып шинчымеке, кынел шогалым.

— Мутланымашнам сайын ыжна пытаре да шўвал кудалте осалжым, эргым... А мўндыр коватлан саламым каласе, Корий починга Матра кова деч ман. Почанеш, уныкамат эше ончен кертеш ман, эргым, йōра вет? Ит мондо... Корнет пиалан лийже, Юмак саклыже тыйымат, Юмак саклыже чыланнам, — йодын-сугыньлен кодо кова. А ушыштем илыш савыртышын умылен шуктыдымо йыжынже пōрдеш. Да, от пале, мо тыйым вуча. Самырык Вера ыш шукто вучен шкенжын пиалжым. Такшым шукта ыле дыр... Тыгодым кован «Юмак саклыже чыланнам!..» манмыже чонемым кеч изишак да паремдыш гынат, семынже шоналтышым:

«КАЖНЕ АЙДЕМЕ ПИАЛАН ЛИЙШАШ»,

тунам гына тўня тўзлана.

Йōратем да пагалем мый кажне шочмын телевиденийын икымше каналже дене ончыктымо «Жди меня» передачым. Тудым актёр да телеведущий Игорь Владимирович Кваша ден кумдан палыме руш писатель, драматург, режиссер Василий Шукшинын ўдыржō Мария вўдат. Вараже тушко эше кумдан палыме вес актёр Олег Ефремовын Михаил эргыже ушыш. Тиде передачыш моткоч шукын логалнешт: родо-тукымыштым, ача-аваштым, иза-шольыштым, чўчў-кокаштым, пырля тунемме йолташыштым да тылеч моло, тылеч моло палымым

кычалыт да шукыж годым вашлийыт. Передаче икымше канал дене ынде лу ий наре кая. Ты пагытыште могай тудо суапан пашам ыштен, мыняр пиалдымым пиаланыш савырен, калык-лан мочоло куаным конден! Арам огыл кажне пиаланже передачым вўдышö-влаклан мланде марте вуйым савен таушта. Ик шагат наре жапыште илышыште, посна тукым але айдеме ўмырыштö лийше могай гына историйым огына кол. Иктыже пиалан, весыже ойган... Чўчкыдын шинчавўдат лектеш.

А икана саде передачыште ужим мый телеэкраныште палыме да палыдыме Юргис Анкельым! Йўдвел гыч кайымыж-лан лачак ик ий эртен ыле. Миен тугеже Юргис Юозофович телепередачыш. Ондакше йынгыртен улмаш. А ик жап гыч туд-лан передачыш ўжмаш толын.

Передачым ончышо-влак палат: вучыдымо, чоным тарватыше сюжетым Игорь Владимирович эн пытаргышлан кода. Черетан передачыштат тыгак лие. Шинча икмарда капан, чалемаш тўналше Юргис павильонын кокымшо радамаштыже да вашмутым вуча. Вет арам огыл ўжмашым колтенытыс! А передаче мучашкат лишемеш.

— Ынде, йолташ-влак, айста эше ик гана экраныш ончалына. Германий гыч толшо тиде сюжетым ме ондак ончыктенна. Ик ий ончыч, — тетла нимат комментироватлаш ыш тўнал. — Ончалза, пожалуйста.

Да ылыже зальште кугу экран. Ондак иктаж коло ияшрак самырык ўдырым ончыктышт, тудо немычла мутлана. «Мый ачамым кычалам, — тўнале ўдыр. — Тудын лўмжö — Юргис Анкель...»

Тидым колмек, Юргис ырен кайыш. «Теве, вучен шуктышым улмаш. Але вара мыйымак кычалыт? Але вара мыйын ўдырем уло? Марилан йочам пöлеклен коденам да кызыт марте нимомат пален омыл?!» — чонлан шыгыр, уверлан мучаш марте ўшанен ок керт.

Вара оператор эше вес ўдырамашым авалтыш. Тудыжо инвалид коляскыште шинча улмаш. «Ну, конешне, тиде Мари! — тогдайыш Юргис да чылт пўжалт кайыш. — Тугеже тиде мыйын ўдыремак?!»

Шарна да кызытат йöрата улмаш Мари Юргисым. Мом самырык годым илен лекмым, Марин автокатастрофыш логал-

мыж нерген пален нале. Пытартышлан эше иктым ешарыш: «Йөрәтем мый тыйым, Юргис! Палем, тый илет. Йөрәтем да үшанем: кунам-гынат ме тый денет садак вашлийына. Палет ыле гын, мыняр жап тыйым кычалам. Кычалам, йөрәтыме айдемым, кычалам үдыремын ачажым».

— Теве тыгай сюжетым ончыктышна ме ик ий ончыч. Варажым түрлө вере йодмашым колтедышна. Но вашмутым муын ыжна шукто. Но икана тора Йүдвел гыч серыш тольо. Тушто ик үдырамаш «Тендан кычалме айдеме Чукоткысо «Н»-ск олаште ила» манын возен. Ме вигак тушко йынгыртышна. Чаманаш верештеш, вараш кодынна: Юргис Анкель илыме вержим вашталтен, материкыш куснен. Но ме тудым садак муынна! А таче передачышкына үжынна, — Игорь Владимирович зальш, Юргис Анкельын шинчыме тураш, ончале. — Юргис Юозофович, передачыш шке йынгыртымылан да толмыланда кугу тау. А кызыт вашлийза шкендан эн лишыл йөрәтыме ендам, үдырдам!..»

Юргис верже гыч кытеле, подиум вельш тарваныш. Ваштарешыже самырык үдыр инвалид коляскым шүкен лукто.

— Ончалза, чылт ачаже! — шоктыш зальште икмыняр вергыч.

Тидымак, векал, пенгыдемдыш миллион телезритель.

А Юргисын кумыл тодылто. Эн лишыл айдеме-влакым ужмек, да вара шокшын өндалмек, мондыш тудо кушто улмыжымат. Тыгодым вуйышто волгенчылак уло илышыже эртыш: шарналте шочмо Владимир ола, Афганистан, Сибирь, Йүдвел... Нигуштат тудо пиалжым вашлийын, ешым чумырен ыш керг. Эре шкетын. А еш эреак Германийыште илен улмаш.

Мари пушкыдо изи кидше дене Юргисын чурийжым ни-ялта. Тыгодым кап мучко йөрыкташ лийдыме шокшо тул ылыжеш, ойыраш лийдыме вий шочеш...

— Пиалан лийза, Юргис, Мари, Ханна! Йөрәтыза вашваш! — вара экраныш ешарыш: — Кеч-мо лийже, кычалза ваш-ваш!..

* * *

...

ШОЧМО ВЕР — ЧОН ШЕПКА

ОНО ВЎД — КУНДЕМЫН ВЎРГОРНЫЖО

«Шож мелна гай» шочмо ялышкем миен лекмеке, йырвельым шымлен эртыде омак чыте, чонемже, ушым ончылтен, лап возын, орадыла вуйвустыкын ончыко куржеш: волгыдо, понго пушан куэрыш миен тўкна; кўкшака вес могырышто верланыше чодыраш энгертыше кумда пасуш лектеш; воштончышла волгалтше энгер дек пўрдын вола... Вара эркин, нигуш вашкыде, чоным кандарен, почешыже мьят миен шуам. Энерже лапыштырак верланенат, адакшым тасма-серже воктене нўлпў-арама вондер шарлыме дене огешат кой. Кугезе-влак алакунам, акрет годымак, тудлан Оно лўмым тушкалтеныт. Тиде лўм мом ончыктым самырыкше веле огыл, кугуракшат рашемден ок керт. Садлан курымашлык (вет тудо эше мучашдыме тукумын йылмышкыже возеш — тукак лийже) Оно лўмын кушеч лекмыжым эше ик гана ушештарен кодыде огешак лий, шонем. Тек палат. Йылме шанчызе-влак тудым теве кузе умылтарат: «Оно» гидроним — финн-угор шомак, «кугу вўдан», «тўн энгер» манмым ончыкта. Такшым тудо йўршынат кугу огыл да пашаже тыште огыл, пеленже шочын-кушшо-влаклан тудо ўмырышт мучкылан тўн лийын кодеш. Оно вўд воктене кумалтышым эртарымылан «оно» гыч «оныпу», «он», «онаен» шомак-влак шочыныт. Тугеже Оно кожланат шнуй манмым ончыкта, тўкаш лийдыме. Садланак эше маныт — Оно кожла пыта гын, ту кундемыште илышыжат кошка. Юмет серлагыже! Тек Оно вўд илышын вўргорныж семынак нимучашдымын йога.

Эңер шке корныжым пошкудо Куженер мланде йымач шырчен лекше изи памаш гыч налеш да Киров область ден Марий мландым межалан шелмаште Лаж акаж дене ушна, вара Лажше Лемдышке йоген вола, Лемдыже — Вичыш, Вичыже — Юлыш, а Юлжо Каспий тенгызым йўкта. Тугеже саде Каспий тенгызыште марий мландыште шочшо шинчавўд гай яндар Оно вўдын чўчалтышыжат уло. Изи эңер гынат, мыняр айдемын чоныштыжо илен, ила да илаш тўгалеш.

Вот саде Оно вўд воктенже ик жап шинчылдалаш путырак йўратем. Поснак пўя шентелне.

Пўяжым эше кодшо курым мучаштак комсомол семын ударнын чоненыт: кўртнў да бетон гыч. Тунам ала-молан гын (такшым, икшонымаште, пеш кўлешан сомыл) уло Россий, уке, СССР манман, мучко мелиораций сомылым илышыш кумдан шындараш пижыч: изи ма, кугу ма эңерлам пўялен шындышт — вўдшў кумда олык мучко шарлыш, южо вереже кўтўм луктын коштыктым кумдыкымат йылт пытарышт — вўд йымак кайыш; саде пўя деч пасула мучко эңгыремышвотла кўртнў пучым шупшкедышт — мланде ўмбачат, йымачат, — тушеч гидрант лектын шога. Трактор саде гидрант деке толешат, лўмын кельштарыме механизмышкыже пучым тушкалта да шукияш шудыш пел кече наре вўдым шава, вара вес гидрант деке кусна. Вес пасушто кокымшо трактор гўрла. Оңай такше сўрет ыле...

Могай лектыш кондымым — сайжым я осалжым, ом шинче, векат, сайжат лийын. Вет шудыжым тўшка вольыкклан лын соленыт. Но, илен-толын, чыла тиде сомыл оккўлыш лекте. Такшым, варажым тыгайышкыже уло ял озанлык шуо. Эңгыремышвотла шупшмо кўртнў пучлам, кутышын-кутышын рончен, машинаш оптеден, векат, металлолом семын нангайышт, икмыняр ужашыже яллесе калыкланат логале. Саде кўртнў пучшым пече ментгыланат кучылтыч, тореш пеле гыч пўчкын, волым кельштарышт, вўд йоген волаш лапкарак верыште корнылан тореш оптышт... Да тиде веле мо?! Пучшо лийже, куш чыкышашлык рожшым ял калык эре муэш тудо.

А пўяжым вара тичмашнек петырымым чарненыт. Кўжгў она гыч ыштыме петыртышлажым телымат огыт коранде. Садлан вўд шкенжын ожо корем лапышкыже вольыш. А ожо олык

олмышто вуйым шуралташ лийдымын нөлпер ден арама вондер чак-чак кушкын шогале. Пўя ончылныжо вўд изи ер гай шарлен шинче. Вўдшō келге огыл гынат, колжо уло, витне, — энгер серыште ик-кок колызым эре ужам. А ўмаште кол кучаш шкеат воленам ыле. Тиде сомыллан пошкудо-влак Эчан Эчаных ден Эчик Петрович семын вуйым нигунам кудалтымаш уке гынат, южгунамже моткоч лектын-пурымо шуэш. Садлан вольшымак. Эрден-эрак. Олаште илен, тымык эр юж дене моткочак вуем паремдынем ыле. Кастене погымо йылым полиэтилен пакетыш шуралтен, ваче гоч энгырварам сакалтен, йоча пагытым шарналтен, эр тўтыра дене энгер воктене шулышымат, пашмаште верланышым. Ты вельште шкетын улам. Вес могырымжо варажым иже вес колызо вудакан койбылалтыш — мален кодын докан. Энгырым кудалтен веле шуктышым, колко тыманмеш вўд йымак волен кайыш. Энгырварамым шупшыльым, пел совла кутышан шийын-тойын йылгыжше каракам шўдыренат луктым. Колым полиэтилен пакетыш пыштышым, а тудыжым вўдыш чыкалтышым, кучымо колым опташ лийшын келыштарен, пашмашке кылден шындышым. Кок шагат наре жапыште каракам ятырак саде пакетыш оптышым, кол шўрлан веле огыл, жаритлашат сита, шонышым.

Шым шагат лийшан воктечем ялысе пошкудем Яклич Сергей эрта улмаш. Тудыжым тора гычак палышым. Мольжым, поснак самырык-влакым, ача-аваштын тўсышт гыч веле тогдаяш толашем. Омак пале гын, вара «Кōн эргыже ула-ат?» манын йодаш ом вожыл.

— О, мля, кол кучашат волен шуктенат, ола марий! Монча деч вара каналтышаш веле ыле. Чўнга вара? — воктекем лишеме. — Здорово! — кидшым шуялта.

— А ничево, — манам, — шўрлан веле огыл, жаритлашат сита! — тынар кучымылан йывыртен, шукерте гына огыл шочшо шонымашем луктын пыштышым.

Ний дене тодмо омыл манмымак пенгыдемдаш, пашмаш кылден шындыме пакетем мучыштарен шўдырен луктым.

Шомакдыме сўрет. Коктынат ваш-ваш ончена.

Шкеже шинчамлан ом ўшане: сово лопкыт рож гыч вўд чор-р-р йога, пакетыште улыжат кок кол веле кодын, мольшт лектын каеныт. Вот тылат колызо! Ойлаш нимом. Яклич Сергейланат йōндымын чучын колтыш, витне, вуйжым удырале...

— Да-а, мля... — йылмышкыже пентгыдынак пижын шичше шомакше дене иктешлыш да келгын шўлалтыш: — Мончавачат утыжым шыч подыл гойо....

Тетла нимат ыш пелеште. Тудо Лайсола могырыш, а мый, эныр настам погалтен, ялем вельш ошкылна.

* * *

Уто вўд пўя гоч эре, йўдшў-кечыже, шорге йога. Вара бетон тайыл дене волен куржеш, ик кутышыштыжо, шыргыктен, кў ўмбачын тўрштыл-шаулен тава. А саде шаулымыжо мылам Оно вўд-энгерын лачак мый денем мутланымыжла, тудын дек уэш унала толмемлан йывыртымыжла чучеш. Вот шинчем саде йогын воктене да кужу теле гоч кундемыште мо ышталтым колыштам. А тудо ойла да ойла, ойла да ойла...

МЎНДЫР КАЙЫКЫН — ШКЕНЖЫН МУРЫЖО...

Тений саманыште Оно вўдыш тылеч ончыч уждымо кайык-влак толаш тўналыч. Ўмаште гын турня-влакым куанен эскерышым. Тунам шольмын машинаж дене ола гыч пеш толына ыле. Асфальт корно гыч волен, ял могырыш савырнен, пасу корно дене кудалына. Йырверым шымлем: пуйто нимат вашталтын огыл. Покро черке ожнысылак тора гыч ошын волгалтеш, тебе шукерте огыл кундемнан эн кўкшў верыштыже «Билайнын» телефон антенныже кўшкў нўлталте — ончыко пеш кугу ошкыл — связь уло тугеже... Тебе Микал шольым, тормозым чот тошкалын, машинажым трук шогалтыш. Вурт лийым.

— Эй, албаста, — йўкым кугемдыме шотым ышта, — чонеште ынде, едрит-кудрит! Корным пу!

Кўм вурсышын коеш? Трук шогалме дене кумык лийме деч вара вуем нўлтальым. Ончем, корнывалнак кужу йолан, кужу шўян шемалге кугу кайык шога!

— Да вет тидыже турняс! Шемалге турня! — манам.

Ўрын ончем.

— Шиждымын уржа пасу гыч куржын лекте, тебе-тебе машина йымаке логалеш, — умылтара шольым.

Пелен налме фотоаппарат нерген шарналтышым. Тудым

луктын веле шуктышым, кайык кужу шулдыржым лопкан гына шаралтыш да, икмыняр гана лупшалын, тыманмеш южышко нөлталте. Ондак тудо ик кутышым мланде пелен чонештыш, а вараже туран кавашке күзен кайыш.

— Але вара күндемыштына турня иланен? — йодам шоль-ым деч.

— Ынде нылымше ий моли пүя күндемыште пыжашым оптат, тышкыже, уржа пасушко, пырчым кочкаш толыт, — умылтара.

Йөра, шонем, таче ужмо öрыктарыше сүретым фотоаппартышкем пыштен шым керт гын, эрла пүяшке миен толам. Тыгай кугу кайыкым ужде-шекланыде садак ом код, шоналтышым семьюнем. Кажне шыжым да шошым күшнө-күшнө, канде кава помышышто турня каштам ужмо да нунын чеверласыме але саламлатме йүкыштым ятыр гана колынам. Но тыге лишычын тудым шекланен омыл.

Эрлашыжым, фотоаппаратем кидыш налын, ондакше ял шентелсе пасуш, турням тенгече ужмо күндемыш, лүмын лектым. Пиалемат уло вет. Пасу корнышто турням тора гычак шекланышым. Йолем шкеак писештеш, фотоаппаратем ямде. Корно дене ошкылам, тудат ончыко вашка. Но йолтошкалтышем мыйын кужурак, поктен шуам ынде. Иктаж витле ошкыл кодмо годым турня шулдыржым шаралтыш да эшеат ончыкыла чонештыш да угыч корныш шинче. Мый адак писештам. Ындыжым кодшо ганасе гаяк кутыш кодмо годым кайык кавашке чонештен күзыш. Ятыр жап тудым эскерышым, ала уржа пасушко угыч шинчеш, шонышым. Уке. Пел шагат, шагат шинчем... Тегла ик кайыкымат шым уж. Чонештышыжат мөнгеш шинчаш огешат шоно, тугак кава пундаште ийын коштеш.

Оно вүд пелен иланеныт гын, тушкак вольшаш. Чынак, вүдыштө мужыр шемалге турня шога. Йыр савырнем, фотоаппаратемже профессиональный огылат, пешыжак огеш кугемде да лишкыракак мийынем. Но пуш деч посна тыште нимом ышташ. Пүя гоч вончынем гутлаште нуным йомдарышым. Ончем — мужыр чонештенат шуктен. Полт-полт фотоаппаратемын кнопкыжым темдалым. Ик шотан кадрым гына ыштен шуктышым. Йомыч.

— Турня-шамычым күндемыштына первой ужам, — шо-

макым луктым Марьян Володым (ача деч посна кушкынат, лүмжө пелен калык аважыным тушкалтен) вашлиймек. Тудын пöртшö энер воктенак верланен. Мончажым гын сер пеленак веранден. Кенежым ма, тelyм мончаш пурымыж годым вүдыш тöршташ лүмын верымат кельштарен. Палем, пүртүс дек тудо путырак кумылан, колым кучаш моткоч йöрата.

— Илат, — манеш.

— Шукынак улыт?

— Куд мужырым шотлышым.

— Ожно тышке волен огытылыс, — ойлем.

— Илыш вашгалтеш, Юрик шольо, — манеш. — Теве ферме-влак пытышт — вүд яндареште, пасулаште пырчым-пурсам үдымым чарнымеке, пестицидынат күлешлыкше йомо. Пүртүслан адак пайда веле, — вара вуйжым туштен удыралеш. — Такшым, пайдаже ала-кушто дыр? Ала яра пасушто, ала ферме-влак пытымаште, ала... — вара кожганымыла лие. — А палет, Юрик шольо, колынат уке, турня гына огыл, Оно вүдышкына кок-кум ий ончыч эше мужыр йүксö шинчын ыле! Ондакше каналтат да умбакыже чонештат дыр, шонышым. Уке, кенгеж мучко илышт. Тугай сылне улыт дык! Чылт сүретыштыла койыт. Лектам эрдене-эр энер серыш колым кучаш, энгырем вүдыш кудалтем. Тораштат огыл йүксö-влак ийын коштыт. Нунылан киндым кышкем ыле ондакше, а вара-вара кид гычак налаш тунемыч. Вес ганаже эрдене лектын веле шуам, колым энгырыме верыште вученат шинчат. Йома-ак! Игым лукмыштым шекланен шым шукто. Вара шыже тольо. Ик кечын пүя үмбалне птлоч! да птлоч! кок гана пычал гыч лүйымö йүк шоктыш. Куржын мийышым ту верыш, ончем милиционер вургеман кок самырык рвезе, райрүдö гыч, йүксем-влакым служебный машинашкышт пеш опта. «Мом те ыштылыда, каргыме-влак!» манын кычкыралмем нер гыч вур лекмашке шуктыш...

Теве тыгай ойган сүретым каласкалыш палымом. Каласкалыш огыл, а София Ротарун йүксö нерген мурыжым шке се-мынже йонгалтарыш.

Чонемланат шыгыр лие. Шинчаончылнем мужыр йүксö сүретгалте: эн пиалан, эн сылне, эрык-тымык илышым йöратыше! А илышым кошартыш ава деч шочшо ушан, шонен моштышо, ончыклым чонгышо, йочам куштышо... айдеме.

Ончалам энгер вўдыш, вара канде кавашке да пуйто семьи-нем кумалам: пўртыл мўнгеш мужыр йўксё! Калык ынде ваш-талтын, тудо поро, тыматле, ушан-шотан лийын. Ёнем ондале тендам. Ондалтышыш ынемак лек... Пўртыл мўнгеш!.. Кондо мўнгеш мўндыр муретым!..

КОЛЫЗО ШОЯК КУЖУ ЭЧАН

Кол нерген мутым лукмеке, пошкудем-влак Эчан Эчаныч, вес семьиже Кужу Эчан але Шояк Кужу Эчан, да Петр Эчик — Эчик Петрович нерген каласкалыде кодем гын, ялем нерген шомак тичмаш никузе ок лий да тыгай сўрет шочеш...

— Колынат, Петрович, Кужу Эчан адак кугу колым кученам мангыч шоктыш? — тыглай гына, ала лўмын шижтарышын, йодеш пошкудыжо Петр Эчик деч.

— Шоктыш але ужыч? — Петр Эчикет тыглай гына, «Мыланемже пеш кўлеш» маншыла, йодышлан йодышым пуа, а тыгодым шкенжын сократлык сангажат комдык лупшалтеш, шинчагомдышыжо чытырналтеш, а келгыштыракыштыже чылт тулшолгым ылыжеш.

— Уке, ужынжо омыл, Мучаш Миклай ойлыш. Кынер кутышаным, манеш, кучен, — вара пуйто шке семьиже вудымата. — Изи Оно вўдыштыжё кушто гын тыгай колжым эре верештеш? Вет кугу кол кугу вўдым йўратас. Ала кевытыште веле налын?

— «Кынер кутышыжо» кўн кидше дене? — иралтеш Эчик Петровичше.

Тыгай годым тудлан эре йўндымын чучын колта. Тудо, такшым, пентгыде марий, но капше дене кўчыкрак шол. Тыгай нерген рушлаже «метр с шапкой» малдат, а марлаже Юмо кава деке шупшылаш монден лиеш.

Ты шотышто икана ялысе ик ўдырамашын ойлымыжо ушыш толын пура.

Эчик, самырык марий салтак, тунам армий гыч пўртыльё. Ваштарешыже илалшырак марий вате толеш. Ёрдыж кундемыште кужу жап ылыше, адакшым армий гычак пўртылшё салтак дене садак иктаж-мом да пелештыман вет. Вет ожнырак-

ше ик ий огыл, кокыт служитленыт. Марий ватат тугак. А мут укуштыже саде ўдырамашет, «Эргы-ым, толы-ыч? Кугу лий-ыч вара?» — порымак гына вет тыланен йодшын салалмлалт койо. Марий вате эре тыгак ойла вет.

Самырык Эчик тунам йошкарген-иралтын кайыш. Таңашыже тыге йодеш гын, шомакшым мыскылымылан шотлен, рашкалтенак пуа ыле дыр. Но тыгодым нер йымакыже иктым веле пелештыш: «Пөртыльым». Вара саде марий ватыжат ойла: «Ошкылам да вуй йырем шонкалем, шонем да ошкылам: молан тыге йодым гы-ын? Векат, нелешат нале. Урлыкшак виге изи капан гын, тудыжо мо дене титакан?»

— ...Тудын чылажат кужу, садлан кучымо колжат, икшывыжат кужу улыт, — иралте Петр Эчик. Тетла ик шомакымат ыш ойло.

Конешне, кынер кутышыжо кажнын түрлө дык, кучымо колжат түрлө лиш: иктыжын метр нарышкак шуэш гын, весыжын — кугурак олангылык веле. Эчик Петровичын гайжын. А колызо-влак лектышыштым эре кынер дене висат огыла: «Теве тыга-айым шўдырен луктым!..»

Ала-кузе тыге лие дыр? Ялыште пуйто ик кечын кок колызо шочо. Тиде сомыллан вуйымак пуат. Пуйто ўчаш-ўчаш энгырат. Вашлаже вет пешыже чўчкыдынат огыт вашлий, а нунын колызо сомылышт нерген манеш-манешыже ял мучко тыманмеш шарла. Вет нигөлан тиде ок күл, а шомакше гын шочынак шочеш. Илен-толын, шомак гычак пуйто таңасымашыш савырныш. Тышкыже ял калыкак шуктыш докан. Иктаж-кудыжо колым кучаш миен толешат, мыняр да могай кутышаным кучымышт нерген икте-весьыштлан тунамак намиен шуктат. Вара весыже, ала көранымыж дене, ала шке чапшым ўлыкө волтыдымо деч саклен, чечасак кол кучаш куржешат. Куча, ок кучо, вашла кеч-мыняр шылтат гынат, калык адак ала-кушеч дыр да садак пален налеш. Адакшым ваш-ваш могай колым да кушто кучымым огыт ойло. Йышт ыштат. Вашлиймекышт, эре порынак гына мутланат. Сырашыже амалже уке дык. Но, илен-толын, кол амалланак көра коклаштышт садак йўштө кумыл шочо.

— Ну, кузе вара? — вашлийме еда йодеш Кужу Эчан. — Тентече кол кучаш мийышыч? Тентече йўдым вет тылзе катлыш.

Петр Эчик тылзе катлымым ужынат-колынат огыл... Петр Эчик тылзе катлымым эскераш монден! Адакат пуля гаяк лүйышö ончалтышыж гычак чонжылан йöсын чучмыжо палдырна. Но вашешыже весым веле пелешткала:

— Тока Лемде мартеат мийышым да ик шүрлыкым веле кучышым. Ала-молан коштым? Тиде жапыште мыняр пашам ыштем ыле. Мыняр сомыл ышталтде кодо вет. Тетла первый лум марте омак кошт.

Ок кошт тудо! Вучен шинче! Ушыштыжо тылзе катлыме веле... Эрлашыжым эрден-эрак юво-юво веле койо, нугыдо олык тўтыраште йомо.

Такшым Эчик Петрович Кужу Эчанлан икана чотак сырен ыле. А пашаже теве кузе лекте.

«Пришел июнь — на рыбалку плюнь!» — манме руш калыкмутым монден, шудо пагыт тўналме деч ончыч Петр Эчик кугу вўдан Лемдышке йўдлан, малмыла колым кучаш тарваныш. Ожсо кечынже, Кужу Эчаным олаш кайымыж нерген пален налмек, тудлан шынам поктышо мазыым але дезодорантым, манмыжла, «пшик-пшикым» налын кондаш йодо. Такшым тыгай настаже шкеныштын кевытыштат уло да. Но вет адак Эчик Петровичын тыгай койышыжо: оласе — оласак, тудо пентгыдырак. А Лайсолашке, кö пала, мом кондат.

— Шынам лўдыктышö «пшик-пшикым» налын кондо, — манеш.

Могайрак мазь кўлым Кужу Эчан шкежат ок пале. Пазарыш мийымеке, торгайыше дене кангаша. Тудыжо могайым гына ок темле.

— Теве тидым нал! Американский! Чыла шынам пел менге торашке поктен колта, — эн шерге аканым ончыктен, ўшандарен ойла торгайыше. Ялысым тудо вигак ужеш, манмыла, километр гычак.

— Атыштыже виге ала англичанла, ала немычла, ала китайла веле возымо да нимат умылаш ок лий, — малдыш Кужу Эчанже.

— Йолташем-влак тиде мазыым терген шуктеныт, — мокта сатужым пазарче.

Аклан ўшанен, садланак вийжат тале лийшаш маным шоналтен да оксажым ышак чамане: «Тек куана Петр Эчик, порылыкем акла. Тудлан осалым ом шоно вет».

Петр Эчикат ак нерген ик мутымат ыш ойло. Куанен. Но, Лемде гыч пörтылмекыже, тудо Кужу Эчанлан, уке, сырен огыл, шинчашкыже чоян ончалын, тыглай гына каласыш:

— Вот мо, Эчан Эчаныч, ял калык лўмышкет арамак огыл коклан «Шояк» мутым тушка улмаш...

— Мо адак лийын кайыш?! Мо ыш келшыже?! — öрын кудалтыш Кужу Эчан.

— Ала титакше тыйынат огыл да... Колышт тебе, — öрын-рак тўнале Эчик Петрович. — Вот мийышна ме Ондроп дене Немдашкет, палаткым шогалтышна, йўдым эртараш ямдылалтна. Кас кочкышлан ситыше колымат кучышна. Шолтышна шўрым, кочна. А кече шинчаш тўналме дене шына-шамычет чодыра лонга гыч, шудо кокла гыч кыж да гож пылла нёлталтыч. Тидыже чын огыл гынат, эре туге чучеш, пуйто Немда кундемшытыже шынаже мемнан деч ойыртемынак осал улыт ала-мо?

— Конешне, шочмо велне шынажат порырак, — тушкалта Кужу Эчан. — Ну, вара?..

— Тугак дыр. Садлан олаште налын кондымо дезодорант атет гыч пуш-ш да пуш-ш уло капыш шыжыктышна. Шына пылын койышыжым шекланена да йўд вашеш эше икмыняр гана энгырым кудалташ ямдылена, — тыгодым Петр Эчикын шинчаже волгалт кайыш, йылмыже кожганыш да умбакыже уло кумылын ойлаш тўнале: — Могай тушто энгырет?! Могай тушто колет?! Колет огыл, а чылт колет! Ужынат вет Васлий Толийын пакчасе отарже гыч мўкш еш лектын чонештымым? Вот тугакак шына кўтў нёлталте да ўмбақына керылте. Нимом умылен ом керт. Ондропын ушыжак каен. Могай тушто кол да мойн, давай вашкерак палаткыш петыралт шинчаш. И, ўшанет але уке, адак Васлий Толин мўкшыж денак таңастарем, ындыжым омартаж дене: палатқына чылт мўкшомартала шолеш! Мўй гына ок сите. Ой, орланышна вет йўд мучко-о! Мо уло вургемыш пўтырналт малаш тўчышна. Эрлашыжым могай тушто кол: омо шуэш, уло кап лўгышта, эсогыл шинча пуал пытен вет!.. Мўнтеш савырнышна... — Петр Эчик ик жаплан чарналтыш, пуйто шўлышым нале, вара пошкудын ўмбақыше эскеренрак ончалеш. — Тый вот мо, Эчаныч, каласе, лўмынак иктаж-могай вес дезодорантым налын конден отыл?

— Тый мо, Петрович?! — öрын кудалтымыж дене Кужу Эчан йүкшымат кугемдыш. — Пазарыште мылам тудым эн сай сату семын аклен ужалышт! Кушто атыже? Кудалтенак коден отыл?

— Уке-е, тудым тылат ончыкташ лүмын монтеш кондышым, — күсенже гыч «юзо» эмым лүктеш Петр Эчик.

Коктынат мом возымым эше ик гана шымлаш пижыт. Но мом шымлашыже? Англичанла возымым кеч-мыняр шымле, мариЙ йылмышке садак ок шу, шотымат от му.

Тунам нуно Яклич Сергей дек каяш лийыч. Тудын үдыржö Йошкар-Олаште инфагыште тунеммым чылан палат.

— Ну мо, чүчү-влак, кольшытса, — умылтараш пиже тунам самырык студентке-үдыр да пуйто марла возымымак лудаш тўнгале. — Тиде атысе вўдым канаш лекме годым малымверым ямдылыме деч иктаж лучко-коло метр тораште пундыш ўмбак але вондерыш шавыман. Тунам кундемысе шынга-влак уло йўдлан тудо верыш гына пижыт. А те палаткыштыда ласкан мален кертыда. Теве тыге, чүчү-влак! — иктешлыш ушан үдыр да волгыдо-канде шинчажым пöръен-шач ўмбаке виктыш. Петр Эчикшым поснак öрынрак ончале.

— А теже куш шавалтен улыда вара? — самырык үдырын шонымашыжым Кужу Эчанже йўкын луктын пыштыш.

— Векат, ўмбакыдак шыжыктенда... Мушкылтында... Палатке көргышкат шыжыктенда...

Петр Эчик вуйжым удырен шога. Чыным каласаш тудын вийжат ок сите, акылжат тидым ышташ ок пу. А шып шогымыжо ты шомак дене көнымымак ончыкта.

Такшым, колызо-влак коклаште кугу колым кучымо нерген кушеч легендыже шочеш? А теве кузе улмаш. Тидым мыйшке пылышем денак колынам.

Икана Кужу Эчан шольыж дене коктын нужгол сонарыш, Лажыш, мийышт. Кастене энгырышашлык верыш кочкышым кышкышт, кас колшўрлан тыгыде юрди-вишкылят ситыш, воктенак пеллитр... Тўрлым мутланен, тутло лемым тамлен, кочывўдым ешарен, эр ўжарам вашлийыч. Омо уке. Тиде пеш сай. Адакшым Кужу Эчан колшўржым моткоч тутлым шолта. Вот тыштыже тудын дене ну нигöак таңасен ок керт! Шкенжын секретный рецептше уло, маныт.

Эрдене, энгер серыш волымеке, иктаж шагат гыч Кужу Эчан кок килоанрак нужым шүдырен лукто. Векат, Юмылан пелештыме шомакше полшыш. А умбакыже кеч-мом ыште, колым кеч-кузе юзыло, кеч-могай шомакым пелеште, чулым юрдижат йогештын, колкым ок тарвате. Арам огыл йырваш ик колызат уке. Конешне, молышт кунам толшашым палат дык. Но уке, варажым я ик машина койылатта, я весе... Кужу Эчанмытын кучымо ик нужголыштым ужын, воктеныштак верангыт. Пуйто тыште вудым юлымо. Тидыжым такше шот денак ышташ толашыме. Но кол, векат, игече вашталтшашымак шижын, кугу вудыш шылын каен. Чынак, кечывал туран игече палынак локтылатташ тунале. Вараш толшо-влак, погыштым вашке гына поген, ондакак кудальыч. Изаак-шолякат арверыштым чумырышт да корныш тарванаш машинашкышт оптышт. А колызо-влак монтеш корныштышт, Лаж вудын ик вере каддыргымыжлан, тудын воктеч эше ик гана эртышаш улыт улмаш. Путырак йонан верыште, игечым ончыде, ик колызо пеш шинча, энгырым погашат ок шоно. Садет трук изаак-шольо ончылнак кожганыш, изиак огыл колым шүдырен лукто. Кужу Эчан тыгайым чытен ок керт. Машинажым шогалта да саде колызо деке лишемеш.

— Чўнга вара? — йодеш. — Мо дене кучет?

— Да мо чўнгашыже?.. Эр годсек шинчем. Теве икымше олангым шүдырен луктым, — полиэтилен мешакыште совла кутышан олангым ончыкта. Да варажым каласыме шомакше Шояк Кужу Эчаным чылт ۆрыктарыш: — Тендан деч ончычат тышан кок машина чарнен шогале. Ойлышт: теве тендан гаяк йошкар тўсан «Нива» машина дене ўлыкрак вольшо-влак багажник тич нужголым оптеныт, маньыч. Тентгечак шонен кийышым вет: ўлыкак волаш кўлеш ыле да...

Теве кузе шоякет шочеш улмаш?! Кужу Эчан вуйжым удыралеш.

— Умылышыч, шольыкай, колызо-влак кузе шоям шочыктат? ۆрат веле, кузе тыге керттыт? А эше мыйым шентгечынем «Шояк» маныт. Теве Лапьерыште илыше Опанас чўчўм нал. Вет ик шомакыштыжат чынже уке... А-а, тый олаште илет дык, колын отыл... Ойлем тугеже...

Икана Опанас чўчў, эше самырыкрак улмыж годым, Лаж

вүдыштак иктаж куд килоан нужым кучен. Кызытат куан чурыйжым шарналтем. Ала-кушто дыр фотожат пөрдалеш. Тудо мыйым эре шочмо кечышкыже ўжеш. Черетан пайремышкыже мийыдем годым куд килоан нужым кучымо йомакшым көранен колыштым. Вес ийын адак тиде историйымак ойла. Огешат вожыл вет, ынде тудын нужголет кандаш килошко күзен. Вара вес ийынже — лу килошко, умбакыже — лучкышко... Теве тений тудлан витле ий темеш. Нужголжо ты гана мыняр килоан лиеш гын?..

...Икана Петр Эчик, ала-молан дыр Кужу Эчанлан сырен, лўмышкыжө эше ик гана чуч «шояк» шомакым тушкалта. Такшым Кужу Эчанже тыгайлан сыра, ок ончыкто веле. Йөра, Петр Эчикат йылмыжым кучен шуктыш. Садлан тыгерак мане:

— Тый, Эчаныч, южгунамже шоям ышташ йөратетак ул-маш. Тиде — факт. Кеч ик гана сурьезнын колшўрет шолтымо нерген радамын каласкален пу-я. Чылан ойлат, юзо улат, маныт, тый гына колшўрым шолтен моштет, суксо тыйын шўрышкет гына парняжым чыкен луктеш, маныт. Чыным гына ойло.

Уке, Кужу Эчан шояк огыл, тудо просто кужу капан. Тыгаяк шочын гын, тудо вара титакан мо? Но калыкын шочыктымо кугу конкурент деч, тыгай серыпле шомаклам колын, чылт шулыш, йылмыже пушкыдеме. Такшым колшўржым кажне шке семын шолта, шкенжын секретше уло. Адакшым вет тўжвач ончымаште веле тудым шолташ куштылго: кудалте ведраш колым да шолто. Уке-е...

— Колышт тугеже, Петрович!

— Шого изишак, кагазым гына налам.

— Вознак налнет мо? — шыргыжеш Кужу Эчан. — Ну, тугеже тўналтышлан ик анекдотым ойлем, колышт. Тидыжым от возо гынат, йөра, — воштылеш. — Марийже ватыж деч йодеш: «Молан колет кўчымө?» — «Мый тудым строго рецепт почеш шолтенам, — вашешта пелашыже. — Тушто тыге каласыме: ик кило колым пел шагат шолтыман. Тугеже тыйын кондымо шўдө грамм колетлан лачак кум минут кўлын». Ха-ха-ха... — шкежак веле лоргыкта. Келша тудлан тиде анекдот. Вара умбакыже шуя: — ...Колшўрлан чыла колымат кучылтам: изижымат, кугужымат; олангыжымат, юрдижымат... Ик кугу гына

але ик түкө кол гыч шүрын тамже весе лиеш. Кол вуйым, мөртныйжым, кугу колын вергыж ден шөржымат кучылтам. Вергыж гыч шекшыжым эскералтен корандымым тылат ойлаш ок күл. Шкат палет. Вара парентым саратем да, кубикын падыштен, котелокыш пыштем, почешыжак кок шоган вуйым да лу наре чеснок пүйым кудалтем. Шинчалым, колын мыняржым онченат, пел совла деч шукужо ом пыште. Тудым эре ешараш лиеш. Кол күмек, приправым опташ пижам: кок-кум лавр лышташым да ик пырче гвоздикым. Ик жап гыч колшүрет ямде веле. Теве тыгай мыйын секрет, Петрович. Түнгалынам гын, мом ышташ оккүлжымат ойлен пуэм. Шолтымо годым шүрым луген түкыман огыл; вүд шагал манын, ешарашат ок күл; кызыт кевытлаште ужалыме сакый кубикан приправе колшүрым локтылеш веле; үйымат, шүрашымат оптен толашыман огыл. Южын колшүрыш понтым ешарымым ужинам. Өрат веле, мом гына шонен огыт лук вет! Але кол, але понго шүр. Кокыт гыч икте лийже. Южышт эше колшүрыш тулвуйым чыкен луктыт, ош аракам ешарат. Тидат уто. Шүрым тарелкаш оптымо годым марласовла дене пундаш гыч удырыман огыл. Шолмо годым ойырлышо лулегыже мойн туштак кодшо.

А эшеже тушко шикш пушым, эр кече ўжарам, лупс да олык тамым, кайык мурым, кас але эр каваште миллионлын йўлышө шүдырын волгыдыжым... ешарыман...

Теве тыгай кангашым пуэм кажне гана колызо-влаклан. Кольыч вет, тыште нимогай секретат да шоят уке.

— Ончыкыжым ойлымет самынак ыштен ончем, — Петр Эчик вуйжым удыралеш. — Такшым, Эчан Эчаныч, тый сай марий улат. Айда вескана пырля колым кучаш. Колшүр яндар южышто поснак тутло лиеш, маныт...

— Каена, — келша Кужу Эчан. — Кушко да кунам?

Но ял калык нунын пырля колым кучымыштым ик ганат ужын огыл.

МОНЧА НЕРГЕН ТОМАША

Ялыш мийыме еда мыйым кажне гана монча дене вашлийын сийлат. Шкеже такшым тудын деч поснат илен кертам, иктаж моло семын тудлан вуйым кудалтен толашымаш уке. Векат, його улам да. Вет мончам йөратыше ондак, конга мурен

йўлыжō, шокшым чотак погыжо манын, кукшо куэ пум пога; вўдым нумалеш (такшым ынде вўдшым мончашкыже шукыж годым таве гыч вигак насос дене тулат); кенезым, адак келшыше пагытыште веле, выныкым ямдыла... А тылеч ондакше эше вет мончажым нōлтен шогалтыман! Мый гын олесе ваныйышкем писын гына пурен лектамат, йōра веле. Изизем годымак ачам мыйын нерген тыге ойла ыле: «Юрикем мончалык эрге огыл — вуйжо пура веле, йолжо лектешат». Ынде, южгунамже ямде мончаш пурен лекмек, тудын вийжым да тамжым сайынак шижаш тўналым. Пурет шокшо монча помышыш, ик тат ырен шинчетат, йылт пўжалт пытет! Кукшо мончаштыже шокшо южшымаат шўлаш сай веле. А вара тўн сомылышко куснет да капетым куэ вынык дене поньыжаш тўналат. Эшеже пырля пуримо йолташет тодын налеш гын, пугырак сай. Вийым йомдарыде, ракатым налат да юалге мончаончыко вушт! лектын возат. Вот тиде татше мыланем эн сайла, узьмакыште улмемлак чучеш.

Ялыш мийыме еда монча эре ямде. Но тиде гана шочмо суртыштем ала-молан дыр тудо олталтде кодо? Векат, озаже изишак подылмыж дене монден кудалтен гын веле? А тыгодым кудывечыш лачак пошкудо марий Яклич Сергей толын пура да ойла:

— Тью-у-у, ёкырный, уна толыныс, мля! — кидым кучышна. — Уна толмылан мончадат олтымо огыл аман? — ышталеш.

— Ой, шерге шольо толмо дене саде кочывўдым подылмекет, мончат нерген йōршын монденам, албаста! — Микал изам трук йōндымын помыжалтеш. — Но чуза, тиде чырым чечасак тōрлатена!

— Кызыт олташ тўналат да кунам тудо шуэш ынде? Мый петыренамат, айда мый декем! Пуйто пошкудо толмымак шижынам, пуйым чаманыде олтышым, монча пеш лачеш тольо — шокшо чылалан сита, вўдат лынак! А мыйын монча, мля, уло яллан монча! — онгым кадырта пошкудо. — Эшеже мончаончылнак шолтымым шылтенам. Тудын нерген кувандай ок шинче, — шинчам пўялеш.

Тиде ой дене келшен, конгылайымакна яндар тувыр-йолашым, чурийшовычым чыкалтен, урем гоч вончышна.

Монча, чынак, пеш чесле ыле. Ырыме жапыште тудын нерген шомак шкак лекте.

— Кодшо гана мыят олашке мийышым, — ойла изам. — Тушеч ола анекдот-костенечым кондышым. Монча нерген. Колыштса теве. Ёрмаш веле, оласе мончалаште ынде мужыр дене пурымо номер-влакымат почыныт улмаш. Вот икана толын тыгай номерышке ик мужыр, а монча озат ваштареш шогалын: «Ик номерыш ом пурто, и чыла!» Пөрьенет ёрын йодеш: «Молан? Вет тиде мужырлык номерыс! А тиде — мыйын пелашем!» Садетлан монча оза тыге вашешта: «А вот молан! Мыйын принцип тыгай. От шинче, шкенжым пеш арулан шотла. Таче ынде нылымше гана мончаш толеш!» Албаста!.. Ха-ха-ха...

— Ха-ха-ха... Мыйынат монча нерген онгай анекдот шапашыштем уло, — мутым шуя Яклич Сергей. — Теве. Колобок монча гыч лектешат, ойла: «Тьфу, адакат вуем мушкаш мондышым!»

— Ха-ха-ха... — монча пырдыж сургалтеш.

— Тыге шинчылтын, мушкылташат мондена маннет? — вашеш мыскарам ышта изам.

— Уке, ида вашке, ырыза, — ышталеш монча оза. — Ырыза. Поснак Юрий шольо. Олаште мончаш эре кошташет жапетат уке дыр. Адакшым, мля, оласыже ялысыш ок шу-у-у... У-уф... Эше изишак шокшым пуышаш, мля! Волыза-я изишлан лёкамбач.

— Яклич, ондак вудетым терге, — шекланен шижтара Микал изам.

Яклич Сергей, изамым шёрын ончалын, выныкым чывылтыме таз гыч пел корка наре вудым кошталешат, кў ўмбак кышкалеш. Пушт шоктен, тушеч шокшо кышкалалтеш. Эсогыл монча омса почылтеш.

— Ой, мля, мля! — шўлыштеш монча оза. Вара омсам петыра да, изиш лийын, коктынат угыч лёкамбак кўзен шинчыт. Мыланемже гын тентгылыштат конга помышто улмемла चुчеш.

— Тугеже, кольштса, монча нерген ик томашам каласкалем, — вуйым кумык сакен, уф-уф шўлалтен, шомак мундыражым угыч рончаш тўнгале Микал изам. Йёрата тудо ег мончашке пурен кошташ. Адакшым саде «албаста» кеч-куштат кўлеш

шомакым муэш, мут монча нерген лекме годымат... — Тиде шыжым, ноябрь мучаште, лийын. Икана икмыняр марий тўшкан Марьян Володян мончашкыже пураш шонен пыштышна, от шинче, албаста-шамыч. Изишак подылынна. А тудын мончаже, паледа вет, йылт энгер воктенак верланен. Чоненат моштен. Лек мончаончыко, тошкал пашмашке да вигак вўдыш чонеште веле! Энгер вўдыштө йўштылалташыжат чыла йўным ыштен. Но ту кечын, ала албастажлан, энгер вўдым волгалтарыше лампычке йўлен каен. А уремыште ноябрь вет, вашке пычкемышалтеш!

Лёкамбалне шкемым сайын гына поньыж налмек, эн ончыч мый мончаончыко лектым да пашма гыч вuem денак вигак вўдыш тёрштышым. Тыгодым шинчам гыч кандын-йюшкаргын тул кышкалалте ве-ет! Кечывалымже уремыште левыракет шогымо дене вўдым тергаш кўлмө вуй гычат лектын возын. Монденнаже-можо, ала-кўлан ончалаш шўдышна да вет, садыже ёрканен ала монден?! Касвелеш сайынракак кылмыктыме дене энеретым ий налын шынден улмаш. Варажым аракам подылмо дене шкежат мондышым. Ну, шонем, мутым кучыза ынде, едрит кандаше! Ий коклаште чытен-чытенак туркем. Вуй ўмба-чын чонештыше да ий ўмбаке бздўн-бздўн керылтше албаста-влакым ужын шижам, чонем лушка. Ойлышым вет, лампычкым тергыза. Уке, кидым веле лупшалыч, аракалан вуйыштым пуышт. Садлан куанымем эсогыл ийымат шулыкта, шонет, тунар ырен кайышым!

— Такшым, мля, мончашке подылшо пурашыже ок йөрө да-а... — ойла монча оза. — Тыгодым монча тамжымат от шижыс.

— Ха-ха-ха... — Микал изам воштыл колтыш, — Яклич, нелеш ит нал, ойлем мо оласылан йомакетым? Нелеш от нал? — Микал изам воштыл колтыш.

— А мом ойлаш огылжо, мля... — Яклич шомак мо нерген тарваньшашым тогдая гынат, чараш ок вашке. Тек ойла.

— Тока Якличын ватыже пеш каласкала... — вара монча оза дек савырнен. — Яклич, ала шке ойлет ыле?

Яклич кидым веле лупшалеш. Пала, Микал деч сайынрак каласкалышыже ялыште тетла уке.

— Йөра тугеже. Дык вот, Яклич вате каласкала: пурышна, манеш, икана мончаш. Ырен теммеке, Яклич коркам налешат,

шокшо вўд дене шокшым пуа, конга пуш-ш — шокшо оварен лектеш да Яклич албастаже трукышто лап лиеш да коркасе кодшо вўдшö дене эн кўлешан тарманжымак чывылтен налеш, а-а, едрит кандаше!.. — тыгодым Микал изам капшыMAT модыктен налеш, пуйто чылажат шкеж дене лийын да тиде томашам угыч илен лектеш. А Яклич, лап лийын, шыргыж веле шинча. Кеч Микалже тидын нерген ял уремыште погынышо-влак коклаште ойла гынат, ок сыре тудо. Зато чылан тудым ончалыт. — Дык вот, мемнан Якличет — о-о-о! — монча гыч пикшла кудывечыш лектын чонешта. Почешыже Нина ватыже «Мом ынде ышташ?» да «Мом ышташ?» эрдыжым перкален шога, манеш. Коктын тыге чылт чараматын кудывечыште шогат. Нинаже вара ойла, мом ышташ, ончылныжо сукен шинчымат, уф да уф южым пуаш тўнaльым. А тудо садак кара. Чотшак ок полшо, витне. Ну, кудывечыш пурышо иктажше тиде сўретым ужеш ыле гын, манеш ватыже, нине Николаевмыт сопсем шот-ратым йомдареныт, кас юмын кудывечыштак камасутралык секс манмет дене толашат манын, уш каен шоналта ыле дыр. Ушет веле кая! Тунам солыкым налын лупшаш тўнaльым, манеш. А Якличлан садак ок полшо: давай, вате, йўштö вўдым опто! Опта сaдет йўштö вўдым. Ик ведрaм, кок ведрaм... Тыгеже пареммешке колодич воктене шогыманыс, Серге-ей, адакшым йўштö вўд дене кылмыктенат кертына, манын, пöртышкö вўден пурта да, кроватиш пыштен, пöръяннын эн нечке верышкыже комбўйым шўрен шында. Одеял дене леведалтеш гын, шокшын чучын адакат коржаш тўнaлеш, трусыкымат от чие... Тугак шарлен кия, пенгыжеш. А вате нимом ышташ öрын: пöръян шотшо кодеш мо-о?.. А Якличше вара тыге вашешта, манеш: «Тый мо, мля, урмыжат, муынат молан васараш, мля?!.. Ала илем ала колем, а тудо...» Тылеч вара Яклич, кок арня моли йолет торен коштыч вет.

Мый утен каен воштылам, шокшыжо умшам ынже когарте манын, копам дене петыраш толашем.

— Лийын язык, мля, — тидын дене келшен, монча оза вашештыш да умбакыже шке ойлаш тўнaле. — Варажым вет мо дене гына эмлен шым толаше. Паремаш гына тўнaлынам, вате дене малашат лиеш, но, мля, ик кечын чодырашке тарванышым. Пöртыльым кастане, мончаш олтышым. Ватем, мушкыл-

тын, кочкаш шолташ лектын кайыш. А мый шинчем да шинчем лөкамбалне, мля... Ватемат йомдарен. Толын пура... «Адак иктаж титак ыш лий дыр?» — йодеш. Тургыжланен туге йодеш. «Мо «адак»? Нимат лийын огыл!..» — тетла шомакем уке, копам дене тарманем петырен шинчем. «Ончыкто-я! — шүденак кычкыралеш. — Ой, Юме-ет!» Ватын уш кая. «Молан вуйжо тынар пуалы-ын?» — «Пудий... Пудий пурен шинчын да садлан, мля! — ойлем. — Нигузе луктын ом керт. Ала, шонем, шокшышто, пич каен, шке лектын возеш...». Адак эмлаш вереште. Так што, пошкудо-шач, ватым адак ик тылзылан мондаш вереште...

Ушем каен воштыл шинчем.

— Мончаже вара ыш полшо мо? — йодам.

— Уке, тиде азап-чер деч ыш полшо, эмлымверыш каяш вереште. — Но ик жап гыч пентыдын ешарыш: — Монча садак шымле шым черым эмла! Але вес семынже, ик гана мончаш пурымаш ўмыретым кум кечылан шуя...

— Тидыже чын, — келша изам да вара мылам ойла: — Вот, Юрик шольо, тый Чукоткыштат лийынат, чукча-шамыч мончаште огыт мушкылт манме гыч анекдот-влакат коштыт. Тидыже вара чынак мо?

— Пеш ожныжо тыгак лийын дыр, ала анекдотысо семын лум денак мушкылтыныт гын веле... Такшым, тушто илымем годым монча нерген ик тыгай историйым колынам. Тудым мыланем Тибиров фамилиян геолог ойлен, — мыят мутыш ушнем. — Но тылеч ондак вынык дене почкалташлан вуйым пуышо-влак тиде йўштö мландыште монча йöным кузе шуктымо нерген каласкалем. Тусо тундрышто чодыра уке вет, адакшым мончам йöратышыже шукыж годым геолог-влак улыт. Чукчак огыл. Садлан нуно, монча шотым кузе-гынат да шукташ манын, мом гына шонен огыт лук! Дык вот, налыт нуно палаткым да шогалтат тудым йоген волышо изирак энгер урвалтыш ўмбалнак. Кўртньö конгам кельштарат, да тушкыжо кўм оптат, гранит кўжö йол йымалнак пöрдалеш. Кўвар олмешыже ик-кок онам шаралтат, тетла уке — но йоллан садак йўштö. Кырымыж годым, шокшо юж коштмо жапыште, эше чыташ лиеш. Но тыглайже годым йўштö мландет шокшыжым вигак кўшкö нöлталеш. Садлан мончаш пурымо годымат йо-

лышкышт кирзе кемыштым чият. Вара олтен шындат саде конгатым йошкаргымешке да мончаш пурат. Лап лият — кылмен тўнгат пуйто, шогалат — кўын возат, когаргет, шонет. А йўштö вўдшым йол йымачак коштал налыт. Теве тылат «водопровод».

Дык вот, иканаже саде геолог партиет мончам пугырак сай вереш келыштарыш, ойла саде Тибиловет. «Водопровод» веле огыл, изиш ўлныракше йўштылалташ келшыше изирак агур-«бассейнат» уло. Садлан южьышт, пугырак чолгаракше-влак, кырат-поньыжыт шкеныштым пеле йўштö, пеле шокшо мончаште да кокланже саде агурыш тöршташ уремыш куржын лектыт. Теве Йыван лўман пöрбен адакат саде вўдеш чывылалташ лектын куржо. Ик минут эрта, весе... Йыван уке... Йыван йомын... Лектыт уремыш, ончат, агур уло — Йыван уке. Агур декат лишемыт, шымлат. А туштыжо нимат ок кой. Вўдшö яндар-яндар, пундашыже шеме-шеме! «Йыва-ан!» — кычкырат. Вашмут уке. Куш пураш да мом ышташ?! Агур деч вараже энерталка. Тушто, манмыла, йомаш ок лий. Черет дене саде агурым шымлаш пижыт. Эскералташлан, шкеныштым кандыра дене кылдат. Уке, агурышто Йываным ышт верешт. Саде йўштö агур гыч тушко пураш шоныдымо пытартыш геологын лекмекыже гына, палатке-монча шентеч йўштеш какарген пытыше Йыван лектын шогалеш да чытырыше йўкын ойлаш тöча: «Пöрбен-влак, мужики, мый вот мо... мыскарам ышташ шонышым...»

Ну, варажым мо лиймым, шкат тогдаеда докан...

Мутым умбакыжат шуйымо кумыл лекме дене шарналтышна финн-влакын сауныштым.

— Нуно албаста-шамычын саунышт — кокымшо пöрт, — ышталеш изам. Пуйто тудо пала, пуйто Финляндийышкак миен коштын. — Чылажат моткоч чаплын, чонлан келшышын ыштыме...

— Мончажат тўрлö лиеш ве-ет, саунет деч тўжем пачаш чапле-э, — коклаш пурем мыят. — Теве шукерте огыл Йошкар-Ола воктенсе Семёновкышто илыше Александр йолташ марий шке мончашкыже пураш ўжö. Ну, туге чаплын вет чылажат ыштен шындыме! Чылт картинка! Монча оралте кум ужашлан шелалтын: иктыже — мончаончыл, туврашыже уке, олмешыже, тамле пушым шарыше ратын-ратын куэ-тумо-матрушка вынык мужырын-мужырын темын кечат; пырдыж вокте-

не чапле олымбал верланен, энгертышыжым пүчкеден сөрәстәрен; шолаште — изирак пөрт, туштат каналташ чыла йөн уло, үстембалне самбар йылгыжеш, изи конгаште тул йўла, ваштарешыже пушкыдо диван верланен; а пурлаштыже — монча. И, паледа, мончажат кокытлан шелалтын: мушмо вер да лөкамбал посна улыт. Пырдыжшым заводской онга дене комыжлымо. «Лўмын пиште онгам налым. Мончаште пиште там лийшаш», — улылтара оза. «Вот тиде монча-а!» — шуйдарем.

— Да-а... — пошкудо марий Яклич Сергейт мыйын койышымак коеш, — тыгай мончаже вет оксажымат шагал огылым йодеш... Ну, давай ынде кыраш!.. — покталта.

Изиш манме олмеш кужунракак ырен шинчышна. Изам кидыш вынькым нале, леве вўдеш шўалтыш да монча помыш мучко южым кожгатыш. Вара, шот-ратым шуктен, эн ондак тоштыенг шомакым пелештыш: «Ош поро кугу Юмо! Таче тоштыенгын пайремже. Теве пагалыме пошкудо Сергейын, Якличын, мончашкыже пурена. Тушко пураш тендамаат ўжына. Корным паледа. Эсенлыкым, тазалыкым пуэнак шогыза. Сай илаш полшыза, перкем, поянлыкым пуза. Тўрлө очыни гычын каньысыр дечын аралыза, саклыза. Теве ынде ме тендан лўмешда пайремым ыштена. Мончашке сайынак йывыртен пурен кайыза. Коча шужо, Пал коча шужо, ача шужо, Сакар Микал шужо, Придон шужо, Прокоп шужо, Метрий Васлий шужо, пошкудо Кугу Володя, Ион коча, Кости кугыза...» — тыге ялыште палыме чыла тоштыенгым ушта. Вара эн ондак мыйымак, уна марийым, черет дене сайын гына поньыж налыыч. Вуемат вуж-ж-ж веле пөрдаш тўнгале. Садланак мончаончыко вашкем. Тушто эрык, тушто свежа юж. Кушко гын вашкерак волен шинчаш манын, йыр ончыштам. Мешак дене пеле леведме диван олмеш машина сиденьым «мончаончыл кресле» семын кельштарымым шекланышым. Пуракан мешакше молан тыште пөрдалеш? Эркинрак өрдыжкө корандышым, вара «кресле» гыч пуракшым пуал колташ толашем. Ночко вуем гыч вўд йогенак волымо дене тушто лавыран корно-влак веле кодыч. Кузе-гынат изиш эремден, пуренак шинчым. Тетла вием уке. Садак эше мушкылтман. Изиш каналтемат, тиде «тентылжымат» шўялтем, шоналтышым.

Мончаште кок марий, карен-энырен, шкенжым тутыш поньыжеш: ой-ой-ой!, ай-йяй-йяй!, ой-мля-мля! веле шокта.

Шинчем саде креслыште да мончаончылым шымлем. Чылажат моткоч сайын ыштыме: онга волгыдо, у, окнажат изи огыл. Но тудыжым ала-молан решотка семын пу рейке дене кыркален шындыме, яндамак гына кодаш ок лий ыле мо, шоналтышым. Тергаш гын, давай умбакыже тергаш. Вет але гына чапле монча нерген ойлышнас. Мончаончыл изи огыл, но пельж наре вержым мончаончыллык огылак түрлө оккүл куштыра, пырче-посипка мешак-влак айлат. Тидлан вер тыште мо? Тидлан левашат йöрас. Левашыжат улыс. Вет мончаончыл пöрт деч вара кокымшо каныме вер лийшаш огыл мо?! Лукышто мушмо машина верангын, шентелныже рейке-влакым, күртнö пучым шогалтыме... Эх, пошкудо-пошкудем! Тыгай пентгыде, сондык гаяк оралтын озаже улат, вўта тич вольыкым ашнет, йўдшö-кечыже пашаште шолат, кидетше шöртнö вет, калтак!, а канаш, арняште кеч ик гана мончаш олтымо жапыште ракатланен каналташлан верым шыч ямдыле! Ок лий ыле мо кеч тиде «сидень-креслыж» гыч пуракым ўштылаш? Нина ватетшат тидым ужде кодо мо-о? Такшым, тудыжынат сомьлжо шўй дангыт дыр ялыште... Тыгулаште трук помьжалтмыла лийым, шкемым намыслаш пижым. Эх, уна марий, торта марий, ямде енг мончаш миен шинчынат да эше шылтален шинчет. Шкендычын уке гын, енгыным тергаш сай тудо! Да йылмем шиждымын шкеак Яклич Сергейын йöратыме ушем мутшым шўвале: «Мля!»

«У-уф» да «у-уф» шўлештын, монча гыч пошкудо марий Сергей ден Микал изам лектын возыч. Кўварвакак шинчыч. Вуйым кумык сакен, яндар южым нелын шинчат.

Вара пошкудем, мыйын шинчыме верем шекланен шуктен, öрмалгышын койо:

— Вате шинчаш верымат йыгыраен огыл аман! Микал манмыла, эх, албаста, албастажат!

Ончалтышыж гыч шижим: тыгодым тудо келге шоны-машке шунгалте...

* * *

Кечыжат чонгешта, арняжат кодеш, тылзыжат йолым шенгек чумалеш... Иктаж пел ий наре эртыш моли, адак шочмо ялышкем мийышым. Йўла тудо эре йўла: уна толын, кугарня

толын — монча денак вашлийман, шот-ратым кучыман. Шоч-мо суртемын кудывечыжат тугло монча пуш дене темын...

Эрлашыжым, мыйын толмем нерген колын шуктымек, Яклич Сергей пошкудат толын лекте.

— О-о, Юрий шольо толыныс! — кидем пенгыдын кормыжтыш да вигак луктын пыштыш: — Шукертсек тыйым ву-чем. Унам ыштынем. Мончашкем пуртынем.

— Да тенгече пурышна веле, — ышталам.

— Уке, мончам шўкалме — ылышыште эн кугу ракат деч тореш лийме дене иктак. Тугеже тиде шкендычым пагалыды-маш веле лиешыс! — пижынак пижын.

Умбакыже ўскыртланаш вият уке.

...А-а, тебе молан пижын улмаш?! Мончат йылгыжынак шинча! Мончаончылныжо шинчашат, чайым йўашат верым кельштарен, пуйто токасе шонымем лудын, окнасе решоткам янда дене вашталтен да тудым эшеже сакый кид йымак логал-ше лустыра дене мойн огыл, сылне шарча дене сылнештарен петырен. Ваштарешыжак ўстембалым верандыме, тушто самбар йылгыж-шолын шинча, пура шонешталтеш. Ну, чылт йомакы-се пўрт!

Яклич Сергей пошкудем тидым-тудым ыштылмыже да шотланже дыр ватыж нерген кычалтылме шомакым, адакат йўратенак дыр, ойлымо кокла гыч кўварвалне койдымо шўкым поген налеш да йыштракын мыйым эскералта...

А мыйже тўнгалам гын, ну, чарненак ом керт вет, а! Ала-могай койыш дыр?! Южгунамже шкемымат умылен ом керт! Умылен ом керт да телевизор дене ончыктымо моткочак пага-лыме актёр Леонид Ярмольникын дачыштыже чонтымо шон-данже нерген шарналтышым... Такшым вет чылт ялысе кушты-лемме вер. Но артистын гын саде оралтыже ўмбачынжат тыгай дыр оралте манмым умылашат йўсö. А кўргышкыжö пурет гын, чылажат чылт оласылак моткоч устан, яндарын ыштен шын-дыме... Кушто гын да кунам тидын нерген марий-влаккан ка-ласкалыша-аш?.. Кузе гын шижтарыша-аш?..

ПЫТАРТЫШ САЛТАК

Кеч-кунамат, уло пörтывмак сургыктен, пошкудо Япык Васлий гына пурен кертеш. Тудо эре тыге: ыштыш-кучышыжо кеч-кунамат шолын эрта; тудым ужын, йүкшым колын, кеч-могай шүшыжат шогалеш, а кошкышыжо, манмыла, икмыняр ий дене чытен йöрлаш төчышыжö, тунамак сұмырла, а паша-же, ойлыманат огыл, лүдын чакна... Теве кызытат капка тўкым кертме семын колдырдок мурыктенак темдале да, омсам вигак почын, рошт кудывечыш пурен шогале. Клат лукышко күртнö чеп дене йолыштымо ошалге-шемалге кугу пийын урмыж-оптен кержалтмыжлан, «коран» маншыла, кидшым вушт лупшале. Тудыжат ондак, шүешлыме чепышкак эңертен, кок йола шогалын ажгынышыла опташ төчыш. Чепше ок лий гын, тева үмбақыже төршта, шонет. Уке, ала унан кидым трук лупшал-маште лүддымö-пентгыде вийым, ала эше иктаж-мом шижын дыр, шотлан гына, «Тунаржак лүдын амал, арам мо пий улам» маншыла, изирак йүкын оптымо амалым ыштылаш тўнгале. А Япык Васлий ынде пöртөнчыл омсаш пурымаште портышкемже гыч лумым тавен-тавен эрыкта.

— Петр кува, Оклина кума, илет мо?! — йолжым перкальшыжлак кычкыра.

«Кö тушто? Васлияк огыл? Пöртышкö тудак веле тыге орышо мардежла пурен кертеш. Кандашле ийым эртен гынат, ну нигузе вет ок лыплане, а. Эре самырык гаяк...» Петр кува-Оклина кума пушкыдо диванже гыч э-эркын кынелынак шогале, когынек кидшым кынер кутышыш нöлталын, кудывече окна вельш ик-кок изи гына кышт-кышт ошкылым ыштышат, пуйто пылышым шогалтен колыштеш. А Япык Васлий, калошыжым омса воктене кудаш коден, портышкемже дене кўварым йыген, пöрт покшекат эртен да ынде Оклина куван пылыш туран лап лийын кычкыра:

— Оклина кума, манам, тиде мый, Япык Васлий улам!

— Япык Васлий?

— Туге, мый, пошкудет! Мо кечывал Юмын тул дене шинчет?!

— Тул деч поснаже пычкемыш веле да. Тыгеже кеч изиш да ўжака коеш, — улылтарыш шонго кува.

— А вот мый тый декет унала тольым! — Япык Васлий тулак кычкырен ойла. Пала: Оклина кумаже пылышлан пенгыдырак.

— Пеш йөра, пеш йөра. Пурымашет уке да йүкетымат монденам, — тыматлын ышталеш Оклина кова. Вара, савырнен, угыч диваныш шинчеш. Тыгодым Япык Васлийже, кидпүанже гыч кучен, полшышын койо.

— Йүкшым йөршынак от кол гын, мондет тудо. Мый вот мо, Оклина кума, уло ялым эртышым. Тыйым, эн пагалыме да йоратыме пошкудемым, пытаргышлан кодышым...

— Йөра, йөра тугеже... Тугеже йөра велыс...

— Теве, мүй пүрым кондышым. Кушто саканет, куржтал тол-я! — утым каласымыжым шиже докан. Упшыжым диваныш кудалгыш. — Эй, пөртыштө тетла нигө уке мо?!

Вашеш йүк ыш шокто.

— Тугеже шкак ончалшаш.

Япык Васлий тыманмеш конга шентелсе кочмывер пусак гыч кок стаканым нумал кондыш да, диван тураште түрлө эм дене темше пүкеным шупшылын, тушко полт шындыш, он күсенже гыч кленчам лукто.

— Теве, манам, Оклина акай, уло ялым савырнышым, чылашт дене мүй пүрым подыльым. Тый денет дотово подыленем... пытаргыш гана... Колат уке, Оклина кума?

— Кола-ам, — вашешгыш тудыжо пылышышкак кычкырыме шомаклан. — Мо пайремым ыштет, Васлий кум?

— Мо пайремым, манат? А вот шкат ом пале, — Япык Васлий лунчырген пытыше лу ора чурийжым кошкышо копаж дене үштылале да, кидыш кленчам налын, лёр-лёр-лёр стакан еда темалгыш. — Теве кучо! — Оклина куван кидышкыжак тушкалгыш.

— Мо тиде?

— Мүй пүрө!

— А-а. Мүй пүрө тыйын эре чесле. Тыйын гай күзымө мүйымат тетла нигушто от му... Мом каласынет вара, Васлий кум? — подыльмо амалым ыштымыла, кок-кум гана түрвешыже тушкалтен, йодо Оклина кува.

— А вот таче, Оклина акай, чыр омым шым ыште. Ала-можо йүдвошт чонем темдыш, йырваш йокрокын чучын кол-

тыш. Туге гынат эрдене моткоч яндар кынелыым... Пөртйымач мүй пүрем луктым да ял мучко тарванышым... А кушко пурашыже? Ойсандыр вате дек мо? Да! Тушкат пурышым. Ик ялыштак иленас. Изи годсек пырля кушкынна. Ала жап вашталта шонышым тиде ораде ўдырамашым. Уке. Могай лийын, тудак кодын. Ен нерген тугак эре удам веле ойлышт шинча. Кеч шонгеммекше изиш да лыпланем ыле. Чонышто тынар осал дене кузе илаш лиеш? Шудал налым тудым... Сакан пүрем подылытышым... Проститлышым мый тудым. Мый вет, Оклина кума, тура марий улам, тыгайым ом чыте. Шкат палет... Эх, а Микалын пөртшат шөрын каен ынде. Уло-уке шым икшывышт шочмо пыжаш гыч чылан чонештен кайышт, ача сурт пелен иктат ыш код, кеч каныш кечылан да толын-коштшат иктат ок кой. Ачаштым монденыт гою. А ача-ава кумыл Юмын кумыл огыл мо? Тыйжым вара шонгеммекет шочшет-влак кузе ончаш тўналыт?.. Кө пытаргыш корныш ужатаже?.. Опанас деке пурышым. Но вет тудыжат эше самырыкыс. Шымле ияш веле да. Салаге. А пыкше веле шогылтеш... Чонем коршта. Мемнан тагнашна-шамычше нигот кодын огыл улмаш. Чылан каен пытеныт. Нигон дене пурен мутым вашталташ. Вара пөрт еда кайышым: ком ужам, тудым йўктем — самырыкымат, илалшымат... Чылашт деч прошеныйм йодым, шкежат вигештым проститлышым... Кленчам пыта да адак монттем куржам, весым кондем... Подылаш йоратыше эшеже ситале-е... А йўдымыжō чылан ордыжкō каен пытеныт... Колат уке, Оклина кума!

— Колам, колам! — ышталеш тудыжо да адак подылым амалым ышта. Иканаштыже ястараш ок тошт. Мүй пүрō тугай вет: кōлан келша, кōлан уке...

— Тыйын, Оклина акай, илышаш кечет але уло. Мый палем. Мыйын нерген кўлдымашым шонен ит код. Ынде мыйынат Марьям почеш каяш жап шуын. Можым осалым ыштенам гын, ит вурсо, тыят проститле, чоныштет сакый тўкым ит ашне, — тидыжым Япик Васлий тыглай йўкынак каласыш гынат, Оклина кова колын шуктыш.

— Мом ойлыштат, Васлий кум? Тый чеверласашак... Ой, Юмашне!..

— Чонемак шижеш манам, Оклина акай!

— Мый дечем кум ийлан изирак улат да... Кызытат качы-марийлак проворын куржталат да... Тыланет эше илыма-ан!

— Туге шол, кужу ўмырым илыме, Оклина кума. Войнаштат лийынам. Тугеш пўртылшыжө илышыже тетла иктат уке. Шкетак кодынам. Ончо-я, кузе шокта! — Япык Васлий йўкшым кугемдыш: — Пытартыш салтак! Пытартыш салтак ялна гыч кая! — вара вуйжым сакыш. Тыгутлаште гына пуйто стаканжым ужылалтыш, кидыш кучыш да пелештыш: — Шужо чы-лалан. Вес тўняште сайынак вашлийза...

Япык Васлий кужун ыш шинчылт. Ала-куш пешак вашкышыла кынел шогале, кумык лийын, Оклина кума-акажым ондалме шотым ыштыш да кудывечыш лекте. Вара изишлан чарналтыш, вуйжым нўлталын, келгын шўлалтыш, йыраваш шекланен-шымлен ончале. Тыгодым йолыштымо пий ны ыш опталте, ны почшымат ыш пўтырал, а унан кудывече гыч лектын кайымекеже, пеле йўкын, ви-ичкыжын гына урмыжалме амалым ыштыш.

Эрлашыжым Ойсандыр кува, кадыр тояжым тоялен, шўлыш петыртышым кокыртышыж дене шўкен, пўрт гыч лекдыме Оклиналан ойган уверым кондыш:

— Япык Васиет колы-ыш. Мый декамат тудо тентгече пурыш. Кумылжо пеш тодылалтше ыле. Мыйым, шонго вуешем, кузе илаш кўлым туныкташ тўчен кодыш, калер, шонго вуешыже.

— Колы-ыш? — Оклина кова кидше ден пулвуйжым пералтыш. — Теве кузе улмаш. Чыным ойлыш. Кайышашыжым шижинач, уло ялым йўктен кошто... Эх, Васлий, Васлий... Ялнан кугуракше, каен колтышыч... Манметла, пытартыш салтак...

Оклина, тетла ик шомакым пелештыде, ончалтышыжым волгыдо окна ўжака деч корандыде шинча. Ик жап гыч тўрвыжым тарватылаш тўнале, вара йўкшат лекте:

...Кеч лум лумжо, кеч йўр йўржө —
Йырагеш кодшо ковыштам уке.
Кеч кас лийже, кеч йўд лийже —
Шинчын кутыраш йолташем уке.

Тыгодым Оклина кован пуйто шинчаже почылто. Уке, тудо кызытсе тўсым огыл, а эртышым пуйто киносылак шижде эркин, кутышын-кутышын рончаш пиже. А шарнымашыже

молгунамсылак эн ондакше сар пагытыш, илышыжын эн неле жапыш миен тўкныш. Ончычшо тетла пуйто илышыжат лийын огыл ала-мо? Чылажат лачак тушеч тўналеш.

* * *

Сар тугак лўшка. Кеч ындыже совет армий кугу сентымаш дене фашист кашакым йўратыме элна гыч мўнгеш поктымыжо чоным куандара, илышым кеч изиш да куштылемда. Туге гынат пашаже эреак лектын шога. Иктым кошартет веле, ынде кеч изиш да каналташ лиеш манын веле шоналтет, уке, весат поктен толеш. Шыже тургым теве мучашлалте, военкомат гыч Чопи почингаш чодыра пашаш кычкалташ повестке-шамыч толыыч. Чодырашкыже Оклина ончычат коштын. Но ты гана тудым, латкандаш ияшым, кугураклан шогалтышт да пеленже латкум ўдырым Оршанке кундемыш чодыра пашашке колтышт. Мольшт чылан латкуд-латшым ияш улыт.

«Кунам гына тиде шучко сарже пыта гын?!» — чон йўсын тыге луктын кышкалмыжым Оклина кызытат шарна.

Нуно чодыра пашаште нўргў могырыштым теле гоч туржыч, пўрўен ыштышашлык пашам кылмен-нўрен, пеле шужен-индыралтын шуктен толашышт. А шошо велеш, кумыл нўлтын, мўнгышт пўртылаш тарванышт. Оршанке марте коло менгым кузе эртышашым, мастер умылтарышат, кажныжым ўндалынак порын чеверласыш. Корныш тарваныше ўдыр-влак шентелан кодшо сар лугыч сусыр пўртылшў мастерын йыштрак ўштылмў неле да кочо, чаманыме шинчавўдшым ышт уж. Лум йолгорныш пытартышлан тошкалше Оклина деч мольжо.

Ожсо кастеныже пеш кужун йўр йўре опышо лум деч вара чот гына кылмыктен шындыш. А эрдене, теле пуйто пытартыш гана вийжым ончыкташ манын, адак нугыдо лумым вельш. Вияш йолгорным чылт петырен, эшеже лу йолтошкалтыш торашке нимат ок кой. Йырваш ошыжат сурын веле коеш. Тыгай игечыштыже корныш лекманак огыл ыле да тыгодым рвезе чоным чарен кертат, ужат. Чыланат шочмо мўнгышт вашкерак миен шунешт.

Латныл ўдыр, ош лумым келын, Оршанке вельш эрта, почешышт такыртыме йолгорно коедеш. Но жап шукат огеш эрте, тудым лум леведеш, пўртўс леведышым шымартымы-

лак, уто корешым пуйто ниялтен шында. Ёдыр-влак Оршан-кым вашкерак ужнешт, ончыко да ончыко ошкылыт. А тудыжо пуйто лум пургыжышто йомын, уке да уке. Азап лийшашым ёдыр-влак кокла гыч иктат, Оклиналан ёшанен, ышт шиж. Теве нуно чодыра мучко шуйнышо, корным тореш пўчшө келге корем деке миен тўкнышт.

— Оклина акай, — мане тыгодым ёдыр-влак кокла гыч Нату, — делянкышке кайымына годым тыгай келге коремжым эртым омат шарне.

— Мыят тыгайым ужын омыл...

— Мыят... — шучко ойыш мольштат ушнышт.

Тыгай шомак деч вара Оклинан могыржат ырен кайыш. Тидлан ынежак ёшане ыле гынат, ёдыр-влак шучко шонемашыжым пенгыдемдышт. Кугу чодыра помышышто корным йомдарымыштым Оклина ондакак шижаш тўчыш, но тыгай шонемашым вуйжо гыч виешак поктыш, изирак-влакым лўдыкташ ыш тошт да, ёшаненак, нуным ончыко нангаен, чын корныш лукташ тыршен. Ёндыжым раш дечат раш: Оршанке велыш корным йомдарыме. Монтеш чакнашат лўдыкшө, кодшо кышам чарныде велше лум почешак петырен. Тунам Оклина, кугурак семын мольым ёшандарен, ончыко каяш лие, корем гоч вончаш ойым пиде. Но ёдыр-влак ноеныт, садлан кеч изиш да каналташ йодыт. Ала лўдымыштым тыге лыпландарынешт?..

— Ёбра, каналтена тугеже, — келшыш тунам Оклина.

Чон гына огешак чыте, ончыко вашкыкта, покта. Вет вашкеже пычкемышалташат тўналешыс. А чодыражым рўмбаке кечунамат ончычрак авалта.

Корныш налме чўдө кочкышым пурлыгыч, ылыжтыме тул ваштареш нөрен пытыше йолчиемыштым коштышт. Лум йымалне петырналтше вўдан лакыш ятыр гана волен кайыме дене ёдыр-влакын ыштырышт тўвыт нөрен пытен. Южыштын йолжат коржаш тўналын. Каналтыде, ыштырым вашталтыде, шкемым тёрлыде нигузе ок лий.

Икмыняр жап гыч ёдыр-влак угыч корныш тарванышт. Оклина корем лакышке эн ончыч вольш, кидыштыже — каныш жапыште ямдылыме кужу вара. Корем пундашке волен шумек, чыланат ты варам кучышт, ик кышам тошкен, ончы-

ко тарванышт. Икте, кокымшо, кумшо... лүдыкшö вер шентгелан кодеш. Чыла сайынак эртышашла чучо. Но калержылан эн шентгелне эртыше Ана корем вес серыш йолтошкалтышым гына ыштен ыш шукто, кыдал марте вуж-ж йүштö луман вұдыш пурен шогале. Трукышто, ик мутымат пелештен кертде, умшажым веле каркала, вара уло кертмын пўйым пурльо. Тетла вий уке — йүштö вұд писе имылаж дене нöргö капым вошт шуралдыш. Изиш лиймеке, алже ойган шортмо йўкым пыкше лукташ веле ситыш.

— Верда гыч ида тарване! — кычкырале Оклина да кужу варажым Аналан шуялдыш. Ёдыр чытырыше кидше дене вара руалтенат, мучашыжым пенгыдын кормыжтыш. Шижеш — Оклина тудым уло кертмын корем серыш шупшеш. Но кид эре мучышта да мучышта, йолым нигузе лукташ огеш лий. Тарваныл-тарваныл, изиш ончыкрак нушкын эртыш. Керме вараш энгертен, Оклина кидшым шуялдыш, пыкше гына Анам лўкö лум вұд гыч шўдырен лукто.

— Ёдыр-шач, — мане нигуш пураш öрын шогалше йолташыже-влаклан, — чулымын куکشо пуым погыза! Тулым ылыжтыман!

Кызыт марте нимом ышташ öрын шогышо ёдыр-влак тыманмеш кўкшакашке нушкын-куржын кўзышт, куکشо пум погышт да тулым ылыжтышт. Оклина туткарыш логалше ёдырын йолчиемжым шкак кудаше, тул ваштареш туржын нале да котомкаж гыч, мо уло куکشо вургемым луктын, Аналан алмаштен чиктыш. Йыр, ик мутым пелештыде, ёдыр-влак шогат, иктыже нерым шупшылеш, весыже... Кумшыжо гын чытенак ыш керт, йўкынак шортын колтыш. Но Оклина тидым ыш уж, ыш кол... Ынде тудлан веле шинчавұдым лукташ кодын. Тул ўмбалан кружкаш шолтымо чайым Аналан йўктышат, угыч корныш ямдылалташ шўдыш.

Чодыраште эр рўмбалга. Тыгай игечыштыже поснак. А кўлеш корныш лектын нигузе ышт керт. Тунам нуно пелйўдлан гына, лўдын, нöрен, шужен пытыше ёдыр-влак чодыра покшелне верланыше иктаж куд-шым пöртан изи ялыш толын пурышт. Йыр моткочак пычкемыш, лач ик пöртыштö гына чыли тул волгыдым ужыч. Писын гына саде пöрт деке тарванышт. Тўкалдышт.

— Кө тушто? — шып гына омса вес велне эскералтше йүк рушла шоктыш.

Оклина умылттараш пиже. А ўдыр-влак ынде мо лиеш ман-мым вучен, шўлалташ тоштде, чылт игышт семын иктыш чумырген шогат. Озавате, омсам комдык почын, вучыдымо уна-влакым пўртыш пуртыш.

— Кушко тыге тарваненда? — шокшо чайым темышыжла, эше ик гана йодеш шкет илыше руш ўдырамаш. Шанге омса гоч мутланымек, ўдыр-влакын могай томашаш логалмыштым вигак улымыш, трукышто каласаш гына ыш тошт.

— Кызытше Оршанкыш, — мане Оклина. — Вара — Шер-нурыш.

— Эх-х, ўдырем-шамыч... Корныда пеш кужу улмаш, — келгын шўлалтен, озавате шовычлукшо дене шинчажым ўшты-лале да ойжым умбакыже шуйыш: — Делянкуда гыч Оршанке марте коло ментым шотлат гын, мемнан ял гыч кумлышко шуэш ве-ет...

Ўдыр-шамычын умшашт кужу жаплан каралте. Пуйто Ана семынак йўштў вўдыш волен шогальыч.

— Тугеже те витле менте наре ала-кушто йомын коштын-да, — иктешлыш ўдырамаш. Конта гыч парентым луктын, ўстем-баке конден шындыш. А Аналан посна шудо чайым ыштышат, малыме верым ямдылаш тарваныш.

Эрлашыжым шонго кува ўдыр-влакым чаманен-чамане-нак эрак помыжалтыш. Тидыжым, векат, ынежат ыште ыле да вес семын ок лий — ончылно кужу корно. Озавате чайым йўктыш да Оршанке марте кум менте чоло ужатенак колтыш. Пытар-тышлан кузе миен шушаш корным эше ик гана радамлен умыл-тарыш.

Тыге йўршын палыдыме руш ўдырамаш ўдыр-влакым поро чонжо, лайык кумылжо дене ырыктен, ўшаным ешарен, шоч-мо ава гае корныш ужатыш. Тидым ўдыр-влакат шижыч, по-рын тауштен чеверласышт да угыч кужу корныш тарванышт. Оршанке селасе палыме пўрт-влакым ужмеке гына Оклина-нат, моло ўдырынат чонышт пурымо гай лие...

Шарналтыш Оклина кува вара нуным шочмо Чопи по-чингаштышт вашлиймым. Тунам уло-уке лучко пўртан уло ял калык уремыш лектын ыле. А самырык ўдыр-влак шинчав-

Ўдыштым нигузе кучен кертн огытыл, тутыш шортыныт да
Оклинам шокшын ондалыныт. Шочмо суртышкышт пӧртыл-
мылан нимучашдымын йывыртенит.

Тура улмаш серже, келге улмаш вӱдшӧ,
Садлан верчын вончен каяш ок лий улмаш.
Уке улмаш йолташем, улам улмаш шкетын,
Садлан верчын изи чонем йӱла улмаш.

Шинча Оклина кова ылышыжым лышташлен да ушыш-
кыжо адак вес пошкудыжо толын пура...

ПОШКУДО ФРОНТОВИК

Каят сарын геройжо-влак. Таче кечылан шочмо ялыштем
веле огыл, уло Лайсола кундемаштат сарын ик салтакшат ко-
дын огыл. Вет кумло утларак суртан ялем гыч Кугу Ачамланде
сарыш шочмо элнам аралаш нылле кок самырык рвезе-качы-
марий, каен. Колынжо кугу сӧйыштӧ ужар вуйжым пыштенит.
Икана олаште, библиотекеш миен, «Шочмо вел» райгазетым
ончышым. Тудыжым лудын шинчаш южгунам книгагудыш
лӱмынак пурем. Шочмо кундемаштем мо ышталтмым паленак
шогынем. Вот туштак ӧрын лудым: «Ял шотан Лайсола иле-
мыштына Кугу сарын ик участникшат кодын огыл...» Вара-
жым олаште ик палымым ужмек, колым: газет лекме пагыт-
лан сарын ик салтакше Георгий Василич илен улмаш. Шонго-
влаклан интернатыште ылымыж дене тудын нерген чылт мон-
денит. Тудыжо вара кок арня гудеште ош тӱням коден кайыш.

Шке жапыштыже пошкудем Кугу Володян сар нерген ка-
ласкалымыж гыч самырык рвезе ушеш кодшо икмыняр сӱрет-
ше тачат шарнымашеш кодын. Нуно неле-йӧсӧ сар корнышто
шкеак шочыныт, вӱр денак возымо манам гынат, нимынярат
кугемден ом каласе. Мый нуным эше шукертак сарын кочо
тамжым тӱргоч пален налше пошкудем деч колынам, южо сӱрет-
шым конспект семын тетрадышкем удыркален коденам ыле.
Вара нуно икана кид йымаке логалыч, да ушыштем моло
каласкалымыжат шарналтыч.

Сарын салтакше ош тӱня дене 2000 ийыште чеверласыш.
Но шочмо ялышкем мийыдем еда, пошкудо пӧрт могырыш

ончалын, лачак тудым да саде Салтакын каласкалымыжым шарналтем.

Такшым, пошкудем сар нерген шуэн ойлен: шарналтен южгунам подылмыж годым, шарналтен мут толмашеш, шарналтен иктаж гана уремысе тентгылыш, кастене вольык толмым вучен лектын шинчыме годым, але саде тентгылышкак погынышо самырык рвезе, эрласе салтак-влаклан. Молгунамже жапшат лийын огыл. Тудо эреак пашаште шолын: тўшка озанлыкыште, пенгыде оралте кўргыштў. А каласкалымыж годым нигунам онгым кырен огыл. Сарын Салтакше эреак Салтак кодын...

«...Икана ныл салтак атака годым, бомбо пудештме деч вара, кодшо лаке-воронкыш логалынна. Йыраваш лўйкалымаш, снаряд-влак пудештыт. Вуйым нўлтал, ош тўняште мо ышталтым эше изишакше ончалаш лиеш, а вот лекташ итат шоно. Мом ышташ? Вучаш веле кодеш. Вучаш да спиртым лочкаш!.. А аракам подылмо деч вара кўргавер чылажат утларак писын йонгыштен луктеш вет. Ну и шонданышкат икте почеш весым шупшаш тўнгале. А куш каяш? Пуля йымак мо? Йол йымакат ой лий. Туштыжо тугакшат ныл енлан дотово шыгыр. Давай тугеже котелокыш! Вожылаш мойн вий-ал уке. Ик жаплан йыраваш тып-тымык лие: пулят ок шўшкў... Котелокым луктын кудалтен гына шуктышна, торашат огыл миномет снаряд пудеште. Тале южтолкынжо чонештыше котелокетым та-ак! ўмбаचना ўштыл кудалтыш дык! Тушто мо улшыжо чыла мўнгеш ўмбакына кышкалалте. Тугакшат сўсна гай лавыран улына ыле, ындыже чылт сўсналак ўпшена. Тўнясе чыла аватнўшмым шарналтен, немыч кашакым уло кертмын шудалына...»

Война жапыште чыла вережат неле кредалмаш каен шоген. Варажым каже ветеран шарналтымыж еда шке фронтшым эн нелылан шотлен ойлен. Кугу Володялан тыгайжылан Северо-Западный фронт лийын. «Теле. Йўштў. Немыч-влак торашат огыл ваштареш ялыште верланеныт, шокшо пўртыштў шнапсыштым лўкат. Подылашыже нунат пеш сайын кертыныт. А ме, спиртым подылын, йымакына кож лўсым шаралтена да мален колташ — курымешлан гына огыл — толашена.

Теве разведчик-влак финн салтакым пленыш налынытат, фронт линий гоч вончыштарат. Нуным вашлийына. Разведчик-

влак финн салтакын ечыжымат пырля налыныт. Ончен көранет вет! Ечыже чапле деч чапле! Вургемже могай шокшо! Тыгайже дене лумыштат малаш лиеш. Шыде түргоч шолеш. Садыжат, витне, немыч-влакын руалтыме ялым эрлашыжымак налаш полшыш: шужышо, ярныше, кылмыше салтак-влак нимом ышт ончо. Но акше могай! Ала-могай торта дыр приказым содыки пуыш. Салтак-влак эшеат орышт манын, тылеч ончычшо кок кече ышт пукшо. «Тек вара немыч-влакыным поген налыт да кочкыт» маншыла. Кож лүсым пурын, лумым левыктен толашышна.

Атакым тўнгалаш приказ пурыш. Немыч-влак ондак мемнам шкешт дек лишемаш эрыкым пуышт. Но вараже мо тыште тўнгальже!.. Тушман-влак миномет дене лупшат, пуля-влак йўрла шўшкат. Йырваш вўр. Ош лум йошкаргыш савырнен. Тыгодым воктенемак снаряд пудеште. Ушым йомдарен шунгалтым. Помыжалтмек, ончем, йырваш вите кольшо-влак, кап ужаш — кид, йол, пел кап — пўрдалыт. Санитарке-влак, пеныж-шўлешт, кап деч капыш нушкыт. Йырваш тып-тымык. Пуйто тыште кредалмашыжат лийын огыл. Векат, тыгай акырсаманлан немыч-влакат өрын пытеныт. Мыйым варажым санитарке-влак верештыныт, санчастьыш шўдырен луктыныт. А икмыняр жап гыч пален налым: тиде бойышто 310 ег гыч 305 салтак вуйжым пыштыш! Илыше кодшо вич салтак гыч иктыже — мый. Чылан самырык улыт ыле вет, калтак, чылт йоча!.. Ик кечын, ик кўчык жапыште рвезе ўмырыштым пыштышт!..

А ялым варажым ме садак налынна. Тидым тале артподготовко деч вара гына ыштен кертме...

Весканаже йырваш снаряд пудештылеш, пуля шўшка, немыч танк-влак окопна декак нушкыт, кудалмаштыштак лўйкалат... Шинча шалана, пылыш петырналтын. Кеч акырсаман толын ман! Окоп пундашыш пызнен шинчаш веле кодеш. Но вет тыгодым немыч-влакше позицийым налын кертытыс! Садлан совет салтак-влакат тушман ваштареш вурс йўрым кышкаш йўным садак муыт. Теве окоп ончылнак, бруствер кўкшакаште, снаряд пудеште. Воктенем улшо салтак чоным кўрыштшө, саде акырсаманым сенгыше оралге йўкым лукто. Ончалым, салтакын пурла кидше олмеш вўр да лустыра гайышке савырныше шинельын кидшокшыжо иктеш варныше мутык веле

коеш. «А-а-а! Володя! Володька! Отвоевался я! Мыйын сарем пытыш!» — кычкыра да шинчаже куан тул дене йўла. Тудлан кидат ок кўл, кузе-гынат да саде акырсаман гыч вашкерак утлаш гына. А такшым тудлан гына мо?!. Тыге чыташ лийдыме сар пуламырыште чылаштлан чучын дыр. Йырваш тыгай шучко дык... Салтакет кидшым кап тураште содор гына кўзанўштыж дене шупшыл шындыш да тылыш, санчасть могоырыш, лап лийын куржо...

Икана мый кечеш кок гана колымаш деч утлышым.

1943 ий, февраль. Служитлыме бригадем Смоленск область Людвин районысо ик села воктене боевой позицийыш шогалын. Тыгодым «Катюша»-влак шкеныштын цельыштлан Букань полустанокым налыныт. «Катюшын» снарядше шўдō кило нелытан да кок метр кужытан. Тудым шкетын-коктын от нумал. Неле. А пудештеш гын, пудештешак. Шучко саркурал! Саде снарядшым огневой позиций деч лучко менте шентелне верланыше Пробуждение станций гыч кондедыме. Ик тыгай рейсыш мыят логальым. Снаряд-влакым «ЗИС» машинаш опытемк, корныш лекна. Но тыгодым ала-кушеч дыр шиждымын тушман самолёт-влак толын лектыч да машина ўмбаке керылтыч: ончыл орава когынек шўтлыш, а ме илыше улына. Машина, нелын мурен, кюветыш тўкныш да чарнен шогале. Шофёр дене коктын ик шомакым пелештыде шинчена: адакшым вет пуляже-влак кабиныш огыл гын, боеприпасышкат логал кертыныт! Помыжалтмек, кабин гыч корно ўрдыжыш пыжалтна, лакышке йымен вочна. Самолётын уэш савырнымыжым вучена, но тудо тетла ыш пўртыл.

Юмыжо утарыш. Икмыняр шагат гыч, машинам ачалы-мек, частьыш миен шуна.

Йывыртеныт салтак-влак. Поварат йывыртен. Пўртылшō-влаклан шокшо шўрым темен пуыш. Но тыгодым фашист-влак миномёт гыч лўйылташ тўнгалыч. Икымше снарядак полевой кухню кундемыш возо. Тунам минын осколкыжо шинель урвалтем трук шупшылым гына шижым, шкеже мландыштат шуйнен киём. Вуйым нўлтальым, ончем, ўстембалне, шўр тарелкашкак вуйым пыштен, але гына пырля боевой заданийыш миен коштмо шофёр йолташем кия...

Батарейын тулжым корректироватлаш орудий-влак деч эре

ончылнырак лийман вет. Тыгай приказмак икана мыланем да эше ик салтаклан пуышт. «Володька, — манеш тунам йолташем, — ала-мо чонемлан моткоч йӧсӧ. Векат, колымашым ши-жынам. Пуштыт таче мыйым! А илымем моткочак шуэш! Ала пеленет весым налат ыле, а?» Но вет приказ тудо эре приказ. Тудын деч шонымо семын коранаш ок лий. Ойлышым мый тудлан тидан нерген да эше ешарышым: «Торта, тыгайым гына ужынна мо?!» Ончыко, изирак кўшкака деке, кишке гаяк каддыргылын нушкына. Але гына эртен кайыме корныштына снарядат пудештеш. Кеч ик татлан шентелан код ыле...

Верышкына тазак толын шуна. «Ванька! — кычкырем. — Ончо! Толын шуна! Юмо кечым пуыш! Тазак улына!» Вачыжым пентгыдынак пералтышым. Тыгодым салтакын вуйжо гыч фуражкыжат камвозо. Ой, юмашне! Мо тиде тыгай?! Ванькан але гына шем-лайыкын модшо кудыррак ўпшым пуйто покшым налын — чылт ошыш савырнен! Корныжат улыжат вет кок шўдӧ метр изиш утларак кутышан веле, тидыжат йолташемлан чалыш савырнаш ситыш!

Сарыште шонен-вучыдымо томашат лиеден. Кеч шич да шорт, шорт да воштыл.

Икана дивизионышкына приказ тольо — личный состав икте-коде вакцинацийым эртышаш, прививкым ыштышаш. Такшым фронтышто мо тугай чер манмым ме паленжат огынал. Госпиталь-лазаретыш логалаш эн ондак сусыргаш кўлын, тунам веле тусо койкыш вазат. Альыже, кызыт ынде воштылам, колаш кўлын. Сакый температурыж ден нервашакше нерген омат ойло. Тидыже так, йоча чер веле.

Муг толмашеш, иктым каласен кодынем. Бой годым кеч-могай сусырым таза салтак медсанбатыш нангаен кертын огыл. Тидыже предательстве семынак аклалтын да тыгай салтакым вигак трибуналыш пуэныт. Бой гыч сусырым санитар, шукуж годым санитарке-влак, веле луктын кертыныт. Садлан кеч-кузе сусыргет гынат, таза йолташлан ўшаныман огыл: але пўйым пурын чыташ, але кертме семын тылышке медсанбат велыш шке нушкаш, але санитаркым вучаш, але колаш... веле кодеш.

Ыле батальоныштына ик салтак. Лўмжым монденам. Тек адак Иванов лийже айда. Саде Ивановет, моткоч тале салтак, ятыр бойышто лийын да ик ганат сусырген огыл. А южгунам

күзө дене модмыж годым але эше иктаж кузе дыр изишак сусыргымек, шкенжын вүржым ужешат, ушыжо кая. Ок чыте шкенжын вүржым и чыла. Садланак прививке деч категорически тореш лие. «Кеч-мом ыштыза, кеч пуштса, — манеш, — шкемым шуралташ садак ом пу!»

Мом ышташ?! Но приказ деч кугужо садак от лий вет. Кеч-могай герой лий, тылечат герой садак лектеш. «Шке кумылын от кай да?» — карал шындыш взвод командир да шиждымын кольмо гай лопка, кувалде гай пентгыде мушкындыж дене саде Ивановетым так шелын пуыш дык, садет тунамак ушым йом-дарен камвозо. Ивановын таза капшым нылытын пыкше мед-частышш нумал нангайышт, тушто тудлан уколым ыштышт да мөнгеш блиндажыш конден пыштышт. Помыжалтмекыже, нимат ок шарне, но пел кечылан чотак тўнө, ниғө дене ыш мутлане. Вара иже тудланат прививкым ыштыме нерген, да эше кузежым, пален нале. Но нелеш ыш нал.

Геройла кредалын саде Иванов. Сарын икымше кечынжак фронтыш логалын, Берлин марте шуын. Пўрышыжат сайын саклен, витне, ик ганат сусырген огыл. Тувыран шочын Иванов...»

Икана мый пошкудем деч йодым: «Атакыш кынелмыда годым могай шомакым кычкыренда: «Ура!», «Ленин верч! Сталин верч!»?

«Политрукнан атакыш кынелтыме годым могай шомак-влакым кычкырымыжым ик ганат колын омыл, но мыйын лийме верыштем ажгынышыла орен кычкырыме йўк, руш манмыла, вич-лу пачашан аватмут, умылаш лийдыме шыде шомак-влак гына шоктеныт. Тыгодым салтак полкын ушыштышт ик шономаш гына лийын: тўняште мо улмым чыла монден, уло вийым поген, тушманым сенгаш. Вет тудым сенет гын, Ленин-Сталинетынат ойышт илаш тўналыт, а илыше кодаш пўра гын, шочмо мландышке, ача-ава деке, йолташ деке, йора-тыме ешыш пўртылат...

Таче уремыште 2012 ий. Пошкудемын, сарын да пашан ветеранже Кугу Володялан — тудым ялыште тыге маныныт — ош тўня дене чеверласымыжлан латкок ият эртыш. Но пошкудемын моткоч сайын, тачысе кечылак шарнем.

Чулым, лўддымө салтак тушманым талын кырен, пуля

деч нигунамат шылын огыл. Эсогыл дивизионысо да батарейысе ситыдымаш-влак нергенат ойлаш öрын шоген огыл, тыгодым комсомольский погынымашлаште южгунам офицер-влак-ланат йошкаргаш логалын. Тидыже, конешне, нунылан келшен огыл. Садланак дыр бойлаште ойыртемалтмышлан награде денат палемдаш вашкен огытыл. Туге гынат Салтакын онжым «За отвагу», «За оборону Советского Заполярья», «За освобождение Варшавы», «За взятие Берлина», «За победу над Германией в 1941—1945 гг.» медаль-влак сöрастареныт.

Шочмо мöнгыжö Кугу Володя 1947 ийыште пöртылын. Тылеч вара ўмыржö мучко шочмо озанлыкыште тракторист-комбайнер лийын, тыныс паша фронтышто ончычсо салтакым лийде тыршен. Садланак тале фронтовикым, пашаче марийым, тыматле пошкудым калык тачат порын шарна.

* * *

Ятыр уверым каласкалыш мыланем Оно вöд. Эртен кодшыжым эше ик гана шарныктыш. Возымаштемже, манмыла, ала шке семынем изишак чиялтышымат, тидлан нелеш ида нал, марий-влак. Адакшым вет тыгайже кеч-могай ялыштат лийын кертын. Ала тендан денат...

Ятыр каласышашемже ала мондалтынат кодын, ала варалан кодо. Вескана шомакем, товатат, умбакыже шуем...

Ойлыман

ЎОРАТЪМАШЫН КОЧО ТАМЖЕ...

Валентин молгунамсылак, тўжем амалым муын, тачат шочмо ялышкыже каяш огешак тарване ыле. Чырык курым ончыч мо олаште лакемын, тушко пеш шуэн — кунам гын кок идалыклан ик гана дыр — миен. Мия да автобусым але попуткым, остановкыш миен шуде, ял шентелне шогалаш йодеш. Вара шочмо суртышкыжо куэр дене эрта, тошкем гыч пура. Урем мучко ик ганат эртен огыл. Шыгыр тудлан. Огешак керт йоча годсо ужар солыккан ял уремже дене, вольнан шўлалтен, пошкудышт-влаккан кидым рўзалтен эртен, ок керт шинчашкыштак ончалын. Кеч тидлан жап пеш шуко эртен гынат, почешыже эреак мўнгештараш лийдыме титакын ўмылжым шижын...

Но ты гана нимогай «редакций командировко» але моло тўкў «пеш срочный паша» манмат амалыш ышт шу. Тыгай го-дым кумылым мойн огыт ончо шол. Енгаже сото телефон денак йынгыртыш. Тыгай арверже дене таче нигўм от ўрыктаре гынат, Валентин, шиждымын, вуйжым удырале — научный прогресс ман: вачышкыже шымле шым ийымак лупшалше шонго кова эшеже чыла шот-ратымак кучен ойла, номержым нигунам пален огыл гынат, муын моштен вет. Векат, Йогор изаже каласен. А молан шкеже ыш йынгырте?

— Валю эргы-ым, тый ула-ат? — шоктыш сото телефон кўргыштў шонгын раш йўкшў. Чынак йынгырт7ымым улымек, умбакыже ойла. — Илет-кутырет, эргы-ым!..

— Салам, енгай! Мыйже илем-кутырем... — вачештыш Валентин.

Енгаже тиде саламшомакым ыш кол мо ли, шкенжынымак ойла:

— Валю эргым, сита ынде шочмо ялетым карген илаш. Янлыкат уке-уке да южгунамже чон шепка пыжашышкыже толын кая да. Сита шкендычым туржаш. Проститле чылаштым. Тыйымат ынде шукертак чылан проститленыт... Ёдыретшат вет...

— Енгай, огеш кўл тидын нерген, — уло кертмыж-моштымыж семын енгажым эплынрак чараш тōча Валентин.

— Йōра айда, Валю. Шонгым ит вурсо, нелеш ит нал, чонетым ынемак кўрышт. Мый вет такше весе шотышто йынгырте — ават пеш черле. Арня мучко кия веле. Эрла ала ила, ала кола... Толынак кай, илышыжым ужын код. Акатланат тенгече шижтарышым. Тачак толын шуам, мане... — чолга йўкшō койын шўлыканеш. Вара адак эскералтенрак ешарыш: — Эргым, чоныштет сакый титакым итак ашне...

Енгажлан «Эрлак мием» манын товатлыме дене теве таче ынде, сылне шыже кечын, Валентин, Шернур вельш рейсшым вучен, автовокзалысе леваш йымалне мōнгеш-оньыш коштеда. Пырдыж воктене рат дене шогышо тентгыллаште яра вер ятырак уло гынат, чон вургыжмо, «Эрла ила, ала кола», шомак да вуйыш толын пурышо моло тўрлō кожганыше шонымаш-влак тушко шинчаш эрыкым огыт пу. А енгажын «Чоныштет титакым итак ашне...», «Проститле» манмыже саде чонжым корштарымешкак тутыш туржеш, шўмжым ой! кузе корштарен шуралтыш да... молгунам гын корнымат мōнгештара ыле: «Таче ом кай... Вескана...». Весканаже вара иктаж кок-кум ийыш шуын да тыгодым йўксолнышла эреак тора гыч йонталтын: «Проститле, проститле, проститле...»

Кызыт ожнысыла шўдō коло менте кутышым, тўрлō машинаш шинчын, корно воктене кок-кум шагат дене йўклен шоген, ночно лавырам келын, але пуракым нелын коштмо гай огыл гынат, чапле корно кум шагатыш кўчыкеммекат, Валентинлан саде корныжо ожнысылак, самырыкше годсыллак, тугаяк кужушко кодо. Южгунамже, кумылжо уке годым, чонжо дене ōкымешак, уш вийжым сененак моткоч тушко миен толнеже... Вот ынде умыло тиде албаста кокытеланыше чоным: кайынежат, ынежат...

Шинчын-шинчымыже ок шу гынат, эр годсек йолымбалне улыман йонтыдо ботинкыже йолкопажым ишыкташ веле тўнале. Садлан тентгылыш шинчашак лие. Воктеньже костенеч дене темыме сумкажым йōнештарен, йолжым шуялтен шинче.

Тыгодым саде тентгылышкак Валентинын тагашыж гайрак иктаж нылле вич ияшрак кок марий толын шинче. Иктыжын ялысе улмыжым Валентин вигак тогдайыш: кужу, самырыкше годым пентгыде капан улмыжым да ынде ялысе неле пашаште туржалтше лукын койын лектын шогышо ваче лувлак ушештарат, жап шуде келге коралтышан чурий-санга, а кызыт кочывудым подылмо дене кечеш кўшō да мардежеш туржалтше чурийышкыже верын-верын йошкар пале-влак кыш-калалтыныт. Вesityжынат чурийыштыже аракам подылмо тамга возалтынак шинчын. Но тыртыш гай йыргешке шўргыначкаже волгыдо, ик куптырат уке, капше дене йолташыжын вачышкыжат ок шу. Но Юмо тудым кава деке шупшылаш чылтак монден гын, олмешыже весым — йылме лывыргылыкым — тўргочак опталын; чиемже гыч ялысе туныктышо огыл гын, ўстел кокласе тияк пашам шуктышымак — интеллигентым — тогдайыкта. Мутланамышт гыч Валентин нине марий-влакын ош тўняш ик ял гыч лекмыштым да ынде кажнын тўрлō вере илымым умылыш. Вашлийынытат, ала куанамыж дене, ала койышыжак тыгай, «интеллигентше» йолташыжым вачыж гыч пералтен-пералтен ойла.

— А, шарнет, Михал Иваныч...

— Да-а... «Иваныч» мойн... — вачыжым туртыктыш ялысыже.

— Айда, ынде йоча огынал вет. Йōра, тугеже ялысе семынак манам: Йыванич Микал, тыйым вашлийемлан дотово йывыртенам, — «Йыванич» ачалўмыштыжō йўкпалым мут мушашке шынден ойла интеллигент. Векат, ялыштыже тудым тыге маныт. — Шарнет, ик ўдыр почеш куржалмынам?! О-о, могай тиде пагыт ыле! А? Ёлки-палки! Самырык пагыт — мўй пагыт! Мўй вара армийыш кайышым... Тулеч вара тунемаш пурышым... Распределений почеш вопше Звениговыш логальым да ўмырешлан тушакак лакемым!..

— Туге... — шўлалта ялысыже, тойыс, Йыванич Микалже.— Лийын дыр ынде.

Саде Йыванич Микалже кочывудым ок подыл гын, ик шомак денак серлага ыле, шонет. Тугела чучо. Мольжым лудымо йылме так гына луктын кудалтыш. Шижалтеш: мутланаш пешыжак ок йōрате. Йолташыже тидым пала, садлан шомак мундыражым умбакыже шкак ронча.

— Куш лие тиде чевер үдүр? Лүмжө кузе гала ыле?

— Ала, — ыштале садыже.

— Вуем гыч йөршын лектын возо. Ушештаре-я, Микал... Кузе гала, ёлки-палки! — йолташыж деч вашмутым ыш кол. Садлан шкак, шарналташ төчышыла, вуйжым виеш туржаш тўнгале ялысе интеллигент. — Ну кузе гала?.. Йылке мучаштак да шўвал луктын ом керт вет, а! Ирина... Орина...

— Ала Маринам ойлет? — тўрвылукшым тарватен, йодо Микале.

— А-а, точно! Ёлки-палки! Ял гыч шукертак каенамат, мондалтын шол. Конешне, Марина! Кузе вара ила Марина та-нем? Каласкале-я, Микале! Палаш дотово онгай! — пушкыдо вержым кыч-куч тенгылеш йыгалтышат, когынек копажым ваш ыштен, пулвуй коклашкыже чыкалтыш. — Ойло, ойло... Чонем ит турж. Моткоч палымем шуэш...

— Ила, — Йыванич Микале адак тўрвылукшым тарватыш да шыргыжале. Такшым, подылымж годым веле огыл, тудо орвуянжат эре тыгаяк.

— Тый мо? Чыла ойло: кузе ила, кушто пашам ышта, марийже кō?..

— Марлан лектын. Йочам ыштен...

— Эх, мый дечемат ыштен кертеш ыле... — умбакыже ко-лышт шуктыде шыргыжале да келгын шўлалтыш «интели-гент». — Армий деч ончыч шоякленат шым керт вет, а. Кызытсе ушем да мастарлыкем дене чуланьштыже товатат мален лекта-мак ыле да... Жап эртен шол... — вара трук адак йодын шын-дыш. — А кōлан марланже лекте вара?

— Мыланем...

Ик жап шомакдыме сцене.

— Да ты чо-о-о?! — вара трук нине шомак-влак «интели-гентын» умшажым карыктышт. — Ё-олки-па-алки! И тый шып шинчет?! А мыйже, орадыже, тўрлым йодышт шинчылтам! — Вара, титакшым касарышыжла, шыман пелештыш: — Тый, Микале, нелеш ит нал, мый вет так гына. Ик ял гычак улына да... Палыме шуэш тудо — кузерак ила...

— ...Кум икшывым шочыктышна, туныктен лукна, ман-мыла, айдемыш корным ончыктышна... — тугак эплын гына ойла Микал, пуйто ласка омым каласкала. Но ты ойжо тудлан

кужу йомакымак каласкалымыла лие докан. Адак умшажым петырыш.

— Ну ты даё-ошь! — вара угыч йолташыжым вачыж гыч пералтыде ок чыте «интеллигент». Адак шкенжынак мурыжым веле мура. Чаракше укеак. — Тый мыйым вопше öрыктарет! Вет Маринажым мый марлан налшаш ыльымыс! Шарнет, а?!

— Можо вара мешайыш?

— Армийыш кайымом дене йомым шол. А вет кузе мый тудым йöратенам! Ну, кузе йöратенамже! Палет ыле гын! Почешыже куржталым! Савыренат кертам ыле да... Вет йöратенамак, а!

Ялмарий, шомак лукде, пошкудыжым «Мом куктыштат?» маншыла, чу-уй ончал шындыш. «Ителлигентын» сакыйым ойлыштмыжо пуйто кызыт веле вуйышкыжо толын перныш, саде «чу-уйжо» молан лекме амалым шижылалтыш, витне: — Да мыскара чыла тиде, Йыванич Микал!

— А тыйже? — йодо Микале.

— Мо мыйже? — ыш умыло «интеллигент».

— Ешан улат?

— А-а, ёлки-палки!.. — верыштыже төршталтен колтыш. — Омыта чикташ кугу уш ок кўл! Кумшо ганаже. Мый вет, Микал, кумшо вате дене илем! Мый вет, Микал, распределений почеш Чакмарий кундемыш логалмек, ик чевер ватым марийже деч погенак налым. Вот пиалже ышак лий... Ала-молан? Ёдырамаш вет тудо тугай, ёлки-палки: эре первыйжым шарнен ила. Ала садланак еш ылышем ыш тўвыргö? Ен икшывылан ача лийын шым керт. Кокымшо ватыже ничево такше ыле. Тудыжо ик кечын шкак йомо. Теве ынде Зинаида Петровнам дене коло ий наре илена. Вот Юмо икшывыым гына ыш пу... А-ай, Микал, кўлдымашым лодыманден шинчылтмеш айда эше шўдыграмм гыч подылына. Автобус садак нангая!

— Уке, ом керт, — адак шыргыжал пелештыш Микал, кидшагатшым пералтыш.

Валентинат, сото телефонжым луктын, жапым тергыш: тудынат чечас автобус лийшаш...

Туге лекте, Микал ден Валентин ик автобусыш логалыч, Шернур вельш тарванышт. Валентинын ончылныжо верланыше Микал тетла мутым нигö денат ыш пелеште. А Валентин ен

шомак мундыра дене аңырген черланыш веле. Ала тыгайыш шочмо ялышкыже тарванымыже шуктыш? Такшым вет тыгай годымжо кажне гана йоча годсо илыш, самырык пагыт ушыш толыт... Эшеже теве вокзалыште первый тан нерген тыге куштылгын ойлымым колыштмыжат — уке, лұмын огыл — ялеш ятыр ийлан шентгелан кодшо, чоным корштарыше, шұмым ишыктыше икымше йōратымашыжым эше ик гана, а илышыштыже миллионло гана дыр, шарналташ кожгатыш... Титакан, йōратымашын кочо тамжым адак шиже...

...Кузе тудым шұм йўлымō пагытше вузале? Тунамат тыгай йодышым тудо шкаланже кўчык ма, кужу ўмырыштыжō ик ганат ыш пу. Тудо, чынжымак, шиждымын толеш улмаш. Пуйто лачак тыге лийшаш ыле. Уло чон денак йōратен шындыш луымшо классыш вончышо Валям. Чылажат ала-кузе дыр трукышто лийын кудалтыш. Самырык пагытыштыже тыгак лиеш гын веле? Саде ўдыржō кўчык кенез жапыште кузе тынар вашталт шуктыш вара? Капшат куэ укшлак лывыргыш, онжо моткоч сылнын нōлталте, шемалге сын кунжо юзо тўсым нале, шинчаже — шем ер, шунгалтат тушко, тетла нигунам от пōртыл. «Эх, ик ийлан изирак лийын, пырля тунемшаш ыле!» — чўчкыдын шоналтен Валентин. Вет шыжым армийланат йōрен шуэшыс. Кок ийлан шочмо ялжым коден каяс. Адакшым ту пагытыште школышто тунемше почеш шўрангышташ манаш веле! Тиде кызыт, тачысе саманыште, парт коклаштак йочам ыштен пыштат. Но тунам Валентин ўдырым ондакше шолып йōратен кошто. Шыже кастене ўлыл урем гыч кўшылыштō кожганыше куштымашке кас еда лекте. Южгунамже умыр касын ончалтышыже шиждымын Валян ўмбалне кылден шындымылак пижын шинчеш, тудым нигузе рудаш ок лий. Тидыжым самырык ўдыр вашке шиже. Ыш шўкал тудо Валентиным. А ик кастене кўшыл мучашысе тўр пōрт марте ужатенат колтыш.

Лийыныт... Тунамак лийыныт йōратымаш дене вузалше шұм гыч лекше ваш-ваш каласыме эпле шомак-влак, тунамак моштен-моштыде икымше гана шупшалалтме амалым ыштышт. А чонжо але марте палыдыме-шинчыдыме кумыллан кузе тōрштыльō, шұмжō кузе перкалыш! Армийыш кайыме марте кодшо тылзыжым кажне кастене шолып гына, нигōн шинчашкыже логалашак огыл манын, эскералтенрак вашлийыч. Вет

самырык пагыт — вожылшанрак. А пытартыш кастене ятыр жап ўдырын капка ончылсо тентгылыштышт шинчышт, ончыклыкым мужедыч. Валя кажне кечын серышым возаш сөрыш. «Эрла ужаташ садак миём, тек калык ужшо, кеч-мом манже», — манын чеверласышт. Ужатыш Валентин ўдырым, кудывече капкам почын да вара, савырнен, пошкудо пörтын палисадшым эртен каяш гына шуын ыле, ваштарешыже, шиждымын, шем ўмыл шочын шогале, тугак шиждымын шўйжылан тул когартымыла шокшын чучын колтыш, шўлыш петыралте. Кумык возын, кол гаяк умшам каркален, Валентин шўлышым налаш төчыш. Но тыгодым капше пенгыде кирзе кемым шижылалтыш. Могай чулым гынат, Валентин пыкше гына йол ўмбак шогале да ваштареш шогышо ўмылыштө шке ял рвезым, Вöдырым, пален кудалтыш.

— Вöдыр, тый мо? Ушет каен?! — оралгыше йўкым луктын, нимом умылыде йодо Валентин.

— Теве тылат! Тыге күлеш! Теве! Валя почеш тетла от шўрангышт! Валя тыйын огыл! — пенгыде мушкындыж дене капшым шура Вöдыр. — Кўсынжым пуэнак кодем!

Шиждымын туткарыш логалше Валентинын алже пытен гынат, «Валя тыйын огыл!» манмыже ушым пуртыш, капшат ала-могудеште пенгыдеме.

— Кай армийышкет! Шикшалт! Чошо! Валя садак мыйын лиеш! А кызыт марте вашлиймыланда ўчим шуктенак кодем! — чушла Вöдыр.

— Логалын ончо! Пуштам вара тыйым! — тавадан шогале Валентин.

Кок самырык рвезе шыже агытанла вашла керылте, тетла мом ойлымыштым умылашат ок лий, пенгыжыт веле, мландўмбалне пörдалыт.

Тыгодым, шургымо йўкым колын, моло рвезе-влак куржын огыт тол гын, тиде агытансар мо дене пыта ыле ала?

Эрлашыжым Валентин пыкше кынеле: уло кап коршта, южо вере вулно гай тўсан какар шарлен, а шўйыштө вўр лекме пале дене велосипед чöпын кажне ужашыже сўретлалт-тапталтынак шинчын. «Теве мо дене лупшкедылын улмаш?» — тогдайыш Валентин, но кўсынын кужу вурдыжым пörтылташ жап уке — пörт воктене Шернур военкоматыш кайыпаш ма-

шина шога. Кӧлан гын Валям перегаш да саклаш каласен кодышашым шке тангаш гыч ик йолташымат ыш му — виген гаяк таче-эрла армийыш тарваненыт, мольшт изирак улыт. А кугурак-влак тыгайым умылат мо?

Ўдыр Валентиным ужаташ мийыш. Уто шинча укеште самырык рвезын туткарыш логалмыжлан чаманенат колтыш, кидшымат «Тыйымак вучаш тўнғалам» маншыла пентгыдын кормыжтыш, тўрвыжым чурийышкыже тушкалтыш...

Но тиде йӧратымаш «Валя-Валентина» муро семын шарлен-ташлен кумда илыш корныш лектын ыш шу. Валентинлан кече еда гаяк налме серыш йогын товар дене руалмылак толмым чарныш. Чылажат аважын серышыж гыч рашеме: «Валям, луымшо классым пытарен гына шуктышо ўдырым, Вӧдыр марлан налеш...»

Тидым чыташ пеш йӧсӧ лийын. Мом гына тунам Валентин шонен ыш пытаре. Чечасак, чыла кудалтен, мӧнгышкат тарванаш ямде. Поче-поче икмыняр серышым возыш. Вашмутшым гына вучен ыш шукто. Аважын серыш гыч «Вӧдыр ден Валя сўаным эртарен колтышт...» манын эскералтенрак возымыж дене — шижын ава чон, тудо чылажат пален — Валентин тыгай пўрымаш дене серлагаш лие. Но тудо эше пален огыл: йӧратымаш талгыдым нимо денат шогалташ ок лий улмаш.

Армий гыч пӧртылмеке, Валентин тўналтыш жапыште кўшыл уремыш ик ганат ыш кўзӧ. Тушто кажне кастене кожганыше куштымашат кумылжым ыш сымыстаре. Шижын да варажым шке пылышыж дене кольо Валян ӧкымлымӧ кочо пўрымашыжым: йӧратымашын тамжым пален налде, сўаным вучен шуктыде, ватышке савырнымыжым да варажымат, армийыш кайдыме торжа койышан Вӧдыр дене пырля илымыжлан чаманен, чон корштен. А вет эшеже, такшым, самырык годым ылыжше йӧратымаш тулым нимо ок йӧртӧ. Тидыжым, илен-толын, моткочак раш шижат: вес ўдырым вашлият гынат, икымшыже садак чонышто ила: вуйым ангыртара, юггунам мӧнгеш погенак налме шуэш. Кеч-мо лийже! Тыгай годым нимомат от ончо. Ила да виешак угыч вашлияш ўжеш. Валентинат, кеч тўсшым ужаш манын, ик гана клубышкат миен ончыш. Но йолташыже-влакын шомакышт гыч Ивановмыт мужыр кас куштымашке йӧршын гаяк огыт кошт манмым кольо.

Вашлие тудо Валям йөршын вучыдымын. Ик кечын тудо Шернурыш паша верым кычал каяш тарваныш. Такшым тудым совхозышкат ўжыныт ыле да Валентинже ял гыч өрдыжкыракак каяш лие. Автобус останокышто моло самырык ўдыр-влак коклаште Валям ужылатгыш. Ўдырын шыже кылме кечеш йошкаргыше чурийже, Валентиным ужын, эшеат чевергымыла чучо. Нигуш пураш өрын, шинчаж дене тыш-туш тўкала. Вара эркырак калык деч өрдыжкырак корангше ўдыр дек Валентин шкежак лишеме. Шижеш, пуйто Валя ала-мом каласынеже, кўдыкшө мийынеже...

— Проститле мыйым, Валентин. Ит вурсо, ит шудал... — «саламет» мочет, вигак пелештыш Валя. Йўкшө шып лекте. Шинчажымат нөлталаш ок тошт. Но тыгодым шўйышкыжө кержалташ ямде улмыжо шижалте.

— Мо лийын, тудо кыша, — Валентинат тугак шып вавештыш. Тетла каласышаш шомакым ыш му. Адакшым воктенак чылан ик ял калык шогымо годым могай мутланымаш лийын кертеш?

А Шернурышто, автобус гыч волымеке да палыме-влак деч торлымеке, Валентин ўдыр пеленак ошкыльо. Тудыжат то-реш ыш лий.

— Проститле мыйым, Валентин. Кергат гын... Тыге лекте... — шангысе мутшымак тўя Валя. — Нимомак ыштен шым керт. А ынде мый... вате улам.

— Мый чыла умылем. Илышыште тыгат лиеш улмаш. Но, Валя, иктым пале, мый тыйым садак йөратем. Пален лий тидым... — Вара, кокыралтымек, вес шомакыш кусныш: — Изишак чыгалте. Вес ийлан олашке тунемаш каем. Тыште тыйым Вөдыр дене ужынак ом керт... Ала мыйже тыланет мешаем веле. Вара тетла от уж...

Ик жап шып ошкылмек, Валя, шыргыжалмыж дене тўрвылу-кыштыжо изи лакым шочыктен, пуйто эртыше пагытым шарналтыш, тымыкым кўрльө:

— Валентин, а вет мыят тыйым йөратем! Чонышкемак пижынат. Эн лишыл айдеме улат тый мыланем...

Ялышкышт кечеш эр-кас кок рейс веле улмөнгө, чыла калык тушко шуаш тырша. Валя ден Валентинат, сомылыштым тёрлатымек, поселко тўрысө останокышто угыч вашлийыч.

Вокзал гыч толын шогалше автобус тичмаш гаяк калык дене темын. Остановкышто улшо иктаж лу енжылан салоныш шенгынак пураш вереште. Самырык ўдыр ден рвезе калык коклаште өкымешак ишалтыч. Тыгодым коктынат ваш-ваш шўлалтымым веле огыл, кажне шўм пералтышым шижиыч, чон денат, кучыш денат кожганен, автобусын коклан тайныштмыже але иктаж лакыште тўршталтыммыже шепка кумыл мурыш савырныш...

Ял покшелнырак остановкышто волымек, кок могырыш торлышт. Иктыже, адак ташлыше йўратымаш кумыл, «Таче кастане вашлийына» шомак-влак дене шулдырангын, ўлыл мучашыш, а весыже, миен пурымо йўштў пўрт помышым уш гыч поктен, кўшылыш тарванышт. Чытен-чытыде, коктынат икмыняр гана савырнен ончалыч.

Тылуч вара Валентин ден Валя пычкемыш шыже кастане иктаж лучко-коло минутлан да вашлияш йўным садак муыныт. Кўчык гынат, нине пагыт-влак Валентинын чонышто нигунам мондалтдымын эн волгыдо сылне шарнымаш семын лакемалт кодыныт. Эшеат чотшо кушкедалтше корешан тыглай сусыр огыл, шўмыштак ўмырешлан кодшо йўратымашын эн сылне да эн чот корштарыше сусыр...

Тунам, тўтыран пычкемыш ноябрь кечын, нуно тошкемыште вашлийыч.

— Мый таче шкетын кодым, — ўдыр Валентин пелен пызныш. — Федя олашке каен...

Нине шомак-влакым тулла йўлышў ўдыр, нимыняр ўрын шогыде, луктын пыштыш, а Валентинже тидлан шокшын шупшалын вашештыш да тошкемысе куэр дене мўнтў вельшыкыже эплын шупшыльо:

— Мыят шкетын улам... Йўршын шкетын...

Шокшо пўрт, теве кумылым налме да весылан пуымо шепкашт. Валентин ўдырын шыма, нўргў капшым ниялта, вара тўрвыжым, онжым шупшалеш. Ўдырын чымалтше капше вашке лывырга да... нунын коклаштышт гына лийын кертше йўратымаш тўняш вуйге-почге шунгалтыч... А чон лыпланымек, ласкан гына кийыме годым Валя тўняштыжат эн пиалан йўкын тыглайла гына каласыш:

— Валентин, Валюш, а вет илышыжым угычынат илаш тўналаш лиеш... Меже эше тыгай самырык улына да...

Тиде туштым рвезе вигак умылыш.

— Чынак, ала ушнена? Вет тыгайже ме икымше але пытартыш огынал... Ильшыште тўрлыжат лиеда да. Кудалте Вёдыретым! — кожганыш Валентин.

— Тылеч вара мый чыла ышташ ямде улам...

Ваш келшышын кок тўрвё угыч иктыш ушныш...

Ынде нуно вес кечынжат, кумшешынжат чытен кертде вашлиймашыш вашкеныт. Кеч ик татлан да пычкемыш шыже шыңалык йымалне пырля лияш. Тиде жапше ончыкыжым кузе илаш тўнгалмым рашемдашат ситен: вес арнян нуно коктынат шолып олашке кудалыт...

Тыге, рашак кутырен келшымеке, ала ияже подылалше Вёдырым уремыш луктын шогалтыш.

— Валя, авапий, куш шыльыч?! Окмак улам, шонышыч?! Ом шиж, шонышыч? Пуштам тыйым! Тачак пушта-ам! Бл...!

Валентинын армий гыч пёртылмыж дене Вёдыр пеш чот вашталте: аракамат чўчкыдынрак подылеш, амал деч поснак Валям шўрдылаш пижеш, а ушкалашыже, ушнымек, икымше кече гычак тўнгалын ыле. А кызыт, кочывўд дене ангырген, Вёдыр пелашыжым йомдарен улмаш. Тудын йўкшё мужырын шогымо вельш лишемеш. Тыгай годым иктажше дене мутланаш эше лиеш гын, Вёдыр дене шоныманат огыл. Валя, чон өрткен, Валентиным Пётыр Эчанын пеле сўмырлышё пече шентекше шупшыльо, садше гоч тошкемыш лукнеже ыле. Но тыгодым Валян чон йёсын ох! манын кычкыралмыже Валентинын шўмжым ишыктыш. Тудо мо лиймым эше умылен огыл. Пычкемышыште Валян кидшым шупшыльо. Но тудыжо, Валентинын он пелен керылтын, когынек кидше дене угыч шинчажым петырыш.

— Мо лийыч, Валя?!

— Валенти-ин! Валю-уш! — чон йёсын шоктыш. — Шинчам! Шинчам коршта!

— Шого, кидетым коранде-ян.

Валя ок коранде. Валентин виешак чурийым петырыме копажым ниялтышат, нугыдым шиже. Ёдыр чыташ лийдыме корштымо дене чон йёсын шортын колтыш, тетла ик шомакымат ойлен ыш керт...

Тыге Валя чылт сокыр кодо. Пётыр Эчанын садыштыже

пычкемыште олмапун пенгыде укшлаже тетла пёртылташ лийдымын, волгыдо кечым курымешлан мондыктарен, шинчажым когынек шуалтыш.

...Варажым Вёдыр Валентин почеш товар денат куржтале. А тудыжо вес арнянак тетла нимом ужаш, нимом колаш огыл манын, чылт предатель семянак Йошкар-Олашке шкетын лектын кудаде да туштак лакеме, шыле, йомо...

Тылеч вара Валялан мом илен лекташ пүрымым Юмо веле пален. Титакым, нимучашдыме титакым шижын Валентин үдыр ончылно. Но нимом ыштен ыш керт. А Валян эмлымвер гыч пёртылмекыже, Вёдыр тудым вигак ача-аважын пёртышкыжө вүден нангайыш.

— Налза мөнтеш яжардам. Йочамат ышташ шотшо ыш лий. Яжарланаш веле ситыш...

Пёртышкат ыш пуру. Кудувечышке намиен пуртымо денак серлагыш. Савырныш да ошкыльо.

А индеш тылзе гыч Валя ош тўнялан эше ик изи падырашым, үдырым, пөлеклыш. Ондакше, мўшкыр пижмым пален налмек, врач-влак тудым лугыч ышташ сөрвалышт: «Орланаш веле тўналат...» «Үдыретлан волгыдо илышым пөлеклен кертат мо?..» Юмылан тау, Валян ачаж ден аваже чон падырашыштым чаманен арален налыч.

Тиде уверым колмек, Вёдыр ик жап пеле-пуле кошто. Южгунамже ончычсо ватыжын пёртышкыжө пуреден лектеда. Но омса деч торашкыже ик ганат ыш эрте. А йоча шочын вочмек, тоштын-тоштдеак, кугу пөлем вельш эркын гына эртыш да вуйжым кыдеж омсаш шуалтыш. Диваныште пелёнкым пидаш ямдылыме чара азаште чылт Валентинын тўсшым шекланен, рын тура савырнен лекте да тетла тушко йолжым ик ганат ыш пыште.

* * *

Йыванич Микале нигунам, нигöлан нелеш ок нал, нигöлан осалымат ыштен огыл. Йошкар-Оласе автовокзалыште вашлийме саде «интеллигент» Йыванын, такшым, кызыт тудым Иван Иваныч маныт дыр, ала шекланен шуктыдымын ойлымо шомакшылан, ала тудын йылымжак тугай дыр, чонышкат ыш пыште. Шўдыграммым подылмо ангыртыш вуй гыч чылажат

шукертак вуж-ж лектын гынат, шыже кечылан шыргыжалын, кумыл нӧлтын шочмо ялышкыже ошкылеш. Ӗрдыж гыч тудым эскерымеке, тиде айдеме ну нигунам ок ойгыро, чон йӧсылыкым нигунамат пален огыл да паленжат ок нал, да огешат керт манын шонаттет! Тудо самырыкше годымат тыгаяк ыле. Маска гай виян-патыр качымарий, армий гыч пӧртылмекше, ялысе клубыш миен шогалешат, пырдыж воктене шога. Кушташ лекмыжым иктат, нигунамат ужын огыл. А самырык-влак коклаште кырча-марчаже пеш вашкен чыве сарыш савырна вет. Поснак клубышто. Эре иктаж-мом да кычалтылыт, пайлат. Тунам Микал поснак ажгыныше, ваш лупшкедылмым таратыше рвезыжым, южгунамже кокытымак, пырдыж воктеке чылт кылтала ишыктен шогалта да шокшо парышт лупшкынешке тугак куча. Садет ну тӧрштылеш вет вара, пенгыде кид гыч утлынеже. А ик жап гыч ончет, тетла утыжым кожганаш кумылжат, унаржат ок код, чылт шула. «Йӧра, сита ынде, колто!» — руалешат, кидым лупшалын, клуб гыч лектын веле кая...

— Ой, Микалем, Йываничем, толын шуыч. Сайын миен савырнышы-ыч? Йодмем чыла шуктышы-ыч?.. — тиде веле огыл, эше ятыр-шуко йодыш лектеш Марина пелашыжын Микалын тора корно гыч пӧртылмекыже. Юмыжат тыге умылен ыштен вет, а: ала, пырля илен-толын, когыныштынат шомакышт ик айдемыште погынен дыр, да садлан гын веле Марина пелашыже тыматле удыр гыч моткоч кожмак да мугланаш йӧратыше ватышке савырныш; ала жап эртыме дене тыгайышке Юмыжак шуктыш, ала тидым просто нигӧ ыш шиж, «Микалын ойлышаш шомакшым ватыже виге поген нале», маннын, мыскара йӧре коклан калыкыште содыки малдат. Микалже кечеш иктаж лу-коло шомакым пелешта гын йӧра. А илат чылт мужыр йӧксыла! Тидым ужын, южиктын шыдыжат лектын дыр, весьже гын уждымо-колдымо гай кодын. А Йыванич Микале чамана, пагала пелашыжым — йӧрата тугеже. Лачак ты шомакшым гына ылышыштыже пелашыжлан ик ганат ойлен огыл. «Маринажым кузе савырен гын?» пошкудо кокла гыч южыжо ӧрын воштылалын...

Йыванич Микал сумкажым пӧртӧнчыл тошкалтышке шындыш, тушто кийыше сукур кинде гыч катышым катен нале да эн ондак вӱта шентеке ошкыльо. Кушкыжым ватыже пеш пала.

— Пукшенам, пукшенам юзо кайыкет... — малдалеш.

Но Микал садак шке корныжым тошка.

...Тиде тений эртыше шошым лие. Икана энер воктеч эртымыж годым Микал нөлпер коклаште шывыр-шувыр йўкым колалтыш. Сонарзе кумылан марий садыгай «шывыр-шувыр» деч тыглай гына ок эрте, нөлперыш шенгынак пурьш. Онча — пел шулдыржым сакалтен, весыж дене кушко чашкер оптыш гыч утлаш төчен, йўксö орлана улмаш. Тудым шыман гына кидышкыже налын, мөнгыжö конден, ятыр жап сусыр шулдыржым эмлыш. Пареммекыже, эрыкышкат колташ лиеш ыле да кушко? Шкетын куш кая? Сонарзе гынат, чамана тудо янлыкым. Шыже марте, кайыккомбо кашта-влак шокшо вельш угыч эртыме пагыт йотке ашнаш лие.

А тыгай жапше Микалын сылне шыже кечын Йошкар-Ола гыч пörтылмыжлан лачак гына толын шуо. Кечывал тура ыле. Микал ден пелашыже, тўрлым амалкален, олесе уверым кангашен, кудывечыштак шогылтыч. Каваште кайыккомбо каштан юарлыме йўкым колын, коктынат вуйым кўшкö нөлтальыч. Ондак нимо ыш кой. Вара-вара веле нуно рашемыч. Кўшнö, Йўдвельш корным күчен, кайыккомбо кашта иеш. Тидым ужын-колын, вўта шенгелне Микалын ир комбыжо трук чон йöсын йўкым лукташ тўнгале, шулдырлажым перкален, моткоч кожганыш, кужу шўйжым кашта вельш шуялтен, утыр да утыр талышныш. Варажым мо ышталтме нерген рашыжым умылтаращ мутланаш йöратыше Маринат шомакым йомдарыш. Кава гыч ик кайыккомбыжо, лачак Микалмытын суртышт вельш пикшла ўлыкö чонештыш, теве-теве мландыш керылтеш, шонет. Но лачак парен пакча ўмбалам лопка шулдыржым шаралтен эрыкышныш да, икмыняр гана тудым лупшалын, Микалын эмлыме кайыкше воктеке волен шинче. Тыштак айдеме улмо дечат ыш лўд. Мо варажым тўнгальыже-е?! Кок кайыкет вашла пуйто ўмам налыт, шулдырыштым перкален öндаалаттыт, чонным тарватыше йўкым луктыт да трук, сава дене солалтен пыштымылак, икте ўмбаке весе йöрлыт! Пытартышлан уна кайыкын шулдыржо икмыняр гана тарвана, весыжын капшым леведеш да шыплана. Теве мландўмбалне кок кайык пуйто öндаалатт кия.

— Мо... Мо томаш... Мо лиеже? — Марина йылмыжым йомдарыш.

Йыванич Микале кайык-влак дек куржын мийыш, иктым, вара весыжым тарватыле да пӧртылташ лийдымым умылыш — мужыр кайык колен кия.

— Микал, тый вет сонарзе улат, иктаж-мом умылтарен кергат? — озавате ӧрын йырымла.

Йыванич Микалын пелешташ шомак уке. Йыванич Микал шкежат иканаште нимат ыш умыло, вачыжым веле туртыктыш. А пушкыдо чонан марийвате шовычлукшо дене шинчажым туржаш пиже, шортын колташ огыл манын, кокыралтен-кокыралтен колта...

Ик жап шып, верышт гыч тарваныде, кайык-влакым ончен шогышт.

— Мика-ал, ужыч, а вет нуно йӧратен вашлийыч, — Марина тидым шкаланже ойлыштеш. — Векат, шыжым ойырленгытат, посна-посна илымым чытыде, вашлиймеке, когыныштын иканаште шӱмышт кырым чарныш... Чылт йомакысе гай. Колат? Теве могай йӧратымаш! — Марина пуйто эше ала-мом ешарынеже ыле да ыш тошт, йылмыже ыш савырне.

— Да, чот йӧратеныт нуно ваш-ваш... садлан... Теве... Посна илен кертын огытыл... Садлан... — ик жап гыч Йыванич Микалын тореш-кутын йӱкшӧ шоктыш. Мо ышталтым тыге умылтараш тӧчыш: — Мемнан семынак, чылт айдеме семынак... Илена ваш йӧратен... Посна огына керт...

Тидым колын, Марина пелашыжым ӧрын ончале:

— Мика-ал, мом куктыштат? Тый йӧратымаш нерген ойлет? Тыгайжым тый дечет первый коламыс. Тидыжым мыламак шыч ойло? — пидме шовыч лукшо дене адак шинчавӱдшышым ӱштыльӧ.

— Ане... Теве... Теве могай йӧратымаш! — Микал ватыжым ала колеш, ала уке, адак семынже ак-мук вудыматыш. Упшыжым налын, ончалтышыжым кайык-влак ӱмбач коранденак ок керт.

— Эх, Микал, мужыр кайыкын тыге орланен йӱлымыштым ужын гына нине юзо шомак-шамычым йӱкын каласышыч. Тау тылат, Микале, — тидыжым Марина пуйто шке семынже, адак шкаланже каласыш. Микалже тудым кызыт садак ок кол. Ынде тудо пундашдыме шошо каваште корным умбакыже кучышо кайыккомбо каштам ужата...

— Мемнан семынак, йӧратымем, — малдале вара ик жап да левашыш пурен йоммыж деч ончыч ешарыш: — Колат, аваже...

«Теве ынде умыло тудым», — верыштыжак шоген кодо.

Марина пелашыжын молан тушко пурымым тогдаен, сулыкешыже «Комбо шыл гыч тутло шӱр лиеш ыле», манын шоналтен гына шуктымаште умшажым копаж денак петырыш.

* * *

Валентинын ялыш миен пурымыж годым акаже толын шуын ыле. Шольыжын пурымекше, коктынат авашт воктен шинчыч. Тыгодым шонго, кушко тӱрвыжым нулалын, ынде мыняр гана ойлымым эше ик гана радамлаш тӱнгале:

— Ачада дене пырля Юмо тичмаш ӱмырым илаш ыш пу. Тудын мемнам коден кайымыжлан ынде лу ият шуэш. Ачада воктенак поген пыштыза. Илышыште кеч тудыжын тӱрлыжат лиеден: кыренат, ушкаленат... Ынде ушыжо пурен докан. Садак йӧратенак иленна, йӧратенак тендам ош тӱняшке шочыктенна. Курымашлык омынат тек пырляште лийже. Ачадан воктеныжак тойыза, йӧратыме шочшем-шач.

— Йодметым шуктена, — чонлан йӧндымын чучо гынат, пелештышт икшывышт-влак. Валентинже тыгодым трукышто икана шӱгарлаште лийме годым ачажын шӱгарже воктене аважын семынже вудыматымыжым шарналтыш: «Воктенет мылам вер уке ама-ан. Мыйже вара ынде кушко воза-ам?»

А кум кече гыч Валентинын аваже пытаргыш гана шӱлышым нале да тетла южым ыш лук...

Кушан тойышаш верым ончаш шӱгарлаваке Йогор изаже да пошкудо Опанас Игнат дене ошкылбыч. Валентин ик жаплан ачажын шӱгар воктене чарналтыш, пелен кондымо уштымо аракам, пурлаш лукто да шӱгарже ӱмбалан верандыш.

— Теве авамат тый дека кайыш. Вашлийыда ынде тушто. Келшен илыза, ваш-ваш пагалыза, йӧратыза... — малдалын, Валентин йӱлам шуктыш.

— Элыштыда ласканак, ваш-ваш келшенак илыза, — ешарыш Йогор изаже.

— Кырла чӱчӱ, шужо. Ынде пелашетат тый декет толеш... Шужо... — ушныш пошкудо Опанас Игнат да, стаканым пералтыде, кумыгтынат подыл колтышт.

Вара йырваш ончышташ пижыч. Верже моло вереат уло да чыла вере моло тукым кият. Садлан Валентин пошкудо марийлан каласыде ыш чыте:

— Игнат, авам колымыж деч ончыч «Ачада пелен тойыза» мане да...

Ик жап шонкален шогымек, ачажын да воктенсе шўгарла коклам вискалаш пижыч.

— Вот мо, пошкудем-влак! — пелештыш пытартышлан Опанас Игнат. — Мланде шыгырыште йōратыше чонлан нигунам йōнысыр ок лий. Айда ачадан шўгарже воктенак кельштарена. Ковада ок сыре чай. Мландат садак ок сўмырлō. Мыняр жап эртен да...

Тыгак ыштышт. Кумшо кечын ачажын да оньыкуважын шўгар коклаште весе шочо. Тушко Валентинын аваже куры-машлык омылан возо.

* * *

Валентин олашке вес кечынжак каяш тарваньш.

Уремыште — сылне шыже кече. Куван кенезат тений ут-ларак шуйна аман. Йоча годсек моткоч лишыл куэр тетла нимо дене танастарыдымын марий ватылак сывыным чиен шогалын. Шонет, тыште кажне пушентгыже палыме: модмо годым тебе лач тиде куэ шентек Валентин шылаш йōратен; а тиде пушентгын пушыжат уке ыле — шопке вашке кушкеш тудо; кож гын йōршын кошкен шогалын — илыш шкенжыным налешак. Йолгорно веле тугак верыштыже кадыргыл кия — пасу воктеч, куэр гоч эрта да суртышкышт миен тўкна. Лачак тиде йолгорно дене тунам Валентин ўдырым сулыкан ошкылыш вўден кондыш... Чылажат кызыт шинчаончылныжак сўретлатте. Вуйышто угыч тусо шонымаш-влак шолаш тўналыч.

Валентин ыш чыте, мом гын шижын, мōнгеш савырныш, ял уремыш лекте да остановкыш урем денак каяш лие. Ял чотак вашталтын. Ик пōртшō чыташ лийдымын тоштемын гын, весыже чылт йомакысе полатлак койын шинча. Озаже могай, шол... Тыге пōрт-влакым шымлыме дене Валентин Изилан коремым эртымымат ыш шиж. А тебе... Тебе Валян илыме пōртшō... Капка воктенсе тентгылыште Валентин ояр леве кечеш шем очким чиен шинчыше ўдырамашым ужылаттыш — Валя! Кид-

йол чытырналте, шүм лектын вочшашла чытен-чытыде кыра, иктаж вич ошкыл кодын шогале. Мыняр шып лишемнеже ыле гынат, йол йымалне шыже лышташын шыве-шыве изи йүкүм пуымыжым ўдырамаш колын шуктыш.

— Кө тушто? — Валя вуйжым йүк могырыш савырале. Йүкшө шыже леве мардежлак шып шоктыш.

Вашмут уке.

— Молан шып шовет? — адак йодеш.

Тыгодым, омса тükүм колдырдокын мурыктен, уремыш нөргө ўдыр лектын шогале. Йыжын пытен, тўсыштыжө Валентин моткочак лишыл пале-влакым шижылаттыш, пылышыжлан енгажын мыняр гана тўйымө шомакше йонга: «Тыйынак, тыйынак нөшмет!..»

Ўдырат, нимом вашешташ öрын, палыдыме чүчү ўмбач ончалтышыжым корандыде, тентыл гыч кынел шогалше аважа деке лишеме, вачыж гыч кучыш.

— А, тиде тый, ўдырем? — шоктыш.

— Пурена пöргыш?

— А весьеже молан нимом ок вашеште? Кө тушто?

— Валя... Тиде мый...

Тып-тымык. Тетла ик шомакат уке. Пушентылаште лыш-таш-влак гына пытартыш мурыштым мурат.

— Валентин? — вара шыман, эплын шүлалтыш Валя. Тиде йүкшым ўдыржат трукышто ыш пале. Эркин йүк могырыш икмыняр ошкылым ыштыш да ончык шуйымо кидше пöрҗен капыш миен тükныш. Вара адак йүкшө шып-шып, шыман лекте: — Валенти-и-ин!

Тудак мо манын палаш төчышыла, шүргыжым ниялткала ўдырамаш. Вара, вийдымын, онжо пелен пызныш... А шем очки йымач кок корнын кочо шинчавўд йырге йоген лекте...

ПЫТАРТЫШ ОНГЫР ЙҮК

Пöрт ончылно шогалше машинам почмо окна гыч эн ончыч шошо пеледыш гай лывырге да нөргө Лиза-Лизавета ужылаттыш да пöрт-кудывечым темен кычкырале:

— Пöтыр чүчү толы-ын!

Латшым ияш ўдыр тыманмеш уремыш лектын куржо да чапле шем костюмым чийыше, кўкшө капан, кидеш сыльне пеледыш аршашым кучен шогышо пөръентын шўешыже кержалте.

— Ме тендам тентгечсек вучена! — онгыр йўкшө ынде урем мучко тораш шергылтеш.

— Ну, эн ончыч, «тендам» огыл а «тыйым»; кокымшыжо — салам, Лизук; а кумшыжо — кузе шонет, вот тиде пеледыш ўдыр-влаклан келша? — ончылныжо кугу аршашым рўзалтыш. Тесте наре тарай тўсан розам тыге иктыш ушымыжо моткоч сылнын коеш.

— Тидыже мыланемак огыл? — йынғысалтыш ўдыр.

— Нелеш ит нал, Лизавета, огыл. А... тыланет тебе, — Петр Петрович машинажын шентел сиденьже гыч кугу ал тасма дене ыресын кылдыме коропкам лукто. — Кучо! Тиде торт тыланет. Пурто пөртыш.

— Тау, Петр чўчў, — Лиза нумалтышым кидыш нале да Пётыр чўчўжын йодышыжылан вашешташ пиже: — Келша гына огыл, тиде пеледыш аршаш дене угыч иктаж ўдырым савырен кертыда, Пётыр чўчў. Шогыза, шогыза... Ну, «шого» лийже: тиде сомыл денак толын отыл дыр? Тудлан мыняр ий? Кушто ила?

— Мыйын самынак — нылле шымыт.

— Мыняре-е?!

— Молан тынар ёрыч, Лизук?

— Ну... шонтыс... Ўдырат огыл, ўдырамаш лиешыс, кова...

— Но вет мыланемжат тынаракыс. Тугеже мыят коча?

Такшым, шке манмыжла, Петр Петрович «теоретически» коча лийынже кертешат ыле. Эргыжлан коло вич ий темыныс. Но тудыжо ешым погаш але ок вашке. «Ондак аспирантурым пытараш кўлеш», — манеш.

— Тыйже тыгай самырык улат да! Тыгай мотор! Уке, тый эше латкандаш ияшла веле коят!

— Тау тылат, конешне, Лизавета. Да тый ит тургыжлане: нигём мый марланат ынем нал, сымыстарашат ом шоно, — кидшагатшым ончале. — Таче ныл шагатлан школым тунем пытарымылан кумло ий темме лўмеш вашлиймаш кас лиеш. Вот тушко лўмын толынам. А тиде пеледышым тўняштыжат ик

эн поро айдемылан конденам... А ийгот шотышто теве мом каласем, ўдырем: ўшане, мыйын нарыште илыш эше тўнгалеш веле. Алыже, шкаланет мыняр ийым пуэт, тунарак ияш улат...

— Тугеже тиде сылне аршаш — икымше йўратымашлан. Туге вет, Пўтыр чўчў, — иктешлен, Лизук пеледышым шыман ўпшыч нале.

Тыгодым кудывече омсаште вес пўрўен койылалтыш:

— О-о, шольым толыныс! Марий Элын сулло артистше Петров Петр Петрович пыкше-пыкше изаж деке корным муо, коеш! — суртоза унам ўндак вашлие да, шольыжым шымлен ончалын, мыскара семын ешарыш: — Петроп кашак эре портовый улыт такше! Ха-ха-ха!

— Театрыштыже чўчкыдын вашлийынас.

— Театр тудо театр, а тиде — шочмо пыжашет. Ну, йўра, пурыза пўртыш!

— А пеледышым вўдыш шындена, — чулым Лиза чўчўжын кидше гыч пеледыш аршашым нале.

...Ныл шагат лишан Петр Петрович пошкудо Лайсолашке тарваныш. Ошкыльо йолын. Йоча годсо йолгорно дене, пўя гоч. Школышто пырля тунемме йолташ-влакым вашлийме кумыл дене ылыжын, кызыт тудо оранек тусо пагытыш шунгалте, тусо илыш дене ила: «Могайрак нуно лийыныт? Вет южыштым, ўрдыжкў илаш кайымышт дене, кумло ий жапыште шу-кыштым ужын омыл. Чот вашталтыныт дыр...»

Конешне, тыгай палыме артистыш кушкын шумеке, шочмо мландыште илаш кодшыжо тудым телевизор денат, театр сценыштат чўчкыдын ужын, шкежат нуным вашлиеден. Но мўндыр кундемыш кайышыштым ик ганат ужын огыл. Тыгайже шагал огыл погынат. Ужын огыл тыгак тудын илышыштыже тура савыртышым ыштымаште уло чон дене полшышо Таня Семёновам. «Полшымыжо» ала кызыт пеш кугу надырла чучеш гын веле? Илен-илен, тугак лиеш вет: Петр Петрович тидым нигунамат монден кертын огыл, надырым пўртылтен моштышо айдеме семын кузе-гынат да тиде ўдырлан таум ышташ шукертак шонен пыштен. Ынде тидлан йўрале йўн лекте гойо.

«Таня, могай ынде лийынат ала? Лўчкатарак капан улметлан тыйым рвезе-влак икымше класс гычак нимогай амал укештак игылташ, лўмдылаш, воштылаш тўнгальыч... Портфелетым

поген налыт да вара кужу жап кид гыч кидыш кышкылтыт, тылат огыт пу. А тыйже, шорташ шушо ўдыр, йӧндымын сумка почеш куржталат. Тидыжак йоча-влаклан онайла чучын. Вес гана парт тенгылышкет кнопкым пыштат. А тый, визымше классыштак онгым погаш тўналше ўдыр, тушко шинчат да, сигыралын, тунамак тӧрштен кынелат. Кумшыжо «Таня-Тачана, кучо пончикым, на!..» манын игылтеш. Тьфу... — Петр Петрович нине шомак-влакым луктын кудалтышпашла кочын шўвале. Чонжыланат йӧндымын чучын колтыш. Вара пуйто шкенжым пыдалеш: «Әх, чытамсыр йоча пагыт! Малай-шамыч коклаште тўрлыжат лиеда... А тый тидлан шукуж годым, вичкуж ладыра арама укшым тайымыла, кидетым веле рўзалтенат... Такшым, тыгайышкыжак шуаш огешак кўл ыле да... Чылажат вара, жап эртымеке, веле умылена шол!»

Южгунамже, Петя огыл гын, мыняр эше шинчавўдым йоктараш перна ыле Таялан. Кертмыж семын ўдырым араленак налаш тыршен.

Туге лекте: тунам, луымшо классым тунем пытарымек, ончыклык пашам ойырымаште Пӧтырлан лачак Таня, манмыла, волгыдо корным ончыктыш, альыже кузе тушко тошкалым туныктыш мо ли. Тунемме годым Пӧтырын артист койышыжо пешыжак ыш шижалт гынат, Таня ончыкыжым тудым лачак сценыште ужын. Тудо рвезын почеламутым — могай тушто классыште?! — уло школлан эн сайын лудмыжым шулен колыштын; кужу, чатка капан рвезын ошкыл колтымыжымак йӧратен ончен. А икана ала-кузе дыр ылыжше мутланымаште Таня, кожганен, тые каласыш:

— Петя, тый тыгай мотор, сыне улат да!.. Тыйже вет артист лияшак шочынат!

— Тидым ачамлан каласен ончо-я! Шокшым пуа вара. Тудо артист-шамычым чылаштым яжарлан шотла. Эн чын да кўлешан профессийым шкеж гаяк инженерым веле шотла.

— А тый палет, кузе ыште: инженерлан тунемаш каем ман да документетшым артистлан пу. Теве газетыште лачак Москош тунемаш колтымо нерген уверым лудынам. Конкурс лийшаш. Да тый чыла конкурсымат иканаште эртет! Ўшане мыланем! — шинча йўлен ала чынже денак, ала мыскара йӧре ойлен Таня. — А, илен-толын, ача чон садак лыплана, келша...

Чынак, шоналгыш тунам Пётыр, молан Таян темлымызж семынак ышташ огыл? Вара, паровоз кудал эртымеке, тек вурсат, тек туныкташ пижыт. Да, тетла нигöлан ик шомакым ойлыде, ик кечын документшым театрыш намиен пуыш. Мочоло мыскара ой веле лийын гынат, а илышым йөршын вес могырыш савырташ йöрале лие Таян ойжо. Теве ынде, кумло ий эртымек, ача-ава веле огыл — кийыме мландышт пушкыдо лийже — уло школ, да могай тушто школ, уло район тудын дене кугешна, түрлө пайремлашке үжеш...

Петр Петровичым школышто поснак кугу уна семын — öндал-шупшалын вашлийыч. Чылан тудын йыр веле пöрдыт. Вара-вара кас ондакак ямдылыме сценарий йогыныш возо, тўшкан школын изирак, чатка актовый залыш пурышт. Эн ондак южыжо коча-кова лийшын, а туныктышыжо кугезе коват дыр, поро шомак-влак түргочак лектыч, тунемме пагытым порын шарналтышт, вара туныктышо-влаклан пеледышым кучыктышт. Петр Петровичат кужунак ойлыш, эсогыл, йолташыже да туныктышыжо-влаклан мурым йонгалтарен пöлеклыш, а пеледыш аршашыже öрдыжтак киен кодо. Мыняр ончыш гынат, уна-шамыч коклаште тудым кучыктышашлык Айдемем ыш уж: «Ала вараш кодын толеш?»

Умбакыже касым ямдылыше-влак чылт öрыктарышт: тошто годсо фотосүрет-влакым поген сканироватленыт да слайд-фильмыш чумыреныт улмаш. Ынде тудым компьютер дене экраныш лаштыклен шинчат. Тошто, кына тўсым налше ик фотосүрет гыч йоча-влакын тўсышт рашак палдырна гын, весыжым жап тўвыт кочкын. Кажне кадр волгалтме дене рўж совым пералтат, южыштышт воштылыт. «А тидыже кө?» манын, черетан фотосүретым ужын янгышат. Вара, үчашен-үчашен, кажныштым тогдаят. Теве вес кадр койылатгыш. Тудым Петр Петрович пеш сайын шарна. Шолаште, теле пылышан упшым упшалын, изи Пётыр шинчылдалеш. Саде упшыжын эшеже пел пылышыже мерангыла лектын кержалтмыже воштылчыкымат лукто. Кўлеш вет, кенгеж тўналтыште теле упшым упшалаш. Тунам нуно, шымше классым тунем пытарыме деч вара, марий мланде деч тораштат огыл верланыше Киров областысе Шайтан ерыш походыш миеныт ыле. Корнышто чот нöреныт. Миен шумек, вигак тулым ылыжтышт да кочкаш шолташ, вургемыштым кошташ пижыч. Ик жап гыч Генан йўкшö шокта:

- Ала-көн кедыже йўла-а!
- Йўла гын лук вашкерак! — ойлат тудлан.
- Пельжым мо?

Гена, чынак, тул гыч кедеч мо кодшыжым шўдырен лукто. Кужу жап ончыш тиде пеле йўлышб йолкатам да вара уло кертмын кычкырал колтыш:

- Да вет тидыже мыйын кедемыс!

Чыла тидым, кидшым кыдалышкыже шуралтен, ёрдыж гыч изи шулышан кемым чийыше Васлий ончен шога. Тудын йўр вошт чарайолын кайымыжым ондакше чылан воштылттышыш луктыч: «Йолет нёра вет!», «Черланет!» А тудо нитём ыш колышт. Ынде, рюкзакше гыч кукшо носки ден кемжым луктын да чиен шогалын. Тудлан моткоч йёнаныс. Тидыжым чыланат ужыт веле огыл, векал, шижытак.

Ятыр фотом ончышт. Южыжым Петр Петрович икымше гана ужын. А пытартышлан коллаж семын чонгымо вес фото волгалте. Йымаланже «Нуно мемнан коклаште уке улыт» манын серыме. Ой, Юме-эт! Петр Петровичын шўмжат ишалте. Коллажысе вич фото коклаште таче лачак тудлан пеледышым кондымо, алыже таушташ да шке лўм дене веле огыл, а уло классысе ончычсо рвезе-нолнер-шамыч лўм дене проститлаш йодмо ўдыр Тая Семёнова шинча улмаш!

Петр Петрович нылытшын колымышт нерген колын. Иктыже самырыкнек ылыш дене чеверласыш. Но йолташ-влакын вучыдымын кайымышт верч ойгырымо, чаманыме кумыл, кочо шижмаш, илен-толын, эркын пуангын, шапалген, эртен: тидын дене тудо ынде серлаген, чылаштлан сортамат чўктен, проститлен да проститлаш йодын...

- Кунам?! — шижде йўкшб лекте.

- Кбжб кунам?

- Таяже...

— Тудын колымыжылан ынде лучко ият эртен. А тый пален отыл мо?

Вашмут ыш лек. Петр Петровичын чоныштыжо моткочак шыгырын чучын колтыш, изи годым тудым обижайымылан да тауштен шуктыдымылан, вара ш кодмылан моткочак неле титакым шиже. Чонжым каньысыр, йондымб кумыл авалтыш. Теве тудо — ўмбакышт поро, йыргешке чуриян ўдыр шыргыж онча.

«Проститле мыйым, Таня. Проститле мемнам...»

— Кузе?

— Шүмжө начар лийын.

— Тудо вет шочынак черле улмаш. Садланак капшат лөчката ыле.

«А ме тидын нерген паленат огынал... А ме тудым игыл-тынна... Чылажат модын лийын гынат, проститлаш лийдымын! А вет могай тудо поро ўдыр ыле. Ешым поген, йочам ыштен кертеш ыле... Ыле, шол...»

— Тудын ўдыржө кодо...

— Шкет ончыш...

— Коваже ашнен лукто...

Петр Петровичын шонымашыжлан вашештышт икмынярын.

Тыгодым вучыдымын школын кок пачашан кугу кў полатше мучко йынтыр йўк волгенчылак йонген эртыш. Тидым колын, школ директор тёрштенат кынеле. Тидыже ала сценарийыштышт уло, але электройынтыр кнопко йонгылыш темдалалтме дене лиймым умылашлан вуйжым савыртылеш. Но Петр Петровичлан тиде йынтырын сургалтмыже пуйто йолташыже-влакын поро ўдыр Таня дене чеверласымыла чучын йонгалте да шинчаончылныжо «кидше дене арама воштырым шыман тайыше» латшым ияш ўдыр сўретлалте.

— А мый тудлан тебе тиде пеледыш аршашым кондышым, — Петр Петрович кидышкыже роза-шамычым нале.

Моланжым умылтараш ыш тўнал, але ыш керт. Варажым, чылан школын кочмыверышкыже тарваныме годым, пеленже нале да, банкым муын, ўстембаке шындыш: «Тек тудат мемнан дене пырля лиш!»

Ўстел кочкыш-йўыш дене тичак темын — тамлыжат, кочыжат лынак. Подылмек, пөръен-влак веле огыл, ўдырамашшамычынат йылмышт рудалте. А ик жап гыч чылт Шернур пазарыш савырныш. Петр Петрович чонышто ылыжше тулшолгымым йўрыкташат нимом ыш подыл. Англичанла, нигўлан нимом каласыде-чеверласыде, кас гыч йыштракын лектын ошкыльо.

СУЛЫК АЛЕ ЯЗЫК?

Макси тенгече аракамат ыш подыл гойо, но эрдене чылт мокмыранлак шинчажым по-олт, лўдын-өрын почо. Такшым, «гойожо-можо», изин-изин подылмыжо иктаж шўдыграмм утлаш шуо чай. Но вет тидыже тичмаш кленча дене висымаште чўчалтыш велыс! Южгунамже тудыжат шагал лиеш да! Кычалат вара ешартышым.

Пыкше гай почмо шинчажым мөнгеш петыраш тоштде, туврашыш ончен кия. «Могай-тугай тенгече титак ышталте? Мо лийын кайыш? Мо сулык чумыргыш? Тидыже сулыкат огылыс, ала йөршын язык веле? А такшым язык ден сулык коклаштыже ойыртеп уло мо?.. Языкше — тиде саде сулыкакыс. Сулыкат тугеже языкак лиеш. Тугеже кок пачаш сулык-язык. Ай, сакый кўлдымашым куктышт киет ынде...». Мыняр йодыш да түрлө шонкалымаш вуйыштыжо кожганат! Но йодыш мундыралан вашмутым кычалашат огеш шоно, да тидлан ситышын вуйжат ок ыште. Ынеж ыште ала утыжым ынеж кожгате. Толын пурышыжымат мөнгеш виешак веле шўка. Чонным ик могырым ласкалык да тунамак ала-могай тургыжланымаш овартен-ишыкта, нунышт вара трукышто вуйдорыкым вожге кўрын лукшашла кок велке шупшылыт. Кокланже пуйто чылт пушта лийын кая. Ровно ала-можо огешак сите... Шонкален кия.

Окна шарчам пеле почмо. Тугеже пелашыже уже кынелын. Тюль вошт пөлемыш кечыйол шенгын пураш толаша. Но ваштареш тыгаяк вич пачашан пөрт тудлан эшеат тура ончалаш тетла ок пу — шыже. Уремыште тымык. Корак-влак «кар-р» да «кар-р», логарыштым кушкешашла, шолдыра йўкышт дене «карлат». Адакат шыжыланак. «Шыже гын, молан вара йўржө ок йўр? Тек мучашдыме шыжа опталже ыле! Кечыгутлан! Уке, кокытлан! Тунам уремыштат рўмбалге лиеш ыле!» Тыге шоналтыш да Макси шкежат өрын кудалтыш. «Ала тыге чурием шылынем огыла?! Нигөат ынже уж манын?..»

— Саня-о! — пеле лукмо йўкешыже шкежат өрын кудалтыш.

Вашеш йўк уке.

— Саню, манам!

Адак шып.

«Мо шатынжылан ватемлан ача-аваже Аксинья лүмым пуэныт? Ынде тудым кузе манашт от пале! — адак тыгай шономаш веле толын пурыш. — Кузе тудым манаш? Аксинья? Фу, ала-мо тўкын, тошто старовер лүмла веле шокта! Оксина? Чылт ялысе марий вате! Ыле тыгай чыташ лийдыме пыльдырий-яжар ўдырамаш ялыштына. Адакшым вет, ушет кая, пелашыжат Максим лүман! Тегак пошкудо-влак Максиватшешке Ониса, але Максивате малдат ыле! Икана шочмо ялышкышт мийымышт годым шкенжын ватыжым тыге манын каласымым колмекыже, ўпшат шогале. «Максивате огыл, Элексаңдров-вате манза кеч!» — туныктен, шомакым тушкалтыде ышак чыте. Фу, марий вате! Садланак рвезын лүмла Саня-Саню да эшеже Саша ман толашем ынде... Адак ала-мо веле вуйыш толын пура!» — семынже шўведа.

Пала Макси, моткочак сайын шинча мо нерген шоналтынеже да просто огеш тошт. Садлан вуйжым сакый тўрлў оккўл вес шономаш дене тўлыжтарен кия.

— Саню, манам! — ындыжым йўкшым чотракак кугемдыш.

— Ит кычкыре, эргынам помыжалтет, — ты гана ванный гыч кухныыш кайыме коридор гыч пелашыжын тымык вашмут шоктыш. Тудын йўкшў эре тыгаяк шыма, вес семынже ойленат ок мошто моли.

— Йўра, мый тугеже шыпрак ойлем... Нимом ом умыло. Но мылам, палет, Саню, кузела чучеш?.. Колат уке?..

Вашмут адак уке. Кухньо омса почылтмо улмым ужылалтышат, лыпланыш.

— Йўра, садак колат. Палет, пуйто шўгарыште киём. Тугай тымык дык! — ик жаплан адак шыплана. Векат тиде йўштў тымыкым угыч шижын кия. — Саню, манам, колат вет? — вара семынже пелешткала, — Колат але колет? Коле-эш. Ок ойло веле, — но тыгодым йўкшым шкалан шоктышашлык наре иземдыш. — Туге чучеш, пуйто тенгече титакым ыштенам! Могайым гын? Нимо тугай ыш лийла... — тыге тудо шкенжым шыматаш толаша.

— Монденат ужат?! Мыйым обижайышычыс... — шокта кухньо гыч пелашыжын тыглай гына йўкшў.

— Колеш аман, албаста! — ынде изишак йўкшым кугемден. — Йўратыме-эм, мо тугайжымак нимом ом шарныс. Але вара вуеш налмашкак шуктенам? Шарныктаре-я...

— Шарналте, тенгече мынярлан кудыш тольыч?

— Подылшо омыл ыле вет! — Макси аралалташ төча.

— Пушыжо садак ылыыс!..

— Могай пуш?! — Макси вурт лие. Вачыжым, кидшым ўпшыч-ўпшыч толаша.

— Могай-могай... Тендан ик пуш... Арака логар-шамыч!

— А-а, тиде сулык мо? — куштылгын шўлалтыш Макси да вара адак семынже пеле йўкынак куктышташ тўнгале: — Адакшым, тыйже йўра. Тыйже не в счёт. Тыйже шкемынак, ватемак улатыс.

Вуйжым удыралеш.

— Мыняр шагат ыле вара?

— Тидымат от шарне, ужат? Кок шагат йўд!

Макси йылмыжым пурльо, мом каласышашым палыде, шып кия. Ик жап гыч адак йўкым луктеш:

— Н-ну, лийын титак, вара мо? А ты-ый малет улмаш мо?

— Да, малем ыле! Пеш палынет гын, мыйын тыгай при-вычке — кок шагат йўдым малаш. Сай ма тиде койыш, осал ма, шке акле.

— Йўра. Нелеш ит нал. Ну... шинчылтын улына... — тыгодым Стас йолташыжын лўмжымак тышке тушкалтынеже ыле, йылмыжым жапыштыже пурльо. — Йолташ-шамыч... Ну и мо вара... Аракажым эре ом подыл вет...

— Йўра, кеч-мом ыштыл. Ынде изи отыл, — кидым лупшалмыла пелештыш Саню да вара пенгыдынрак ешарыш: — Эре самырык отыл вет, Макси! Эргычымат шоналте!

«Да-а, эрге, Серёжа, кугу лийын! Ўдырым налашат шуын... А ачаже?.. Кок шагат йўд... Вашке толын шуынам эше. Чынак, как тиде Стас дене пижат, обязательно иктаж приключенийыш верештам! Кузе вара тыгай туткарышкыже логальым? — Макси кожганыше вуйдорыкшым пудыратылаш пиже. — Вет тенгече ватылан, Санюклан, изменять ыштышымыс! А вот ынде каласе, Макси, ватылан изменять ыштымаш сулык мо? Але язык? Кузе ынде шинчашкыже ончалат? Намысдыме! Кызытше намысдымак! Ой, тьфу-у!..»

Вара вуйжым рўзалта.

«А мом ончалашыже огыл?! Мо колам, чылан тыге илат да; телевизор дене мо сериал кая — виге тыгай сюжетан улыт... Тугеже илышыжак тугай. Мый шкет гына тыгай ... улам мо?..»

Макси Аксиныя-Саню пелашыж ўмбак, мо илат, нигунам йўкым ок кугемде. Шыман, икшырымын илат. Ўмыр мучко коктынат лым лийде пашам ыштат, йолымбак эргым шогалтышт, политехыште туныктен луктыч. Ынде тудыжо икымше ий пашамат ышта. Но шыжылан армийыш нантаят, докан. Тушпеч пёртымекыже, садак вет ўдырым налеш, ешан лиеш. Сўанланат... Да мо сўанланат, кажне йолтошкалтыште икыр-кумыр кўлеш дык, ыштет, тудо, йўдшө-кечыже пашам. Поснак бюджет сферыште почанат гын...

Пел шагат гыч шымыт шуэш. Диван-кроватьыште эше келанен кияш веле огыл, ик-кок омымат ужын шукташ лиеш. Макси шинчажым кумалтыш...

...Надя дене нуно концертыште палыме лийыч. Тушкыжо ала-кузе дыр пелашыж деч посна логалын? Такшым, мо «ала-кузеже», адак Стас алгаштарыш. Тылеч вара тылзе наре ваш-ваш сото телефонышт денат йынгыртылыыч, паша жапыштак вашлиймат лиеден. Коклаштышт нимогай йўратымаш тулын, конешне, шикшыжат лийын огыл, так ала-могай кумыл веле лекте. Макси пеш спай марий. Надяжат йытыра кап-кылан, шкет ўдырамаш, посна пачерыште ила, ўдырым кушта. Тудын дене кеч-могай марият палыме лияш тореш огыл да... Ну, кеч ик йўдлан. А ик кечын телефон дене Надя тура йодын-шўден каласыш:

— Максим, толын кертат мый декабрь таче унала?!

— Йондымө огыл? Ўдырет мойн уло... — энгыралтыш Максисе.

— Ну, тендам, марий-шамычым, от умыло! Ну, тугай нечке, тугай трус улыда дык! Шот дене унала ўжашат ок лий! А ўдыремже, палынет гын, пырдыж огыл вет, тудым йолташыж дека йўдланат унала колтен кертам!

Сайын... Пентгыдын каласыш тунам Надя. Тыгайым шонен от лук.

— Тидын дене мом каласынет? — ну, тидыжым Максилан ойлашыже ок кўлак улмаш да. — Ала коктын гына кодына, маннет?..

— Ораде улыда те, пөръен-шамыч! Шкеже эре иктымак веле шонеда гынат, кровачыш ночно презыла виешак шупшыш пыштыман!..

Тыге Макси — «ночко презе» — кастене Надян пачерышкыже логале. Миен пурымылан озаватын кухнысо үстел унам вашлияш ямде ыле. Макси шкежат, кевытыш пурен, кочкыш-йўышым наледыш, полиэтилен пакетышкыже коньяк кленчат чыкалтыш. Ынде, эшеже тудымат ястарыме, үстел тўргоч поян лие.

Икымше шўдыграмм гычак вуй лыж-ж савырныш, капышт чытырналте, когыныштынат вўр кожганыш, кумылышт, манмыла, авагашташкак чонештыш. Коктын гына улмөнгө, могай тушто кочкыш?! Вашла өндагалтме амалым ыштышт, ўмам налыт. Максиге, уш пурышыла, пуйто тыгай пашаште кугу опытанла, нерўшыжым кожгатыш: духимак шавен огыт?

— Ораде омыл вет. Мом кузе ыштышашыжым палем, — Надя шижын кудалтыш.

А вара уло тиде вашлиймашет ушым йомдарымашке кумыкталте, вакшышыш кусныш... Пелйўд мартелан...

Ынде тебе Макси мо сайже-удажым тўрлө могырым шымлен-шонкален кия: «Ораде! Мо ияже шуралтыш? Нылле ийымат эртенам. Ондак тыгай койыш лийын огылыс. Ынде узышко савырнышым мо?.. Але, руш манмыла, «седина в бороду, бес в ребро» мыйынат чоныштем кўын шуо?»

...Шым шагат. Кынелаш жап. А каплан, такшым, куштылгын, йымыжан чучеш. Но Санюм ончалаш моткоч неле. Макси тидым кеч-мыняр ышташ төчыш гынат, шинча нелытым пелашын онтура деч кўшкыжө кўзыктен ышак керт. Варажым, содоррак мушкылтын, чайым подыльбо да пачерже гыч лектын куржо.

Кечывал лишан телефон йынгыртыш.

— Максим, — шоктыш тушто, — тол вашкерак Аксиньят дек! Давленийже кўзен ала-мо, пеш йөсө тудлан. Шого-шого изишак, — трубкаште тыгодым тора гыч ойлымо эше икмыняр йўк шоктыш. — Уке, Максим, векал толын от шукто. Ме «вашкепольшым» уже ўжынна. Телефон денак лий, вара куш кайышашым каласена, йөра?

Максин уш кайыш: «Эрдене гына ласканак ойырлышнас! Мо тыге трук тазалыкшылан йөсө лийын кайыш?»

Шинчен-шинчаш, шоген-шогаш чытыш пытыш. Южгунамже кидше шкак телефон трубкам руалтынеже. Но огеш тошт — чечас тудлан йынгыртышаш улыт. Теве йолташыжат трубкам налнеже ыле. Чарыш, ыш пу. Лач тыгодым, кабинетым темен, телефон йүк сургалте:

— Максим, Аксиньятым госпитализироватлат! Кай вигак городской больницыш! — шоктыш.

Макси трубкакым шот дене пыштыш ма, уке, курткыжым руалтен, кабинетше гыч лектын куржо. Уремыште таксим кучыш да олесе эмлымвер могоырыш шикшалте.

Миен шумешкыже Санюм палатышкат пыштен шуктеныт улмаш, вашлийме врач вик каласыш:

— Кызыт капельнице йымалне кия. Айста тургыжландараш огына тўнал.

— Кузе тудо? Чыла сай? Мо лийын? Ужын кертам мо тудым?

— Нимо осалже такше уке. Утыждене кожганен, витне, давленийже кўзен. Чечас изиш лыплана да чыла сай лиеш манын пырля ўшанаш тўналына. Иктаж кок шагат гыч пуртем, — мане врач.

Мом гына шонен ыш пытаре Макси тиде кок шагат гутлаштыже. Уло илышыжым шергал нале. Пытаргыш йўдшым шоналташат ок тошт. Чылажат моткочак йырныкын веле чучын колтыш. А палатыш пурымек, тўсдымө пелашыжым ужын, кумылжат тодылалте.

— Саню-у, мо лийыч? — тургыжланен йодо. — Таче эрдене шкемым торжанрак кучышым да кумылет вошыш мо? Тугежак гын, проститле мыйым, окмакым!

— Да мом тый, Максим?! Мый монденамат. Ынде пеш сайын палемыс: мыланем нигунам осалым от ыште. Тый мыйым йўратет! Туге вет, Макси? Только вот ала-молан чонемлан трук йёсө лийын кайыш, ала-можо шўмемак шуралтыш, нимо амалланак укеште утыждене тургыжланен налым. Садлан врач давлением тўршталтыш, мане.

— Таза гына лий, Саню! — кидшым шкенышкыже урзылен, пачаш-пачаш шупшалаш тўнале Максим. Семынже иктым гына кумалеш: — Мый тыйым моткоч йўратет! Тыйым гына! Тый дечет посна иленжат ом кертыс! Проститле мыйым, Саню!

— Молан проститлашыже, Макси! Туге ойлет, пуйто тый веле олмыштем киет, — Саню пелашыжым шыман вуйжо гыч ниялта. Максиже вашеш шыма кидшым мучаштыраш лұдын ниялткала.

— Садак!.. Садак!.. — Максин тетла шомак уке.

Палатыште кужун кучалташ ышт пу. Эрлак толам манын, кидшым шыман мучыштарыш да лектын кайыш.

— Могай тыматле марий! — шинчажым ұштылын, нерым шупшыльо воктен кроватиште кийыше ұдырамаш. — Мыйын гын «каварен кертдыме» манеш ыле. Арня киём, йолжым ыш пыште вет...

Эмлымвер гыч лектын, вулно гай шем пылвомышыш ончале.

«Итак кодо шкетем, Саню, Аксинья, Оксина! Чыла саяк гына лийже: — Вара пуйто шинчажым каралтыш: — Шого-шого, шкем нерген веле колянемыс — эгоист. А уло мыйын правам тылеч вара тыге ойлаш, пелторта?! Тидыже вет мый шкемын сулыкем-языкемлан мутым кучемыс! Тугак лектешыс! Ораде койыш! Нал!.. Лучо мыйын илышем нал! А тый иле, Оксина, а мый!..»

Шкенжым вурса, шудалеш, ятла... Санюжлан кызытак илышыжымат пуаш ок чамане. Тыгодымак вулно тўсан пылжат пуйто шолеш, пуйто кўргыштыжо шоям чытен кертдымылан кўшыл вий шаула. Макси ок чыте: «Юмо, тый ит сыре чылажлан! Орадым пыдал нал! Тый вет поро улат! Тый чыла кертат!»

А пыл ора-влакын пушенге вуйым энгыралтен кайымышт годым Макси помышыж гыч пуйто йўкым кольо: «Сулыкым ышташ куштылго, языком касараш гына пешакак неле».

«Кузе вара касарашыже?.. Могай ю шижтарен вара тентгече языком пелашемжылан?»

Вашмут уке...

СУКСО-ВЛАК ДА... КУКУ МУРО

Самырык ўдыр юалге, пылышым темдыше тымык ото помышыш шып, шентгек ончалде пурыш. Тыгодым пуйто мландывалне нигў да нимо уке — лачак тудо гына. Тудо да тўжваке тўрштен лекшашла чўчкышў, чоным тутыш корштарыше шиж-

маш. Шыже лышташ дене леведалтше йолгорно дене Кугу Серлагышлан кумалме верыш лишеме, ик жап шем тулолмым шымлен ончыш: «Тыште ўмаште, октябрьын пытаргыш кечын, тул чўчкен йўлен. Ял калык, надырым конден, лемым-пучымышым шолтен, Кугу Серлагыш деч чон ласкалыкым, серлагышым, коштмо корнышто пиалым, йўным ыштен шогаш йодо... Мыйжат вет, самырык ўдыр, авам дене вожылын-вожылынак тольым... Надырымат кондышна... Моштен-моштыде, Юмылан пелештышым, пиалан илышым йодым... Молан вара таче чонемлан тынар йўсыжў?!» Вара ўдыр тулолмо воктенсе кўжгў писте деке лишеме да, тудым ўндалын, шинчажым кумыш, моштымыж семын Юмым сўрвалаш пиже... Тидыже черкысе молитва семынак шоктыш: манмыла, молитвам лудын, Юмо дене мутланаш тўнгале...

Такшым ава ўдыржылан вестўкын каласыш:

— Мий, черкыш миен тол. Чонет луштаре...

— Йўра, — келшыш ўдыр, а шке семынже шоналтыш: «Ондак отышко миен толам...»

Туге шол, марий-шамыч ынде ожсек таче черкыш ошкылыт, эрла — отышко... Кўлан угларак ўшанаш шўм-чонак веле каласен кертеш. Важмалдыкын кеч...

Ўдырын сылне чурийышкыже ойго ўмыл ок воч ыле гын, тудлан иктаж коло ийым пуыман ыле дыр. Но ятыр йўд малыдымыже чурийыштыже возалтынак шинчын — шинча йымалныже пўгў семын шем тамга пижын; тўрлў шоныш дене тованын да ойгеш лугалтын, тўрвылукшат пуйто виешак ўлыкў кадырга. Чыла тидыже ийготым ешара.

Теве тудо ик кидшым пушенге деч корандыш, плащ кўсенже гыч нершовычым лукто, шинчавўдшым ўштылын, угыч пушентгым ўндал шогале.

«Илыше гына пўртыл, таза, мотор, сылне... Мемнан вет чылажат сайын тўвырга. Ме пиалан лийына... Тўняште эн пиалан», — вудымата самырык ўдыр да кўшкў, отым энгыремыш-вотла пидше чара укшлам шўтен, кавапомышыш онча. Пуйто тушто чечасак Юмым ужеш, а тудыжо вашешыже ўшаным пуа... Да могай тушто пуа, чечасак вашешта... Ик жап эртыш. Уке. Вашмут ыш лий. Йырваш тымык. Туге гынат кызыт тудо чон ласкалыкым шиже, шўмышкыжў ўшан шынгыш... А илышыштыже мо эше кўлеш?

Теве ынде кум арнят эртыш, а пелаш деч нимогай увер уке. Вет ондакше серышымат колтеда ылыыс, эсогыл йөн лийме годым сото телефон дене йынгыртен: «Мыйын чыла сай: илем, таза улам... Вашке вашлийына!» Ваш мутланыде, эн шу-кыжо арня наре илыме. А ынде кумытат эртыш...

Тидын годым мо вара лийын? Шоналташат шучко. Төрла-таш лийдыме томаша нерген шонымашыжым ўдыр ушыж гыч виешак покта. Вет тыгак гын, тудо тетла нигунам йоратыме пелашыжын шокшо да пентгыде кидшым ок шиж, поро да моткочак лишыл канде кава гай шинчашкыже ок ончал...

...Нуно эше школьштак палыме лийыныт. Ондак чылажат чылт йоча семынак модмыла веле лекте: я школ гыч мөнгыш-кышт пырля ошкылыт — вет ик ялыштак илатыс, вес ганаже рвезе ўдырым компьютер дене пашам ышташ туныкта... Ўдыр тиде таза, ушан, шкенжым сандалыкым шымлыше институ-тыш пураш ямдылыше рвезе тудым йоратен шынден кертеш манын шоненат огыл. А пўрымаш шкенжын пашажым шукте-нак ыштен. Кок ий гыч, икымше курс деч вара, нуно сўаным тарватышт. Ялыштак. Пырля тунемше йолташыже-влакым ўжыч. Веселан эртыш тудо. Шарнаш кужу жаплан кодшын. Тунам ўдыр эн пиалан, чонешташ ямде лийын. А вет кунам чонешташ ямде улат гын, тидыже мо вара? Йоратымашак огыл мо? Да, тиде — йоратымашак. Кужу, пиалан илышым сўрышө...

Сўан деч вара жап шукат ыш эрте, самырык еш озам ар-мийыш нангайышт... Лачак пуламыр шолмо верыш... Ўдыр ту-нам эше чонлан кузе чот йөсө лийшашым шижынат, туштенап огыл... Йөсө да чоным кочшо тургыжланымаш — йўдшө-кечы-же, кечыже-йўдшө...

Вара шўм пеленже азан иланымыжым шиже. Саде уверак чоным вўдылышө түрлө оккўл шонымашым чактараш полшен, чоныш ласкалыкым, куаным ешарен. Но ик татын ушыш вес шонымашат волгенчылак шынген пурыш: «А трук иктаж-мо лиеш? Тунам вет тудо йочаж нерген нигунам пален ок нал...».

А тентгече йўдым тудлан поро ден осалым лош пўчшө омо кончыш. Тудо пуйто волгыдо пөлем покшелне шога да ош пыр-дыжым онча. Тыгодым кудывечыште йўк шоктыш. Моткочак палыме. Шўмат чытырналте, утыр кыраш тўнгале. Ўдыр уре-мыш куржын лекте, кок велым шымлен ончале. Йоратыме пе-

лашыжым кычкыренак үжө. Уке... вашешыже йүксолныш веле вашештыш...

Лачак тиде татыште үдыр трук помыжалт шинче, пужалтше йүштө сангажым үштыльö. Ушышто ик шонымаш гына: «Тудын дене ала-мо лийын!.. Тудо азапыш логалын!..»

«Черкыш миенак тол», — омо нерген авалан каласкалы-мек, мане тудыжо.

«Йöра», — келшыш үдыр.

Села корным тошкен, нигö огеш уж дыр манын, йыр ончале. Уке, юалге шыже кечын иктат ок кой. Йолжым ото вельш савыртыш...

Теве ынде, шонго пистым öндалын, шучко омым поктен, моштымо семын, үдыр Юмым сөрвала. Тыгодым шинчавүд йогымымат мондыш. Мондыш тудым кидыште кормыжтымо нершовычшо дене үштылаш. Тек йога...

«Молан тиде лачак мый денем лие? Молан мыланем тыгай пүралтыш возо? Вет вашке мемнан икшывына шочеш. А тудо тидын нерген огешат пале. Пöртылжö гына мöнгö — ылыше, таза! Вет ылышыште түрлыжат лиедас. Чылажат вес семын савырнен кертеш да юзо вий аралтышым колта! Мыйже тудым моткочак йöратемыс!»

...А үдырын шентелныже тыгодым коктын шогеныт. Нуно ава лийшашлыкын чон йöсын муланымыжым — Юмо денак, моло дене огыл — тütкын колыштыныт.

— Пелашыжын кызыт илаш-колаш кучедалмыж нерген тиде самырык марий үдыр огешат пале, — шып пелештыш иктыже.

— Сусыржо пеш шучко шол... Чылажат осалын мучашлалт кертеш... Тудлан кызыт моткочак йöсö... — ешарыш весыже.

— Да. Илышыже шүртö мучаште кеча...

— Шүлышыжö пыта...

— Но вет тудын эргыже шочшашыс!..

— Эргылан неле ылыш пүралтмым ава эше огеш пале. Эрге тудын үшанжым сула мо, лиеш мо аважлан пентгыде энгертыш?

— Мом-гынат ыштыман, тыге огеш лий...

— Пүрышо деч самырык салтакым илаш кодаш йодаш гын?

— А илаш кодена да пöртылеш гын, тиде самырык үдырлан могай нелылыкым чыташ перна?.. Черле пöръян, ончычсо

ильшым пӱртылташ лийдымым шижын, кленча пундашке пурен кая... Таза, коштын кертше еным ужын, пудешталтшашла шыдешкаш тӱналеш...

— Кузе полшашат от пале, — пеле йӱк шоктыш вашешыже. — Кузе сайракше лиеш гын?..

— Полшашак гын?..

— Но вет ме тыглай суксо-влак веле улына... Але марте ме нуным араленна, вӱчкенна... А пӱрымашыжым вашталтен кертына мо? Вет тудын деч от угло.

— А вашталташак гын?

— Тидым Пӱрышӧ Юмына ышташ ок пу...

— Ончо, кузе орлана да...

— Йӱра, шоналтена...

Тыгодым ӱдыр шентелныже пуйто йӱкым рашак кольо. Писын савырнен, кок могырыш ончышто. Уке. Нигӱат ок кой. Йырваш чоным темдыше тымык гына. Вургыжшо чоныш шыненак пурышо тымык.

— Юмо, Тый улат гын, кеч иктаж-могай да палым ончыкто! Улметым палдаре! Умбакеже кузе илышаш корным ончыкто!

Ӱдыр, кеч иктаж да палым колаш манын, шинча йӱлен, вуйжым тӱрлӧ могырыш савыртылын, тӱткын колышто.

Уке. Вашмутым ыш кол...

Ик жап гыч эркын угыч йолгорныш лекте да кенежымсыла кукун муремыжым, илышаш ӱмырым шотлымыжым рашак кольо... Кеч кукужо шукертак шокшо вельш чонештен гынат: «Ку-ку, ку-ку, ку-ку...»

— Куку, тый мемнан илышаш ӱмырнам шотлет?

Вашеш угыч: «Ку-ку, ку-ку, ку-ку...»

— Тау!.. Коло... Коло визыт... Кумло... Нылле нылыт...

«Нылле нылытыште» тымык угыч пылышым темдале. А ушышто тудо гына — йӱратыме пелашыже.

...Ту кастене ӱдырлан угыч омо кончыш. Пуйто нуно вашваш ончат, а лишемын огыт керт. Трук пелашыже эр тӱтырала шулаш, койдымыш савырнаш тӱнгале: «Чеверын, йӱратымам... Курымешлан... Мый тендам когындамат йӱратем!..»

Ик жап гыч ӱдырлан пелашыжын колымыж нерген увертарышт: «Минеш нелын сусырген... Вӱрым шуко йомдарен...»

Куд тылзе гыч самырык ўдырамаш ава лие. Ош тўняш эргым шочыктыш...

* * *

...Теле. Йўштө. Але гына велааш тўналше мамык лум дене леведалтше ял йолгорныш самырык салтак тошкале. Почешыже кокыт олмеш, ик йолкыша да кок торчак лаке кодо...

ШОЧМО КЕЧЫЛАН ПӨЛЕК

— Колат, Васи, таче тудым омешат ужым. Пуйто, йомын, Моско марте шуын да вет мөнгеш пөртылаш шотым муын, — эр пучымышым шолтышыжла, мутым лукто Марина.

— Сакый кўлдымашым ужын киет... — лие пелашыжын омыюа шомакше.

— Шкак воштылатыс: пырыс — Юмын янлык.

Да, тиде Васиин шомакше. Ала садланак дыр ик жап гыч адак шкежак мутым лукто:

— Чынак, кушко йомын? Ынде вет кумшо кечат лиеш пачерыштына пырыс йўк уке. Эрдене, кроватишкына кўзен, чурийым ок нулал... А мыйже, йыгыжген, тудым угыч кўвар ўмбакаш шўкалам ыле... Но вара садак, кынелын, эн ондак тудымак пукшаш пижам... — вудыматен шинча Васлий.

— Ала толын лектеш эше, — Марина ўшанен каласыш.

— Такшым икана газетыште возымо ыле: ик пырыс Омск гыч Москош логалын улмаш. Ала-кузе дыр поездыш логалын. Но пел ий гыч моли садак мөнгыжө пөртылаш шотым муын, — ешарыш Васи.

— Тентгече Игорь ден Валя тудым уремыште ятыр жап кычалыч, ышт му, — мутым шуя пелашыже. Кокланже, шижде, окна шарчам почын, уремышкат ончалеш. Вара кужу-ун тушко онча.

— А мыйже пазар гыч йоратыме кылме мойво колжым налын толым... Шкаланак кочкаш верештеш ынде...

— Эх, Сашка, Сашка... Икшывына-влакат тудын гоч мочоло порылыклан тунемыч... Юмо серлагыже тыгай деч. Тетла

ик пырысымат пачерышкем ом пурто! Вара сулыкыш гына пурен кошт... — товатлен каласыш Марина.

Тыге, икшырымын мутланен, эр кочкышым ямдылат ватемарий Соколовмыт. Нунын эше ончыгечак пырысышт йомо. Кастеныже икымше пачашысе пачерышт гыч түгө лекме амал дене дыр лектын кайышат, мөнтеш ыш пөртыл. Тыгайже молгунамат лиеден. Кенгеж кас рүмбалгынак легылдал шинчеш подъезд воктенсе тентгылыш да кужу жап тушто шинча: касеш кодшо пошкудо-влакым вашлиеш. Южыжо тыматле пырысым ниялтен эртыде огешак чыте. Коклан пачер окнашке ончалеш. Тыге шинчымыж годым южгунамже пачер озаже тудлан кидым рүзалта веле, Сашок тентгыл гыч төрштенат вола да пачер омса воктене «Пуртыза-а» манын сигырен шога. Вес ганаже, омса воктене пачерыш пураш йодшо пырысым ужын, пошкудо-влакат йынгыр пангам темдал каят. Почат омсам, а тушто — пырыс. Тыгодым йынгыр пангам иктаж пошкудын темдалмыжым палет гынат, тидыжым пырысак темдалмыла веле чучеш.

Но ту кастене лектын кайымыж дене ик жап гыч окна вес велне кок пырыс оралгыме йүк шоктыш. Игорь эргышт вигак уремыш лекте: «Кыс-кыс, Сашка, Сашка» манын ятыр жап подъезд воктене кошто, эсогыл вич пачашан кужу пөрт йыр савырныш. Но тудо молгунамсыла йүкым ыш пу.

— Нигуштат уке, — пачерыш пурюмеке каласыш Игорь.

— Эше пешыжак пычкемышалтын огыл. Тудо жапым пала. Лектеш але. Пырыс-влак эре вашла огыт келше да. Поснак оласе. Ваш кожганымышт деч вара лыпланен кият ынде кажныже үшык верыште, — газетым лудмо лугыч кидым лупшале ачаже.

Но Сашка, вес кечынжат, кумшешыжат шочмо пачерышкыже ыш пөртыл.

— Ала-кушто ынде орланен, ала вопше... колен кия, — келгын шүлалтыш озовате. — Кёлан тудо кўлын?

— Бомж-шамыч, такше, тово... — чын шомакым мучаш марте каласаш Васлин йылмыже ыш савырне. — Ала, шала коштышлан шотлен, поген нангаеныт? Вет лўмын чумырымо тыгай службо уло, маныт. А оксажым вуй чот гыч тўлат. Тыматле мөнтгысö пырысым кучаш йöсö мо?..

Юмын шочшым саклен шуктыдымылан коктынат моткоч кугу титакым шижыч.

Марий-вате Соколовмыт пачерыште пырысым ашнымылан тўналтыште пеш торешланышт: тудым пукшо, эскере, эрыкте... «Адакшым тудо яллан йўрале. Оласе пачерыште коля уке вет», — тиде Маринан шомакше. Поснак куштылемме верыш кошташ тунуктен от шукто гын... Но икана шымше классыште тунемше Игорь эргыже изи гына пушкыдо чумыркам садак конден пуртыш. Вет мыняр тудлан ойлышт. «Садак налам» манын, ўскырт шомакшым мыскара семын вашлийыч. Но уке улмаш.

— Мый тудым шке пукшаш тўналам, — йынгысалтыш эрге да ик жап гыч чоян ешарыш: — Адакшым вашке, авай, тыйын шочмо кечет. Тиде вет тылат пўлек.

— Пўлекым муын, от шинче. Тау, конешне, эргым. Но почешыже эрыкташат тьяк тўналат?

— Ах-ха! — ну товатленак энгыралтыш эргышт.

— Тўналтышлан чылан тыге ойлат, — шўрдылын каласыш аваже. Но йўратыме эргыжын кумылжым утыждене йўкшыктараш ыш тошт. Адакшым вашке шочмо кечыже лишеммымат шарналтен, кумылжо изишак шулыш. — Йўра айда. Конденат гын, илыже. Шомакетым шарненак кодам, эргым!

— Мыят ушышкем пыштем, — ачажат ты шомакышке ушныш. — Кушто муынатше?

— Пече ментгысе увертарымашым лудым. Тумерсола микрорайонышто, — кожганыш эргышт, шкеже куанен. Воктенже шўжарже шўрангыштеш. Илыше изи мундырам кажныже кидыш налын шыматен ончынеже. Шинчашт йўла веле.

— Тумерсолаште? — ўрын кудалтыш аваже. — Молан тыгай мўндыркў йоддеже каенат?

— Мый тудым кок тентелан налынам, — аважын йодышыжлан весым веле ойла, ош-сур палан тыглай огыл урлык пырысыгим шыман ниялткала.

— Тыйже мом шып шинчет? — тиде йодышыжо пелашыжлан лие.

— Мом, мом... — манылдаш тўчыш Васи. — Конденыт гын тиде изи падырашым, уремыш луктын от колто вет ынде. Пеш палынет гын, вес тўняште, маныт, айдемым эн ондак пырыс полко вашиеш...

— Вашлиеш гын, шкак ашныза! — кидым лупшале пелашыже. — Пытара ынде удырен чыла диван-креслым, обойым, паласым... А палет пырыс-влакын мыняр ий илымыштым?

— Мыняре? — Васли трукышто ак-мук лие.

— Ой, Васли, ну палет вет. Тыйжат игылтат ала-мо?

— Чынак ом пале, Марина. Ну, монденам.

— Лучко наре!..

Но, илен-толын, йӱратен шындыме пырысын пел ӱмырыштыжӱ диван-палас-креслыже тичмашак кодыч. А вот дермантин ден шупшмо омса гын тӱвыт шоктеш савырныш. Уремыш лекмыже шуешат, ну удырен шога вара. Ондакше пачер оза-влак тиде кӱлдымаш койышым ишкым кырымылак луктын кудалташ пижыч. Но нимо шот лекдымым умылен, варажым кидыштым веле лупшалыч. Тек умбакыже удыра. Пытарыже. Садак ик жап гыч ынде вашталтыде ок лий.

Маринан эргыжын ӱшандарен ойлымыжо кугу акышкак ыш шу. Илен-толын, пырысым пукшымо, почешыже эрыктыме чыла паша пачер озан, манмыла, вачышкыже возо.

Калыкыште ойлат: вате-марий, илен-толын, койышышт дене веле огыл, тӱсышт денат икгайрак лийыт. Икшыве-влакат, мутат уке, ача-аван тӱсым налыт, койышыштым шуят. Ты ешыштат тыгак. Эсогыл Юмын жаплым янлыкрат оза-влакын койышыштым погыш: моткоч тыматле да поро — пелашыж гай; южгунамже путырак чытамсыр — чылт пачер оза Васли гай; ну а ешыште кок икшыве улмеке, йоча койышыжым ойлыманат огыл... Иктаж титакшылан пачер оза пералтен колта але шиждымын почшым але чапажым тошкалешат, уло йӱкын сигыралмеке, уке, нелеш ок нал, ӱрдыжкырак миен возешат ятыр жап шинчашкыже ончен кия. «Ну, йӱра, нелеш ит нал. Мый вет лӱмын огыл. Тарване верет гыч. Тол кочкаш», — озан ӱжмыжлан пырыс нимаят вуйым ок шупш, тыматлын шкенжын кочмо верышкыже ошкылдалеш.

— А шарнет, Васлий, эргынан шымше классыште тунемме пагытшым? — Марина окнашке кӱта. Йӱкшӱ шыман лекте, эсогыл шыргыжале. — А Валюшна кум ийлан изирак ыле. Ой, могай писын жап эрта! Кандаш ият эртыш...

— Тый чыла шарнет, — ыштале Васлий.

Чынак, Марина чыла ушыштыжо куча. Кызыт пырысын

ийготшыMAT шотлен лукто. Васли гын тидым шукертак монден. Тидын нерген шоналтенат огыл. Монден да пырысым ончен. Тудыжо эре йол йымалне шўрангыштеш, малаш вочмо годым воктекыже але ўмбакыжак возаш кўтен веле коштеш. Шўкал кудалтет тудым кровать гыч, а тудо икшывынышке кержалтеш. Нунышт уло тўням монден малымышт годым вуйышкыштак возеш вет. Ужеш тидым пачер оза да пырысым, кровать гыч эплын налын, кўвар ўмбак волтен колта. Но тидыже жаплан веле.

Илен-толын, пырыс ешыште кумшо йўратыме «икшывыш» савырныш. Вес кечынжак тудлан посна кочкыш атым наледышт, куштылемашыжат кевытыште ятыр тўрлө ате уло. Тудым омса воктенак кельштарышт. Саде ате яндар огыл гын, Сашка тушко нигунамат-низаштат ок лишем. Оптен кода вара омса воктене. Вот тунам ўчашымаш тўнгалеш: «Ну-ка, көн пырысше?..», «Кө тудым пачерышке конден?..», «А кө тудын дене пырля мала?..» — тылеч моло, тылеч тўрлө. Кеч-мыняр ўчашат гынат, эрыктыме сомыл адак Васлийын ўмбалнак. Уке, осалын огыл, а шке семынже тўрлым вудыматылын, пырысын вашакшым эрыкташ пижеш.

Кочкыш-йўыш шотышто Сашка ондакше ыш васартыл. Но варажым колым гына йўратен шындыш. Кол пушым шижеш веле, йодмо йўкшө уло пачерым тема. Тудлан кевытыште ужалыме нимогай «Китекат» ок кўл, колым гына пу. Садланак тудлан лўмын я кильким, я мойвым наледаш тўнгальыч.

Эр кочкышым ыштымек, Васлий пашаш каяш ямдылатте. Тудо пашаш эн ондак тарвана. Подъезд гыч лектын, йыр ончале. Ала шинчажлан пырысше перна: «Кыс-кыс...». Нигө ыш вашеште.

Пачер оза почеш пелашыже пашаш каяш лекте. Тудын паша кечыже варарак тўнгалеш. Подъезд гыч лекмеке, тудат чарналыш: «Кыс-кыс...». Вашмут уке.

Эргыже, институтын студентше, тунемаш тарваныш. Подъезд ончылсо тентыл могырыш ончалын, вигак «кыс-кыс» малдале. Шып.

Марий университетыште шинчымашым погышо ўдыржын таче икымше парже уке. Уремыште шым тўсан кечыйол дене модшо эрым тудат «кыс-кыс» шомак денак вашлие. Вашеш ни-мом ыш кол.

А кастене паша гыч адак эн ондак пörтылшö Васлийлан кажныже ик йодышым пуыш:

— Пырысна ыш пörтыл?..

— Уке, — лие пачер озан чылаштан вашмутшо да уло ешлан туге чучо, пуйто вычыл-вычыл еш илышын кандаш ийже ий гыч ик ужашыже пörтылташ лийдымын йомо.

* * *

Соколовмыт пырыс деч посна тылзе наре илышт. Васи кочкыш-йöйыш, куштылемме атылават пörт йымалсе левашыш поген пыштыш. Но мо жап эрта, пачерыште садак ала-можо ок ситыла чучеш. Васи южгунамже пырышым ала амал деч поснак пералтымылан титакымат шижеш, уке-уке да икшывел-влакынат мутланымаш шомакышт Сашка йырак пörдеш. Пырыс игым ашнаш налаш эн тореш улшо пелашыжат чöчкыдын пырыс нерген мутым луктеш. Уке, пачерыште ала-можо оге-шак сите. Ала-можо можо, конешне, Сашка, пырыс.

Но вате-марий, Юмын ончылно эше ик гана сулыкыш пураш огыл манын, тетла пырысигым низаштат налаш огыл манын товатлышт.

Но ик шуматкечын Васи саде товат мутым пудыртыде ышак чыте. Пазар воктеч эртышыжла кöртнö песте воктене изи öдырым ужылалтыш. Сылне тугай, чылт курчакла коеш. Эртен кайыше-влакын шинчаштым моткочак йодшын, тыматлын кöта. Кидшым ала-молан гын он пелен ишыктен манын шоналтен шуктышат, копа коклаж гыч олача-вулача тöсан изи пырысигын вуйжым ужылалтыш.

— Чöчö, налза пырысигым, — шыман гына пелештыш изи öдыр. — Тудо моткоч поро...

— Мынярлан ужалетше? — йодшын койо Васи.

— Мый ом ужале, а поро енын кидыш пуынем, — сöрвалыше ончалтышыже палыдыме чöчöм кöта.

Васлий я öдырым, я он пелен ишыктыме чонан падырашым ончен шогышат, каласыде ышак чыте:

— Мый, такше, поро чöчö улам.

— Налза тугеже, налза, — моткоч йывыртен «изи курчак».

Васлий пырысигым козыра копашкыже нале.

— Тау, чöчö, — öдыр моткоч йывыртен, куржашат ямде.

— Шого, шого ўдырем, — чарыш тудым Васлий. — Тыгай чонаным яра налаш огеш лий. Кеч икмыняр да садак тўлыман.

Васли кўсенже гыч, манмыжла, «мороженныйлан ситале» лу тентеашым шўдырен лукто. Ўдырет тудым руалтыш да тиде сўретым ўрдыжтў шыргыж шекланен шогышо ўдырамаш деке, йўратыме аваж деке, куржын колтыш.

Изи чон падырашым пинчак кўргышкў чыкен, мўнтыш-кыжў ошкыльо. «Огыт сыре чай? Ала йывыртат веле да!» — кокыте шонымаш дене пачерышкыже пурен шогале.

— Тый, Васли, ит сыре... Мыняр ий пырысан лийна, тудын деке тунем шуна, витне, — Марина пелашыже, омсадўрыштў вашлийын, кид кученак кухныш вўден нангайыш.

Кухньо покшелне верланыше изи талинга гыч ал нўргў йылмыж дене шўрым авызлыше пырысигым ужын, Васлийын шўлышыжат йомо.

— Теве, — вачым туртыктен ыштале Маринаже.

А Васлий, каласаш шомакым муде, ўрын-ўрынрак пинчакшым шаралтыш. Ойлаш шомак адак йомо.

Марина мўт деч посна пелашыжын пинчак кўсенже гыч пырысигым кидышкыже нале да талинга воктеке волтен колтыш. Оза-влак коктынат кухнысо табуреткыш шинчыч, кидыштым пулвуйыш энертеныт да кок пырысигын шўрым тамлен кочмыштым йўратен ончат.

Жап шукат ок эрте, омса йынгыр йўк шоктыш. Тиде Валя ўдырышт пўртылын.

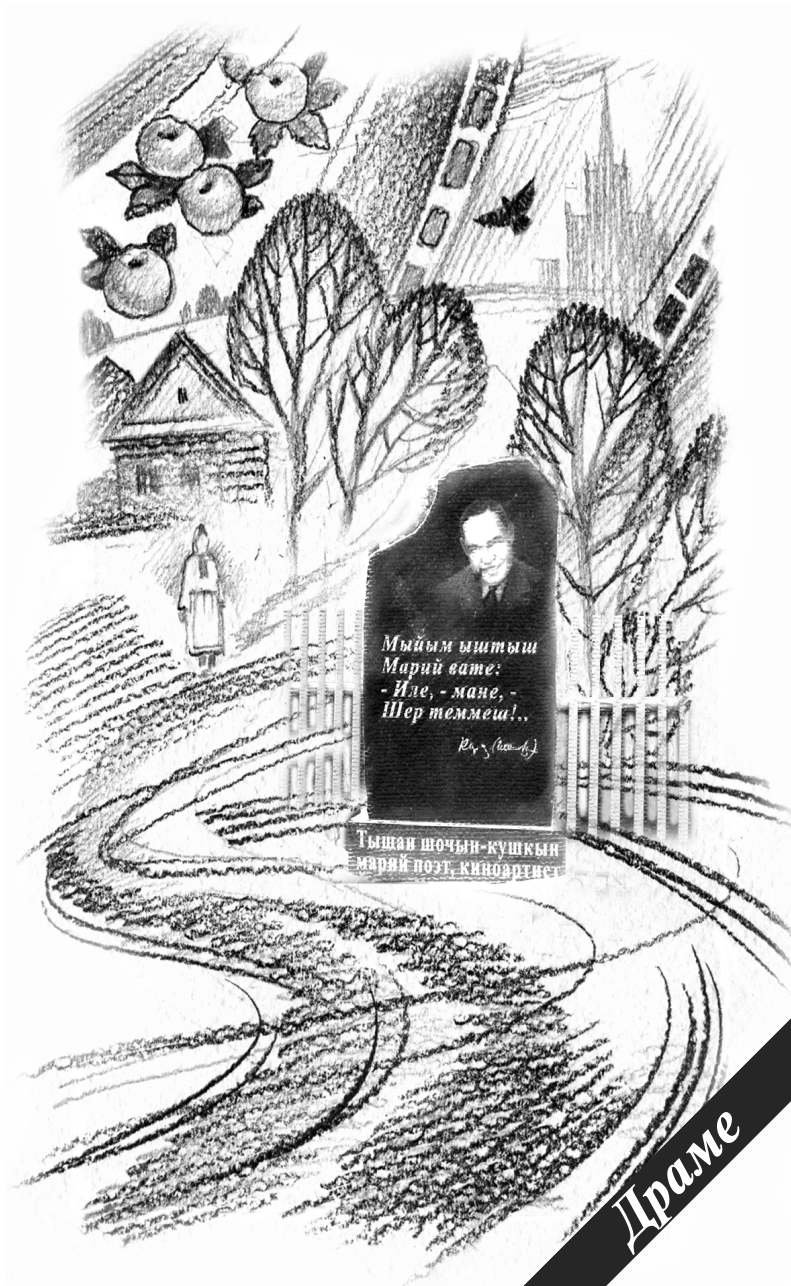
— Ачай, авай, — омса гыч вигак куан да тунамак ўрмалгышанрак йўкым лукто: — тендан вашкен когыньдан шочмо кечыда шуэш. Мый тыланда ончылгоч пўлекым ыштынем!

Тыгодым ача-ава чылт ўрын-лўдын колтышт. Мом гын?

А ўдыр изирак котомкаж гыч... пырысигым шўдырен лукто. Кухныш пурюмеке, тудат йылмым йомдарыш.

Касвелеш адак пачер омса йынгыр сигырале. Тиде, конешне, эрге пўртылеш. Тетла тыге нигў ок йынгырте.

— Ачай, авай, те ида вурсо, йўра! Мый шке... — гына манын шуктыш, ынде уло ешге шинчаштым пашкартышт.

Мыйым ыштыш
Марий сате:
- Иле, - мане, -
Шер теммеи!..

Рыс (автор)

Тышай шочын-кушкын
марий поэт, киноартист

Драме

Йыван Кырла

Драме

МОДШО-ВЛАК:

Вудышö.

Йыван Кырла — марий поэт, киноактёр.

Изи Кырла.

Яныш Ялкайн — марий поэт.

Олык Ипай — марий поэт-новатор.

Александр Ток — марий писатель, кусарыше.

Мельникова Тамара — Йыван Кырлан пелашыже.

Марина — Тамаран йолташыже.

Ялкайн Надежда — Ялкайнын келшyme удыржö, вара пелашыже.

Щербакова Маруся — Надежда Ялкайнын йолташыже.

Марий театр директорын алмаштышыже.

Партий горкомын культур пöлкажым вуйлатыше.

Республикысе искусство паша шотышто управленийын начальникше.

Марий музыкально-театральный училищын директоржо.

Актриса.

Студент.

Носов — горкомунхозын пашаенже.

НКВД офицер — пентыде, күкшö капан.

Волгин Сергей — пычкемыш кресаньык, заключённый.

Шайдуллин Алексей — эрвел марий, заключённый.

Убейкин Влас — Татарий гыч туныктышо, заключённый.

Ик рвезе.

Вес рвезе.

Театрын артистше, заключенный, салтак-влак.

ИКЫМШЕ УЖАШ

Икымше сүрет

Авансценын ик вельштыже үстел, пүкен шогат. Үстембалне книга стопко, папке-влак, кагаз ора кият; чайник, стакан. Вес могырышто — афишым сакалыме тумбо. Задникыште — кугу экраныште — проектор гыч колтыммо

Йыван Кырлан шочмо пöртшын фотожо эркын рашемеш.

Сценыш И з и К ы р л а лектеш, ик могыр гыч весыш эрта; вес могыр гыч —
В ү д ы ш ö.

В ү д ы ш ö. Марий калыкын ик эн йöратыме эргыже, Йыван Кырла, 1909 ий 16 мартыште Шернур районысо изи Купсола ялеш йорло кресаньык ешеш шочын. Изинекак чулым да мыскара койыш-шоктышыж дене ойыртемалтын. Но тыгодымак нöргö йоча пагытше ятыр ойго дене вудылалтше лийын. Туге гынат чонжо кўэмаалтын огыл, көргö вий-куатше пентгыдемын веле, да чын айдеме лияш кумылым шочыктен. Санденак Кырла эре тунемаш тыршен: Марисола школышто тўналтыш шинчымашым налмек, Шернур школыш кая. А тушечын комсомол путёвко дене Озангыш логалеш. А вараже марий рвезе Моско марте шуэш да йўкан икымше «Путёвка в жизнь» совет киношто модеш. Кинотехникумын студентше-влак дене пырля съёмкыш логалмеке, Кырла ик эпизод дене тушто улшо калыкым öрыктарен. Тудо вучыдымын вочко гыч вуйжым луктешат, «ку-ку» манылден, уэш вочко көргыш шылын шинчеш. Тидым ужын, чыланат рўжге совым кыраш тўгалыныт. «Кö тиде? Күшечын тудо?...» — йодыштыныт ваш-ваш погынышовак.

А тиде мемнан пагалыме Йыван Кырлана улмаш.

Тунамак тудым Мустафан рольжым модаш шогалтеныт... А саде «ку-ку» манман сүретше ынде тукым гыч тукымыш кусна.

Калык «Путёвка в жизнь» кино йўкан лиеш манын колын гынат, кузе тиде лийме нерген шоналтенат кертын огыл. Тудо жапыште тиде кино уло калыкым öрыктарен. Шоналтыза, тунам тидым Юрий Гагаринын икымше гана космосыш чонештымыж дене таңастараш лиеш ыле. Чынже денак экран гыч сем да айдеме йўк йонгалтмаш ончышо кажне енын чонжым тарватен. Эшеже арам огыл тунам тыге ойленыт: тиде кинон пыртартыш кадрлажым ончымо годым уло Москва шортын!

Тидым лудын пытарымек, В ў д ы ш ө пўкеныш шинчеш да тыглай зритель гаяк сценыште мо ышталтмым ончаш ямдылалтеш.

Экраныште кино гыч ужаш-влак эртат.

Кино пытымек, Т а м а р а ден М а р и н а кўржын пурат. Нуно моткоч кумыл нўлтшў улыт.

М а р и н а. Вот тиде кино! Ну чылт йомак! Туге вет, Тамара!

Т а м а р а. Тиде... Тиде... (*Шомакым ок му.*) Ужыч, Марина, первый йўкым колментге, калык кўзе кожганыш?!

М а р и н а. Уло зал чытырналт кайыш вет!

Т а м а р а. Палет, Марина, туге чучо, пуйто мый шкежат кино илышыш шунгалтым!

М а р и н а. Ах-ха... Мыят тугак, пуйто мыят нунын дене пырля лийым!..

Т а м а р а. Уло чонем тарватыш тиде кино! Шинчавўдемаат лекте.

М а р и н а. Тиде кином эше ик гана ужнемак! Тек билетым муаш йўсў! Кассе деке куд шагат эрденак миен шогалам! Но билетым садак налам!

Т а м а р а. Пырля каена! Уке гын шкетланет йокрок лиеш!..

М а р и н а. А геройжо-влак могай улыт! Жиганже, Сергеевше!..

Т а м а р а. А Мустафаже, Мустафаже!.. Могай чулым рвезе! Эх-х-х, жалке!.. Мучашыште ўмыржў кўрльў! (*Паузо.*) А чынжым палынет гын, Марина, шыргыжалмыже кызытат шинча ончылнемак.

Тыгодым И к р в е з ы н да В е с р в е з ы н мурымо йўкышт шокта.

И к р в е з ы н й ў к ш ө.

Если вы утонете

И ко дну прилипнете,

П ы р л я:

Полежите там часок,

А потом привыкнете.

В е с р в е з ы н й ў к ш ө.

Если вас трамвай задавит,

Вы с испугу вскрикнете.

П ы р л я:

Раз задавит. Два задавит.

А потом привыкнете.

М а р и н а (*воштылын*). Кольшт, Тамара, малай-шамыгчше мом толашат?

Т а м а р а. Ой, чынак! Жиганын блатной мурыжым тунемынат шуктеныт!

К о к р в е з е куржын пура.

И к р в е з е. Айда, пижыкте писынрак! Уке гын варащ кодына.

М а р и н а. Тамара! Рвезе-влак ала-могай афишым сакат!
Т а м а р а. Айда ончалына!

Рвезе-влак тумбышко афишым пижыкташ тўналыт. Марина ден Тамара
могай афишым пижыктымым ончен шогат.

М а р и н а . Тамара, ончо! Мустафа! Таче тудын концертше!

Т а м а р а. Эй, рвезе-влак, Мустафан концертше кушто лиеш?

В е с р в е з е (*афишым пералтен, экраныш ончыкта. А туштыжо Москосо паркын ужашыже сўретлалтын*). Да теве тыште! Кенеж сценыште!

И к р в е з е (*Тамара дек лишемын, пижедылаш тўчен*). А эше концерт деч вара тудын фотосўретшым налаш лиеш!

Ўдыр-влак, тумбо дек лишемын, афишым лудыт.

(*Сангажым ўштылын.*) Ола мучко куржтал нойышышат.

В е с р в е з е. Тыгай годым нойымым огыт ончо. Кунам эше Мустафан концертшым ончен кертына? Эшеже яра!

И к р в е з е. Акшылан коло вич афишым сакышна! Мыняр кварталым куржтал савырнаш перныш! (*Шоналтен.*) Иктым нигузе умылен ом керт: Жиганже тудым пуштын огыл мо?

В е с р в е з е. Тый мо, Колька?! Алят от ўшане? Концертим ончыкта гын, кузе пуштыныт лиешыже? Жиганже вет Мустафам сусыртен веле, вара Мустафаже больницыште эмлалт лектын, а Жиганым казаматыш петырыме.

И к р в е з е. Тудлан тугак кўлеш. Вескана Мустафан корныжым лугаш ок тўнал! А ынде йолетым кидыш! Куржына концертшы!

В е с р в е з е. Куржына! Даёшь Мустафу!

Р в е з е - в л а к куржыт.

И к р в е з е. Мустафа дорогу строил.

В е с р в е з е. Мустафа её чинил.

И к р в е з е. Мустафа по ней поехал,

В е с р в е з е. А Жиган его убил.

И к р в е з е (*вачыж гыч пералтен*). Кузе убил? Ранил ман!

В е с р в е з е. Ранил, ранил! Даёшь Мустафу Ферта!

Т а м а р а. Тудым кеч пел шинча дене ужшаш ыле!

М а р и н а. Фотосүретшым нал да ончо!

Т а м а р а. Уке-е, мый илышыште могай улмыжым ужнем!

Тиде жапыште «Ой, луй модеш» муро йүк шокта. Тудым Надежда ден Маруся мурат.

Н а д е ж д а ден М а р у с я толыт, тентгылыш шинчыт. Воктекышт Тамара ден Марина лишемьт.

Т а м а р а. Поро кас лийже, үдыр-влак!

Н а д я. Сай улыда!

М а р и н а. Поро кас!

Т а м а р а. Теат Мустафан концертшым ончаш тарванен-да?

Н а д я (*кугешнен*). А мом тудым ончашыже? Ме тудым кечын гаяк ужына!

М а р у с я (*Надялан*). Чылашт нерген ит ойло, Надя. Мыйже тудым ик гана веле ужынамыс. Тунамжат тора гыч.

Т а м а р а (*ёрын*). Те Мустафа дене палыме улыда?!

Н а д я. А молан тыште өрашыже? Йыван Кырлаже вет марий калыкын эргыже. А ме, Москошто илыше марий-влак, икте-весе нам пеш сайын палена.

М а р и н а. Марий улмаш! (*Өрдыжкө*.) А мый чукча шо-нышым...

Т а м а р а (*кожганен*). Могай те пиалан улыда, үдыр-влак!

Н а д я. А теже пиалдыме улыда мо?

Т а м а р а. Да мом те! Мустафам палымылан моткочак пи-алан улыда маннем ыле. Эх, тудын дене палыме лияш ыле!

М а р у с я. А тендан лүмдаже кузе? Мый Маруся Щерба-кова улам, ончыклык врач.

Т а м а р а. А мый — ончыклык архитектор. (*Воштылеш*.) Тамара!

Н а д я. Надежда, медучилишцын студенткыже.

М а р и н а. Мый Тамара дене пырля тунемам, лүмемже — Марина.

Т а м а р а Ёдыр-влак, тугеже те мыланна Мустафан автографан фотосүретшымат налаш полшен кертыда?

Н а д я. Фотосүретшым веле огыл, шкенжымат пуэна! Концерт деч вара тышке толза!

М а р у с я (*Надям шөрын ончалын*). Уке, шкенжымак огына пу! (*Ёрдыжкө*.) Шкаланна күлеш лиш.

Воштылыт.

Т а м а р а. Тугеже кайышна вашкерак! Концерт тўналшаш, жап шукат кодын огыл!

Н а д я. Те кайыза! А ме йолташна-влакым вучалтена. Тыште вашлияш кутырен келшенна.

Т а м а р а. Кайышна, Марина! (*Надя ден Марусялан*.) Ёдыр-влак, кутырен келшышна вет, ида мондо!

Н а д я ден М а р у с я. Йөра! Огына мондо!

Т а м а р а ден М а р и н а куржыт.

М а р у с я Ончо, Йыван Кырлан чапше Москошто кузе шарлен! Моско ёдыр-влакат тудын дене палыме лийнешт!

Н а д я. Кузе уке гын, вет тыгай чапле киношто тўн рольым модеш! Уло марий калыкым тўня мучко чапландарыш!

М а р у с я. Чын, Надюша, Йыван Кырла марийын чапшым кава помышыш нөлталын... (*Ёрдыжкө ончен*.) Надя, ужат, калыкше мыняр погыне-ен! (*Чытыдымын ончыко ончыштеш. Йолварнявуйыш, вара теҥгылыш күзен шогалаш толаша*.)

Н а д я. Ужам, ужам. Нунын коклаште палымына-влакым от уж?

М а р у с я (*воштылын*). Янышетым манат мо? Тынар еҥ коклаште ужат гынат, палаш ок лий!

Н а д я. Мыйже тудым тўжем еҥ коклаштат палем.

Н а д е ж д а тентгылыш шинчеш, тетрадышым почеш да удыркалаш тўналеш.

М а р у с я. Чыланат бульвар дене тышкыла толы-ыт!

Н а д я (*вуйжым нөлталде*). Тетла нигон вуйжо ок кой манат?

М а р у с я. Мом ойлет? А, палыме? Уке! Ок кой!

Н а д я. Лыплане изишак, Маруся, шыпрак ойло! Мом тынар кычкырет?

М а р у с я (*Надям ок кол*). Мом манат? Шыпрак, манат?

Уке, ом керт! Кузе шкемым чарен кертам, Надюша?! Ала мый тудым йөрәтен шынденам да!

Н а д я (*семынже*). Ха-ха-ха, йөрәтен шынден тудо! (*Күчык паузо.*) Вуйжо ок кой, манат? Конешне, тиде пыльтикай Кырлан вуйжо кунам коеш?

М а р у с я. Вот вес вуй гын рашак коеш!

Н а д я (*семынже*). Тугеже тиде Го-орький! Тудо вет кужу-у!

М а р у с я. Ончо, ончо, саде «пыльтикаетынат» вуйжо кой-ылалтыш! Тиде Мустафак! Айда вашкерак каена!

Н а д я (*тугак нер йымаке*). Тугеже тиде Мустафа-а... (*Вуйжым нёлталын, семынже шыргыжалын.*) Онгай такше! Кунам тудо сценыште вургемжым алмаштен шукта? Вет ондакше сценышке костюм дене лектеш. А вара жап шукат ок эрте, йылт шўчанг пытыше изи малайыш савырна... (*Угыч тетрадешыже удыркалаш пижеш.*)

М а р у с я. А мый тудо солидный, лопка туп-вачан, шонышым. (*Вара шкенжым шыматышыла.*) Но садак марий вет, туге, Надюша! Айда каена!

Н а д я (*семынже*). Кырла-Мустафа вашке шке лўмжымат монда. Вет йолташыже-влакат тудым тыгак маныт. Теве марий ўдыр Майрукат марий лўмжым пуйто монден. (*Вара чолгаҥын.*) Маруся, колышт-я лучо, мом мый удыркален шындышым!

Москва уремыште калык толкын!
Москва уремышке Мустафа толын!
Вашлийыт порын чыла тукым
Марий артистым да пошкудым!

М а р у с я (*өрын-куанен*). Надюша, тидым тый возенат?! Могай чапле почеламут! Тыйже чылт поэт улатыс! Давай кудалте шкендычын медицинскиетым да поэт корныш тошкал веле!

Н а д я. Ойлыштат, Маруся! Такшым, поэт-влак коклаште илен, тугак лиеш ала-мо? Теве кодшо арнян Кырла дене кőгына ыш погыно. Янышемже татарла пеш сайын пала! Так ўчашаш тўналыт дык Джалиль дене!.. Такшым колышташ нуным пеш онай. А чуваш Хузангайже теве кузе йонгалтарыш!

Устан модат татар йочам
Да муралтен колтет марла.

Ончал-я илыш корнынам,
Йөршеш икгай: Йыван Кырла!
...О, революций! Тый гына
Мылам путёвкым пуэнат,
Аруак кодо чурием,
Тулёт волгалтыш илышем.
Кидет пу, Мустафа-Кырла!
Модметым ужым, куанен,
Кушкам элем дене пырля,
Пашазе енлан ушанен!

Пычкемышалтеш.

Волгалтеш.

В ў д ы ш ө: 30-шо ийлаште Москосо Центриздатыште Юл да Урал кундемшыте илыше калык-влаклан ятыр түрлө книга савыкталт шоген, тыштак национальный газет ден журнал редакций-влак верланеныт. Саде издательствыштак «У илыш» марий журнал да «Марий ял» газет редакций-влак верланеныт да туштак савыкталтыныт. Национальный редакцийлаште чолга, шке калыкыштан волгыдо ончыклыкым лишемдыше татар поэт-влак Ахмед Ерикеев, Муса Джалиль, Фатхи Буриаш, Ахмед Файзи, башкир поэт Сайфи Кудаш, мордва поэт да писатель-влак Артур Моро, Никул Эркай, чуваш поэт-влак Педер Хузангай, Андрей Петтоки, удмурт Аркаш Багай, Кузубай Герд да молат тыршеныт. Нуно чўчкыдын вашлийыныт, шкеныштын почеламутыштым лудыныт, ончыклык поэзий могай лийшаш нерген шокшын ўчашеныт. Тушко Йыван Кырлат ушнен.

Н а д я (умбакыла онча). Теве Янышмыт толыт!

М а р у с я. Крылов воктене эше ала-кө коеш!

Н а д я. Воктенже Янышем ошкылеш. Манамыс, мый тудым тўжем ен кокла гычат палем!

М а р у с я. Янышым огыл ойлем, кумшыжо кө?

Н а д я (тўткын онча). А-а, тиде Ипай! Степанов!

Ик жап гыч Яныш Ялкайн, Александр Ток да Олык Ипай толыт. Ток ден Ипай чемоданым кученыт.

Тендам вучен, Кырлан концертшымат ончыде кодна.

Я н ы ш. Ит ойгыро, Надюша. Кырлан концертшым эше шуко гана ончен кертат. А кызыт мый тыланет тугай уверым каласем, йывыргымет дене кавашке гына ит чонгеште.

И п а й. Чонгешташак тўналеш гын, йолжо гыч кучем, ом мучыштаре. *(Воштылеш.)*

Н а д я. Могай увер?

М а р у с я *(Надям ёрдыжшö гыч шуркален)*. Янышет кугу гонорарым налын!

Т о к. Салам лийже, ўдыр-влак! Надя эре тугай, воктенже Янышыже уло гын, тетла нигöмат ок уж. Маруся, кеч тыйже саламлалтам ыле, меже вет арня вашлийын огынал.

М а р у с я. Ой, Александр Иванович, конешне, арня огыл, пел идалык эртен! *(Ондак Токым, вара Ипайым миен öндалеш.)* Салам, Ипай!

Н а д я. Сай улыда, йолташ-шамыч-влак! *(Чылаштан кидым рўзалта.)* А ынде каласе, могай увер дене куандарынет? Уке гын чонем чон олмышто огыл.

Я н ы ш *(он кўсенже гыч газетым луктеш)*. Теве, мемнан Александр Иванович дене пошкырт кундеммыш коштын толмынан саскаже. Мишкан марий-влак шке вийышт дене «Коммун корно» газетым луктыныт.

Н а д я *(моткоч куанен)*. Чынак? Тугеже мемнан шочмо кундемшытынат марла газет лекташ тўналын? *(Яныш кид гыч газетым налеш, онча.)* Саша, тыйже вара Ленинградыш тиде йодыш денак миен отыл?

Т о к. Чын. Мый Мишкан марий-влаклан марла шрифтым колташ мийышым. Вет ончыч марла шрифт олмеш йонгылыш рушлам пыштен колтеныт ыле. Сандене газетымат марла буква-влак деч посна савыкташ вереште. Ындыже марла шрифатат уло! Куанем мый тендан землякда-влаклан, Яныш, Надя.

Я н ы ш *(кугешнен)*. Эше тугай жапыш илен шуына: кажне марий ялыште, кажне марий суртышто марла газетым куанен окаш тўналыт!

Н а д я. Ипай, а тыйже кугу чемодан дене куш тыге тарваненат?

И п а й. А мый, Надюша, шочмо Марий кундеммышкем пöргылам.

Н а д я. Тугеже Сашам вашлийна да тыйым ужатена мо?

И п а й. Туге лектеш. Кугу олалан да мыйын гай пашалан пентгыде тазалык кўлеш. Кинооператор лийнем ыле да... шинчам начарешташ тўналын. Садлан Моско дене чеверласаш верештеш.

М а р у с я. А ме ончыклык врач улына, ала полшен кертына?

И п а й (*воштылеи*). Ёшанем, те шемер калыкым эмлымаште моткоч кугу сенгымашке шуыда. Но ойгыраш нимолан. Йошкар-Олаштат мый гаем специалист-влак пешак кўлыт. Марий сылнымутым Чавайн ден Шкетанлан гына йол ўмбак шогалташ неле.

Т о к. Молан коктын гына, тушто уста возкалыше-влак ятыр улыт.

И п а й. Палем, улыт. Но иктышт Озангыште пыжашым оптеныт, ме Москошто. А Марий кундемын рўдолаштыже вара кō пашам ыштышаш? Мыланна, чумыр вийым ик верыш ушен, шочмо калыкнам волгыдыш вўден кайыман.

Тиде жапыште тораштат огыл шогышо тумбо деч Ййван Кырлан чолга
йўкшō шокта.

Й ы в а н К ы р л а. Кō тыште марий калыкым волгыдо ончыклыкыш вўден кайынеже?! А-а, Ипай ипайлана улмаш! Салам лийже, марий господа-влак! (*Шляпажым налын, вуйжым сава.*)

Ч ы л а н. Поро кече, Кирилл Иванович! Кырла!

Й ы в а н К ы р л а. Ала-мо пеш шўлыкан койыда? Могай пачемыш пўшкылын?

Я н ы ш. Концертышкет вараш кодынна да садлан.

Й ы в а н К ы р л а (*кугешнен*). Неужели ончен огыдал? А мый таче ончаш толшо-шамычым туге орыктарышым, сценыште куэ вынык дене безпризорникын лавыражым могырем гыч чылт поньыж луктым! Ончышо-влакет мўшкырым кучен воштыльыч!

Т о к. Тый керта-ат.

Й ы в а н К ы р л а (*моктанен*). Мом кертам гын, огым манын шогымаш уке!

Сценын вес лукышкыжо Т а м а р а ден М а р и н а лектыт да шыпак гына ончен шогат.

И п а й. Чылаже мыняр концертым ынде ончыктышыч, Кырла?

Й ы в а н К ы р л а (*койышланен*). А тидыжым мыйын администраторем деч йодаш кўлеш. Мый шотлымаш уке, эсогыл кўсеныш пурышо оксамат ом шотло.

Т о к. Тыйын администраторетат уло?

Й ы в а н К ы р л а (*тыглай гына*). Мыскара. (*Чолган.*) Такшым мемнан концертнам чыла вере йодыт. Теве эрлалан салтак-влак ончылно выступатлаш палемдыме, ончыкыжым Питерыш гастроль дене ўжит.

М а р у с я (*кугеинен*). Ток Ленинград гыч пörтылын, Ипай Йошкар-Олаш каяш лектын. Ынде тьят Ленинградадыш!.. Кушко гына огыт шу эрыкан марий-влак!

Й ы в а н К ы р л а. Такшым мыйже, Москонцерт кушко колта, тушко веле каен кертам. Уке, артистын пашаже писательын деч онгайрак. Тидым чонемак шижеш. Кырла — артист. Чапше могай! Тудлан кызыт урем денат эрташ ок лий. Кажныже мый денем кид кучен саламлаттнеже. Теве ик кечын такси дене «Одесса» гостиницыш кудальым. Миен шумеке, оксам пуаш тўнгалым, а таксист кидым веле дупша. «Мустафа деч оксам нигунам ом нал!» манеш. Артист Кырла деч таксист оксам ок нал, а писатель Кырла гына лиям гын, саде таксистак кок пачаш шукырак кўреш ыле. Поэт Кырлам Максим Горький пала ыле мо? А артист Кырла нерген тудо кузе каласен? «Почти гениален!»

Т о к. Шого, шого, «гениальный» Кырла! Вет тидын деч вара тудо эше вес шомакымат ешареныс...

Й ы в а н К ы р л а (*өрмалген*). Могайым эше?

Т о к. Марла каласаш гын, нерет пешыжак ынже кадырге лиеш. Тидым монденат мо?

Й ы в а н К ы р л а (*пуйто тидым ок кол*). Йолташ-влак, ме тышке вашла шылталаш чумыргенна мо? Айста кабакыш каена! Мый сийлем!

И п а й. Тау! Поездышкем вараш кодын кертам.

Я н ы ш. Кырла, тыйже эше салтак-влак ончылно концертум ончыктышаш улатыс. А кабак деч вара могай концерт? (*Шоналтенрак.*) Иктым каласем, Кырла: эстраде дене пешыжак вуетым ит аныртыл... Кино тыйым сымыстарен гын, тудланак уло кертмын пижман...

Надя öрдыжтö шогышо Т а м а р а ден йолташыжым ужеш.

Н а д я. Ой, ўдыр-влак! Толза тышке лишкырак! Мом öрдыжтö шогеда?

Й ы в а н К ы р л а. О-о, йўксö-влак! Салам лийже! (*Шляпажым налын, вуйжым сава.*) Надя, нинышт кöмыт улыт?

Н а д я. Теве, палыме лийза! Тамара ден Марина, ончык-лык архитектор-влак.

И п а й. Пеш сай.

Н а д я. Тамара, Марина, палыме лийза. Тиде мыйын Янышем. Воктенже Ипай, Александр Крылов. А тидыже... Палымым ышташ күлеш але уке? (*Йыван Кырлам ончыкта.*)

Т а м а р а. Поро кас! Мустафажым палена, но артистшым...

Й ы в а н К ы р л а (*кожганен*). Э-э, Надюша, тыгай марий-влакым тыге палымым ыштат мо? (*Ипайым ончыктен.*)
Вот тиде Ипай — тале марий поэт! Ну, а кокымшо господин...

Входит второй.

Косой в скуле.

И говорит, в карманах порыскав:

«Я — мариец,

Твой «Левый»

Дай тебе прочту по-марийски.

Тиде, конешне, Маяковскийын марий йолташыже — господин Ток. Тудын дене ме Озан рабфакыште ик пагытыште тунемьнна.

Т о к. Кырла, тый Маяковскийын шомакшым рушла лудыч. А теве колыштса, кузе тудо марлаже йонга:

Пурыш весе

Шүргө луан.

Да күсеным пургед

кутыра:

«Мый —

марий.

Колышт-ян,

«Шола маршетым»

лудам мый

марла».

Й ы в а н К ы р л а. Тыге марий поэт Ток гына кертеш!

Т а м а р а (*öрын*). Те Маяковский дене палыме улыда?!

Т о к. Изишак. Озангыште вашлийынна.

Й ы в а н К ы р л а. Туштак, шкаланжак, «Левый марш» почеламутшым марла лудын! (*Ялкайн велыш.*) Тиде — эрвелмарий йолташна, поэт да писатель Ялкайн. Ну а мый...

Т а м а р а ден М а р и н а. Мус-та-фа!..

Й ы в а н К ы р л а (*пomyжалтышыла*). А-а, те мыйым адак

шольым дене лугеда. Шольым киношто модеш. Сынже чылт мыйын гамак, маныт... (*Вара трук ваиталтеш, шинчажым пычышта, важнын гына ошкыл колта.*) Те огыда каласе, кузе Япон посольство дек миен шуаш?

М а р и н а. Хи-хи. (*Серъёзнын.*) Уке, огына пале. Мый ом пале! (*Вара Тамарам чоян ончалын.*) Теве, тиде ўдыр Моском пеш сайын пала! (*Ўрдыжкырак коранеш.*)

Й ы в а н К ы р л а. Конешне, япон посоллан корным Москон эн сылне ўдыржў ончыктышаш. (*Важнын ошкыл колта.*) Кайышна, мый тендам торашке, кече лекме мландышке наптаем! Те келшеда, мадам?

Чылан воштылыт, совым кырат.

(*Кава гыч мландывак вошышыла.*) А такшым... Такшым мый — Кирилл Иванов. Кинотехникумын студентше.

М а р и н а. Студент веле? А мый шонышым, тўнямбал кўкшытан кугу артист!..

Тамара Маринам тўкалта.

Й ы в а н К ы р л а (*иралтынрак*). А студент тўнямбал кўкшытыш нўлталтын ок керт, шонеда? Мый уже чылалан палыме Мустафа улам!

Т а м а р а. Мустафажым чылан палат, а вот Кирилл Ивановшо нигўлан палыдыме.

И п а й. Мустафаже — артист, а Ивановшо — поэт да садлан дыр!

Й ы в а н К ы р л а. Чынрак каласаш гын, поэт чонан артист!

И п а й. Тугеже чын лўметым поч-я, Кырла. Чылан йодына!..

Й ы в а н К ы р л а (*изиш ўрмалген*). А-а, туге мо? (*Кожганен.*) Колыштса тугеже!

Мыйын таче — шочмо кече!
Кап-кыл мучко вўр модеш.
Мыйым ыштыш марий вате,
— Иле,— мане, — шер теммеш!
Таче угыч у йўк дене
Тўналам мый чот мураш.
Шергылт кайыже мыйын муро
Тўня мучко йырым-ваш.

Илышна пеледме годым,
 Мый ом чыте мурыде.
 Мыйын кид-йол модмо годым
 Мый ом чыте куштыде.
 Тошто годсо неле пагыт
 Омешем гына конча.
 Ёмыр мучко ег пашаште
 Илыш мыйын сай ачам...
 Ачам колыш ёмыр лугыч,
 Авам кодо тулыкеш.
 Кас Юл семын койын возо
 Ужмо ойго шём-кылеш.
 Ачам колыш ёмыр лугыч,
 Ачам пуштыч сут кашак.
 Мый ом мондо тиде ёчим, —
 Шочын омыл мый окмак.
 Илышна пеледме годым,
 Мый ом чыте мурыде.
 Мый ом мондо ужмо ойгым,
 Ом код ёчим шуктыде.
 Шергылт таче, мыйын муро,
 Шергылт шого кумдыкеш.
 Мыйым ыштыш марий вате,
 — Иле, — мане, — шер теммеш!

Чылан совым кырат.

(Тамара дек.) Теве тыге лудеш почеламутым поэт Йыван Кырла.
(Ипай велыш савырнен.) А Ипай тудлан, Кырлалан, почеламу-
 тым пөлекла. Айда, Ипай, Йошкар-Олаш кайымет деч ончыч
 ик почеламутым лудын кодо!

И п а й. Тидым ышташ лиеш. Кольштса тугеже!

Ёлташ семын, тыланет мый раш манам:
 Пашалан чот полшен толжо мурына,
 Витарымешке чот чўнгалже тушманнам,
 Вара иже йывырталже шём-кылна.
 Пу кидетым! Йыгыре ме, төр тошкалын,
 Тевыс, тышке у сай пёртыш пурена.
 Шергылт, йонго, йонго, шергылт утыр талын,
 Завод йёк гай ты ударле мурына!

Й ы в а н К ы р л а. Теве кузе кертеш мемнан Ипайна!
 Туге вет, марий господа-влак!

Т о к. Эх, Кырла, Кырла! Ик поро ой-кагашым пуэм:
 буржуй койышетым мондо, тыйже вет мемнан семынак креса-
 ннык ешыште шочын кушкынат, кушечын аристократ койыш
 чоньшкет пурен? Ёрам веле.

Йыван Кырла. Господа марий-влак! А мо тыште удаже? Тыге ме шкена лўмнам кўшкырак нўлталына огыл мо?! (Тамаралан.) Туге вет, мотор ўдыр?

Тамара. Тугеже тый господин Мустафа улат?! Ха-ха-ха! Мустафаже вет шала перныл коштшо, хулиган да кенета господин! Ой, ом керт! (Воштылеш.)

Ток (эскералтенрак, пуйто семынже). Кырла, тыгай койышетлан Лубянкышкат логал кертат?..

Йыван Кырла (чурк лийын). Тыйже тидым кушеч палет?

Ток (ак-мук лийын). Мый нимат ом пале. А мо?..

Йыван Кырла. Огыда пале? Ну, тугеже колыштса. Кодшо гана япон посол Ота дене вашлийме нерген ойленам ыле вет?

Тамара (семынже ўрмалген). Теве могай посол улат улмаш?

Йыван Кырла. Да... (Йыр ончыштын.) А-а, теже огыда палыс. Тугеже колыштса. Шукерте огыл Эрмитаж садыште лиймем годым мый декаем кок япон пўрўен лишеме. Иктыже рушла огешат мошто, кусарыше гоч мутлана. Такшым посол улмыжым мый вара веле пален налым. Ме, манеш саде посолет, тендам «Путўвка» кино дене кече лекме элыш, Японийыш, унала ўжнена. Ёрыктарыше предложений гынат, мый тореш лийым, но, пагален, нунын дене пырля ик корка сырам подылым.

Вара, кодшо арнян, мыйым Лубянкыш ўжыктышт, тушто коктын вашлийыч да йодышташ тўнгалыч:

— Кузе иледа? — йодеш иктыже.

— Тау, — манам, — сайын.

— Тендан палыме иностранецда уло? — йодеш весыже.

— Уке, — манам. — Теве Гамбургысо киностудий гыч рольым модаш ўжмаш толын ыле.

Ушышкеш тетла нимат ок пуру.

— Ме тидын нерген огыл, — чарышт нуно, вара саде япон посол нерген йодышташ тўнгалыч.

Вара нунылан Эрмитаж садыште вашлийме япон посол Ота нерген каласкалышым, и чыла...

Ялк ай н. Тетла нимом ышт йодышт?

Йыван Кырла. Тыгайже нимат уке. Пыгартышлан ик-

тым гына каласышт: тетла, маньыч, Кирилл Иванович, подозрительный субъект-влак дене ида лугалт. Тендам тугакшат совет калык йӱрата. Ну-у, вара... Тиде мутланымаш нерген нигӱлан ит ойло, маньыч.

Т о к. А тый тидым публикыште ойлен шоget.

Й ы в а н К ы р л а. А теже чыланат шкенан улыдас! Йолташ-влак! Тыштыже нимогай секретат укес! Ну вашлийым саде япон посолым Эрмитажыште. Ну, эшеже дубинке-меч саркуралым пӱлеклынеже ыле. Но мый шым нал! Ну, подылна корка гыч сырам. Мо тыште удаже... Да мо тиде Японий, вет Гамбургыштыжо онгайракыс!.. Вот тушко ўжыт гын, каемак!

Т о к. А тыйже кузе вашештышыч?

Й ы в а н К ы р л а. Шоналтем гына маньым.

Т о к. Кырла, адак тунуктен ойлем маньын ит шоно. Но саде «Путёвкет» ушетым ынже колто.

Умбалныла поезд йӱк шокта.

И п а й. Йолташ-влак, мыйын кайышаш поездем йӱкым пуа, очыни. Каяш кӱлеш. Йошкар-Олашке тарванымыда годым ончылгоч увертарен шогыза. Вашлийына.

Я н ы ш. А ме тыйым вагоныш шумеш ужатена. Кырла, кайышна, Ипайым ужаташ!

Чылан каят.

Пычкемышалтеш.

В ў д ы ш ө. Кинофильмым экранлаште ончыкташ тӱнгалмек, Кырлан тӱсшым пӱтынь тӱня пален налын! Кумдан палыме совет режиссёр да актёр Всеволод Мейерхольд икана образно тыге каласен: «Баталов ден Кырлан шыргыжмашышт тиде фильмлан шулдырым пуэныт».

Тиде пагытым марий композитор Алексей Искандаров тыге шарналтен: «Икана тыге лие. «Киев» гостинице гыч лектын, ме кумытын — Кырла, Яныш, мый — Горький лӱмеш паркыш каяш лекна. Трамвайыш шична. Первойжым тушто калык шукак огыл ыле. Варажым погыныш. «Мустафа», «Мустафа» маньын каласыме мут шокташ тӱнгале. Ен-влак, шинчыме верышт гыч кынелын, икте-весьштым шӱкедылын, Кырлам ончынешт, тудын дене кутыраш, саламлалташ тыршат. Ме Ялкайн дене шижынат ыжна шукто, мемнам шӱкен, ӱрдыжкӱ корандышт.

Йыван Кырла нунын деч пыкше углыш, да мыланна тиде трам-
вай вагон гыч волаш да весыш куснаш вереште...»

Йыван Кырлам Моско уремыште калык вигак пален, ту-
дын дене кид кучаш, мутым пелешташ вашкен...

Кокымшо сүрет

Волгалтеш. Сценыш Йыван Кырла ден Тамара куржын лектыт.

Йыван Кырла. Тамара, тый пүрымашлан ўшанет?

Тамара. Векат, ўшанем...

Йыван Кырла. Чынже денак?

Тамара. Да, ўшанем.

Йыван Кырла. Тугеже мемнам ала пүрымашак ваш
ўштыш? Могай Сандалык гыч чонештен тольыч?

Тамара. Да могай тушто Сандалык, Кирилл, мый Мос-
коштак шочын-кушкынам.

Йыван Кырла. Москошто? А мый марий сандалык
гыч улат шонышым. Вет тыйже чылт марла шыргыжатыс!

Тамара. Куштырак вара Марий кундемже? Могай тудо?

Йыван Кырла (*Тамарам өрын ончалеш, вара, кугеш-
нен*). Марий кундем?.. Марий кундем кызыт тўняштыжат кум-
дан палыме, а тый тидымат от пале? Вет Мустафаже лачак
тушто шочыныс!

Тамара. Мустафа лачак тушакын шочын гын, тугеже
тиде юзо мланде!

Йыван Кырла. Марий мланде — мўролык таман, туш-
то каважат шинчат гаяк канде, волгыдо тўсан!.. (*Тамара деке
лишемеш.*) Тамара... Лўметшат моткоч сылнын, йылт марла йон-
га: Такина, Марина... Та-мара... (*Кўчык паузо.*) Мыйын тыге
орадыланымемлан нелеш ит нал, йўра. Мыскара койышан улам.
Кўргыштем ияжак ила ала-мо: шуркала да шуркала...

Тамара. Мый йўршын нелеш налмаш уке.

Йыван Кырла. Ала палыме лиймынам иктаж ресто-
раныште палемдена?

Тамара. Студентын оксаже ресторанланат сита?

Йыван Кырла (*кугешнен*). Студентын ок сите, а ар-
тистын сита! Мыйын оксам чыват чўнтен ок пытаре. Теве тен-
гече ик палыме рвезым, Ибраев Иваным, ужым. Йўшкар-Ола
гыч толын ыле. Кирилл, манеш, Юмо гай лий, угаре. Ик мотор

ўдыр дене палыме лийынам, тудым шке велыш савырашлан шергакан пөлекым ыштынем. Пу, манеш, шым шүдө тентем арымеш. Мо шонет, луктым да пуышым.

Т а м а р а (*ёрынрак*). Шым шүдө тентем?

Й ы в а н К ы р л а. Мыланем тиде шуко мо? Тиде оксам кок-кум кечыште пörтылтем. Адакшым вет тудо кум тылзе гыч пörтылташ сöрыш.

Т а м а р а. Кузе ойлат гала: сöрымым кум ий вучыман маныт огыла?

Й ы в а н К ы р л а. Да ерунда тиде чыла! (*Трук пел йол дене Тамара ончылан сукалтен шинчеш.*) Тамара, мый уло кумылын тыйым рестораныш ўжам. Мустафан тулык чонжым чамане, тудым шкетшым ит кодо!

Т а м а р а (*кожганен*). Мом тый ыштылат? Кынел кызытак! Ен ончылно сöрал огыл.

Й ы в а н К ы р л а. А мый кызыт нигөм ом уж, нигөмат ом кол, Тамара! Ончал, йырваш илышыже могай сылне! Вет ме эрыкан Совет элыште илена! Тыштак Кырла илышыш пүтөвкым нале! (*Пеле-пуле почеламут корнылажым лудеш.*)

Шергылт кайже мыйын муро
Тўня мучко йырым-ваш.
Илышна пеледме годым,
Мый ом чыте мурыде.
Мыйын кид-йол модмо годым,
Мый ом чыте куштыде!

(*Тавалтен налеш. Вара шыман.*) А эшеже чумыр тўняштыжат лач тый гына!

Т а м а р а. Тый пиалан улат, Кирилл!

Й ы в а н К ы р л а. Тамара! (*Тамара дек лишемын, кыдалже гыч öндалеш. Тамара тиде койышлан ондак öрмө гай лиеш, утлаш тöча. Но вара келша.*) Палет, мыйын ик тыгай почеламутем уло! Колышт!

Мом ыштем мый шергашет ден,
Кидшолетым куш чыкем?
Тый кудалте тошто койшым,
Ит когарте шўм-чонем.

Рвезе вуйым күш нöлталын,
Онгом ончык кадырген,

Ошкылам мый ончык талын,
Сылне мурым муралтен.

Түнө таче умыр кече,
Уремлаште кандаш час.
Тый ит мондо мыйын лұмым
Сай тангет деч — поро кас!

Колынат дыр кушто илмым?
Мый Москваште почангам.
Тошто годсо Кырла дечын
Ятыр ончык каенам.

Тошто илыш, тошто койыш
Кодыч коктын шўяшлалт.
Мый верештым кинолентыш,
Йыраваш шарлыш лўмемат.

Кок ий модым мый киношто,
Кок ий гоным чарныде.
Кө чыта гын, мыйым ужын,
Ончалде да воштылде?..

Ожно лўдын иленам гын
Еным игылт ойлымыж ден,
Таче лўмын уло йўкын
Муралтем мый йывыртен.

Түнө таче умыр кече.
Уремлаште кандаш час.
Тый кудалте тошто койшым.
Сай тангет деч — поро кас.

Тамара совым кыра.

Тиде почеламутым эше ўмаштак возенам ыле, а ынде туге чучеш, пуйто лач тылатак пөлекленам. Тыйым пуйто эше марий мландыштак ужынам да кызыт ынде мурушлудырем тый декет конден шогалтыш! Тамара!..

Т а м а р а. Ала мыйже шкак чонештен тольым?!
Й ы в а н К ы р л а. Тамара!

Ваш лишемьт. Ёндаалтыт.

Пычкемышалтеш.

В ў д ы ш ө. Тыге Йыван Кырла Москошто шке пиалжым верештеш, Тамара Ивановна Мельникова дене пырля илаш тўналыт.

Кинотехникумым тунем пытарымек, Йыван Кырла «Востокфильм» студийыште пашам ышташ тўналеш да «Наместник Будды» кинофильмыште модеш.

Тиде жапыште икмыняр гана Йошкар-Олашке толеш, поэт-писатель-влак дене вашлиеш, радио дене шкенжын почеламутлажым лудеш. 1936 ийыште Марий автономный областым ыштымылан лучко ий темме лўмеш пайремыш толмыж годым шочмо Купсола ялышкыжат миен савырна, Шернур педтехникумысо туныктышо ден тунемше-влак дене вашлиеш.

Москош пўртымекше, угыч кино пашалан пижеш.

Кумшо сўрет

Йыван Кырлан Москосо пачерже. Ик пырдыж воктене книга дене темше этажерке, бар шогат, пырдыж шагат кеча, вес могогысо пырдыжыш виге «Мустафан» афиша-влакым пижыктен пытарыме.

Тамара ден Надя пайрем ўстелым погат. Шкешт моторын чиеныт.

Т а м а р а. Надя, мемнан эше мо ок сите?

Н а д я (*ўстелым терген*). Чыла погымыла чучеш. Мо эше кўлеш? Янышмыт толмо годым кевытыш пурен лектына маньгыч.

Т а м а р а. Ала-мо кужун кучалтыт. (*Шагатым ончен.*) Поздше шукертак толыныс.

Н а д я. Кабакышкак пурен огытыл гын?

Т а м а р а. Могай эше тушто кабак, Надюша! Кириллан ынде тушко гына коштман!

Н а д я. Такшым Янышем кабак еда кошташ ок йўрате. Кырлаланат тушко пураш ок пу. Вет кызыт тушкыжо шотан енже пешыжак ок пуру. Тўрлў троцкист-шамычет йўшў-влакым ваненак коштыт маныт. (*Шоналтышыла.*) Тамара, йўршынын умылен ом керт. Илышна пеледалташ гына тўналын, троцкист-шамычшылан мо ок сите? Калыкым лугат. Совет калыкын пиалан илышым чонгымыжо капиталист кашаклан огешак келше, витне. Санденак тўрлў шпион-влакым колтылыт, илышнам пудыраташ тўчат.

Т а м а р а. Ик гана эрык илыш дене илен ончышо Совет калыкым ынде кулыш савыраш ок лий. (*Паузо.*) Кырлаже могой увер дене толеш гын? Мый тидын нерген шоналташат лўдам. Ходжа Насреддинжак уэш кино тўняшке корным почаш полша гын веле?

Н а д я. «Наместник Будды» киноштыжат Кырла саде буддист монахетын рольжым пешак чаплын келыштарен, маныт такше, молан вара тудыжым калыкыш ышт лук?

Т а м а р а. Худсоветлан келшен огыл, маныт.

Н а д я (*пуйто шыдын*). «Востокфильм» киностудийыштыжат троцкист-влак погыненыт дыр...

Т а м а р а. Ала, ала... Кино нергенже Кириллак веле умылтарен кергеш.

Н а д я. Шкеже нимат ок ойло мо?

Т а м а р а (*шонкалышын*). Чыным каласаш гын, пытаргыш жапыште Кирилл тидын нерген мутланаш йӱршын ок йӱрате. Южик годым кабакыш пура да чонжым луштарен лектеш. Ходжа Насреддинын рольышкыжо пробыш ўжмешкышт пеш шўлыкан кошто.

Н а д я. Ну, нимат огыл. Чыла сай лиеш. Вот ужат, таче тылат, йӱратыме Тамаражлан, эн кугу пӱлекым — куан уверым конда!

Т а м а р а. Шомакет шукталтшак ыле... Уке гын, чонжылан моткочак йӱсӱ, орлана... Да мыйже нимо дене полшен ом керт.

Н а д я. Тудлан поро шомакетат пеш чот шерге.

Омсаште йынгыр йӱк шокта.

Ой, толыныт! (*Омса деке куржеш.*)

Ик жап гыч, веселан юарлен-молын, мыскарам ыштен, Йыван Кырла, Ток да Ялкайн пурат.

Т о к. Поро лийже, ўдыр-влак! Теве, вашлийза унам!

Я н ы ш. Сай улыда эше ик гана!

Й ы в а н К ы р л а. Салам алейкум, ўдыр-влак! Ташкент гыч, манмыла, алейкум кугу салам! Салам, Тамара-Томочка! (*Тамара дек лишемнеже. Кидысе сумкажым шынден, лишкыже мия да шупшалеш. Вара Надя дек лишемеш, пӱлекым кучыкта.*) Салам, Надюша! Чевевер маке гаяк пеледат да сылнештат!

Н а д я. Салам, Кырла! Мыланна лывыжгаш але эр, туге вет, Тамара?

Т а м а р а. Конешне, Надюша!

Й ы в а н К ы р л а. Туге гын, кучыза теве шокшо вел гыч кондымо йокмам! (*Сумкаж гыч дыньым луктеш.*) Ончалза, тудо

йылт изи кечыла волгатеш. Эшеже тудо моткоч чот тамле, ум-
шаштак шула!

Т а м а р а. Тау, Кирилл. (*Дыньым налын, үстембаке пыш-
та.*) Кирилл, кудаш пинчакетым. Кужу корнышто ноенат вет!
(*Кырлан пинчакшым кудашаш полиа, тояш сака. Вара Яныш
ден Токлан.*) А те, Яныш, Саша, эртыза ончыко, мом өрдыжтө
шогода? Теве Кирилл толмо лүмеш изирак пайрем үстелым
погышна.

Й ы в а н К ы р л а (*семынже мут толмашеш гай*). Пайрем
үстелже уло, а пайремлаш амалже...

Т а м а р а (*шекланенрак*). Шот ыш лек мо, Кирилл?

Й ы в а н К ы р л а (*кожганен*). Молан ыш лек? Пеш лекте!
Ходжа Насреддинын рольжо мыланем пешак келшыш. Мо кер-
тмем чыла ыштышым!

Т а м а р а (*куанен*). Тугеже адак киношто сниматлалташ
тўналат?

Й ы в а н К ы р л а. Да, тўналам! Вет тиде рольышто ик-
мыняр ен шке вийжым тергыш. Көжым ойырен налыт, тиде
худсоветын пашаже. А шкемын шонымем почеш, кап-кыл де-
нат, чурий денат Ходжа Насреддинлан мый эн чот келшыше
улам!

Т а м а р а. Тугеже пайремлаш амал уке манаш нимолан. Ай-
ста, шичса чылан.

Чылан үстел коклаш чумырген шинчыт.

Т о к (*кынелын кокыралта. Кидшым пинчак көргыш чыкал-
тен*).

Мый лопка йолашем гыч луктам
Илышнажын эн шерге настам:
Ончалза, көраныза теже!
Совет ушемын улам... (*наузо*) Аракаже!

Чылан воштылыт.

Й ы в а н К ы р л а (*шампанскийым почын темкала*). Мый-
ын укем шенгеч могай вашталтыш лийын? Марий мланде гыч
могай увер шокта?

Я н ы ш. Марий автономный областтым ыштымылан луч-
ко ияш юбилейыш мийыметым кызатат пеш порын шарнат.

Т о к. «Шочмо кече» почеламут сборникетат калык кок-

лаште сайын шарлен. Палет, Кырла, южо почеламутетым калык мурышкат савырен! Теве кузе гала... *(Ток кыналын кушталтен колта. Тудын деке Надя ушна.)*

Мом ыштем мый шергашет ден,
Кидшолетым куш чыкем...

Йыван Кырла. Тау поро уверланда, йолташ-влак! *(Паузо.)* Пытартыш жапыште изиш кумылем волыш. «Наместник Будды» кино деч вара йоршын ушаным йомдараш тунгалынам ыле. А Ходжа Насреддин тудым уэш пörтылтыш. Тиде кином ыштен луктын кертына гын, марий калыкын чапше эшеат нöлталтеш. Тиде рольым мыланем пуат гын, мый экран гоч марла почеламутым йонгалтараш шонен пыштенам. *(Тыглайын.)* Ну... тидыжым, конешне, кызытеш режиссёрлан ойлен омыл.

Яныш. Кырла, тылат ик поро канашым пуэм. Киношто сниматлалташ тунгалат але уке, но возымо пашатым ит кудалте.

Йыван Кырла *(ионалтен)*. Пытартыш жапыштыже почеламутем-влакат күчымырак улмыла веле чучыт.

Яныш. А тый садак возо, поэзий вазакетым вианрак олтет гын, күчымыракшат күэш. *(Воштылеи.)*

Ток. Артистын ылышыштыже ик роль ден вес роль коклаште кужу паузо лийын кертеш. Сандене тиде паузетым шот дене кучылт моштыман.

Тамара *(шўлыкын)*. Тиде паузо коклаштат кочкаш күлеш, Александр Иванович... Киношто Мустафа гай роль лектеш гын, ылышнат вашталт кертеш ыле.

Йыван Кырла. Тамара, шўмбелем, ончылгочак чонетым ит турж. Эше вет «Востокфильм» киностудийже илас, тугеже паша лектеш.

Надя. Йолташ-влак, марий патыр-влак, айста кызыт шўлыкан мутланымашым öрдыжыш шўкалын, Кырлан кечан Ташкент гыч пörтылмыжым палемдена!

Надя чаркам кучен шогалеш.

Йыван Кырла. «Кечан Ташкент гыч!..» Браво, Надя. Сайын каласышыч! Яныш пелен тят уста марий поэтышкак савырнет докан. А ынде *(койышланенрак)*, господа-влак, чуза, ик почеламутемым йонгалтарышаш.

Илыш кечын утыр ончык,
Ончык, ончык вел кая.
Тошто илыш, лүдын, вожыл,
Йүд йымаке пеш чакна.
Шем тушманын шучко чонжо
Шорык почла чытыра.
Тошто годсо кугу йүкшө
Карме семын вел шокта.
Шыже йүштө, ночко шыже
Ош лум дене ошемеш.
Шемер калык илышнаже
Сай саскала вел кушкеш.
Олалаште фабрикаже
Тенгыз семын вел шарлат.
Солалаште артельлаже
Понго семын легылдат.
Тидым ужын, шем тушманна,
Кумык возын, пеш ырла.
Малмыж годым вуйжо дене
Сарым тудо пеш пала...
Ок күл, ок күл, родо-шамыч,
Лүдын коштмо, вуй сакен.
Ожно лийше шучко сарым
Кумыл тодылт шоналтем!
Корно ваке пире семын
Легылда гын шем тушман,—
Йолжым тодышт, шүйжым күрлын,
Таптана чот ме тунам.
Мемнан илыш — шемер илыш,
Түня мучко йүк шокта.
Түнямбалсе шемер калык —
Тиде мемнан ўшанна.

Пычкемышалтеш.

В ү д ы ш ө. Йыван Кырла тиде рольлан моткочак ўшанен. Угыч кинош логалаш манын, тудо уло мастарлыкшым, вийжым пыштен, уло кумылын тыршен. (*Кўчык паузо.*) Шонымыжо шукталтеш мо?

Нылымше сўрет

Волгалтеш. Модмо вер тудак. Йыван Кырла пеш шыдешкыше, пачер мучко кок могогыш коштеда.

Й ы в а н К ы р л а. Адакат чыла кумыкталте. Ындыже паша деч посна. Ватын шүй ўмбалне шинчаш... Уке, тегак мый тиде кышкарыште, тиде ныл пырдыж коклаште шинчен ом керт. Мом-гынат ышташ күлеш...

Бар гыч кленчам луктеш, чаркаш аракам тема, йўэш.

(Шўлыкын.) Эх, илышыжат... *(Адак чолган.)* А мо илышыже!
Тый, Кырла, вашке писатель ушемышкат пурет. Тиде вара ак-
лымаш да сентымаш огыл мо?

Шўкш орвала шокшо кечын
Мый ом муро шолдырген!..

Омсаште йынгыр йўк шокта.

Кө эше тушто? Тамара шке сравошшо дене почын пурен керте-
шыс. Таче мыйын нитом ужмем ок шу!

Йынгыр йўк тугак шокта.

(Омса деке кая.) О-о, ком ужам?! Ипай!

Ипай, Ипай, ипайлане,
Шуко ит кий конгавалне,
Тангет вашке шонгемеш,
Нимо йордымыш лектеш.

Кушечын толын лектынат? Айда, кудаш, эрте ончыко!

Пөлемыш И п а й ден К ы р л а пурат.

И п а й. Ну-у, салам, Кырла! А тый эре тугаяк весела улат!

Й ы в а н К ы р л а. Салам, салам, Ипай! *(Ондалалтыт.)*

Ипай толыныс! Кузе илыштат?

И п а й. Мыйже илем тудо. А вот тыйын, ончечат, пашат
йордымыш лектын кертешак. Мый «Востокфильм» студийыш-
ке пурышымат, тыйын тушеч кайыметым пален налым. Сан-
дене пачерышкет толаш вереште. Творческий отпускым налы-
нат але студий гыч йоршын каенат?

Й ы в а н К ы р л а *(кочын)*. Эх-х, Ипай! Илышыштем пы-
тартыш жапыште шем корныжо утларак вашлиялгаш тўнале.
Ала шкеже тачысе илышым умылен ом керт, ала кōраныше-
влак корным петырат. Рольым огыт пу. Ходжа Насредининын
рольжо мылам логалеш манын моткочак ўшанышым, худсо-
ветлан монгол чурием ыш келше. *(Паузо.)* Чын, ончычшо кон-
дат сценарийым, лудаш пуат. Но мый тушто шкемын кўкшыт-
лан келшыше рольым ом уж. Сандене ик гана веле огыл тореш
лийым. Тидыжат, очыни, режиссёр-влакым мый декаем тупынь
савырыш. Мыйже вет тугай улам, мо ок келше гын, вик лук-

тын каласем. Чонлан келшыдыме ролым модмем ок шу. Ындыжым умылаш тўналынам. Ёскырт койышемат тыгайыш шуаш полшыш, очыни.

Аракам тема.

Айда, Ипай, вашлийме лўмеш подыл колтена!

И п а й. Подылаш лиеш, но утыжым пелташ ок кўл.

Й ы в а н К ы р л а (*чон корштен*). Эх, Ипай, мыйын ко-ваштышкем пурен ончет гын, тыге от ойло ыле. Чылажат вет паша уке дене кылдалтын. Паша деч посна Москошто илаш ок лий!..

И п а й. Иктаж театрыш пураш ок лий мо?

Й ы в а н К ы р л а. Мый, тўнялан палыме киноартист, шкемым ўлык шынден, театрыш пашаш пураш?! (*Паузо.*) Тыгайак шонымаш дене иленам Мустафа деч вара. Сандене театр ушышкат пурен огыл. Ондакшым, йодын миём гын, мутат уке, кумылын налыт ыле. А ынде мый шкеже вуем гыч тыгай шонымашым луктын кудалтенам. Вот шинчылтам тебе ныл пырдыж коклаште, возкалаш тўчем. А умбакыже мом ышташ? Йўршын ом пале.

И п а й. Тамаратше мом ойла?

Й ы в а н К ы р л а (*шўлыкын*). Еш илышемат кумыкталте ала-мо, Ипай!.. Тамара ача-аважын пачерышкыже куснен. Коклан-коклан толын савырна. Мый шкежат тудын илышыжым нелемдаш ом шоно. Пашаже уло, тек ышта. Сандене вигак ойлышым: илыш тўрланымешке, мыйын сай, достойный пашам мумешке, посна илаш!

И п а й. Москошто тыгай пашажым муаш куштылгыжак огыл. Но мый тылат ик корным темлем: пўртыл Йошкар-Олашке. Тый шочмо калыкетлан ончычсо гаяк лўмлў киноартист, пагалыме ең улат.

Й ы в а н К ы р л а. Тидын нерген ик гана веле огыл шоненам. Но кў деке тушто миен энгерташ? Могай чурий дене пўртылаш? Такшым, тебе Карповлан серышыमत возенам ыле, а вашмутшо алят уке.

И п а й. Мом ойлыштат, Кырла? Вет марий мланде гыч вожге куклалт каен отыл! Тушто тыйын тукумет ила. Шочмо верет. Тебе кок кече гыч Москошто облысполком вуйлатыше-влак кугу погынымашке чумыргат. Мемнан Петровнат тушко толеш. А кў тугай Иван Петрович, тыланет умылтарышаш уке.

Тудо шүмжыге-мокшыжге марий чонан айдеме. Марий творческий интеллигенцийлан моткоч шуко ышта. Мый Москош толаш лекмем годым тудын дене лийынам. Тыйын нергенат мут лекте.

Йыван Кырла. Петровым мый пеш пагалем. Тугеже тудо мыйым шарна, манат?

Ипай. Шарна гына огыл, тыйын пұрымашет верч моткочак тургыжлана. Пеш сайын пала, Москошто тый йомын кератат, а Йошкар-Олаште шочмо калыкетлан пеш шуко ышташ йөн лиш. Теве эше, корнетлан оксам кондышым. Кум шүдө тенте. Тудым театр директор Карпов колтыш. Вара пашадарет гыч кучен кодена, мане.

Йыван Кырла (*веселанрак*). Поро уверым конденат, Ипай! Тау! (*Чаркам тема*.) Айда тидын лүмеш изишак подылына.

Подылыт. Пөлемыш Тамара пура.

Тамара. О-о, уна уло аман! Кирилл, унам лач чарка дене веле сийлынет мо? Пурлашыже молан нимом ямдылен огыл?

Йыван Кырла (*вуйым удыралын*). Ямдылашыжат нимом. Кок кече уремышкат лектын омыл.

Тамара (*сумкаж гыч кочкышым луктеда*). Теве, Ипай, тўнялан палыме Мустафан курика кинде деч посна шинчыме жапшат шуын. Мыняр ойлышым, ўмыр мучко Мустафан чапше дене илен от керт, кава гыч мландыш воло. А тудо ончык мо лийшашым ыш шоналте.

Йыван Кырла (*чон корштен*). Тамара, сита тидын нерген! Тугакат чонемлан йөсө!

Тамара. Иктылан өрам, кочкаш налаш оксаже уке, а кучечын кленчажым муэш?

Йыван Кырла. Поро ең-влак эше пытен огытыл.

Тамара. Поро еңже кленчам огыл, а сукур киндым конда ыле.

Ипай. Тамара, мый Кириллан шочмо кундемышкыже пörтылаш темлем. Тиде ойым кузе ончалат?

Тамара. Ынде мыйын шонымашем Кириллан пунчалым лукташ негыз огыл.

Ипай. Молан тыге ойлет, Тамара? Кырлам тева Марий

театрыш ұжыт. А Йошкар-Ола кызыт моткоч чот кушкаш тўна-
лын. Тушто тыйын гай архитектор-влакат пешак кўлыт. Ки-
рилл дене пырля миеда гын, Йошкар-Олаште пачерымат пуэн
кертят.

Т а м а р а. Мый провинцийыш каяш шонымаш уке. А Ки-
риллым, Ипай, нангай Йошкар-Олашке, уке гын Москошто
тудо йомеш.

Сем йонга. Сценын ончыл ужашыште, кок могырышто, вашла кидыштым
шуен, Йыван Кырла ден Тамара кодыт. Тыгодым сценын ик могыржо гыч
Изи Кырла лектын шогалеш, мо ышталтым ончен шога. Почешыжак
Шернур вел сўан куштен лектеш да ала-могай татыште Тамарам, Кырлан
шонымашыжым, пырля поген нангаят. Изи Кырлат эркын пычкемыште
йомеш. Йыван Кырла шкет кодеш.

Й ы в а н К ы р л а (кожганен). Да, каем Йошкар-Олаш-
ке! Марий театрыште пашам ышташ тўналам! А ик жап гыч
садак угыч Москош пўртылам да театральный институтыш ту-
немаш пурем! Тидлан стаж гына кўлеш. Тидын нерген такшым
семином шукертак шонен коштынам! (*Чаркам нўлтальн.*) Ну
мо, чеверын, Моско! Салам, Марий мланде!

Чаркам нўлталеш. Пычкемышалтеш.

В ў д ы ш ө. Тетла Йыван Кырлам Москваште нимат кучен
огыл. Тыге тудо шочмо мландышкыже, Йошкар-Олаш, Марий
драмтеатрыш пашам ышташ лектын кудалеш. Мо вуча тушто
тудым? Могай савыртышым ямдылен тудлан пўрымаш?

Шовыч.

КОКЫМШО УЖАШ

Визымше сўрет

1937 ий. Йошкар-Оласе кўртныгорно вокзал. Вокзал шенгелне тошто год-
со поездын «пуш-ш» да «пуш-ш» манме йўкшө шокта. Адак «пуш-ш-ш»
манын, чарнен шогалеш. Вокзал гыч калык лектеда. Ончыко теле вургеман,
кидеш чемоданым кучен, Йыван Кырла лектын шогалеш.

Й ы в а н К ы р л а (*куанен*). Ну мо, салам, шочмо Йош-
кар-Ола! Салам, марий элем, марий мландем! Теве мый угыч
шочмо марий пыжашышкем, ала артистла, ала беспризорникла
пўртылым. (*Вара шоналтенрак.*) Ынде мом тый мыланем сўрет?
Могай илышым пўлеклет?..

Й ү к - в л а к:

— Ончыза, Мустафа!

— Тиде тудак огыл мо?

— Кырлана Йошкар-Олашке толын!

— Мустафа!

— Кирилл Иванович, салам лийже!

— Йошкар-Олашке мемнан тале артистна толын!

Й ы в а н К ы р л а (*тиде ой-влакым колын, кожганен кол-та*). Эй, Кырла, мом вует сакенат?! Онетым ончык кадырте! Вет тый шочмо марий мландыштет улат! Колат, тыйым эше шарнат! (*Пеле-пуле почеламут корнылажым лудеш.*)

Тошто годсо Кырла дечын
Ыш код йытак пушыжат!
Мыйым ыштыш марий вате...
Иле, — мане, — шер теммеш!

...Илашак ыштыш вет!..

Тыгодым Кырла икмыняр солидный ен дене «Салам лийже, господа-влак!» манын саламлалтеш. Нунын коклаште Карпов, Ибраев, Мусаева йолташ ўдыржө дене, Ипай, Ток улыт. Южышт дене кид кучен саламлалтгыт, Ток да Ипай дене ондалалтгыт.

Пычкемышалтеш.

В ў д ы ш ө. 1937 ий 1 февраль гыч Кирилл Иванович Иванов Маргостеатрыште пашам ышташ тўнгалеш. Илаш «Онар» тўшкагудышто шогалеш. Но тудо Йошкар-Олаш толмыж дене пытартыш ошкылым ыштыме нерген нигунамат шоналтен огыл. Вет тидыже шочмо мландыс, шочмо калыкыс... Но Кирилл Иванович тышке лачак марий усталык творческий интеллигенций ўмбалне шем пыл погынымо пагытыште толын лектын улмаш.

Кудымшо сўрет

«Онар» ресторанын залже. Шентелне бар коеш. Ик ўстел коклаште интеллигент мужыр, весыште кум еган компаний шинча. Кок ўстел яра. Ик могырыштыжо залыш пурымо омса. Зритель-влаклан омса кок могырыштат мо ышталтме раш коеш. Авансценыште Йыван Кырла ден Носов вашлийыт. Кидым кучат.

Н о с о в. Салам, Кирилл Иванович!

Й ы в а н К ы р л а. Поро кас, Иван Осипыч!

Н о с о в. Шўлалташ уремыш лектыч?

Й ы в а н К ы р л а. Да, театр деч вара яндар юж дене шўлалташ уто огыл.

Н о с о в. Могай пашам кызыт ыштет?

Й ы в а н К ы р л а. Тўналтышлан изирак рольым веле модам. Теве кодшо тылзын Пушкинын «Дубровский» спектакль-ыштыже ик эпизодический рольым кельштарышым. Калык-лан келшыш!

Н о с о в. Мыят тиде спектакльым ончышым. Моткоч сора! Тыйымат калык пеш шокшын вашлие.

Й ы в а н К ы р л а. Тау, Иван Осипыч. Ындеже режиссёр Маяк-Егоров Тренёвын «Любовь Яровая» пьесыжым ямдылаш пиже. Тушто ош генералын рольжым модаш тўналам! Но тиде моткоч шагалла чучеш! Мый кугурак рольым моднем! (*Шо-налтен.*) Но нимат огыл, тиде тўналтыш гына. Маяк-Егоров моткоч онгай да талантан режиссёр! Тудын дене пашам ышташ лиеш! (*Носовым тўткын ончалын.*) Тый мыйым йоршын от кольштыс?..

Н о с о в. Чонемлан йөсө, Кирилл Иванович. Вуем йыр тўрлымат шонкалем, йодыш почеш йодыш шочыт. Но нунылан вашмутым нигузе муын ом керт.

Й ы в а н К ы р л а. Мо тугай? Манмыла, решатлыдыме йодыш уке.

Н о с о в. Олаште тўрлө шомак коштеш, пуйто писатель ден учёный-влакым, йўдым кучен нангасн, ниогай титак деч посна тюрьмаш петырат. Адакше нунын ўмбак тўрлө манеш-манешым возкалыше-влак нерген ойлат. Следствийым тўналме нергенат шокта... Вараже нуным мо вуча, тогдаяш веле кодеш.

Й ы в а н К ы р л а. Да лыплане, Иван Осипыч! Мыйын шонымаште, тургыжланаш нимо амалжат уке! Тиде следствийын йонгылышыжо веле. Чылажымат шымлен налыт, чыным рашемдат да петырен шындыме ен-влакым эрыкыш луктын колтат.

Н о с о в. Южыштым допросьшкат ўжыктатыс. Тиде, Кирилл Иванович, сайлан огыл. Манам вет, чонемак шижеш.

Й ы в а н К ы р л а. Сай нерген гына шоныман, Иван Осипыч.

Н о с о в. Тыланет тыге ойлаш куштылго. Тый вет Йыван

Кырла, киноартист, Мустафа-а, нелеш ит нал, улат! Тыйым, конешне, ниҗө ок түкө!

Йыван Кырла. А мыйым шындат гынат, ойгырымаш уке. Теве кодшо тылзын шочмо Купсолаштем лийым. (*Кумыл волен.*) Йыван изам тояш мийышым. (*Күчык паузо.*) Тушко миен шуаш Иван Петрович лұмын еропланым пуэн ыле. Марисола калык еропланым первый гана ужынат, тичак погынен... А кастене Йыван изам Купсола шўгарлаш тойышна... (*Күчык паузо.*) Дык вот... Туштак ик онгай уверым кольым. Изамын Поликар эргыже түсшө денат, койышыж денат чылт мыйын гаяк кушкын шогалын. Марисола школышто «Путёвкым» ончыктымо деч вара тудымат Мустафа манаш тўналыныт... (*Воштылеи.*) Мыскара, конешне, но мый колем гын, тўняште садак вес Мустафа кодеш.

Носов. Мыскара мыскара дене, а ола пуйто пич лийын, пачер еда суралалт шинчат. Калык вуйым сакен коштымла веле чучеш, нимо утыжым огыт ойло. «Салам» деч моло тетла нимат уке.

Йыван Кырла. Чыла сай лиеш, Иван Осипыч! Айда лучо рестораныш пурена, подылына, пурлына, чоннам паремдена.

Носов. Ала, ик кленчам налын, унагудо номерышкына каена? Кызыт калык ончылно подылашыжат лўдыкшө. Провокацийымат ыштен кертыт.

Йыван Кырла. Могай эше провокаций да мойн?! Чылаж дечат лўдаш гын, пёрт гыч йёршын лекмым чарныман. Кайышна!

Носов ден Йыван Кырла ресторан залыш пурат. Йыван Кырла, эртен кайышыжла, үстел коклаште шинчыше мужыр дене саламлапташ чарналта.

(*Вуйым савен.*) Поро кас! Чесда перкан лийже!

Пөрьен вуйым савалта.

Ўдырамаш (*вуйым савен.*) Тау, Кирилл Иванович.

Яра үстел коклашке шинчыт. Тыгодымак воктекышт Официант толын шогалеш.

Официант. Мом тыланда кондаш?

Носов. Иктаж-мом пурлаш да кочывўдым, конешне.

Официант. Ошым але йошкартым?

Йыван Кырла. Конешне, ошым! Ме йошкаргым не признаём!

Официант, тиде шомакым колын, öрынрак, нигö ыш кол дыр маншыла, йыр ончалеш. Вара савырнен ошкылеш. Тиде шомакым воктен үстел коклаште кумытын шинчыше гыч иктыже колешат, вуйжым рўзалта.

Мыняр гана тыште лийынам, эре ошымак веле подылынам. А кызыт йодын шогылтеш.

Носов. Йöра. Тек шке пашажым ышта. Тый только шыпрак ойло! Йўкет пеш кугу.

Йыван Кырла. А мом мылам лўдаш? Мый чын деч моло утыжым нигунам да нимом ойлымаш уке.

Тыгодым официант үстембак кочкышым, графинеш аракам конден шында. Носов ден Йыван Кырла ик чарка гыч подылыт.

Носов. Пале тидым, Кирилл Иванович, политика — эн лавыран сомыл. Шке пашаштым тўргоч гына ынышт шукто ыле. Калык жалке. Вет нимо денат титакан огылыс. Пич марий мландыштына кушеч тынар тушманже трукышто лекте? Öрат веле!

Йыван Кырла. Но вет, Носов йолташ, адакшым чылтше умшамат петыраш ок лий. Ме эрыкан Совет элыште иленас! Революцийжат тидланак ышталтын огыл мо?

Носов (*шып*). А кузе вара чыла тидыжым умылыман?..

Адак подылыт. Тыгодым залыш Студент ден йолташыже пурат, яра үстел коклаш шинчыт. Нунын деке официант толын кая. Вара нуно йырваш ончыштыт. Кырлам ужын, ўмбакеже парням шуен пыльгыжаш тўнгалыт, вашваш ала-мом шып ойллат, коклан «хи-хи» да «ха-ха», «Мустафа» манме шокта. Официант нунылан кочкыш-йўышым конда. Нуно ик чарка гыч подылыт. Ик жап гыч Студент нөнчыкым чумыртылеш да Йыван Кырламытын шинчыме үстел могырыш виктылеш.

Йыван Кырла. Уке, мый Совет властын справедливостышылан ўшанем!

Носов. Мый теве мом колынам. Тушечын, маныт, (*ончалтышыж дене кўшкө ончыкта*) разнарядке толын. Разнарядкыжымат кок категорийлан шелме: икымшыжым лўен пушташ, весыжым лагерьлаш колташ.

Йыван Кырла. Да тыге лийын ок керт! Йырваш мый ик тушманымат ом уж! Кушто тудо? (*Кок вельш ончытеш.*) Уке, чылан мемнан семынак совет айдеме улыт. Эшеже аракам лöкат. Давай...

Кидыш чаркам кучат. Но тыгодым үстельшкышт Студентын кудалтыме нӧнчык падыраш камвозеш.

(Чурк лийын, йыр ончыштын.) Тиде мо тыгай?

Н о с о в. Кӧ тыге орадылана? *(Кидышкыже нӧнчык падырашым налын ончыштемеш.)* Тидыже киндыс! Нӧнчык падыраш! Кӧн ушышкыжо киндым кышкылташ пурыш? *(Йыр ончыштемеш. Вара официантым үжеш.)*

Й ы в а н К ы р л а. Официант йолташ, кызытак чарыза нине самырык рвезе-влакым! Мо ден-мо ден, но кинде дене кышкылташы — сулык! И, вопше, мо тиде тыгай?! Хулиганстве огыл мо?

Официант, кидым лупшалын, милицийым үжеш.

Залыш кок милиционер толын пура да эн ондак Кырламыт шинчыме үстел дек тарвана.

О ф и ц и а н т. Уке, гражданин начальник-влак, тушко огыл! *(Кидше дене самырык рвезе-влакын шинчыме үстел могырыш ончыкта.)*

И к м и л и ц и о н е р *(вуйым кок могырыш савыркален.)* Та-ак, кӧ тыште хулиганитла?

В е с м и л и ц и о н е р. Ну-ка, лекса зал гыч!

Милиционер-влак когынынштымат омса велыш ужатат. Но омса вес велне (тиде зритель-влаклан раш коеш) нуно рвезе-влаклан парням рӯзалтыме гае веле ыштат.

Ик жап гыч нуно угыч залыш пурат да верышкышт шинчыт.

Изиш лийын, почешыже театрысе кок артистка да «цветочница» качыж дене пурат, яра үстел коклаш шинчыт. Воштылыт, шургат.

С т у д е н т *(үдыр-влакын үстел дек лишемын.)* Девочки, трое на одного, эт-то несправедливо-о...

И к а к т р и с а. А вы что предлагаете? Есть предложение?

С т у д е н т. А у меня есть друг. Он также, как и я, одинок. Не составить ли вам компанию? И было бы равновесие!

В е с а к т р и с а. Прасковья, как ты думаешь, мы ведь не против?

И к а к т р и с а *(пыльгыжын.)* Конечно, с такими красавцами в одной компании... Прекрасно!

Ц в е т о ч н и ц а *(качыж дене йышит ӧндадалт шупшалалтме деч ойырлен.)* Ой, девочки, совсем забыла! *(Чоян.)* Мы с

Сашей в клубе «Динамо» кое-что забыли. Мы быстро, девочки, скоро вернёмся.

И к а к т р и с а (*чоян шыргыжын*). Ну-у, если скоро... Впрочем, можете не спешить. Только не проспите завтра!..

Ц в е т о ч н и ц а. Пока!

С т у д е н т. Привет-привет!

«Цветочница» ден йолташыже омса вельш тарванат. Студент нуным ужаташ лектеш. Изишак руштылдалше Кырла ўдыр-влакын ўстел воктекышт лишемеш.

Й ы в а н К ы р л а. Саде студент-комсомолецда кайыш мо?

И к а к т р и с а. Уке. Чечас пўртылеш! Ўстелтўрыштў ынде пырля шинчена! А тыйын мо сомыл?

Й ы в а н К ы р л а. Шижтаре, шкенжын койышыжым ок сорлыкло гын, товатат, вуйжылан муэш!

И к а к т р и с а. Мо титаклан?

Й ы в а н К ы р л а. Шке пала!

Йыван Кырла верышкыже миен шинчеш. Студент, угыч омсашке пурен, верышкыже толын шинчеш. Тыгодым Кырламытын ўстембак угыч кинде падыраш камвозеш. Кырлан чытыш пытен, верже гыч кычелеш да адак саде компанийын ўстелышт дека мия.

Й ы в а н К ы р л а. Те кунам осал койышдам чарнеда?! Эшеже вет киндым кышкылтыда! Ужамат, тореш каенда! Ала тендам милицият чарен огеш керг?!
С т у д е н т. А вы говорите по-русски! И вообще, мы вас не приглашали! Идите своей дорогой!

Тыгодым воктекыже И к п ў р ъ е н лишемеш да Йыван Кырлам чараш йодеш.

Й ы в а н К ы р л а (*кожганен*). А те кў тугай улыда?! Коранга тышеч?!

Вуйым рўзалтен, Пўръян шке ўстелже дека пўртылеш, вара, официантым ўжын, оксам тўла да пелашыж ден коктын лектын каят.

Й ы в а н К ы р л а. Прасковья, Анна, нунышт торта улыт гын, теже умылтарыза: киндым кышкылташ сулык! Вот тебе мыйын семын кўчен коштын ончеда гын, тунам вара киндын акшым паледа ыле! А кызыт, ужамат, мўшкырда тореш каен! Модышым муыныт, от шинче!

Тыгодым Носов Йыван Кырлам лыпландараш толаша. Тудыжо ок
колышт.

С т у д е н т. Вам же ясно сказано, говорите по-русски! В
обществе секретов не должно быть!

Й ы в а н К ы р л а. Вы — студент, вы... вы обязаны знать
марийский язык! А я на каком думаю, на таком языке говорю!
Это моё дело! Я на своей, марийской, земле!

С т у д е н т. Тоже мне, националист!

Й ы в а н К ы р л а. А вы — шовинист! «Долой велико-
державный шовинизм, да здравствует единое национальное!
Виян лийже калык-влакын иза-шольо келшымашышт!»

Тыгодым Кырла, үстембач кленчам налын, Студентым вуйжо гыч раш-
калтен пуа. Студент, вуйым кучен, үстембак кумык йөрлеш.

Й ү к - в л а к:

— Караул!

— Пуштыт!

— Милиций!

— Милицийым!

Залыш кок милиционер куржын пура. Кырла деке лишемын, кидше гыч
пўтырен кучат. Кырла торешлана.

Й ы в а н К ы р л а. Граждан-влак, мыланна, марий-влак-
лан, шкенан шочмо йылына дене мутланаш чарат! Марла ой-
лен моштыдымо-влак ваштареш ушнаш кўлеш! Поктен колташ
чыла рушым тышеч да и чыла!.. (*Милиционер-влаклан.*) Да ко-
рандыза киддам мый дечем! Те эше огыда пале, кō мый улам!
Мый Йыван Кырла, Мустафа!.. Мустафа улам!

Милиционер-влак Кырлам поген нангаят.

В ү д ы ш ө. Рестораныште лийше-влак кокла гыч шукушты,
нунын кокла гыч марий-влагат, свидетель семын мут кучаш
шогалаш огыл манын, пудыранчык деч вара писын гына лек-
тын касныт. Милицийын 19 апрельыште возымо актгыштыже
тыге палемдалтын: «Йыван Кырлам (Мустафам) 1 шагатат 30
минутышто ресторан гыч кучен кондымо, тудо милиций уп-
равленийыште великодержавный шовинист-влак пашам ыштат
манын кычкырлен».

Молан чыла тыге савырнен?

Пычкемышалтеш.

Шымше сүрөт

Театрысе погынымаш. Ик велыште театр пашаен-влак шинчат. Нунын коклаштак — Йьван Кырла. Покшелне посна шогышо үстел коклаште партий Йошкар-Ола горкомын культур пөлкажым вуйлатыше И.И.Корнилов, республикысе искусство паша шотышто управленийын начальникше А.А.Янаев, театрын режиссёржо А.И.Маюк-Егоров да погынымашын председателъже И.П.Ибраев шинчат.

В ү д ы ш ө. 1937 ий 22 апрель. Маргостеатр коллективын тўшка погынымашыже. Тудым погаш амалжат шочын. Осо кечын театрын директоржо Прокопий Карпович Карповым «калык тушман» да «марий буржуазный националистический организацийын ик тўн вуйлатышыже» семын арестоватленят. А амалже лачак тиде веле лийын мо?..

Погынымаш кок кече шуйнен.

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е. Йолташ-влак, погынымашнам тўналына. Залыш шўдö нарын погыненна. Тиде сай. Тугеже ончышаш йодыш-влак чылаштым тургыжландарат. Мут партий горкомын культур пөлкажым вуйлатыше Иван Ильич Корнилов йолташлан пуалтеш.

К у л ь т у р п ö л к а м в у й л а т ы ш е. Тентече, 22 апрельыште, партий горком бюрон пунчалже почеш тендан директордам, Прокопий Карпович Карповым, ВКП(б) член гыч лукмо. Директор улмыж годым Карпов театрыште тўрлö национальностян калык-влаклан келшен илыме условийым ыштыме олмеш, монтешла, марий ден руш труппо-влак коклашке тулым веле тушкен. Адакшым Карпов аракам йўэш. Тиде йёрдымö койыш коммунистлык огыл! Тынар тўрлö шакше койыш деч вара Карповым коммунист радамыште ик татланат кодаш лийын огыл. Но тиде гына эше шагал! Тудын театрыштат, писатель ушемыштат ик шонымашан йолташышт-влак улыт улмаш! Тидым 18 апрельыште «Онар» рестораныште Ивановын тарватыме осал, мый гын эше ешарем, шотдымо койышыжат пенгыдемдыш. *(Паузо.)* Южышт тыште шонат дыр, пуйто Карпов деч посна театр паша чыгынен шогалеш. Тиде чын огыл! Мыланна эшеат чот пашалан пижман, карповциным театр гыч кукленак лукман. Пашалан ик еш семын ваш келшен пижман. Тунам чылажат ушна!

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е. Театрыштына калык тушман Карпов сайын иланен, коеш. А ме тидым шекла-ненат огынал.

Мут Республикысе искусство паша шотышто управлений-ын начальникше Александр Александрович Янаев йолташлан пуалтеш.

И с к у с с т в о у п р а в л е н и й ы н н а ч а л ь н и к ш е. Коммунизмом чонгымаште театрын надырже пеш кугу. Тидым тыланда ойлыман огыл. Ончыкыжым Марий театр вес лұмым налеш да Республиканский академический театр маналташ тўна-леш. Тидыже театр ончылно эшеат кугу да серьёзный задачым шында. Але гына у документым нална. Ынде марий труппым кумшо гыч кокымшо поясыш кусарена. Тыге артистна-влак пашадарымат кугуракым налеш тўналыт. *(Паузо.)* Карпов жап-лан директор должность деч корандалтеш, тудын сомылжым Ибраев шукташ тўналеш. *(Паузо.)* Ёшанен кодына, самырык тукымым куштымаште умбакыжат кугу вийым пышташ тўна-лыда.

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е. Карповлан вер-чынак таче театрыштына финанс положений пеш начар.

Й ё к - в л а к:

— Вот вет пижын Карпов деке.

— Карповшо Ибраевын пелашыжлан рольым пуа гын, ала тыматлыракат лиеш ыле.

— Мо дене Карповшо титакан, нигузе умылен ом керт.

— Карповлан тугак кўлеш!

— Тудым театр директор гыч шукертак поктен колтыман ыле!

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е *(ўстелым перал-тен)*. Йолташ-влак, шыпланаш йодам!

И с к у с с т в о у п р а в л е н и й ы н н а ч а л ь н и к ш е *(йўкым кугемден, Ёйван Кырла велыш)*. А Ёйван Кырлан «Онар» рестораныште ончыктым койышыжым моткоч ёрык-тарышылан шотлем. Мыйын шонымаште, таче тусо шургыма-шын кузе лекмыж нерген тудо шке каласкалышаш.

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е. Мут Марий теат-рын режиссёржо Маяк-Егоров йолташлан пуалтеш.

Р е ж и с с е р. Мый театрыштына марий ден руш труппо

коклаште нимогай келшыдымашымат ом уж. Ме ик леведыш йымалне икте-весе коклаште келшен пашам ыштена. Мыйын руш труппо деке нимогай замечаният уке. Иванов шотышто...

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е. Иванов шотышто... Иванов йолташ, «Онар» ресторанысе хулиганствыда нерген кўчыкын шке каласкалыза! Те «Онар» рестораныште йўшы-вужа «Виян лийже Марий республика! Кырыза руш-шамычым!» антисоветский лозунг-влакым кышкылтынды!

Й ы в а н К ы р л а. Марий йылмым огыда пале гын, мый тыште титакан омыл. Те студент, те комсомолец улыда, те марий йылмым палышаш улыда манын гына ойленам!..

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е. Да чарныза те, Кирилл Иванович. Тендан ойлымыда, чынак, контрреволюционный! Да тудын ончыкыжым театрыште ыштен кертшашыж нерген йодышым шындыман!..

Й ы в а н К ы р л а. Мом те ойледа, йолташ-влак?! Вет тидыже чыла шонен лукмыс! Тиде провокаций!

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е. Тек туге лийже. А шовинизм шотышто мом каласеда?

Й ы в а н К ы р л а. Могай тугай эше шовинизм! Да, мый тыге ойленам: «Долой великодержавный шовинизм, да здравствует единое национальное! Виян лийже калык-влакын изашольо келшымашышт!» Но вет тыштыже нимогай осалжат укес. Тыге илаш мемнам Ленинын-Сталинын партийжак йодешыс!

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е. Кызыт партийым ида логал!

Й ы в а н К ы р л а. Да, кызыт тиде погынымашыштат ойлем: Марий театрлан национальный кадрым начар ямдылыме раш коеш. Моско, Ленинград да Киевыште мыняр театральный вуз-влак улыт. Но таче кечылан тушто ик марият ок тунем. Кадр уке ланак кўра ме таче марий оперым шынден огына керт. Но вет тидыже илыш пашас. Тидлан вниманийым шукурак ойырена гын, пашажат путырак сайын кая ыле! Адакшым ты пашаште мый пўтынъ совет властым титаклен омыл, а верысе власть нерген гына ойленам! Але вара тидым титаклан шотледа?

Й ў к. Тудо обкомовец-влак ваштарешат шогалаш ямде! Нунын чапле пачерыштлан кўрана!

Й ы в а н К ы р л а. Да вет тидыже...

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е. Шогыза, Кирилл Иванович! Погынымашын председательже семын мый умбакыже тыланда мутым пуымым чарем!

И с к у с с т в о у п р а в л е н и й ы н н а ч а л ь н и к - ш е. Ивановын поступокшо чыташ лийдыме!

Й ү к - в л а к:

— Марийцы разговаривают на своём языке, а мы их не понимаем. Оказывается, водятся и враждебные разговоры!

— «Акпатырат» — националистический пьесе, но тудым але мартеат репертуар гыч корандыме огыл!

— В театре я работаю второй сезон. Сказать, что есть вражда между марийским и русским коллективами — это неправда. Но Маюк нас, русских, на свои репетиции не приглашает.

— Ятыр марий пьесыже идеологически выдержанный огыл. Налаш «Мўкш отарымак». Тудо социализмом тупела савыра, «мўкш ешым» социализм илыш семын ончыкта. Мый тидым репертуар гыч корандаш манын, театр директор Карповлан шукертак икмыняр гана ойленам, а тудо кызыт мартеат сценыште кая.

И к а к т р и с а. Эшеже Иванов буржуй койышым куча. От шинче, театрыш толешат, «господа-влак» манын саламлалтеш. Ме коммунизмом чонена, а тудо...

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е. Ивановын тенгече выступленийже, чынжымак, контрреволюционный, да тудын театрыште кодын кертмыж нергенат йодышым пентгыдын шындыман!

И к а к т р и с а (*энырен*). Эше «Онар» рестораныште Иванов мыйым «Проститутко улат» манын шўктарыш!

Й ы в а н К ы р л а. Да вет тидыже чылт шоя! Тиде мыйын мутем огыл! «Онар» рестораныште мылам весе «Молан тый тиде проститутко дене шўрангыштат» манын каласыш. Тугеже тиде мыйын шомакем огыл!

И к а к т р и с а. Тендан советский культурыда уке. Тылеч вара, Иванов йолташ, тыланда артист лўмжымат нумалаш намыс!

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е (*семянже иралтын*). Да йора тиде «проститутко» шотыштыжо. (*Пенгыдын*.) Мут Марий музыкально-театральный училищын директоржо Михаил Григорьевич Яндуловлан пуалтеш.

Училищын директоржо. Да, Карпов писатель ушем пашамат унчыли колтен, театрыште руш да марий коклаште тулым шўшмыжō ынде раш коеш. Театрыште лўмынак, тушманле пашам ыштен, тўрлō калык гыч улшо калык-влакым сырыкташ тыршен. Чаманен каласаш логалеш, мемнан класовый тўткылыкна ситен огыл, йолташ-влак, большевизмым эше сайын огына пале. Уке гын Карповым да «карповщиным» Иванов пелен шукертак куклен луктына ыле. Тудо, Иванов, ойла, пуйто партий театрын пашажым ужын огыл. Тиде шоя! Мемнан партийна театрлан моткоч кугу вниманийым ойыра! Садлан Ивановын выступленийжым советский огыллан, а контрреволюционныйлан шотлем. Да тылеч вара Иванов просто «троцкист»!

Йыван Кырла. Йолташ-влак, мый партий ден правительством титаклен омыл. Мый тидын нерген ойлышым. А «троцкист» ден «националистым» тыглай шонен лукмо шомак-влаклан гына шотлем. Мыйын ойлымем чын умылаш йодам!

Йўк. Йолташ-влак, тўткылык театрыштына чынже денак йомын. Утларакшым вуйлатыше-влакын. Янаевлан мыняр гана ойлымо: Карпов йонгылыш корным тошка. Но тудо нимогай мерым ыштен огыл.

А Ивановын выступленийже вопше позорный манам, тудым контрреволюционный семын аклем. Тетла вес шомакем уке!

Ик актриса. Иванов кугу чапше дене утыждене кугешна, уло тўнялан кумдан палыме улмыж дене койышлана...

Йўк. Карповщина театрыштына вожым сайынак колтен улмаш... Ивановын йўшō пудыранчыкым тарватымыж годым мьят «Онар» рестораныште лийынам да кычкырыме лозунглажым колынам. Тиде антикультурный поступок! Тидлан пентгыдын судитлыман! Иванов ден Карпов ик кашак улыт!..

Ик актриса. Иванов йолташ, те артистын кўкшō званыйжым огыда шого! Шкеже культур нерген ойледа, тунамак лавыран пашам ыштылыда. Да тендам Москва гычшат Йошкар-Олашке троцкист семын колтеныт! (*Паузо.*) Эшеже ватыдаланат йōрен огыдал... Садланак тудат поктен колтен...

Йўк-влак:

— Тидыжым тыште молан ойлышыже...

— Иванов нержым кадыртенак!

— Ну и мо, изиш подылын! Подылаш шукин... (*шытрак*)
ме чылан... йөрәтәна... йөрәтәт. (*Йўкын.*) Тугеже чылан троцкист
улыт мо? (*Адак шып.*) Улына мо?..

— Да выговорым тудлан пуаш!

— Строгийымат лиеш...

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е (*семынже*). Да
могай тушто выговор да мойн! Чылажат кўлеш корныш савыр-
ныш. Ресторанысе ала-могай кырча-марча пижедылма гыч ка-
лык тушманышкак луктыч! (*Пенҗыдын.*) Мут Иван Ильич Кор-
нилов йолташлан пуалтеш.

К у л ь т у р п ө л к а м в у й л а т ы ш е. Йолташ-влак,
кок кечаш погынымашнам иктешлена. Шуко ойлышна. Чыла
йодышыжат Иванов декак миен тўкна. Рестораныште шургы-
машыже — тудын тўсшө, тиде советский актёрын койышыжо
огыл. Тудын шочмо элжым йөрәтымыже ок кой. Тендан, Ива-
нов йолташ, шкендан лавыран поступокда деч вара советский
актёр лўмым нумалаш правда уке! Те нуным тушеч чуч ли
поктен лукташ ямде улыда! Те мемнан партийнам да совет вла-
стым титакледа, тудын ўмбаке лавырам кышкеда, тудо марий
калыкклан нимом ыштен огыл манын ойледа! Тугеже тендан
патриотизмда советский огыл! Да советский актёрын кўкшө
лўмжым нумалаш тендан нимогай правда уке!

Ме ўшанена, коллектив «карповцинын» кодшо румбык-
шым вожге кўрышт пытара.

Д и р е к т о р ы н а л м а ш т ы ш ы ж е. Тидын дене 22-
23 апрельште кок кече эртыше погынымашнам петырымылан
шотлем.

Йырваш йўкланымаш.

Пычкемышалтеш.

В ў д ы ш ө. Театрысе погынымаш пеш шокшын эртен. Ик-
тышт Ййван Кырлан «Онар» рестораныште тарватыме пуды-
ранчык нерген веле ойланыт гын, весышт, титаклаш тыршен,
«троцкист», «националист» манын титаклен, йолташыштым
НКВД-н кидышкыже кучыктен пуымыла луктын пыштеныт.
Кумшышт погынымаште, мо ышталтмым чаманен, ик шома-
кым лукде, шып гына шинченыт.

1937-1938 ий-влак шучко, марий калыклан пörтылташ лий-
дыме энгекем кондышо пагыт лийыныт. Жап шукат ок эрте,

тиде погынымашыштак лийше марий калыкын ятыр тале айдемым калык тушман сеьын титаклен лўен пуштыт. Тиде шучко, торжа, илышым кошартыше кў коклашке Иван Ильич Корнилов, Александр Александрович Янаев, Алексей Иванович Маюк-Егоров, Михаил Григорьевич Яндулов, Прасковья Леонтьевна Мусаева, Василий Никитич Якшов, Анастасия Андреевна Филиппова да ятыр молат логалыт.

Кандашымше сўрет

Ужар сукнан ўстел коклаште НКВД офицер шинча. Ўстембалне телефон, графин, стакан, кагаз папке-влак кият. Ўстел воктене — пўкен. Кок милиционер кыралтше Йыван Кырлам вўден пурта.

И к м и л и ц и о н е р. Задержанный Мустафа, пурыза!
Й ы в а н К ы р л а (*пенгыдын*). Мый Мустафа огыл, Кирилл Иванов улам!..

Н К В Д о ф и ц е р (*милиционер-влаклан кидым лупшалын*). Каен кертгыда! (*Йыван Кырла дека лишемеш, чаманен, пўкеныш шинчаи полиа*). Ой, Кирилл Иванович, Кирилл Иванович... Кынелза. Шичса, Кирилл Иванович! Те нунын койышыштан нелеш ида нал. Шкат паледа, нерве... Кузе гала, Кирилл Иванович тушто... «Ой луй модеш, луй модеш, кугу чодыра вуйыштет...». Каласкалыза, Кирилл Иванович, тылеч вараже кушто пашам ыштенда?

Й ы в а н К ы р л а. 1934 ий июньышто «Востокфильм» дене «Наместник Будды» кинофильмыште сниматлалташ догворым ыштенам.

Н К В Д о ф и ц е р. Да-а... Тиде киножо мо нерген улмаш? Ик ганат ужын омыл.

Й ы в а н К ы р л а. Кнофильмыште монгол калык нерген ойлалтеш.

Н К В Д о ф и ц е р (*игылынрак*). Ала Монголийыштат лийынат?

Й ы в а н К ы р л а. Уке, кином Буряттийыште сниматлыме.

Н К В Д о ф и ц е р. Буряттийыште? Йўра, йўра... Кирилл Иванович, могай пўрымаш тендам Йошкар-Олашкыже кондыш? Москоштыжо мо ыш келше?

Йыван Кырла. Театральный вузыш пурашлан театральный стаж кўлын...

НКВД офицер. Йёра... Йошкар-Олаш могай числаште толында?

Йыван Кырла. 17-ше январьыште.

НКВД офицер. Пашаш кушко да кунам пуренда?

Йыван Кырла. Икымше февраль гыч Марий театрыште пашам ыштем. Приказым Александр Александрович Янаев возен.

НКВД офицер. Тугеже кином театран алмаштенда. Амалже могай?

Йыван Кырла. Ойлышымыс, театральный стаж кўлын.

НКВД офицер йодыштыж годым утыр кожгана, йўкым кугемда.

НКВД офицер. А факт-влак, Кирилл Иванович, йёршын весым ойлат вет. Те Москва гыч Йошкар-Олашке подпольный контрреволюционный оранизацийын членже семын толында. Тыште контрреволюционный организацийын вуйлатышыже Иван Петрович Петров да тудын эше ик членже Карпов дене пенгыде кылым кученда. Нунымат арестоватлыме. *(Игылтын, тыглай гына.)* Кө тыйым ўжынжө Йошкар-Олашке? Кёлан тый тыште кўлат, Мустафа?

Йыван Кырла. Мый эше ик гана ойлем: мый Мустафа омыл.

НКВД офицер. Йёра, шындыме йодышемлан вашеште!

Йыван Кырла. Мый нимогай контрреволюционный организацийыштат шоген омыл да ом шого!

НКВД офицер *(кугу йўкын)*. Да тый Москва гыч тиде организацийын пашажым кожгатен колташ лўмын толынат!

Йыван Кырла. Тиде чын огыл!

НКВД офицер *(тыглай гына)*. Йёра... Тидын деке эше пёртылына! А ынде йот элысе йолташда-влак деке куснена.

Йыван Кырла. Мый тыгайым икымше гана колам, гражданин начальник! Мыйын нимогай палыме иностранецат уке.

НКВД офицер. Кирилл Иванович, йодышлан раш

вашмутым пуаш йодам. Каласыза, молан тендам следователь Калинин Лубянкыш ұжыктен?

Й ы в а н К ы р л а (*шарналтышыла*). А-а-а... Теве мо... А мый тидын нерген монденамат...

Н К В Д о ф и ц е р. Те мондена. Но меже, ужыда вет, чыла шарнена.

Й ы в а н К ы р л а. Мыняр ий эрген да...

Н К В Д о ф и ц е р. Те тидын нерген иктаж-кӧлан ойленда?

Й ы в а н К ы р л а (*ӧрмалген*). Москваште илымем годым Александр Крыловлан, Яныш Ялкаевлан да Ипай Степановлан, а Йошкар-Олаште Иосиф Шабдарлан ойленам.

Н К В Д о ф и ц е р. А те тидын нерген нигӧлан ойлышаш огыдал ыле вет. Тидын нерген шижтареныт? Шижтареныт?!

Йыван Кырла нимат ок вашеште.

Та-ак, тыгак чыла возен шындена. (*Кагазыште удыралеш.*)

Следствийлан эше ик факт пале: те Гаврил Казаковын Москваште Финляндийын миссийже дене кыл кучымыжым шинчеда? Кунамсек Казаковым паледа? (*Игылтын.*) Ала мари мландым, ойырен, Финляндий пелен ушаш шонен пыштенда?

Й ы в а н К ы р л а. Мыйын Москваште илымем годым Гаврил Казаков кинофабрикыште тунемын. 1931 ий мучаште але 1932 ий тӱнгалтыште...

Н К В Д о ф и ц е р. 31-ше. Але 32-шо?!

Й ы в а н К ы р л а. Тӱжем индеш шӱдӧ кумло икымше. Але...

Н К В Д о ф и ц е р. 31-ше. Але 32-шо?!

Й ы в а н К ы р л а (*нигуш пураш ӧрын*). 1932 ий тӱнгалтыште Казаков мыйын пӧлемыштем лие!.. Тунамак тудо мылам Москваште Финляндийын посольствышто лиймыж нерген ойлыш. Мом тунам мылам эше ойлымыжым ом шарне да тидын деч вара Казаковым ужынат омыл. Тетла нимом ешарен ом керг.

Н К В Д о ф и ц е р. Палашланда. Гаврил Казаков Финляндийын разведкыжлан полшен. А те тудын дене сайын палыме улыда. Тугеже теат финн шпион улыда? Логически тыге лектеш вет, Кирилл Иванович.

Й ы в а н К ы р л а. Финляндий дене мыйын нимогай кылемат уке.

Н К В Д о ф и ц е р. Кызытеш чыла раш. А ынде Йошкар-Оласе йолташдан донос манмыжым колыштса! «Иванов ден Карпов кугу йолташ лийыныт. «Онар» рестораныште пудыранчыкым нуно лумынак тарватеныт. Тушто ойлымо лозунглажым вара вес семын савыркалаш төченыт. Иванов шкенжым чыташ лийдымын куча, лудыкшö контрреволюционный йылме дене ойла. Тудо собранийыште, манеш-манешлан энгертен, НКВД-н титакдыме енг-влакым арестоватлыме нерген ойла. Мый тыге шонем: Иванов ярый буржуазный националист улеш! Тудым класс тушман семын кызытак обществе гыч изолироватлыман!»

А ынде свидетельын шомакшым рашемдем: «Иванов мыйын пачерыштем апрельыште лийын. Тудо мутланымына годым арестоватлыме буржуазный националист-влакым чаманен каласыш, тыште йонгылыш лийын кертыныт манын ойлыш...» Тугеже, Иванов йолташ, те Ленин-Сталин партий йонгылыш лиеш маннеда?

Й ы в а н К ы р л а. Мый тидым шым ойло... Но...

Н К В Д о ф и ц е р (*кидым лупшалын*). Да могай тушто эше «но»! (*Паузо.*) Теве Ибраеват тидымак ойла! Эсогыл театр погынымаштыда калык ончылнак тендан чын тусдам почын ончыктыш. (*Тыглай гына.*) Кирилл Иванович, тудыжо тыланда молан тынар сырен?

Й ы в а н К ы р л а. Ом пале. Оксалан гын веле?

Н К В Д о ф и ц е р. Оксалан, ужамат, вуйым пуэда, Кирилл Иванович? Йолташыमत огыда ончо?

Й ы в а н К ы р л а. Эх, гражданин начальник, «Оксалан вуйым пуэнам» маныда. А те паледа, «Путёвко» прокат гыч да вараже концертлам ончыктымо гыч мыняр окса Челябинскысе тракторым чонгымо заводым нолтымашке каен. Векат, уло заводшак тиде окса кўшеш чонгалтын! А те...

Н К В Д о ф и ц е р. Ну, тиде фактым мый ом пале да пашамат уке. Айста ынде шочмо Йошкар-Олашкына пёртылына. «Онар» ресторанышке. Туштыжо могай лозунг-влакым кышкылтында?

Й ы в а н К ы р л а. «Националист» манмылан «шовинист» дене вашештышым...

Н К В Д о ф и ц е р (*тыглай гына*). Да те студентын вуе-

шыже кленчам шалатенда, тазалыкшылан кугу энгекым конденда.

Йыван Кырла (*шўлыкын*). Туге лекте.

Н К В Д о ф и ц е р (*кынет шогалеш, папиросым ылыжта. Семынже*.) Студент, кеч изишак эмганен гынат, ужамат, Ибраевын йодмыжым тўрыс, шкенжым чаманыде шуктен. (*Кырлалан*.) Тугеже контрреволюционный лозунгым кычкыренда?!

Йыван Кырла. Мый нимогай контрреволюционный лозунгымат кышкен омыл. А саде студентын койышыштыже шовинизм шўлыш лийынак...

Н К В Д о ф и ц е р. Кузе тидым умылаш?

Йыван Кырла. Тудо марла кутыраш чарен. Тудлан марла кутырымо ок келше, от шинче.

Н К В Д о ф и ц е р. А потерпевший «Мыланна, марий-влаклан, шке шочмо йылына дене мутланаш чарат! Айста нунын ваштареш чумыргена!» антисоветский лозунгым кычкыренда манеш.

Йыван Кырла. Тиде шоя. Мый тыге ойлен кертын омыл.

Н К В Д о ф и ц е р (*игылтын*). Значит, йошкар аракам от йорате, тылат ошым подавай!..

Йыван Кырла. Тидыжым йоршын ом умыло. Ош аракаже эре пентгыдыракыс, такше, эрдене вуют ок коршто.

Н К В Д о ф и ц е р. Ну мо, протоколеш тыгак возена... Уке-уке, ош арака нерген огыл... (*Кагазыш сера. Ик жап гыч*.)

В ў д ы ш ө. Кирилл Иванович Иванов допрослаште пытартыш йодыш марте шкенжым титаканлан шотлен огыл. «Шке верч тыге пентгыдын шогымо шомакан «дела» моткочак шагал», — тыге палемдат ятыр ий гыч тудын илыш-корныжым шымлыше-влак.

Кирилл Иванович, писатель Чавайн дене кылда могай лийын?

Йыван Кырла. Мый Чавайн дене паша шотышто веле вашлийынам.

Н К В Д о ф и ц е р (*кыненын, мўнҗеш-оньыш коштеи*.) Мыняр гана да молан тудын пачерышкыже миенда?

Йыван Кырла. Чынжымак, тудын пачерыштыже кок гана лийынам. Литфондыш тўлышаш парымем нерген ойленна.

Вара марий опера нерген шомак лекте. Тунам мый каласышым: оперыжым театрыште шындаш кадр йӱршыш уке, тудым ямдылымаште верысе организаций-влак кўлын огыт тырше.

Н К В Д о ф и ц е р. Тугеже те Чавайн дене марий-влак-лан пеш шагал ышталтеш манын ойленда?

Й ы в а н К ы р л а. Уке, тидын нерген огыл! Ойлемыс, марий искусствылан кадрым начарын ямдылыме нерген.

Н К В Д о ф и ц е р. Вет меже чыла паленас: Чавайн дене те Марий республикыште марий-влакым шыгыремдыме, нун-нылан эрыкын шўлашышт йӱным огыт пу манын ойленда!

Й ы в а н К ы р л а. Тиде шоя! Тыгай контрреволюцион-ный, националистический мутланымаш лийын огыл!

Н К В Д о ф и ц е р. Чыла раш! Теве тиде кагазым лудса да киддам пыштыза!

Й ы в а н К ы р л а *(лудеш)*. Протокол... 58-ше статья... *(НКВД офицерлан.)* А 10-шо ден 11-ше пункт-влак мо нерген ойлат?

Н К В Д о ф и ц е р *(келесерын ончалын, мыскылыме семын)*. Антисоветский пропаганде да контрреволюционный орга-низацийыште участвоватлымаш манме лишеш...

Й ы в а н К ы р л а. «...Калык тушман семын титаклал-теш...» *(Паузо. Кырла, вуйым нӱталын, офицер ўмбака ончалеи.)* Мый тышан кидпалым нигузе пыштен ом керт. Вет тидеже чын огылыс!

Н К В Д о ф и ц е р. Кузе от пыште? Вет тугакшат чыла раш!

Й ы в а н К ы р л а. Офицер йолташ!..

Н К В Д о ф и ц е р *(шыдын)*. «Йолташ» огыл, а «граж-данин начальник»!.. Кидетым пыште да каен кертат! *(Рашем-ден.)* Камерыш! Тый, векат, эше чылажым умылен шыч шук-то: контрреволюционно-троцкистский движенийыште шогы-мет тиде пеш неле титаклымаш!

Й ы в а н К ы р л а. Туге гынат тиде чын огыл... Мый ка-лык тушман омыл...

Н К В Д о ф и ц е р *(омса вельиш)*. Охрана!

Кок милиционер пурен шогалеш.

Наңгайыза камерыш! *(Игылтын.)* Шангысе сомылдам умба-кыже шуен кертыда!

Йыван Кырла. Мый титакан омыл!

Йыван Кырлам вүден нантаят. Сценын түр ужашыштыже угыч Изиде Кырла койылалта.

Пычкемышалтеш.

Вудыш ө. Приговор! 6336 номеран следственный делам ончен лекмек, рашемын: Иванов Кирилл Иванович контрреволюционный националистический организацийын членже улмо годым контрреволюционный националистический агитацийым эртарен, руш-влак деке ужмышудымашым шочыктен. УК-н 58-ше статьяжын 10 ден 11 пунктлаж дене келшышын, Иванов Кирилл Иванович титаканлан шотлатеш да тыгай приговорым луктеш: исправительно-трудовой лагерьыш (*паузо*) 10 ийлан колташ. (*Паузо.*) Сроком 1937 ий 23 апрель гыч шотлаш!

«10 ийлан исправительно-трудовой колонийыш колташ...» Тыгеракын 28 ияш артистым да поэтым ончыктык усталык илыш гыч йөршылан үштыл кудалтыме. Тудо ончыктык волгыдо илышым чонгымашке путёвкым налме олмеш, чынже денак, киносылак, адак күртныгорным чонгымашке логалын. Тиде путёвко моткочак неле да орлыкан лийын. Но тидым эше иктат пален огыл. Йыван Кырла Соловки лагерьыштат, Карелийысе Кандалакшыштат орланен. Ты жапыштак, ындыжым илышысе чын сүрет дене кылдалтын, шкеж нерген «Мустафа дорогу строил» мурым ик гана веле огыл колашыже логалын.

Индешымше сүрет

1940 ий. Действий Карелийыште күртныгорным чонгымаште эрта. Сценым ГУЛАГ семын кельштарыме. Барак. Кас. Нойышо заключённый-влак нарылаште малат. Тыгодым баракыш Н а р я д ч и к Йыван Кырлам ужатен пурта. Барак покшке шүкалеш.

Н а р я д ч и к. Пошел, заключённый Иванов! Кычал шканет верым. Заключённый Убейкин! Тиде артист тыйын бригадыштет пашам ышташ тўналеш! Чот кычке! Тек мондыжо куштен-мурымыжым. (*Омса дек ошкылеш. Савырнен.*) А тый, заключённый Убейкин, саде артист утыжым тўрштылаш тўналеш гын, «убей-ка!» тудым! Ха-ха-ха!..

У б е й к и н. Мый айдеме пуштшо огыл, а ялысе тыглай туныктышо улам.

Н а р я д ч и к. Заключённый Убейкин! Утыжым ойлет! Петыре умшат! *(Лектеш.)*

У б е й к и н *(кирзе кемжым чийышыжла)*. Тамакет уло?

Й ы в а н К ы р л а. Уке, мый ом шупш.

У б е й к и н *(Кырла дек лишемын)*. Эрте тышке, йолташ. Теве тыште вер яра. Верлане тышан. *(Туткын ончен.)* Түсет палымыла чучеш. *(Паузо.)* Шого, шого! Тый Озангыштак тунемын отыл?

Й ы в а н К ы р л а *(номыжалтышыла, йыр ончыштеш)*. Озангыште? Да-а, тунемынам.

У б е й к и н. Мый Влас Убейкин улам. Тый мыйым, конешне, от пале. Тугеже Озанг рабфак гыч тыйымак 29-ше ийыште Москвашке киноактёрлан тунемаш ужатышна?!

Й ы в а н К ы р л а. Москвашке мый лачак 29-ше ийыште кайышым...

У б е й к и н. Тугеже тый «Путёвка в жизнь» киношто модшо артист Кирилл Иванов улат?!

Й ы в а н К ы р л а. Туге... Иванов...

У б е й к и н. Мый тыйым палышым! Мустафа! Тиде кином мый икмыняр гана моткоч куанен да йөратен онченам!

Й ы в а н К ы р л а *(тыглай гына)*. Кирилл... Мустафа... Но тиде ынде чыла лийын веле, шенгелан кодын. Ынде мый тендан семынак номеран заключённый улам.

У б е й к и н. Тый вет эше тушто шкендан йыме дене мурым мурышыч! Кузе гала? Муралте!

Й ы в а н К ы р л а. Тидат лийын... *(Паузо. Шып гына мурын икмыняр корныжым мур.)*

Ой, луй модеш, луй модеш,

Кугу чодыра покшелнет.

Ой, луй модеш...

Тыгодым нарын күйшыл шөрлыкыштыжө кийыше Шайдуллин вуйжым нёлталеш, кынел шинчеш да Кырла ден Убейкин шинчыме вельш ончалеш.

Ш а й д у л л и н. Пылышемланак ыш шокто? Кө тыште марий мурым мурыш?

Й ы в а н К ы р л а *(Шайдуллин дек савырнен)*. Тыйже кө улат?

Ш а й д у л л и н. Пошкырт кундем гыч. Калтаса марий Алексей Шайдуллин.

Й ы в а н К ы р л а. Марий?!

Ш а й д у л л и н. Туге!
Й ы в а н К ы р л а. Тўня изи! Тыштат марий-шамыч улыт
улмаш!

Өндалалтыт.

Кунамсек марла ойлымым колын омыл!

Ш а й д у л л и н. Мьят тугак... А марла муралтен колтымет
уло чонем тарватыш! (*Паузо.*) Кумылемат тодылалте. (*Паузо.*)

У б е й к и н (*Кырлалан.*) Кушеч тый кызыт?

Й ы в а н К ы р л а. Соловки гыч.

Ш а й д у л л и н. Теве кузе улмаш! Але вара тыгай кугу
артистымат шынден кертыт?!

Й ы в а н К ы р л а. Тенийысе саманыште кеч-көмат ти-
таклаш лиеш улмаш.

У б е й к и н. 58-ше?

Й ы в а н К ы р л а. Туге, калык тушман. А те шарнеда,
ужамат, мыйым. Мыйым веле огыл, Мустафамат ушешда куче-
да! Вет жапшат ынде шагал огыл эртен.

У б е й к и н. Лагерыште тыгай тале артист! Чынак, от пале:
мом эрла илыш деч вучыман!

«Артист» шомакым колын, Волгин вуйым нөлталеш.

В о л г и н. Артист?

У б е й к и н. А тый тудым от пале мо?

В о л г и н. Көм?

У б е й к и н. Мустафам!

В о л г и н (*вачым туртыктен*). Уке, колынат омыл.

Ш а й д у л л и н. «Путёвка в жизнь» кинонат ончен отыл?

В о л г и н. Колашыже колынам дыр. Но мемнан маскалу-
кышто могай кино? Мо дене тудым кочкыт... Кө пала... Но
артист!.. Тиде кугу айдеме! Айда палыме лийына. Здорово! Мый
Сергей Волгин улам.

Й ы в а н К ы р л а (*кидым шуен*). Кирилл.

В о л г и н. А киножо мо нерген? Мо тушто ышталтеш?

Й ы в а н К ы р л а. Тиде тыглай гына кино огыл. Тиде
вет эше йўкан кино! Эх, жалке, ужын отыл.

В о л г и н. Тугеже кеч изишак каласкале.

Й ы в а н К ы р л а. Тиде киношто ме, беспризорник-ша-
мыч, коммуныш чумырген, күртньыгорным чоненна.

В о л г и н. Ынде нимогай кинотат огеш күл. Меат тыште күртныгорнымак чонена. Тыйже мо, үмырет мучко күртныгорным чонен коштат?

Й ы в а н К ы р л а. Тугак пүралтын ала-мо... Толык тунам күртныгорнымжым ме эрыкыште, нимогай окымлымö деч посна чоненнас. Могай ме пиалан тунам лийынна. А тыште...

В о л г и н. Тидыже туге. *(Паузо.)* А тыйжым молан шынденыт?

Й ы в а н К ы р л а *(шоналтен)*. Тидым ынде шкежат тыглай гына умылтарен ом керт... Теве Сталинлан, СССР-ын прокуроржылан, НКВД нарком Бериялан серышым возенам. Такина шүжаремланат серышым колтенам. Тушто чыла радамын умылтарен серенам. Мемнан совет властына справедливый! Чылажымат шотыш кондат да садак эрыкыш колтат. Тидлан мый моткоч үшанем! А кызыт чыташ верештеш. Чылажат тиде жаплан гына!

У б е й к и н. Следователь-влак йонгылыш лийыныт! Тидын нерген Сталинлан возашак күлеш! Векат, тудо нимом ок пале! Пален налешат, мемнам эрыкыш колтат! Вет ме титакан огыналыс!

Й ы в а н К ы р л а *(Волгинлан)*. А тыйже кушеч улат?

В о л г и н. Мый Нижегородский областысе Берёзкино ялгыч.

У б е й к и н *(туныктен)*. Нижегородский область кызыт уке. Мондо тидым! Уке гын, тошто косам кучыметланат сроким ешарен кертгыт. Горьковский область гыч ман.

В о л г и н. Йöра, тек туге лийже... А чылажат колхознан пасуж гыч ик күсен уржалан лие. А мом ыштемже? Мөнгыштö ныл изи йоча шужен шинча, нуным пукшаш күлеш, а мөнгыштö нимат кодын огыл. Вот и тушкалтышт мылам луийым.

Й ы в а н К ы р л а. Шужымашым мый пеш сайын палем. Күченат кошташ верештын. Шужен 1921 ийыште ачамымат поян-влак так арамак титаклен кырен пуштыч... *(Паузо.)* Совет властылан тау, артистлан тунемаш путёвкым пуыш. Векат, киножым ынде огытат ончыкто...

У б е й к и н. Кузе огыт ончыкто, Кирилл Иванович! Чылт мондышым! Вет тока кидышкем «Ленинградская правда» газет логале. Тудым тамакым пүтыраш поген налым. Нылымше стра-

нищыште «Титан» кинотеатрыште «Путёвка в жизнь» филь-
мым ончыктымо нерген кўчык уверым лудым.

Йыван Кырла. Кушто, кушто, аралалт кодын гын,
пу-ян.

Убейкин. Куш чыкышым гала... *(Кўсеныштыже пурге-
деш. Кўсенже гыч луктын, Кырлалан газетым пуа.)*

Кырла лудеш.

(Волгинлан). Тиде кино мылам моткоч шерге. Вет шкежат изи-
нек тулык кушкынам. Поро ен-влак огыт лек гын, институ-
тым тунем пытарен, туныктышо лиям ыле мо?!

Йыван Кырла *(газетым лудын пытарымек, кожга-
нен).* Чу, ойлыметлан ондак шым ўшане, так ойлыштат, шо-
нышым. Чынак вет, а! Йолташ-влак! Тугеже мый эше илем!
Мустафа тугеже илас! Мустафа — экраныште! *(Кумыл кўзен,
төрштен кынелеш. Тавалтен, мурым муралта.)*

Ой, курык сай, курык сай,
Курык воктен корно сай.
Модылдалаш, воштылдалаш
Марья ўдыр пешак сай!

Мыйым петыреныт! Мыйым монденыт, шонышым!

Тыгодым малаш вочшо ик заключённый кынел шинчеш,
весе вуйым нөлталеш.

Йўк - влак:

— Кончай базар!

— Петырыза умшадам, ават нөшмө-влак!

— Малаш ида мешае!

Убейкин *(шын).* Теве, Кирилл Иванович, тиде вер
яра. Воч тышке, каналте.

Заклучённый авторитет. Тый, Убейкин, шке
радамым ит чоно! У енын верже омса дене! Параша деке лишкы-
рак! Вочшо тушко!

Тыгодым Шайдуллин, чурк лийын, верышкыже соптыргата.

Вот-вот, теве, Шайдуллин воктене...

Йыван Кырла. Шого, Алексей!

Убейкин. Вет тыштыжат верже ярас!..

Ик заклучённый. Мо-о?.. Вашгареш эше ойлаш тош-
тат?! Чарне кокырыметым! Петыре умшат! Нолнер!

У б е й к и н. Тидыже вет артистыс. Сай айдеме...

З а к л ю ч ё н н ы й а в т о р и т е т. Артист, вес семынже мошенник? Тоже мне политический-шамыч! Кунамсек аферистым сайышке пуртанда?!

У б е й к и н. Огыл, тудо артист, Мустафа!

З а к л ю ч ё н н ы й а в т о р и т е т. Мустафа манат? Шого, шого. Ну-ка, тўткынрак ончалам. *(Кырла дек лишемеш. Тўткын онча.)* Чынак, түсет Мустафалак коеш. Да вет тыштыже ме чылан Мустафа гаяк тўсан улына. Ха-ха-ха!.. Чечас ме тыйым терген налына! А... Ончалына, могай артист улат!

Й ы в а н К ы р л а *(ик жап гыч пижедылше вес заключённый ваитареш шогалын, чолган.)* Дай-ка вилку, дай-ка ножик! Я зарежу свою милку!.. *(Ваитарешыже «рошт» йолым тавалтен шогалеш да тыгодымак ала-кушеч дыр папирсым луктеш.)* Ловкость рук и никакого мошенства!.. *(Писын гына ик заключённый воктек шинчын.)* Яблочка хоца!..

З а к л ю ч ё н н ы й а в т о р и т е т *(эшеат тўткын-öрын ончыштын)*. А чынак вет, а!.. *(Йыр ончыштын.)* Братва, да Мустафалак коеш! Да мемнан тудо! *(Кырам вачыж гыч пералта)*.

В е с з а к л ю ч ё н н ы й *(кугуракын тиде шомакым колын, Йыван Кырам вачыж гыч пералта)*. Да тудо мемнан!..

Йыван Кырла йыр моло-влакат чумыргат. Иктыже тўткын онча, весыже тудым вачыж гыч пералта.

Й ў к - в л а к:

— Чынак?

— Ила мо тудо?

— Тыгеже мыят кертам!

— Уке, каварен огыл!

— Ила улмаш!

— Ала артист улмыж нерген так веле ойлыштеш!

— Да шоякла тудо! Артист-аферист!

— Авторитетыш лекнеже! Давай тудым терген налына!

— Давай, артист, артист улметым ончыкто-я!

З а к л ю ч ё н н ы й а в т о р и т е т *(тидым колын)*. Калык йодеш, Мустафа! Давай, тугеже Мустафа улметым ончыкто.

У б е й к и н. Да мом тергаш?! Артистак тудо! Да те, векаат, чыланат онченда «Путёвка в жизнь» кино!

Й ү к - в л а к:
— Конешне.
— А как же!
— Онченна!
— Чапле кино!
— Ала тудо шойыштешак веле. Тергаш күлеш!
— Татар малай Мустафам палена-а!
У б е й к и н. Уке, тудо татар огыл! Марий артист!
В е с з а к л ю ч ё н н ы й. Кузе гала тушто? Могай тюрь-
ма гыч бяжал?..

Й ы в а н К ы р л а (*чолганһын*). Бяжа-ал!..
В е с з а к л ю ч е н н ы й. Из милиции бежал?

Й ү к - в л а к (*модын-воштыл*):

— Бяжал ман!

— Бяжал, бяжал!

Й ы в а н К ы р л а. Бяжа-ал!

В е с з а к л ю ч ё н н ы й. А отсюда убежишь?

Й ы в а н К ы р л а. Все равно убогу! Товатат, куржам!

Йыван Кырла марла кушталтен колта.

З а к л ю ч ё н н ы й а в т о р и т е т. Ала тиде лагерь гыч-
чат куржат?

Й ы в а н К ы р л а (*шоналтен, серьёзһын*). Уке, йолташ-
влак, тышеч огыт курж. Мыят ом курж. Тышеч шке луктыт. А
мом тыште ужем чыла почеламут корнылаш пыштем.

Ш а й д у л л и н. Те тыштат почеламутым возеда?

Й ы в а н К ы р л а. Кок тетрадьым темышым. Эрыкыш
лекмек, нуным калыклан ончыкташ шонем.

З а к л ю ч ё н н ы й а в т о р и т е т. Да-а, тиде мемнан
айдеме! Ну, Мустафа, эрла марте. Мо күлеш гын, йодаш ит өр.

Пычкемышалтеш.

Эр. Волгалтеш. Заключённый-влак нар гыч кынелыт. Пашаш каяш ямды-
лалтыт. Южышт кокыртыш дене орланат. А весышт кынелынат огыт керт,
кынелме амалым ыштат да угыч йөрлыт. Волгинат кынел ок керт.

Й ы в а н К ы р л а. Сергей, таче пашашке ит лек. Киялте.
Садак от керт.

В о л г и н. Чотак черланышым ала-мо. А кынелдеже оге-
шак лий. Садак виеш луктыт.

Волгин кынешаш толаша, ок керт.

У б е й к и н. Нормым кок пачаш кўзыктышт! Тергаш тол-шо-влаклан шагалла чучо.

Й ў к - в л а к :

— Нунылан эре шагал!

— Эн кугу паёкшо — 600 грамм, тиде таза айдемыланат шагал. Кечыгутлан улыжат кошталтыш шўр.

— Мылам гын тентгече шагалрак логале, начар ыштенат, мане нарядчик.

— Черлылан курикам веле кудалтат, тидыж дене кузе тўрланат гын?

Ш а й д у л л и н. Конешне, тыгай неле пашалан кочкышат сайрак кўлеш ыле.

Й ў к - в л а к :

— Вет тиде кўртныгорнымжым йылт яра киде гай ыштена.

— Кечыгут кылме кўан мландым кирка дене лупшаш — манаш веле!

— Тиде пундашдыме коремым тылзе утла темен огына керт!

У б е й к и н. Неле пашаланак пеш шукын туешкышт.

Баракыш Нарядчик пура. Нарыште кынешде кийыше-влакым ужеш.

Н а р я д ч и к. А те мо эше киеда? Ала курортыш канаш толында? А ну, подъём!

В о л г и н (*вуйым нўлталын*). Гражданин начальник, омак керт. Ўнаремак уке.

Моло заключенный-влак тыгодым стройыш шогалаш тўчат.

Н а р я д ч и к. Мый тылат пуэм, «ўнарем уке»! Черланаш тыланда приказ лийын огыл. Уке тыгай закон!..

Й ы в а н К ы р л а. Ала таче киялта ыле? Огешак керт вет.

Н а р я д ч и к. А тыйын мо сомылет?! Умшат петыре! Ала карцерыш логалнет? Кызытак чылан кынешла!

У б е й к и н. Кеч изиш да айдеме лийза!

Н а р я д ч и к. Молча-ать!.. (*Нарыште кийыше-влаклан.*) Кынешла! Паразит-влак!

Стрелок иктым кўварвак налын кудалта, вара Волгиным шўдырен волта.

Й ы в а н К ы р л а (*чытен кертде*). Ит логал черле айдемым! Каргыме!

Н а р я д ч и к. Тиде эше кө? (*Кырла могырыш савырнен.*)
Адак тый, Мустафа? Ужамат, пеш чолга улат!

Йыван Кырла Нарядчик ден Волгин коклашке шогалеш.

Й ы в а н К ы р л а. Да, Мустафа!

Н а р я д ч и к. Ондак Иванов улам манын карышыч, а ынде
— Мустафа? Тылат эн шуко кўлеш мо?

Й ы в а н К ы р л а. Мустафа огыл гын, кө эше черлым
арален налеш? Ужат вет, кынелынат ок керт!

Н а р я д ч и к. Коран корнем гыч, артист! Садак чылан
каварышашлык улыда!

Нарядчик Кырлам шўкал колта. Но Кырла верыштыже пенгыдын шога.
Тунам нарядчик Кырлам перен пуа, йолжо дене мўшкырым чумалеш. Кырла
ик татлан кугырген возеш. Вара, трук кынелын, йол йымачше кў моклакам
руалта да нарядчик умбаке кудалта. Нарядчик йонген возеш. Тыгодым Кырлам
баракыш куржын пурышо стрелок-влак пўтырен кучат да вўден нантаят.

Н а р я д ч и к (*почешыже*). Да ме тыйым Уралыш, шах-
тыш, колтена! (*Молылан.*) А теже мом умшадам карен шогедат?!
Писын пашашке!

В ў д ы ш ө. Йыван Кырла ГУЛАГ гыч Такина шўжаржы-
лан серышлам возен. Икмынярже тачат аралалтыт. Тушто тудо
лагерьысе неле илыш нерген коклаште изишак веле ойла. Ти-
дыжым умылаш лиеш. Вет чылажак возаш лийын огыл. Но южо
вере кувалде, тачке да мланде паша нерген ушештарымыж гыч
могай пашам ыштымым раш умылаш лиеш. Серышлаште Йы-
ван Кырла сукарам, пуштым, адакше блокнот ден химический
карандашым йодын возен. Родо-тукумжын илышыж нерген
йодыштын, Москосо пачерже верч колянэн. Вес серышыште
Такина шўжарже деч прокурорлан делажем угыч ончимо нер-
ген ик гана огыл прошенийым сераш йодын. Шкежат серыш-
лам возен. Чыным рашемдаш сөрвален. Но нуно вашмут деч
посна кодыныт.

Пычкемышалтеш.

Луымшо сўрет

1942 ий. Йырваш йўк-йўан. Строй дене заключённый-шамыч каят. Кок
оролышо салтак пычалым виктен ужата.

О р о л ы ш о с а л т а к. Пе-ереку-ур!

Заключённый-влак канаш шинчыл, ваш-ваш мутланат.

Й ү к - в л а к :

— Куш нангаят?

— А кө пала?..

— Векат, Уралышкак...

— Нимом огыт ойло...

— Тиде вет кугу секрет дыр...

— *(Конвоирлан)*. Йүмем пеш шуэш. Кеч вүдым пуыза!

— Вич кече кочде илена.

О р о л ы ш о с а л т а к. Кончай базар! Тыланда вүдым гына кондаш кодын, вара черет дене йүктө. А вара шонданыш йодаш тўналыда... Ик гана йүктет, ик гана шонданыш, кок гана йүктет — кок гана йоктараш... *(Кидым лупшалеш.)*

Тыгодым поезд шогалме йүк шокта. Котелокым кучен, Офицер куржын лектеш. Заключённый-влакым ужын, чурк лийын шогалеш. Оролышо салтак дек лишемеш.

О ф и ц е р. Эй, йолташ! Каласе, кушто вүдым налаш лиеш?

О р о л ы ш о с а л т а к. Уке, ом пале.

О ф и ц е р *(ярныше заключённый-влакым öрын ончыштын)*.

А ниньштым куш нангаеда?

О р о л ы ш о с а л т а к. Тидым ойлаш ок лий. Тиде — секрет. *(Йыитракын.)* А такшым, векат, тышеч моткоч торашке.

О ф и ц е р. Нунылан йодышым пуаш лиеш мо?

О р о л ы ш о с а л т а к *(йыр ончыштын)*. Только писын.

О ф и ц е р *(заключенный-влак дек лишемын)*. Эй, йолташ-влак! Коклаштыда Харьков кундем гыч уке улыт?

Вашмут уке. Вара икте деке миен тўкна, весе дек.

(Кырам ужын.) А тендан ончалтышда мыланем моткоч палымыла, ала-кушто ужмыла чучеш. *(Тўткын ончыштын.)* Мустафала веле койбыда! Шогыза, шогыза, те тудак огыдал? «Путёвко» гыч артист! Чылт киносылак чиен улыдас. Ой, нелеш ида нал!..

Й ы в а н К ы р л а. Да, мыйым ынде палаш йөсө. Теже кө улыда?

О ф и ц е р. Кином ончышо тыглай ег. Теве фронтыш лекме деч ончыч шукерте огыл гына «Путёвкым» ончышна.

Й ы в а н К ы р л а. Тиде пеш сай! (*Пелке коран#ын.*)

О ф и ц е р. Кузе тышке логалында?

Й ы в а н К ы р л а. «Путёвка» деч вара ынде нылымше күртныгорным чонгем. Тиде тўняшке корнымак чоҗаш шочынам ала-мо? Ончылныжо мыняр эше вучымым Юмо веле пала.

О ф и ц е р (*эскералтен*). Мыйынат ачамым 37-ше ийыште поген нангайышт. Но армийыш налме деч ончыч мый тидым шылтен кертым. (*Шоналтен.*) Мый тыланда мо дене полшен кертам?

Салтак вачыж гыч котомкажым налын руда, тушеч сукур киндым луктеш, пельжым каташ ямдылалтеш. Вара тичмашнек Кырлалан шуялта.

Й ы в а н К ы р л а. Лиеш гын, шинчалым изишак пуыза, йолаташем-влаклан тамакым пўтыралашышт кагазат пешак кўлеш. Мый гын шкеже ом шупш.

Салтак котомка гыч шинчал вўдылкам луктеш.

Шинчал шагалланак пеш шукын черланеныт.

О ф и ц е р. Шкендан тазалыкдаже могайрак?

Й ы в а н К ы р л а. Лагерьыште могай тазалык лийын кергеш? А викшым каласаш гын, шинчам коршта, начарын ужаш тўнгалынам. (*Келгын шўлалтен.*) Вот тендан дене пырля фронтыш каяш ыле!

О ф и ц е р. А мо, налына пырля фронтыш? Мыланна мо лиеш? Садикте сар!

Й ы в а н К ы р л а. Лиеш гын, кызытак уло кумылын каем ыле!..

О ф и ц е р. А кушко колонныда тарванен?

Й ы в а н К ы р л а. Рашыжым огына пале. Но Урал нерген ойлымо гыч шоктыш.

О ф и ц е р. Урал? Тора-а!

Тыгодым «По вагона-ам!» шокта.

Ну, чеверын. Мый ўшанем, тендан чылажат сай лиеш. Чеверын, Мустафа!

Й ы в а н К ы р л а. Мыят ўшанем. А те фашист кашакым чот кырыза! Эрыкыште огынал гынат, меат кертме семын полшаш тўнгалына!

Салтак кая. Кинде-шинчалым онг пелен кучен, Йыван Кырла шоген кодеш.

Чеверын! (Паузо.) Эх, эрыкан лиям гын, мыят тендан дене пырля шочмо элым аралаш каем ыле!

О р о л ы ш о с а л т а к. Подъём! Шагом марш! Шаг влево, шаг вправо считаем за побег! Стреляем без предупреждения!..

В ў д ы ш ө. Сар тўналтыште заключённый Кирилл Иванович Ивановым Йўдвел Уралыш қусарат.

Легендыш тошкалше тале актер да поэт, марий калыкын шочшыжо Кирилл Иванович Ивановын, Йыван Кырлан, Муштафан ўмыржө документ почеш Богословлагыште, Краснотурьинск олаште 1943 ий 3 июльышто кўрылтын. Курымашлык, вуйым савышашлык верже пале огыл. Но мыланна тудо поро йолташ, уста киноактёр да марий поэт семын курымешлан шарнаш кодеш; тудын лўмжө ила шўмыштына, тудын лўмжым нумалеш Йошкар-Оласе ик эн сылне урем, тудын лўмжым тачат чапландара шочмо Марисола школжо, тудын лўмжым республикысе театр искусство премий нумалеш; виян, тале марийын пашаже, патриот кумылжо ила почеламут корнылаште, мастарлыкше угыч илана «Путёвка в жизнь» курымашлык киношто. Тугеже тудо тачат ила!

«Ой, луй модеш...» муро сургалт йонга.

Тыгодым сценыш Изи Кырла лектеш. Вара нуно, кидым кучен, эркын сцена гыч лектыт.

Мучаш.

Волгенче

Драме

М О Д Ш О - В Л А К:

В а л я — самырык ава, 28 ияш.
Н а т а ш а — Валян шўжарже, 21 ияш.
А в а (Наталья Павловна) — нунын авашт, 50 ияш.
Б о р и с — Валян марийже, 28 ияш.
И в а н И в а н ы ч (Ваня) — пошкудо, иктаж 30 ияшрак.

Действий кызытсе жапыште кая.

ИКЫМШЕ УЖАШ

Пролог

Сценыште пычкемыш. Кок могыр гыч волгалтарыше прожектор тул йымалне А в а шого. Тудо марий вургемым чиен, кидыштыже — сорта.

А в а (*улда. Ондак тўрвыжым тарватyleш, вараже йўкшат шокташ тўналеш*). ...Ик сорта — шорва воктене, кок сорта — юмонгашке. Иктыже — Сурт юмо ден Сурт пўрышылан. Окна юмо — ныл юмо. Тичмаш киндым пыштена Кугу Юмылан. Тичмаш шорвам темена, Кугу Юмылан кугу ший сортам чўктена, тичмаш ўмбачын йодына: тазалыкым, еш перкем, вольык перкем, кинде перкем. Ешлан тыныслыкым, шулыкым, тазалыкым Поро Кугу Юмо деч йодына. Юмо, мемнан сўрвалымынам колыштын, мемнан йодмо перкем пуэнак шого. (*Йўкшиў иземаш тўналеш.*) Поро Кугу Юмо! Ынде кече гаяк волгалтын, тылзе гаяк нўлталтын... (*Йўкшиў йўршын йомеш, Аван тўрвыжў гына тарванyleш.*)

Пычкемышалтеш. Сорта тулат эркын йўра.

Паузо.

Икымше сүрөт

Оласе тыглай пачер. Ик могырым, пырдыж воктене, диван верланен, вес могырым — книга шөрлык, воктеныже — пашаче үстел. Тушто ора дене книга-влак кият, лампе верланен. Изи тумбычко ўмбалне — телефон аппарат. Покшелне вес үстел шога, йырже — икмыняр пўкен. Пурла велне малымверыш пурышаш, шолаште кухныш, воктеныже пачерыш пурымо омса-влак.

Волгалтеш.

Диваныште, кидеш йочам рўзен, В а л я шинча. Тудо мўнгысо семын тыглай гына халатым чиен.

Валя — юмын шупшалме кап-кылан, сылне чуриян, тыматле койышан, волгыдо ўпан самырык ўдырамаш. Но южгунам койышыжо нимо укуштат молемеш. Умыла: йочаже эше изи, туге гынат кечыгут ныл пырдыж коклаште шинчен ноен.

В а л я (*йоча малтыме мурым муро*). О-о-о-о...

Изи Волой папалта,
Жап изиш гына эрта —
Кугу лиеш эргына.
Ават гаяк...

(*Ўрын, шыман.*) Ой, «Ават гайже» могай гала? Ну, йўра, тидын нерген вара. Ондак ачаже лийже...

Ачат гаяк патыр лий!
Ават гаяк... м-м-м...

(*Адак шомакым ок му.*) Вопшем, ават гаяк...

О-о-о-о...
Изи Волой папалта...

Шкеже культур пашаен улам, йочам шыматыме мурымат ом пале. Шого-шого, теве ик поэтессе шукерте огыл йоча малтыме муро сборникым луктын, маныт... Борисемлан каласышаш, налын толжо. (*Паузо. Ик жап йочам онча.*) Ой, могай онгай улат, эргым. Мый тылат, моштен-моштыде, мурашат толашем, а тый шинчам пашкартен веле киет. Кунам вара малашыже тўнгальна, чукаем? Теве чечас ачатат толеш... Тудлан кочкаш ямдылыман... (*Паузо. Йочам кидышкыже налын, шыман рўншен, пўлем мучко савырна. Ик жап гыч шып, эплын.*) Умылышыч мыйым. Шинчатат кумалте. Тау тылат, падырашем. Ынде аватлан изишак эрыкым пуэ-эт... (*Валя азам вес пўлемыш нангая.*)

Ик жап гыч мөңгеш лектеш. Чолган.) Ну, ынде мом ыштыман гала? Чын, Борисем толшаш. Такшым шукертак мөңгыштө лийман ыле да. Эре кужун кучалтеш. Борис Шуматыч... Тудыж дене мом гала ыштыман? А-а, ондак кочкаш пукшыманыс...

Вазысе пеледыш аршашым шыман туржын тованда, вара кухныш эрта. Тушечын подносеш залысе үстембаке түрлө кочкыш-йүышым луктын шында. Тыгодым семынже кызыт гына шонен лукмо йочам малтыме мурым вуды-мата.

Баю-бай, баю-бай,
Изи эргым... папалта,
Эплын мале, ит пөрдал,
Тамле омым ужылдал.
Чукаем, ласкан тый мале,
Авает нигуш ок кае.
Кызыт вашлийнем ачатым
Тый изишак м-м-м... папалте, эргым...

Йынтыр йүк шокта. Валя, волгыдемын, мөңгысө халатшым, ончылсакы-шыжым төрлата да чолган омсам почаш тарвана.

В а л я н й ү к ш ө (өрын). Иван Иванович? Салам, Ваня!

И в а н И в а н ы ч ы н й ү к ш ө (чолган). Да, Валентина Степанна, тиде — мый. Поро касда лийже! Могай кумыл, могай пульс, шүмда кузе кыра, ешда мо дене шүла, кап-кыл мучко вүр модеш мо? Вопшем, кузерак иледа?..

В а л я н й ү к ш ө. А, телевизор семынак, южо передачижым аватмут денат шудалыт да садак кажне кечын ончат.

И в а н И в а н ы ч ы н й ү к ш ө. А, шарнен кодынат, Валентина Степанна мыскарамым?..

В а л я н й ү к ш ө. Пеш онгайын чучын да... Пуро, эрте, Иван Иванович.

И в а н И в а н ы ч ы н й ү к ш ө. Тыланда мый эре Ваня гына улам. Мыйже вет эше са-амырыкыс...

И в а н И в а н ы ч ден В а л я пөлемыш пурат. Иван Иванович моднын чиен. Пөлемыш пурен, кок велке ончыштеш.

В а л я. Паша кечыда, ужамат, пытен?..

И в а н И в а н ы ч. Да, чонештыш! Вет жапше мыня-аре. А начальникна, Галина Сергеевна, кажныжым кум ең ол-меш пашам ыштыктынеже. Йөра эше отделиштыже визытын улына...

В а л я. Тынарак паша шуко погынен мо?

И в а н И в а н ы ч. Ага, ия виси! Каналташат жап уке. Ушет кая! Вот тидын шотыштак мутым ваштылтынем ыле. Валя, Валя, Валентина... Ала, шонем, тыланет поро уверым кондышым... Таче Галина Сергеевна вот мом каласыш: жалке, мане, Яшметована декретьште. Уке гын, тыланда шокшым пурта ыле, мане. Садлан пашашке кызытак лектын кертеш гын, сай ыле, мане. *(Трук.)* Шкеже мом шонет, Валентина Степанна?

В а л я *(өрүн)*. Мый?!

И в а н И в а н ы ч. Да, да... Мыят тыгак маньым... М-м-м... Ушан-шотан специалистым, маньым... тачак, уке, эрлак пашаш лукманак...

В а л я. Тыге трук?..

И в а н И в а н ы ч. Ну да... Пашам палет, мане! Весым кычалаш ок перне.

В а л я. Шого, шого, Иван Иваныч, изишак шўлалте. Шоналташ кўлеш вет... Ала чайым подылат?

И в а н И в а н ы ч. Чайым, манат? Чай шотышто... Чукурыш тыланда тичмаш чайым темен пуат гын, сакырым пышташ вер ынже лий ман... Ха-ха-ха... Ой, ала-мом луктын пыштышым... Нелеш ит нал?.. Конешне... Эре тугаяк сылне улыда, Валентина Степанна.

В а л я. Ойлыштыда.

И в а н И в а н ы ч. Каласенжат шым шукто, вигак официально. Валентина, ала тыйын тыгаяк сылне шўжарет але йолташ ўдырет уло, а?

В а л я. Уло.

И в а н И в а н ы ч. Ну, все, обязательно палымым быште. Мыят тыгай...

Тыгодым йынгыр йўк шокта.

В а л я. Ой, Борисемат толын шуо! Нелеш ит нал, Иван Иваныч, мый тыманмеш.

Валя омсам почаш кая.

И в а н И в а н ы ч *(Валян уке шеҗгеч)*. Адак официально... Чайым, манеш? Чайжым, конешне, йўам ыле... Мўшкырат дотово шужен да, мура веле, кочкаш йодеш да...

Иван Иваныч, ўстембач кок печеным налын, поче-поче умшашкыже шуралта, весыжым копашкыже шылта.

Б о р и с ден В а л я пурат. Борисын кок кидыштыжат нумалгыш.
Тудо кужу капан, пентгыде, шыма марий. Валян коллегыжым ужын, тру-
кышто ак-мук лийын шогаlesh.

Б о р и с. Поро кас-с-с, Иван Иваныч! Пошкудылан салам.
И в а н И в а н ы ч (*печеньым пурыжжла*). М-мхы...
Здрасче, салам... (*Вара кочкышыжым нелын.*) ...и-и сайын код-
са. Мешайыдем ок шу... Чонештышым...

В а л я. Иван Иваныч, а чайжым?.. (*Мыскара семын.*) Са-
кыржымат ом чамане вет...

И в а н И в а н ы ч. Борис Шуматычлан ший салам!..
Сакрым вескана... Ну, сайын кодса! А те, Валентина Степан-
на, мотрите, шоналтыза. Да шижтарыза... Мыламак. Йёра? (*Пин-
чакшым тёрлатышын койын, тыгодым копаште улош печеньы-
жым күсеныш шураштен, лектын йомеш.*)

Б о р и с (*я омса вельш, я пелашыжым ончалын*). М-м-м...
Поро кас, Валюшем-падырашем! Ой, мыйже вес семын кала-
сынем ылыс: пелашем-моторемже — тый, падырашемже —
эргым! Тиде Иван Иванычым кажне кечын гаяк ужам гынат,
ала-кузе мугланыман? Онгай такше рвезе.

В а л я. Онгай, онгай... Да тиде «онгай рвезет» пеш онгай увер
дене толын ыле.

Б о р и с. Да?..

В а л я. Чу, шыпрак. Падырашет мала.

Б о р и с (*парняжым тёрвыж деке лишемден*). Тс-с-с... И
могай тугай онгай увер?

В а л я (*Борисым ондалме гай ышта, шупшалеш, миен, вес
пөлем омсам шыпак петьра да мөңгеш пелашыж деке пёрты-
леш, кидше гыч ик пакетшым налеш*). Тидын нерген варарак.
Ноенат чай...

Б о р и с. Чай, чай... Чай ок мешае ыле... Изишак.

В а л я (*модын.*) А тый молан омсам шке шыч поч? Вет
шкендычын сравоchet уло.

Б о р и с. Уло. Тольык омсажым мый тылатак почыктынем
ыле. Омса почылтеш, а тушто...

В а л я. А тушто — вес пөрён, Иван Иваныч...

Б о р и с. Уке-уке... тый гына. Кунам тыйым вашлийыт...

В а л я (*иралтын*). Вот-вот, тудымак ойлем вет. Ончет —

пачерыште Иван, моткоч чолга марий, Ивановч... Молан толмыжымат ынет пале мо?

Б о р и с (*тидым шотыш налде*). Чу, шого, тый колышт мучаш марте...

В а л я. А мый ужым вет, кузе öрын тудым ончалыч.

Б о р и с. Тый адак...

В а л я. Мом адак?

Б о р и с. Ушкалыктынет мо ли?!

В а л я (*мыскара йöре*). А туге гын? Ала шомакет дене веле «йöратем» манын ойлыштат да... Самырык студентке-влак коклаште йöршеш ангыргенат ала-мо. Куратор группыштетат виге ўдыр-влак....

Б о р и с. Ва-аля!

В а л я. Мо, Валя?! Ўдыр-влак мотор, самырык улыт, да эше кўчык юбка дене, кажныжым шыматен гына шукто.

Б о р и с. Валя, да мом тый?! Ала-мом сакый кўлдымашым веле ойлыштат. (*Шыматаш тöчен.*) Айда лучо угыч тўналына. ...Йынтыр, омса, срабоч нерген... Колат, теве угыч йынтыр йўк шокта, а пелаш, тойыс, конешне, тый, да эше моткочак йöратыме, сылне, омса велыш куанен чонештен толеш. Чонештен вет, чын?..

В а л я (*ондакше кузе ваеташа öрын*). Ойлыштат тожо... Койышетым ондак ончалман. (*Модмо семын торжанрак.*) Молгунамже шкак почат былбыс. (*Вара шыман.*) А тачыже мо лийын кайыш тый денет?..

Б о р и с. А тачыже... Шанте каласыме шомакетлан вашмут: каже пагытын — шке мурьжо, Валю-уш...

В а л я. Кызытше могай вара пагыт?

Б о р и с. Ну-у, мутлан, вашке иктаж пайрем толеш... Садлан... Толам вот мый мөнгö, а тушто йöратыме пелашем омсам почын вашлиеш...

В а л я. Пайрем ваеташ да мо?

Б о р и с. Уке, Валюш, эре тыге! (*Модын.*) Туге вет?

В а л я (*ынде кумыланьынак*). Ой, Борис, вес семынже лийынжат огеш керт!

Öндалалтнешт, но когынынштынат кидыштышт — пакет. Воштыл колтат. Пакетыштым куньыш пуртат да ик жап гыч вычыл-вычыл залыш лекгыт.

Б о р и с (*йырваш ончалын*). Эргына кузерак таче шкенжым кучыш? Ыш ўскыртлане? Тыйым ыш обижае?

В а л я (*оңжым төрлатен*). Пыкше-е гына мален колтыш. Пүйжө лекташ тўнгалын ала-мо? Садланак йөслана дыр...

Б о р и с. Ала пүйжө вашкерак лекше манын, сукарам пуаш, а? Тек пурын кия — шорт-шорт...

В а л я (*воштылын*). Сукарам, манат? Ожно ялыште сукарам тушкеныт тудо. Тендан эрвелне кызытат тушкат мо?

Б о р и с. А тый мо шонет?! Тиде химий огыл! Кочанакована-шамыч паленыт мом ышташ!

В а л я. А таче уремыште гуляйымына годым ик ўдырамаш аптекыште лўмын пурмо модышым ужалыме нерген ойлыш.

Б о р и с. Могай эше модыш? Кузе маналтеш?

В а л я. Ала-могай резин калач манеш. Паленат омыл.

Б о р и с. Тугеже эрлак аптекыш пурен нала.

Тыгодым Валя ўстембалне погымо кочкышыжым амалкала. Борис, шенгечше лишемын, ондалкалаш толаша. Йўратымаш модышым тўнгалме кумылым ылыжтынеже гойо.

Б о р и с (*чоян*). Валю-уш, кузе мый тыйым чот йўрате-ем. Ала ондак...

В а л я (*Борисым шенгелже дене шыман шўкалын, иралтынрак*). Ой, шого, Борис, таче моткочак ноенам. Эргына кечыгут эрыкым ыш пу. Эше тыйже...

Б о р и с (*Валям шенгечын шымлэн, келгын шўлалтен, вуйымы удыралын*). Эх... Ну, йўра тугеже... Кочкаш шичшаш моли тугеже? Тетла нимо уке деч.

В а л я. Ну, чыталте изиш...

Б о р и с (*пуйто семынже*). Калыкыште манмыла, пўрўен ласкалык деч посна ўдырамашын ныжыл кумылжат кавыскен кергеш-ла... Ала мўнгешла... Тыгайышкыжак шуман огыл ыле да...

Борис ўстел коклаш шинчеш, кочкаш тўнгалеш. Валя ваштарешыже верлана, онгылашыж дене кок кидышкыже энгертен, Борисым эскера.

В а л я (*чоян*). Бори-ис...

Б о р и с. Мо, пагалымем?

В а л я. Тый денет мутланышашем уло да...

Б о р и с (*аппетит дене кочишыжла*). Ойло, мом каласынет, кольштам.

В а л я. Палет, Иван Иваннычет молан толын ыле?

Б о р и с. Иван Иванныч? А, саде «онгае» мо?

В а л я. Ане, садет. Адак тўнгалат?!

Б о р и с. Мом тўналам? Мый эше нимат тўнгалын омыл...
Ик гана пурлын веле шуктышым...

В а л я. Так тыйым колтен пуэм дык! Мөнгө толат, а тыште — пөрьенг. Кеч изиш ушкален налам ыле...

Б о р и с. Ушкалаш? А молан? Пошкудо семын пурен гын, мо вара?! Ну, и молан вара толын ыле?..

В а л я. Эх, тый. Йөра, мый вет серьёзнын тый денет мутланынем.

Б о р и с. Мо тугай?

В а л я. Колышт. *(Паузо. Чоян.)* Пашаш лектам гын, мом манат, а, Борис?

Б о р и с. М-м-м... *(Ала-мом каласынеже, но умшаште улиш кочкышыжо ок пу.)*

В а л я *(тидын дене пайдаланен)*. Ну, шкат ужат вет — пачерланат кажне тылзын тўлыман. Эре ен пачерыште огыл, шке пыжаш нергенат шоналтыман. Илашыже кунам-гынат тўналман вет...

Б о р и с *(кочкышым нелын)*. Саде Иван Иванычше вара пашаш ўжаш толын моли?

В а л я. Туге.

Б о р и с *(шоналтенрак)*. Шого, Валя, ит вашке.

В а л я. А мо ит вашкыже? *(Пүкен гыч кынешеш, пөлем мучко мөнгеш-оньыш коштедаш тўналеш.)* Тый бюджетник, окса шагал, мыйже эше няньке *(ударенийым пытартыш слогыш шынден)*, мөнгыштө шинчем.

Б о р и с *(йөндымын)*. Ну-у, мый эше вес пашам кычал ончем. Ит ойгыро, кузе-гынат илен лектына.

В а л я. Могай эше вес пашам муат? Институтыштет вуйге йомынат да вара кажне кечын ноен толат. Мыйже ом уж мо?

Б о р и с *(кочмыжым йөршын чарнен, шоныдымын)*. Ну да, кўчык юбко-влак коклаште... *(Мом каласымыжым улылымек.)* Чу, чу... *(Кожганен.)* А йочажым куш чыкет, Валя? Садикыште, шкат палет, вер уке. *(Иралтынрак.)* И вопше, мыйын шонымаште, садикыш черет йочанан школыш кайымыжлан веле шуэш. Чылажымат петырен пытареныт дык...

В а л я. Вара йочанан школыш кайымыжым вучаш мо?

Б о р и с *(вуйжым удыралын.)* М-м-м...

В а л я *(чолган)*. Борис, колат, мый икмомак шонен муынам.

Б о р и с. Мом?

В а л я (*Борисым чоян шӱрынрак ончалын*). Бори-ис, тыланет эше ик уверым ямдыленам...

Б о р и с. Ончем-ончемат, таче увер кас. Ойло ынде!

В а л я. Таче авам дене телефон дене мутланьшым. Шкетак ила... Ачана уке лиймеке, волькышым кучаш неле ынде. Да и молан? Мыланна полшаш тӱча да тидлан веле. Ала тудым тельлан тыш илаш кондена, а?.. Школым петырымеке, пенсийыш луктын колтышт. Вес паша ялыште тетла садак уке.

Б о р и с (*мом каласаш шонен ок му*). М-м-м... Ну, йӱра, тек...

В а л я. Тудо эргынам ончаш полшен кертеш, мый пашаш лектам ыле. Ныл пырдыж коклаште шинчен шерем темын!..

Б о р и с. Толжо тугеже, вер сита.

В а л я. Всё, кутырен келшышна, печетым шындышна!..

Б о р и с. Могай печет, маньыч?

В а л я. Так ойлыштам.

Б о р и с. Йӱра ынде, мыйжат торешыжак омыл... Ават толеш, пеш сай, илыже, йочанам ончыжо... Келша гын...

В а л я (*кумыланӱын*). Келша, конешне. А умбакыже ончалына, илена — ужына! Туге вет?

Б о р и с. Йӱра, йӱра тугеже, йӱратымем.

Валя Борисым миен ӱндалеш.

Пычкемышалтеш.

Кокымшо сӱрет

Волгалтеш.

Б о р и с пашаче ӱстел коклаште книгаг лудын шинча, вара тетрадышкыже удыркален налеш да угыч книгашкыже керылтеш.

Вес пӱлем гыч В а л я лектеш, диваныш шинчеш.

В а л я (*келгын шӱлалтен*). Эргына адак пыкше мален колтыш. Резин калачетым налын отыл мо?

Б о р и с (*книгаг лудмо лугыч*). Ой, йӱршын монденам. Эрлак налам. Мондаш гына огыл ыле. (*Вара адак возкала.*)

В а л я. Борис, колат уке, мыйым?

Б о р и с (*тыглай гына*). Колам, колам... (*Тугак возкала.*)

В а л я (*нелеш налме гай*). Ала адак ит мешай маннет? Книгат ӱмбач кеч изишлан... (*сыренрак*) вуетым нӱлтал!

Б о р и с (*тугак серкала*). Йөра, йөра... Чечасак... Вуетым... Ковыштам... Капустам... Долларым... Ужар долларым мо? А?!

В а л я (*тыглай*). Адак мыскарашке савыраш төчөт?!

Б о р и с. Ну, колам, ну, йөра...

В а л я (*диван гыч төриштен кынелын*). Ну, мо «Коламже», мо «Йөраже»?!

Борис деке лишемын, книгажым кроп петыра. Тудыжо, ручкажым пыштен, «Мо» маншыла, Валян вельш савырна.

Б о р и с. Колыштам тугеже.

В а л я. Эре книга үмбалнет киет, манам. Кеч изишак да йочам ончаш полшем ыле. Кечыгут йолымбалне: пелёнкым муш, эрыкте, кочкаш шолто... Йочам гуляяш лук. Савыренат мыйым тыште домработницыш!

Б о р и с. Ну, тыйже вопше-е!.. Адак тўнгалат? Валюша, мыят вет пашам ыштем, носм. Теве репетиторствылан эше пижым. Тудланат ямдылалтман. Палет, мыняр жапым налеш?! Оксаже күлеш вет: манметла, пачерланат тўлыман, м-м... Адакшым диссертацийжымат возыман. Тидыже мемнан ончыклык-на огыл мо?

В а л я (*өрдүжкө коранын, туп дене шогалеш. Кочын*). Диссертаций... Репетиторство...

Б о р и с (*шыман*). Ну, йөра, лыплане, Валюша. (*Семынже*.) Могай карме тыйым адак пурльо?

В а л я. Ушыштет эре книга веле. Самырыкнек. Ондак университетым тунем пыгараш күлеш маньыч — йоча мешая. Вара аспирантур — адак икшыве уто. Ала кызытат тудо тылат ок күл? Ала тудо мешая? Ала...

Б о р и с. Мом ойлыштат, Валюша? Мый тудым эре вученам. Волойна мемнан йөратыме, моткоч вучымо эргына огыл мо?!

В а л я. Мыняр ий вучышна. Коло шым ияш ыштен пыштышым...

Б о р и с. Ну, чыталте изишак. Ават теве толшаш... Шкак маньыч: «Парентгым тельлан пошкудын пөртыймакше пышта да толеш веле...»

Паузо.

Валя тугак Борис деке туп дене шога. Борис, эркын пүкенже гыч кынелын, пелашыж деке лишемаш тўнгалеш.

Б о р и с (*шыман, чоян*). Мыйже тыйым йөрәтемс, Валуша... Умылем, тыланет шуко чыташ верештеш, ноет... (*Трук.*) А шарнет, Валуш?..

В а л я (*сыренрак*). Колыштмемат ок шу тыйым!

Б о р и с (*тугак чоян*). Шарнет, кузе палыме лийынна?

В а л я. Чарне, Борис!

Борис Валя дек лишемеш, өндалеш, тыгодым Валян кумылжо пушкыдемаш тўгалеш. Вуйжым эркын Борис велыш тая да шыман шыргыжалеш.

Б о р и с. Ондакше воктекетат толаш лўдынам вет.

В а л я. Каласет тожо.

Б о р и с. Воктекет нигөлан лишемаш лийын огыл.

В а л я. Кузе уке гын?

Б о р и с. А шарнет, У ий деч вараже вашлиймынам? Каникул пытен...

В а л я (*модышыш ушнен*). Каникулжат нимучашдыме ыле...

Б о р и с. И тый гына ушышто...

В а л я (*шыталанрак*). Мый гына, манат? Шарнем вет, палем, кузе почешет Роза шўрангыште? Да могай тушто Роза? Пел группыжо!..

Б о р и с. Ойлыштат, тыйын улмөнтет могай тушто сакый Розаже да Полинаже мойн?

В а л я (*чоян*). Мый нимогай Полина нергенат шым ойлыс. Могай эше тушто Полина? Ну-ко?

Б о р и с (*ак-мук лийын*). Могай Полина? Кө Полина мане? Да нигудыштат тыйын ўмылетымат огыт шого!

Ынде Ваят, савырнен, Борис деке лишемеш да кидшым шыман вачышыкыже пышта.

В а л я. А шарнет мемнан кокымшо вашлиймашнам? Ончалтышем гычак чыла дыр шижынат... Ой, кузе йокрок ыле тунам мыланем тый дечет посна?! Шкаланем верымат муын омыл. Эрлашыжым эрденак Сима мылам каласыш: «Кынел, тый декет каварель, тьфу, кавалер толын!..» Нунышт, конешне, чыла шижыныт. Меже гына, кок шорык... Секретым ыште-на огыл?

Б о р и с. А кидыштем — пеледыш аршаш.

В а л я. Телым пеледыш аршаш!.. Кушечын?

Б о р и с. Конешне, пазар гыч! Шарнет, тидлан мыняр ий эрген? Тулеч вара ме суткаланат ойырлен огынал. Öрам веле, шерат темын огыл вет. А палет молан?

В а л я. Молан?

Б о р и с (*шыман*). Ваш-ваш йөрәтәннә да садлан. (*Кожганымыла*.) А мыңяр гана мемнам ойырынешт ыле? Шарнет, ик запискам?

В а л я. Шарне-ем.

Б о р и с. «Таче Валят Максим дене вашлийын...

В а л я. ...Киношко пырля миеныт...»

Б о р и с. Кидпалыжат уке.

В а л я. Киношкыжо гына саде Максим дене ик ганат миен шуын омыл.

Б о р и с (*кугешнымыла, модын*). Но мемнам нимо ойырен кертгын огыл. Ме чыла илен лектынна. Йөрәтәннә, да садлан...

В а л я. Вара — сүан...

Б о р и с. Да, шўжаретым шарналтышым... Лулеге ора тугай... Чо-то Озангыш каенат, вуйжымат ок ончыкто...

В а л я. Ой, тудат йынгыртен вет. Шочмо кечетлан толам, мане. Племянником пеш ужем шуэш, мане...

Б о р и с. Тиде лулеге-маймыл шўжарет камвозыкта эше тудым.

В а л я. Ит тошт ойлаш тыге шўжарем нерген.

Б о р и с. Чу, чу... Тьфу... Йылмемлан — кошар.

В а л я. Туге шол.

Б о р и с. Йөрәтымем!..

Шупшалаттыт.

Паузо.

Коктынат кумылын диван деке эртат. Шинчыт.

В а л я (*шёрлымыла, шкенжым төрлатен*.) Такшым, южгунамже ну чоя улат вет, Яшметов. Йомакет дене йөршын ангыр-тарен пытарет!

Б о р и с (*шыман*). Валюша...

Ныжыл сем йонга. Борис ден Валя, диван гыч кынелын, саде йөрәтәмаш мутланымашым шуяшак вес пөлем вельш каяш ямдылалтыт.

Омса деке миен веле шуыт, поче-поче йынгыр йўк шокта.

В а л я (*төршталтен*). Ой, кө тушто?

Б о р и с (*чурк лийын*). Чынак, кө мемнан деке тўтанла унала тыге вашка?

В а л я. Хулиган!

Б о р и с. Ие... Мый чечас...

В а л я. Шого, мый шке!

Валя вургемжым шымарта да Борис деч ончыч пачерыш пуримо омса вельш тарвана. Сравочым пўтырен, омсам почмо йўк шокта.

В а л я н й ў к ш ө (*куанен*). Ой, шўжаре-ем, Наташа, толын шуыч?!

Н а т а ш а н й ў к ш ө (*чолган*). Эше уке!

В а л я н й ў к ш ө (*ёрын*). Кузе укеже? Тыштак улатыс!

Н а т а ш а н й ў к ш ө. Ондакше салам, акай! Илымашда-кутырымашда могайрак?! М-м-мы... М-м-мы... (*Шупшалалтме йўк шокта.*)

В а л я н й ў к ш ө. Вучем мый тыйым, вучем...

Н а т а ш а н й ў к ш ө. А мом мыйым вучашыже?.. Мый тевак улам!

В а л я н й ў к ш ө. Туге шол, ынде кок идалык мучко толат... Пуро, Наташа, пуро!

Н а т а ш а ден В а л я залыш пурат. Куаныше улыт.

Наташа йёршынат «лудеге-маймыл» огыл, ынде тутат акаж семянак чатка кап-кылан лийын, тудымат Юмо Ош тўняш шупшалын шочыкташ монден угыл улмаш. Чийыме кўчык платыже тидым воштак ончыкта, кумда декольте пел онгымак ончыкта дыр, сын-кунжо денат сылне. Койышыжо чулым, весела. Чурийжым чаткан чиялтен.

Борис, Валя уке шентгеч, писын гына шкенжын ўстел коклашыже шинчын, пашам ыштышыла койын, кидыш книгам руалта. Вара, Наташа ден Валян залыш пуримекышт, унажым йол гыч вуй марте да мўнгешла кыр-тменак висалтен налеш, умшажым петыраш монден, книгажым ўстембак ончыде пышта. Но Наташа тудым ок уж.

Н а т а ш а (*залыш йолжым роит тошкалме гутлаште мыскара семян*). Теве ынде толын шуым. (*Воштылалеш*). Ой, ака-ай! (*Рэп семян*.)

Кеч вученат, кеч уке,
Мый пуренат шогалым!
Кеч вученат, кеч уке,
Мый мурашат тўнальым...

Шоненамак, вученамак
Иктаж кечын тыш толаш.
Шоненамак, вученамак
Тышан шогал муралташ.

Б о р и с (*тыгайым ужын, шижде кынет шогалеш. Шинчам пашкартен, шыпрак*). Чу, чу...

Тиде «Чу-чу-жым» Наташа колыладал шукта. Ондак кўэмалт шогалеш, вара вуйжым эркын Борис вельш савыра. Тушто пөръенгым ужешат, трук монтеш савырна да акажын тупшо шентек шылеш.

Н а т а ш а (*нигуш пураш ёрын*). У-уий!.. Акай-й, мый шкетын улат ман шонышымыс, молан коктын улмыда нерген вигак шыч шижтаре?!

В а л я (*воштылеш*). Ха-ха-ха... Эх, тый, Наташа! Тугай орчوماк кодынат. Ха-ха-ха...

Наташа, Валян шентелан шылын, коклан вуйжым луктын, Борис могырыш онча.

Б о р и с (*йылмым муын*). Салам... Акат шентелне шылын ит шого.

Н а т а ш а (*ындыже, шкенжым кидыш налын, Валян шенгешше лектын шогалын*). Салам... Кхым, кхы...

Б о р и с. Кузе гала... марла манмаштыже... тулаче моли, ала «шўжаремак» лият?

Н а т а ш а. Марла манмаштыже, олыкмарла манмаштыже, мыламже гын... (*Вашмутым кычалын, Валян ўмбакше ончалеш*.)

В а л я. Курска...

Н а т а ш а. Ие, курскай лийыда. Рушлаже — зятёк вет. Алыже колында тыгайым, Высоцкий семян: «Послушай, Зин, не трогай зятя — какой ни есть, а всё ж родня». Хи-хи-хи... (*Борис дек лишемын, ёндалме амалым ышта*.)

Б о р и с. «Затя» огыл, а «шурина»...

Н а т а ш а. Могай эше «шурина»?

Б о р и с. Высоцкий, манам, шурин нерген тыге каласен.

Н а т а ш а (*ындыже ондакысе семянак койышланен*). А могай ойыртемже? Садак акамын марийже улыдас.

Б о р и с (*вискален ончен*). Наташа, кушкынат тый, моторештынат моли!

В а л я (*семянже*). Ымхы, лулеге гыч, майм... (*Копаж дене умишажым петыра*.)

Н а т а ш а. Могай эше лулеге?..

В а л я (*кидым лупшалын*). Да так, семянем ойлыштам.

Н а т а ш а. А те тебе нимынярат вашталтын огыдал. (*Тудат Борисым шымлен онча*.)

Б о р и с. Да мом те ойлыштыда? Могай «Те» да мойн? Вет родо-тукым кокла мутланымаште нимогай «Те» лийын ок кертыс.

Н а т а ш а. Йӧра, тек «Тый» лийже.

В а л я. Ну, ситыш. Айста чайым йӧуна. Кужу корно гыч унам-шӱжарым пукшыман, йӱктыман.

Б о р и с. Ямдылкалыза моли те тыште коктын, шинчыза, мутланыза. А мый, мый эргымым миен ончалам.

Н а т а ш а. Ой-й, мыят тиде киндерым моткоч ончалнем!.. Кушкын докан!

В а л я. Кызыт мала. «Киндер» манметым варарак ончыктем...

Б о р и с. Да, Наташа, те чайым подылза, каналтыза...

Н а т а ш а. Курскай, «Те» огыл, а «Тый».

Б о р и с (*туныктышо семын*). Моткоч чын каласышыч, Наташа!

Борис, «Туге-туге» маншыла, вуйжым рӱзен, конгылаймакше книгам ишыкта да вес пӧлемыш кая. Ака-шӱжар, шомакым вашталтылын, ӱстелым погат.

Н а т а ш а. Ончем-ончемат, пелашет нимыняр вашталтын огыл, мо шарнем, эре тыматле. (*Мыскара йӧре*.) Йочамат ончаш полша?

В а л я. Полша улде. Тудо мыйын тӱняштыжат эн-эн!..

Н а т а ш а. Шого, шого, моктанышын шекшыже шелеш, маныт!

В а л я. А мый тыгай деч лӱдмаш уке.

Ӱстелым погымеке, шинчыт да, чайым темкален, печеным пурлын, эплын мутланаш тӱнгалыт.

Ну, каласкале, кузе Озан ила?

Н а т а ш а. А куш тудо пура? Иван Грозный годсек порволен огыл гын, ила тудо! (*Кожганен*.) Ой, Валюша, круто! Тый ынде икшыван лийыч, ава улат! Жапше могай писын летитчонешта кайык-птицыла! Манметла, рожын трусик жапет вет?!..

В а л я (*йыгыжгын*). Тыйже, ала-мом веле ойлышат!..

Н а т а ш а. А мо, лийын тыгай жапат. (*Акажын кунтыргалше чурийжым ужын*.) Да лыплане, акай! Чыла тип-топ, в ажу-ре! (*Ӧндаалтыт. Паузо*.)

В а л я. А шарнет, йоча пагытнам? Сергейым шарнет? Кузе ик гана...

Н а т а ш а. Ну, тыйжа-ат... шарналтышыч тожо!.. Валюш! Тиде нолнер мыланем нигунам келшен огыл.

В а л я. А мо тугай?

Н а т а ш а (*келгын шўлалтен*). Да нимо. (*Адак рэп семын*).

Чыла эртен, олма садла ўмбачын,
Эр тұтыра шулымыла.
Тетла ок лий тыгай, ик вечын
Савыралаш весьшкыла...

(*Тыглай.*) Фу! Так ала-мом куктыштым.

В а л я. Кушеч тыгай рэпшым тунемынат?

Н а т а ш а. Ай, ик гана колынам да йылмышкем пижын шинчын. Мо йылмышкем пура, тудым шўведем.

В а л я. Ой, Наташа! (*Вара ойым писынрак вес велыш савырымыла.*) Йўра, йўра, лыплане. Йошкар-Олаштыже мом ыш-таш шонет?

Н а т а ш а. Бухгалтер курсым тунем лектамат, вара ончалам.

В а л я. Мом адак ончалат?

Наташа, кынелын, Борисын пашаче ўстельшкыже лишемеш, почмо книган комжым, тушто шогышо фотосўрет рамым кидыш налын ончыштеш.

Н а т а ш а (*тыгодымак важмалдыкын*). Ала вургемым ургаш тунемаш пурем. Дизайнер лиям. Шкемын бизнесым почам, бухгалтер курсетат арам ок лий, оксам ыштем, поян лиям. Круто! Кызыт вет чыланат моторын чияш йўратат. Шкаланемат ургаш тўнгалам... Машинам налам, пачерым... А мо ең оксам шотлен кияш, молан шкемыным шотлаш огыл?

Валя коклан кочмыверыш пура, ўстембач я иктым, я весым тушко нангай да вес тарелкам нумалыштеш.

В а л я. Да шич, тый, Наташа, ўстел коклаш, кочкынат шыч шукто вет.

Н а т а ш а. Шинчам, шинчам.

В а л я. Олам сенен налнет ала?

Н а т а ш а. А мо? Ала тора Торьялыш миен возаш?

В а л я. Да уке, так каласышым.

Н а т а ш а. Икана телефон дене ала-мом ойлышташ төчышыч да... Ала эше тый мыйым ялышке поктен колтынет?
(*Мўшкыржым кучышын коеш.*)

Стаканыш вўдым тема, ик пўкеным налын, тушко сумочкыж гыч мо улыжым ястара. Пургедын, сордор гына эмым луктын йўэш.

(*Эмым подылмек, коропкажым ончыштын.*) Валя, парацетамол мўшкыр корштымо деч полша мо?

В а л я. Тиде вуй корштымо дечын. Жарым волгышо эм.

Н а т а ш а. Блин, адак вес таблеткым йўым.

В а л я. Мўшкыретше чотак коршта мо?

Н а т а ш а. Да уке, вес таблеткым йўмө ала тора Торьял деч лўдө ала-мо. Эртыш...

В а л я. Ойлыштат... Кўлеш-оккўллан молан эмжым йўат?

Н а т а ш а. Ай, йөра, мо лийын, тудо кыша.

В а л я. А аванажым олашке кондынем.

Н а т а ш а. Вот тиде вес паша!

В а л я. Серьезнын ойло, мом шонен пыштышыч, Наташ?

Н а т а ш а. Специальностемлан корычко ок сите. Чечас тудым налапат...

В а л я (*келгын шўлалтен*). Нимогай рашлыкым ом уж. Ончем-ончемат, илышыште шкендычым йөршын муын от керт? Лакемме нергенат, марлан лекме нергенат шоналтыман дыр.

Н а т а ш а (*кожганен*). Ну-у, тўнгале!.. Тылат ойлаш куштылго. Могоай тушто марлан кайыме?.. Миллионерым муам гын, тачак омытам чиктем ыле... (*Паузо.*) Уке гын, көлан лекташыже? (*Кочын.*) Йөра, ава тылат чыла денат полшен: тунем лекташат, чияшат эре наледен... А мылам мо, изи годсек эре тый дечет кодшыжо гына логалын!..

В а л я. Ната-аша!..

Н а т а ш а. А мо, Наташа... А мый пуйто уке улам... Конешне, Валя мемнан ушан, институтышто тунемеш вет, тудлан полшыман, вара марлан лекташ шонен пыштен, сўаным ыштыман, йоча шочын, адак полшыман... Мыйже кузе кооперативный училищым тунем лектым ала...

В а л я. Наташ, мом куктыштат? Лыплане. Мыйже мо дене титакан улам? Неужели чоныштет өпкем кучет?

Н а т а ш а (*лыпланен*). Да ладно... Проехали. Нелеш ит нал. Так нимо укеште луктын оптышым. Мўшкыр коршташ пижын

да... (*Күчык паузо.*) Теве курсым тунем лектамат, кушто пашам ышташ, кушто илаш, ончалам. А Торьялыш садак ом кай. Йок-рок тушто, акай.

В а л я. Ну, йөра. Илена — ужнына. Кызытше мемнан денак код. Вара шотым муына.

Н а т а ш а (*өрын*). Тый денет?

В а л я. А мо, вер сита.

Н а т а ш а (*куанен*). Клёво!

В а л я. Коклаштыже йочамат ончаш полшет.

Н а т а ш а. Конешне, полшем!

В а л я (*келгын шүлалтен*). Ну, Юмылан тау!

Н а т а ш а (*помыжалтышыла*). Ой, Валю-у, монден отыл, эрла вет шочмо кечетыс!

В а л я. Вот садланак аванат эрла толшаш. Эрла толеш да тельлан тыштак кодеш.

Вес пөлем гыч Б о р и с лектеш.

Б о р и с (*шыман*). Валюша-а, эргына помыжалте. Ынде кочмыжо шуэш моли... Эшеже... Эшеже...

Борис нигуш пураш өршын кидшым шаратга.

В а л я. Мо «Эшеже»?

Б о р и с. Мо... мо... Пучик ыштен...

В а л я (*шыргыжалын*). Йөра, улышышым. (*Каяш тарвана*).

Н а т а ш а (*кожганен*). Ой, мыят племянником ончалнем! Ынде кугу лийын дыр?! Куржталешат докан!..

В а л я. Пел ияш йоча кунам куржталеш? (*Воштылеш.*)

Валя ден Наташа вес пөлемыш каят. Борис, книгаг кучен, диваныш шинчеш. Ик жап гыч Наташа вес пөлем гыч лектеш да Борисын воктеныже верлана.

Н а т а ш а (*туштен*). Икшывыда... кушкеш... Пеш онгай лийын. (*Күчык паузо.*)

Б о р и с (*книгажым өрдыжкө пыштен*). Ончем-ончемат, тят кушкынат, моторештынат.

Н а т а ш а (*модын*). Чынак? Мотор улам?

Б о р и с. Шылташ нимом — сыльне! Валя дене ушнымына годым изи гына тыгай ўдыр куржталат ыле...

Н а т а ш а (*Борисын шымлыше ончалтышыжым шижын*).

Модын.) Да, вашталтынам, Борис курскай? Ала келшенат шинчым?

Б о р и с (*серьёзнын*). М-м-м... Йодышым такше пеш тура шындыме. Кузе вашешташат от пале.

Н а т а ш а (*нижедылынак*). А тый вигак ойло, «Келшет», ман.

Б о р и с. Векат, почешет каче-влак кўтў дене куржталыт.

Н а т а ш а. Кузе уке гын?

Б о р и с. Но тиде кўтўж гыч иктым ойырыман ве-ет.

Н а т а ш а (*чолган*). Жап уло эше, кузе-гынат ойырем, Борис Шуматыч!

Б о р и с. Борис гына... Ынде могай тушто тылат Шуматыч улам? (*Туштен.*) Туге ынде. Кажне пеледыш шке жапыштыже пеледеш. Вара...

Н а т а ш а. Вараже мо?

Б о р и с. М-м-м...

Н а т а ш а. Эх, Борис, эх, Борька!..

Каласен ок шукто. Вес пӧлем гыч, азам кучен, Валя лектеш.

(*Диван гыч тӧрштен кынелеш.*) Акай, кондо-ян ынде племянником тышке, тыгай изим кучен ончынем.

Б о р и с (*пуйто семынже вудыматен*). «Борькалан» ушкал улам мо? Тугеже кеч «курская» ман...

Н а т а ш а (*азам кидыш налын*). Уке, мый лучо Борис Шуматыч манам, йӧра. Вет студентет-влак тыйым тыге маныт? (*Модын.*) Да кидышкем Шуматычын изи Бори-исычшым нала-ам...

Б о р и с. Адак воштылат?

Н а т а ш а. Тю-тю-тю... Племянником, Борисычем, могай тый мемнан кугу-у лийынат!.. (*Адак Борисым койдаренрак.*) А молан лачак Шуматыч, а? Молан, ну... Вӱргечевич огыл... Аль-ыже шочмо... шочмо, уке, келшен ок тол.

В а л я (*я иктым, я весым ончыштын, семынже*). Ойльштыда кӱлеш-оккӱлым. (*Наташа ден Борислан.*) Мален темын, кочкын. Ынде изиш модашат лиеш, але яндар ож дене шӱлалташ...

Н а т а ш а. Тугеже айста гуляяш лектына!

В а л я. Чынак, айста лектын пурена.

Чыланат уремыш лекташ ямдылалташ тўналыт. Борис вес пӧлем гыч
коляским шўкен луктеш.

Б о р и с. Теве машинат ямде.

В а л я (*уремыш погынымо лугыч*). А те тыште (*койдаренрак*)
Борька дене, кудыжо Шуматыч, мом пеш ўчашышда?

Б о р и с. М-м-м...

Н а т а ш а. Эх, курскай, ӧрын шинчын теве, марлан пуэн
колтынем ыле ман!..

В а л я. А мо, чынак, Озангыште але вара иктат ыш ончал?

Н а т а ш а. Ну вот, тыйжат ынде тудо мурымак! Эше
«Почешет кўтў дене куржталыт» ман ынде...

В а л я. Йӧра, йӧра, нелеш ит нал. Лучо полшо-я мыла-
нем...

Н а т а ш а (*койдаренрак*). А Борис Шуматовичат мемнан
дене пырля гуляяш кая?

Б о р и с. Шуматычат... (*Диваныш шичше кынет шогалеш.*)

Ынде чыланат уремыш лекташ ямдылалташ тўналыт.

Пычкемышалтеш.

Кумшо сўрет

Валя ден Наташа пайрем ўстелым погат. Валя сылне платьым чиен, а Ната-
ша — сымыстарышын.

В а л я (*шӧрын ончен*). Наташ, ала платьым чиет ыле?

Н а т а ш а. Тидыже мо дене ок келше?

В а л я. Да мыланемже нимат огыл, аванаже тыйым тыгай-
ым ужеш гын, умыла мо?..

Н а т а ш а. Чучыл гаяк ом кой вет? Пеш палынет гын,
акай, содыки, ындыже мый кушкынам. Ок кўл мыйым эре
туныкташ! Кузе шонем, туге чием!.. Уло мыйын тидлан пра-
вам? Мом шонем, тудым чием, мом шонем, тудым ойлем.

В а л я. Ойлышт веле. Ну, йӧра, йӧра...

Н а т а ш а. А мо тугайже? (*Чурийончыш ваитареш шога-
лын.*) Такшым пеш ничевола коеш.

В а л я. Наташа, «Ничево» маньычат, Шкетан театрын ик
спектакльжым шарналгышым, тушто ик ўдырын «Ничево» ман-
мыжлан, «Ничевожо мыйынат кўсен тич!» маньыч.

Н а т а ш а. Ха-ха-ха...

Тыгодым пачерыш Борис пура. Ик кидыштыже — пакет, весыштыже — пеледыш аршаш. Кудыжым куш чыкаш, ок пале. Кўварваке я пакетшым, я пеледыш аршашым пыштынеже. Шотым ок му.

Б о р и с (*шўлышым налын*). Пелашем-моторем, эше ик гана саламлем шочмо кечет дене! (*Валям миен шупшалеш, да ондак пакетишым шуялта.*) Ой, уке! Мўнгешла... (*Пеледыш аршашым кучыкта.*)

В а л я. Тау, Борис.

Б о р и с (*пакетише нерген шарналтен.*) Теве, спискет почеш чыла погышым. Шампанскийымат нальым, ошымат, йошкарушменымат... Тулеч молымат...

Борис Валям кыдалже гыч ондалын нўлталеш да пўрдыктен налеш.

Н а т а ш а (*тиде сўретым шекланен*). Могай те онайын, моторын койыда! Ну, чылт мужыр йўксў! Марийже ден ватыже — мужыр онгыр.

В а л я. Кузе сылнын каласышыч, а, Наташ! «Мужыр йўксў...», «Мужыр онгыр...» Южгунамже так каласен шындет дык!..

Н а т а ш а (*лайым нулалшыла*). А мый эше тылеч сылнын ойлен керта-ам.

Б о р и с. Чечас мыят тыланда полшем. (*Малымверыш пурен йомеш.*)

Н а т а ш а. Борисат толын шуо. Аванаже кушко йомо? Алят уке. Кечываллан толын шуам, маньбыс...

В а л я. Каласен гын, толеш. Тудо вет мемнан тугай: мом каласа, садак шукта.

Йынгыр йўк шокта.

Н а т а ш а. Колат? Ну, кў тиде шонет? Конешне — ава! Кужу ўмыран лиеш. Пуйто муланымынам омса шентелне йыштракын кольышт шоген. Мий, кай! Капкатым комдык поч!

Валя прихожийыш лектеш. Ик жап гыч куан йўк шокта.

В а л я н й ў к ш ө. Авай! Салам, авай! Толын шуыч?!

А в а н й ў к ш ө. Салам, салам, ўдырем! Толын шуым теве.

В а л я н й ў к ш ө. Тазалыкет кузерак?

А в а н й ў к ш ө. Ничево. Шогылтам...

Йўк вельшке, прихожийыш, Наташат куржеш.

Н а т а ш а н й ү к ш ө. Ава-авай, салам!

А в а н й ү к ш ө. Салам, салам, үдырем. Тыят тыште! Ой, пешак сайыс! Могай кугу лийынат! Валюшымат поктен шуынат!

Н а т а ш а н й ү к ш ө. Кугуракым эре поктыман, кузе уке гын?

А в а н й ү к ш ө. Ой-й, мом чиен пытаренатше, үдырем? Кызыт ынде тыгай модо мо?

Н а т а ш а н й ү к ш ө. А мо? Оқ келше?

А в а н й ү к ш ө. Ой-й, могай чолга улат, Наташа! Ачат икана арам огыл ойлен: так тиде үдырем — чылт волгенче!.. Йөра, умбакыже ом ойло...

Н а т а ш а н й ү к ш ө. Айда, ойло... Варажым мом манын?

А в а н й ү к ш ө. Йөра, манам, вургеметшым волгыдышто сайынарак ончалам, манам. Тыштак улат, пеш сай. *(Валялан.)* Илыме пөртдам, Валюш, пыкше муым. Уремыштыжат шыже велеш моткоч шокшемдыш.

Залыш А в а, В а л я, Н а т а ш а пурат. Наташа Аван кондымо сумкажым «ой-ойлен» пыкше шүдыра.

Н а т а ш а. Авай, сумкашкетше мом тынар шүшкынат? Кермычымак огыл? Моткоч нелыс!

А в а. Э-э, үдырем, тиде — йокма. *(Сумкам налын, куштылгын нөлталешат, куш шындышашым шеклана.)*

В а л я. Авай, айда кухньыш пуртена.

Валя ден Ава кухньышто йомыт. Наташа үстембалне амалкалаш пижеш. Графин гыч чукурыш витле граммым темалтат, шенгек, кухньо могырыш ончалын, йыштракын подыл колта.

Н а т а ш а. Уф-ф... Авана мемнан... Уф-ф... *(колбаса пүчкышым пурлын)* тале марий вате!.. Тудын верч *(адак кухньо омса велыш ончалын)* подылым. Юмо, проститле... Таза, кужу ўмыран гына лийже...

Паузо. Наташа тугак үстембалне тўрлым амалкала.

Ик жап гыч Валя ден ава кухньо гыч лектыт. Ава кидешыже кочкыш-йўыш банкым кучен, үстембаке шында.

А в а. Айста тидымат почына. У-у, могай ўстелым погенда?! Эре тыгак тичмашын илыза!

Малымвер гыч, джинсым, вес тувырым чиен, Борис лектеш.

Б о р и с. Ончемат, унана ешаралте! Салам лийже, Наталья Павловна!

А в а. Салам, салам, венгым! Ёрышымат колтенат аман?

Б о р и с. Кушкеш да... Куш чыкаш?.. Кузерак вара толын шуда, Наталья Павловна?

А в а. Тау, венгым, сайынак, пеш сай. Тений Торъял — Йошкар-Ола корно ожнысо гай огыл вет. Оксат гына лийже. Кидым нёлтальыч, кажне «ГАЗ-ельже» шогалеш да Йошкар-Олашке шикш-пурак веле нангая.

Вашлийын, пагален, вўчалтыме амалым ыштат.

Н а т а ш а (*тыгодым аван кондымо банкылажым почеда, кочкышым тарелке еда опта. Яражым кухныйи намиен шында. Пёртылмек, ик жап ўстелым шымла да иктешла*). Акай, ўстелет ямде ала-мо...

В а л я. Тугеже шинчына веле?

Б о р и с. Шинчына. Наталья Павловна, те тебе тышке шичса. А Валя — тебе ты-ышке...

Н а т а ш а. А мый тышке, йўратыме курскам вокте-еке. (*Ава ден Борис коклашке шынен шинчеш.*)

А в а (*шыман шылтален, но тунамак туштен ончалын*). Наташа, пўрт радамым тек озаже виктарыже-е.

Н а т а ш а. Мыйже мо, иктаж осалым ыштышым?

Б о р и с. Наталья Павловна, нимат огыл, чыла сай.

Н а т а ш а. Чын, Борис Шуматыч!

А в а. Кеч-мо гынат...

Н а т а ш а (*ўкелалтын, иралтын*). Да мом те эре мыйым чареда, туныктеда?

А в а. Наташа...

Н а т а ш а (*иралтынак*). Мо, Наташа, мый ынде коло кок ий Наташа улам!

В а л я (*шыматен, мыскара семын*). Конешне, тый кугу улат ынде, шўжарем. Иктым умыло, кажне авалан йочаже эре йочак кодеш.

Н а т а ш а. Йўра, нормалёк, темыза тугеже шампанский-дам!

А в а (*Наташалан, пўшкылынак*). Ну, улат вет!

Н а т а ш а. Шампанскийланат изи улам маннет?

Б о р и с. Чечасак. (*Шампанскийым птлоч! почеи, чаркалаш-*

ке темкала.) Ну, эн ондак кугураклан мутым пуэна. Пагалыме Наталья Павловна, мут — тыланда...

А в а (*шогалын*). Ну, Юмо дене пырля. Кугу Юмо, Ош Юмо, Кугу серлагыш, тиде самырык ешлан серлагышымак, токымак пуэн шогыза, коштмо корныштышт, пашам ышты-маштышт йонымак ыштен шогыза... Валя ўдырем, Борис венгым... Наташа, кучыза чаркадам. Валюша, айста тиде чаркам тыйын шочмо кечет лүмеш нөлталына. Таза лий, ўдырем, еш илышда пиалан лийже! Уныкамат тазам, ушан-шотаным ончен-куштыза. Пөрткөргыда тичмаш сондык гаяк тичмаш лийже! Борис венгым дене келшен, ваш-ваш умылен, йөратен илыза!..

— Туге лийже.

— Тау, авай.

— Валя верч!

Чыланат чаркам перкалаш пижыт. Наташа эн ондак Борис деке шуялта, шинчашкыже чоян-келгын ончен пералта. Подылыт, пурлыт, кочкышым моктат. Наташаже изишак руштылдалынат колтен.

Н а т а ш а (*ик жап гыч*). Между первой и второй, перерывчик небольшой...

Б о р и с. Весымат мо?

Н а т а ш а. Темалте, мом тушто... Ынде чаркамутым пелашыже каласышаш...

Б о р и с. Тидат чын.

Ава Наташам адак шөрын ончалеш. Борис чарка еда темалта.

Шерге родем-влак, йоратыме Валюша, шочмо кечет дене... Тек эре тыгаяк сылне лий... м-м-м... Ончыклыкна, пырля улына вет, тыгат каласыман дыр, сай, волгыдо лийже... Таза лий!

В а л я. Тау, Борис.

Н а т а ш а. Пелашетын тазалыкше верч. (*Вара Валя деке савырнен.*) Шочмо кечет дене, Валю акай! (*Шампанскийым шалт! подылеш.*)

А в а (*тидым шекланен*). Ната-аша...

Н а т а ш а (*руштылдалын*). А мо, Наташа?.. Теве акамат каласыш: мый ынде изи омыл. Шампанскийымат подыл кертам. Кеч акамын да шочмо кечыштыже!

А в а. Ўдырем, ончемат, йөршын вашталтынат...

Н а т а ш а. Мо дене? (*Ўстел кокла гыч кынелын, мөйгеш-*

оньыи коштедаш тўналеш. Мольшит Наташам, вуйыштым савыркален, ёрын ончат.) Шочмо мландышкем пёртыльбым, шочмо акам дек... Шочмо авам ужым... А мыйым эре чарат, ик шомакымат ойлаш огыт пу!..

В а л я (*йыштрак Борислан*). Ошымак подылын шуктен огыл дыр?

Б о р и с. Ужын омыл.

А в а. Э-э, ўдырем, Озан гыч йёршын тольыч аман?

Н а т а ш а. Конешне, марий мланде вет — марий мландак. (*Кожганен.*) А вот паледа, мый тыгай теорийым колынам! (*Чарнен, Сократла шогалеш.*) Ала шке шонен луктынам... Ну, не важно! Айдеме кушто шочеш, манеш, кушто тудым эн ондак кече ончалеш, тойыс сангаж гыч шупшалеш, манеш, тудо лачак саде мландыште илышаш улмаш, манеш. Уке гын туешкаш да... тулеч моло тўналеш. Садлан мый тыге каласем: айдеме кушто шочын, туштак илышаш!..

А в а. Ўдырем, мом куктыштат?

Н а т а ш а. Авай. Шого, шого. Мый эше чыла каласен шым пытаре...

А в а. Ната-аша...

В а л я (*аважлан.*) Айда... ойлыжо. Тудо куанымыз дене.

Н а т а ш а (*руитынак*). Вот, авай, тый мыйым эре чаренат да кызытат чарет, туныктет: тидым ит ыштыл, туге ит ыштыл, тушко ит пуру... Эре туныктеда, чын корныш шогалташ тыршеда. А кушто тудыжо — чын корныжо?

А в а. Наташа, лыплане! Мыйже ўмырем мучко тендам чын илыш корныш шогалташак ман тыршенамыс.

Н а т а ш а. Да вет пашаже тыште огыл. Мо эртен, тудым от пёртылтө.

А в а. Ўдырем, можо туге лийын огыл вара?

Н а т а ш а. Теве тачат толынат пурен шыч шукто, вургемем тергаш пижыч...

А в а. А мо, чиемет пеш сылне.

Н а т а ш а. Кызыт ынде тыге ойлыштат!

В а л я (*Наташа дека лишемын*). Шого, шого, Наташа... Ала-мо пеш шуко ойлышташ тўнгалыч. Айда, шич пўкенышкет, лыплане-я. Кочкышым пурл.

Н а т а ш а. Йёра, акай, чыла тип-топ!..

Йынтыр йўк шокта. Чылан шыпланат. Валя, пелашыж могырыш ончалын, кынел шогалешат, пачерыш пурымаш омса вельш тарвана.

Ўстел покшелсе-шамыч шып шинчат, Борисше кырт-карт пурледаш толаша.

А в а (*Наташа дек лишемын*). Ўдырем, Наташа, нелеш ит нал. Ала утыжым ойлен колтышым...

Н а т а ш а. Нимат огыл, авай. Мый вет так веле... Куаненам тўргоч да садлан дыр.

Тыгутлаште прихожий гыч.

В а л я н й ў к ш ө. Ой, Иван Иванович, поро кас! Пуро, пуро!

И в а н И в а н ы ч (*чолган*). Поро лийже! Вот тебе... Мылам тыгай общественный поручений манмым пуышт. Пашаште маньыч, тый пошкудыжо улат, чылашт лўм дене салам-ле пагалыме Валентина Степаннам шочмо кечыж дене! Шочмо кечет дене, пагалыме коллегына да... пошкудем...

В а л я. Тау, Иван Иванович!

Залыш В а л я ден И в а н И в а н ы ч пурат. Валян кидыштыже — пеледыш аршаш, Иван Ивановичын — торг.

И в а н И в а н ы ч. Пошкудо-шамычлан ший салам! Тебе, Валентина Степаннанам шочмо кечыж дене саламлаш пурышым. (*Шкеже кажне унам шымлен ончалеш. Ончалтышыже Наташан ўмбалне поснак кужун кучалтеш.*) О-о... Тендан унада уло...

Н а т а ш а (*кожмакын*). Уна толын гын — ўстелтўрыш!.. (*Верже гыч кынелын, Иван Иванович дек лишемеш. Кидпўнже гыч налеш да яра пўкеныш вўден шында. Тиде сўретым ава адак ёрын онча.*)

А в а. Эх, Наташа!..

И в а н И в а н ы ч. Ончем-ончемат, чылт акажын шўжар-жыбла коеш?

Н а т а ш а. Коеш веле мо?

И в а н И в а н ы ч. Тугеже палыме лийына.

Валя кухньо гыч Иван Ивановичлан тарелке ден совла-вилкым конда.

Тау, тау... Э-э-э...

Н а т а ш а (*кидым шуен*). Наташа!

И в а н И в а н ы ч. Тенгечак тендам окна гыч ужым... Ончем-ончемат, чылт вет Валентина Степанна, ну, чылт...

Н а т а ш а. Борис Шуматыч, чаркалашкыже темалтыза. Уна толыныс, тостым ойлынеже да...

В а л я (*эплын*). Наташа, тыланетше ынде сита дыр.

Борис йодмым шукта. Иван Иванович чаркамутым оила.

И в а н И в а н ы ч. Пагалыме Валентина Степанна! Э-э... Шочмо кечыда дене шокшын саламлем... М-м... Кузе маныт гала... Ёдыр нерген... Лывырге куэлак шыма... Таза... Висвис пеледыш гаяк сылне, весела, ай, ерыште ийын коштшо мужыр йўксö гаяк пиалан... Йöратыше да йöратыме, кужу ўмыран лийза! Еш илышда тўвыргыжö, оксан лийза, тенийысе илышыште тиде пеш күлешан... Вот тебе тыге!

Подылыт.

— Чапле тост, Иван Иванович!

— Ойленжат кертеш вет, а!

— Йылметлан мўй лийже.

И в а н И в а н ы ч. Эх, эшеат чот ямдылалташ күлеш ыле. Интернетыш ончалаш йöршын мондышым. (*Наташан ўмбаке ончыштын.*) Тургыжланымем дене...

А в а. Иван Иванович, а пелашдаже кушто?

И в а н И в а н ы ч. Ой, могай тушто пелаш?! Мый чонемлан келшышым але вашлийын омыл... (*Адак Наташам ончыштын, туштен.*) Ынде муам гын веле?..

В а л я. Жапше эрта ве-ет, шкет шинчен кодыда...

А в а. Чылажымат шке времаштыже ыштыман шол... Мемнан Наташаланат шоналтыман ыле да ынде.

Н а т а ш а (*вурт лийын*). Те мо? Лўмын, кутырен келшенда?! Те мо, мыйым туларташ шонен пыштенда?

В а л я. Да могай-тугай лўмын да мойн? Пайрем вет, Наташ! А пайремыште мыскара деч посна кузе?

И в а н И в а н ы ч. Ой, юмашне!.. Шöртнö шомак-влак... Наташа, мыят мыскарам тушкалтем: келшем туларташ.

Н а т а ш а. Шочмо кече гыч — тулартымашке. Вот тиде клёво! А мо, Иван Иванович, ала тидыжым чынышкак луктына, а?! Ушан-шотан, тунемше, сылне марий... Ончем-ончемат, öрынат от шого.

И в а н И в а н ы ч (*кожганен*). А мом öрашыже?

Н а т а ш а. Ала-мо шокшо лийын кайыш. Ала яндар южыш шўлалташ лектына? Кас олам ончалаш...

И в а н И в а н ы ч. А, можыч, «Стоун» клубыш миен толына, а, марий дискотекрыш? Клуб огыл — рай!

В а л я. Чынак, миен толза! Самырык годым мөнгыштö шинчыман огыл тудо.

И в а н И в а н ы ч. Тугеже пеш кугу тау тыланда, пошкудо-влак. А ме Наташенька дене...

А в а. Кужун ида кошт. Наташам шкетшым ида кодо, по-жалуйста.

И в а н И в а н ы ч. Ида ойгыро, аваже! Ёдырдам в целости-сохранности кондем.

Иван Иваныч ден Наташа, юарлен, пачер гыч лектын каят.

А в а. Чынак, жапшат писын эрта. Ноялтын таче. Борисланат эрла пашаш кайыман.

В а л я (*аважлан.*) Авай, мый тылат спальныйыште диваныште шарем, Наташа толеш, зальыште, диваныште возеш. (*Вес пöлемыш кая.*)

Пычкемышалтеш. Йөд. Пеле тул чөкталтеш. Ава койылалта.

А в а (*пырдыж шагатым ончалеш, тургыжланен*). Кушто тынар коштешыже? Жапшат уже мыняре... Тиде Иван Иваныч пошкудыжлан ўшанаш лиеш гын? (*Сото телефонжым налеш, номерым пога, колыштеш*). «Абонент не доступен...» Телефонжым молан йöрыктен?

Тыгодым пошкудо пöлемыште йоча магыралтыме йөк шокта. Ик жап гыч лыплана. Пошкудо пöлем гыч Валя вуйжым луктеш.

В а л я. Авай, тыйже молан от мале?

А в а. Наташа верч ойгырем. Чыла сай гын?

В а л я. Авай, Иван Иваныч тудым ола уремешак кудалтен ок кодо. Айда, лыплане, воч малаш.

А в а. Юмо арале... (*Вудыматен, ава вес пöлемыш пурен кая.*)

Пычкемышалтеш.

Нылымше сүрет

Марий дискотеке. Лампе-влак түрлө тусын чөчкат, чолга марий муро йонга, калык кушта... Ик вельыште Наташа Иван Иваныч могырыш ончал-ончал кушта. Иван Иванычше тыште чылалан палыме, чөчкыдын коштеш, витне. Ёмбакыже вигак икмыняр ёдыр кержалтын. Тыгай годым, чынак, дискотекрыш унала кондымо ёдыр нергенат мондаш лиеш-ла. Наташа Иван

Иваныч дек лишемеш.

Н а т а ш а. Ваня!..

И в а н И в а н ы ч. Ой, Наташенька!..

Н а т а ш а. Ала ынде мөнгө каена?

И в а н И в а н ы ч (*руштылдалын*). Шас, мый теве ик йодышым гына рашемдем...

Н а т а ш а. Могай эше йодышым? Нунын дене мо? Тый вот мо, мый денем толынат гын...

И в а н И в а н ы ч. Моторем, йөратымем, изишак гына вучалте, мый тыманмеш...

Н а т а ш а. Тыште тыйын, ужамат, йөратымет-шамыч шагалын огытыл. Да кеч ияшке кай! Пеш құлат!

Наташа савырнен лектын кая. Йырваш тугак куштымаш гүжла. Ик жап гыч Иван Иваныч, вуйжым савыркален, Наташам кычалаш пижеш, сцене кок вельш куржтал савырна.

Пычкемышалтме дене дискотеке йўкат шыплана.

Визымше сўрет

Валян пачерже. Йынгыр йўк шокта. Мөнгысө халатшым шонгалын, залыш Борис лектеш, омсам почын, Наташам пурта.

Н а т а ш а. А, салам...

Б о р и с. Тс-с, малат.

Н а т а ш а (*шып*). Кўпеда? А мый дискотекышкет мийышым. Ужым марий дискотекыдам...

Б о р и с. Ыш келше мо?

Н а т а ш а (*вургемжым кудашишыжла*). Такшым онгай. Тольык тиде Иван Иванычдам!.. Дискотекыш нангайыш, от шинче... А тушто тудын чылан палыме-шач. То икте, то весе... Мый окмак гай шкетын куштен шогылтым. Кавалерем мыйын нерген мондыш. Руштын, конечно, сопсемак. Ну и мыят... чошышым...

Б о р и с. Йөра, чыла сай, толын шуынат. Давай, ноенат вет. Тылат теве диваныш вакшме. Воч тышке.

Н а т а ш а. Борис чўчў, тьфу, ала-мом ойлыштам. Малыме йөршынак ок шу, айда изишак мутланена.

Б о р и с. Ынде жапшат пеш шуко да...

Н а т а ш а. Тый денет мутланымем шуэш.

Б о р и с. Йөра...

Н а т а ш а. Пайрем үстел деч иктаж-мо пентгыдырак ыш код? Уремыште юалге. Моткочак кылменам, чытырыкта веле. Изиш ырашлан гына...

Б о р и с. Вучалте, кондем...

Борис диван воктеке табуретым шында, кочмывер гыч коньякым, кок чаркам да закускым луктеш. Темат, подылыт.

Н а т а ш а. Уф-ф! Сай лие. Тау, курскай. Да, шол, акамын пелашыже... А палет, тый мылам первый ужмаштак, акамын сўаныштыжак, келшенат, изи ньога тунам йўратенак шынденам. Эх, тунам кугурак лиям ыле гын, шоненам...

Б о р и с (*нуйто тунуктышо тунемшылан*). Наташа, и молиеш ыле тунам?

Н а т а ш а (*мыскара йўре*). Поген налам ыле акам деч. А, мыскара тиде. Вожлыбыч огыл дыр, Борис Шуматыч? Тыйже вет тыгай отылыс...

Б о р и с. Могайжым кушеч палет? (*Коеш, изиш руштын.*)

Н а т а ш а. Ончалтышет гычак ужамыс.

Б о р и с. А могай тудо... ончалтыш мыйын?.. Коньякет вуйышкат кўзыш.

Н а т а ш а. А палет, мый лачак тыйын гайым мунем...

Б о р и с. Мом ойлыштат, Наташа?

Н а т а ш а (*трук*). Шупшал мыйым! (*Борисын шинчашкыже онча.*)

Б о р и с. Нигузе тыйым умылен ом керт, кунам мыскарам ыштет, кунамже гын чыным ойлет?..

Н а т а ш а (*тугак ласкан шўраныштын*). Лўдат мо, Борис Шуматы-ыч?

Б о р и с. Мо деч? Уке. Паша лўдмаште огыл...

Н а т а ш а. Кушто вара?

Б о р и с. М-м-м... (*Тетла шомак уке.*)

Наташа Борис пелен пызна, шўйжў гыч ўндалеш да тўрвыжым Борисынынш тушкалта. Тудыжо, нигуш пураш ўрын, кидшым кўшкў нўлталеш, вара нуно велалтыт, Борис шыман ўдырым ўндалеш. Трукышто коктынат, ушым йомдарен, ўндалкалаш-шупшалалташ тўналыт. Наташа Борисын халат ўштыжым рудалта.

Тунамак волгенче волгалта, кўдырчў рашкалта.

Пычкемышалтеш.

КОКЫМШО УЖАШ

Икымше сүрөт

Залыште пеле пычкемыш. Эркын малымвер омса почылтеш. Тушто В а л я койылалта. Диваныште Борис ден Наташам ужеш.

В а л я (*öрын, ондак нимом умылыде*). Те?.. Мом тыште?..

Н а т а ш а (*сигыралын, пеле кудашише, одеял дене варналтше*). Акай?!

Б о р и с (*мөнҗысö халатшым шоһалын*). Валя?!

В а л я (*шыдын*). Кузе тидым умылаш?

Валя, кидше дене умшажым петырен, нигуш пураш, нимом ышташ öрын.

Б о р и с (*сөрвален*). Валя...

В а л я (*күрлын*). Ушет кая! Мо Валя?! Тый эше ала-мом мылам каласынет? Кузе тыге лиешыже!? Эн лишыл айдемышамыч, тыге ыштен кертыт манын, шоналташат шучко! Уж-мем тендам ок шу! (*Борислан.*) Мом тумнала шогылтат?! Порволыза коктынат! (*Чурийжым петырен.*) Намысдыме! Тегытшүргö-шамыч!.. (*Вара, трук кидшым чурийже гыч коранден, вийнен шогалеш. Оралге йўкын, шыдын.*) Кызытак лекса да кайыза! Чошыза тышеч!

Кугу йўкеш малымвер гыч А в а лектеш.

Залыште Наташа ден Борис нигуш пураш öрын шогат, чияш толашат.

А в а. Юмысерлаге... Мо тугай? Йўд рўдын мо тумам тарватышда? (*Трукышто молемын.*) Мо томаша лийын кудалтыш? (*Наташам ончен.*) Тыйже молан чиен шогалынат? Кушко тыге йўдым тарваненат?

В а л я (*кочын*). Авай...

Н а т а ш а. Акай, Борис титакан огыл... Тиде... мый...

В а л я. Мом ыштылыгыч? Молан гына толыгыч? Мо осалым мый тылат ыштенам?..

Н а т а ш а. Валя, акай!..

В а л я (*шыдын-урмыжын*). Да могай мый тылат ынде «Акай» улам?!

А в а (*трук умылымо гай*). Мо томаша лийын кудалтыш?

В а л я (*кочын, шортмо йöre*). Нине шакше-шамыч...

А в а (*кочын*). Мо-о?! Ой, Юме-эт!.. Ушемак кайыш! Мо тиде ышталтеш, а?! Тўняжак кумыкталте мо, а? Наташа! Бо-

рис! Намысше, намысше могай?! Ынде калыкше мом манеш!
Мо тиде тыгай?!

Н а т а ш а (*сөрвален*). Авай!..

А в а (*күрлын, кочын*). Көм ончен куштенам, а? Мо ыштал-
теш?! А?! Молан? Молан акатын илышыжым каргышыч, үды-
рем?.. Куш илен шуынна?! (*Шүлышым налын, шыдын.*) Тетла
тый мыйын үдырем отыл! Кай, кузе моштет, туге иле! (*Шүлы-
шыжө йомеш*). Кар... ме лий!..

Наташа, аважин мутым колын, ик мутым пелештыде, сумкажым налын
куржын лектеш. Борис изиш чарналта, ала-мом эше каласынеже, но Валян
шинчашкыже ончалын, нимом ойлыде, лектын кая.

Паузо.

В а л я (*шортеш*). Молан?.. Могай титакемлан? Молан нуно
тыге? Эн лишыл ег! Кузе тидым умылашыже-е? (*Пүкеныш
шинчеш, шортеш.*)

А в а (*Валям ондалын*). Үдырем, нимат ом умыло, кузе
тыгайже лийын кертын?.. Лыплане, үдырем... Кушто аптчекет?
О, Юмашне...

В а л я. Кухнышто, шкафыште...

Аваже кухныш лектеш, стаканеш вудым да эмым луктеш.

А в а. Теве, корвалолым верештым. (*Стаканыш эмым чүчалта
да Валялан пуа.*) Подыл, үдырем.

Валя йүэш.

В а л я. Ынде ны шүжарем, ны пелашем уке... Чылажат ик
татыште кумыкталте! Кузе илыманже?..

А в а. Валюш, мий, каналте, лыплане. Изिशак мале.

В а л я. Могай кызыт омо, авай?!

А в а. Кузе-гынат мален колташ тырше. Кай, воч. Ой, Юмет!..

Валя, кынелын, эркин вес пөлемыш кая.

А в а (*семынже*). Юмет-Пүрышет!.. Мо тиде тыгай, а? Йүд
омем кошкен, тендам айдемышке лукташ толашышым. Ачадат
шкетемым коден кайыш... Кажне эрдене тендан верч Юмыла-
нат пелештем, тоштыенгымат ом мондо... (*Паузо.*) Ынде кузе
умбакыже илыман?.. Вет намысше могай?! Мом ыштыман? Куш
пурыман?

Паузо. Ава вес пөлемыш ончалеш, шыман омсам петыра.

Наташыжат ынде йүд рүдын куш кайыш? Кушко кайышт?.. Мыйжат мом ыштылым? Шокшо пар дене молан тыге ойлен кышкышым?.. Ораде улат гынат, мыйынак үдырем улат!.. Вет коктынат мыйын вүремак улыда. Чонем когыньдан верчынак ик семын йүла. Куш ынде кайышыч? Чоныштетше ынде мом нантайышыч?.. (Паузо.) Могай йонгылышым ыштенам дыр... Ала-можым умылтарен шуктен омыл... Эре паша, паша... Ұдырем-влак, кузе ынде илашыже тўналыда?!..

Ава сукен шинчын шортеш.
Пычкемышалтеш.

Кокымшо сўрет

Наташа ден Борисын пачерышт.

Йынгыр йүк шокта. Наташа кумылын омса велыш ошкылаш. Пачерыш Иван Иваныч пура, кидыштыже — ик йошкар пеледыш.

Н а т а ш а (*өрмалген*). Ой, Иван Иваныч! А мый шонышым, тиде...

И в а н И в а н ы ч. Салам, Наташенька! А тиде мый...

Н а т а ш а. Салам, салам...

И в а н И в а н ы ч. Пураш лиеш?

Н а т а ш а. Да, конешне, эрте, Ваня.

И в а н И в а н ы ч (*пеледышым шуялтен*). А тиде тылат.

Н а т а ш а. Ой, могай сылне пеледыш! Наташа!..

И в а н И в а н ы ч. Чылт тыйын гаяк.

Н а т а ш а. Палет, Ваня, илышыштем икымше гана пөръен мыланем пеледышым пөлекла. Тау, Ваня!

И в а н И в а н ы ч. Наташа пеледыш илышым волгыдемда, маныг... Пожалсте...

Н а т а ш а (*кумылын*). Чёрная роза — эмблема печали. Красная роза — эмблема любви...

И в а н И в а н ы ч. Шкетак улат?

Н а т а ш а. Шкетак.

И в а н И в а н ы ч. Борисым ик кечын вашлийым, кушто илымыда нерген каласыш. (*Титакым касарен.*) Тый мылам нелеш ит нал, Наташа. Тунам... дискотекыште... йөршын руштынам... Шочмо кечыште шампанский, ош аракаже, вара клубышто, коктейль да мойн, вопшем, чыла луген пытаренам, вараже кузе мөнтө толмымат ом шарне. Тыйже кузе тунам миен шуыч?

Н а т а ш а. А куш пурет? Кавалер йомын гын, шкетлане-мак мөнгө топкаш логале, лүдын-лүдын миен шуым.

И в а н И в а н ы ч. Наташа, нелеш ит нал, проститле мыйым тунамсылан. Чонем тачат чон олмышто огыл...

Н а т а ш а. Да мом тый? Кум тылзат эртен, эшеат шонен коштат? Мо лийын, тудо эртен.

И в а н И в а н ы ч. Тендан денже мо лийын кайыш тунам? Нимат ом умыло. Нигө нимом ок ойло... Валя йөршын вашталтын, аватат... «Салам» деч моло тетла нымат уке. Сырен-ныт мо мылам иктаж-молан? Ала йўшывуя тунам иктаж тита-кым ыштен кудалтенам?

Н а т а ш а. Тыйын, Ваня, нимогай титакетат уке. Тиде мемнан, еш кокласе паша. Тидын нерген ынемат ойло...

И в а н И в а н ы ч. Иктаж-мо дене ала полшен кертам?

Н а т а ш а. Нимат огеш кўл. Тау!

И в а н И в а н ы ч. Да, Наташа, чуч шым мондо. (*Кўсен гыч конвертым луктын.*) Теве... ават тыланет пуаш йодо...

Н а т а ш а (*өрын*). Авам?

И в а н И в а н ы ч. Наташенька, мый ом пале, мо лийын кайыш тендан коклаште. Иктым гына шинче, келшет тый мыланем. Дискотеке деч вара, вес кечынже кычалым тыйым. А тый йомыч... Борисат йомо... Валя ден аватат кушто улметым каласен ышт керт. Юмо да лий, проститле мыйым тунамсылан. Мый шуко шонен коштым... Шўмем тыйым монден огеш керт. Наташенька, а можыч, кудалына ыле коктын иктаж-кушко торашке? Тый да мый...

Н а т а ш а. Нелеш ит нал. Тый сай айдеме улат, Иван Ивановыч... Ваня. Чон шижмаш южгунам ушымат темдалеш улмаш. Мый вет изи годымак Борисым йөратен шынденам. Туге гынат Валялан осалым ышташ йөршынат шонен омыл, тыге лекте... Нелеш ит нал... (*Трук пенгыдын.*) Кай! Кай, Ваня! Кай мөнгет! Эртышым савыраш огеш лий! Мый вет мўшкыран улам... Борис деч... Умбакыже пырля лийына але уке... Тўнжө — йоратыме айдеме деч йочам лиеш. Сандене мый пиалан улам...

И в а н И в а н ы ч (*нимом каласаш өрын, паузо деч вара*). Мўшкыран? А-а... Теве мо?

Н а т а ш а. Тыге лекте... Чеверын, Ваня.

И в а н И в а н ы ч. Чеверын! Кўлеш лиям гын, йынтырте, номерем палет...

Н а т а ш а. Таза лий...

Иван Иваныч лектын кая.

Наташа, шкет кодын, конверт гыч кагаз ластыкым луктеш да лудеш. Тыгодым Аван йүкшө шокта.

А в а н й ү к ш ө. Наташа, үдырем! Проститле мыйым тура шомакемлан. Тыге ойлаш ок лий ыле, конешне. Титакан улам. Кызыт шарналтем, да шүмем чытырналтеш. Но тьят иктаж гана ава лият, тунам умылет мыйым, шонем. Чоныштем мо тунам ышталтын?! Самырык ылышет локтылметым... шкендычынат, акатынат... Тыгайым могай ава чон чыта?! Вет тый эн лишыл енг-влакын чонышкышт, йөратымашышкышт лавырам кышкальыч... Кушто улат ынде, мо дене илет? Мый тылат мыняр гана йынгыртенам, трубкам от нал...

Илышыште мо сайжым намиен шукташ, мо осалже деч тендам серлагаш тыршенам. Илыш йыжынан тудо. Ала-можым содыки умылтарен шуктен омыл, витне... Неужели тынарак йүштө шүман кушкынат? Ом үшане! Мый палем, тыланетат кызыт йөсө. Енг ойгышто шке пиалым огыт чоно, маныт. Но мо лийын, тудо лийын, эртышым ынде от савыре. Ынде кузе умбакыже ылыме нерген шоныман. Тый эше самырык улат, чылажат угыч тўналын кертат. Пиалетым муат эше. Үдырем, йөсө лиеш гын, тол, мый тыйым вучем... Эше ик гана проститле...

Тыйын ават.

Наташа шортеш.
Пычкемышалтеш.

Кумшо сўрет

Валян пачерже.

Пөлемыште Ава йочам ончымо сомбылым шукта, кочкаш амалкала.

А в а. Ой, вашке У ият шуэш. Мо шыжым тольым, ялыш-кем ик ганат шым мий. Йоча денак пижым. Кузе тушто илат гын?.. Пөртем тичмаш гын?.. Пошкудо-влак ончат, йөра, тау... Наташажат чоным кочкеш. Ны кочкын, ны мален ом керт. Кузе ила гын?..

Йынгыр йүк. Ава пөлемыш Иван Иванычым пурта.

И в а н И в а н ы ч. Поро кас...

А в а (*шинчашкыже вучен, тургыжланен ончен*). Поро лийже, Иван Иваныч. Паша гыч?

И в а н И в а н ы ч. Да...

А в а. Айда, үстелгөрыш шич. Лачак кочкаш ямдылен шук-
тенам. Шуженат вет. Шолтышетат нигө уке... Тол, тол, шич.

И в а н И в а н ы ч. Логарыш ниможат ок пуро.

А в а. Мо тугай? Мо лийын кайыш? Кеч-мо гынат, Иван
Иваныч, кочде илаш ок лий... (*Тургыжланен.*)

И в а н И в а н ы ч. Валя паша гыч эше толын огыл?

А в а. Уке.

И в а н И в а н ы ч. Тыгеже сайрак веле.

А в а. Мийышыч?

И в а н И в а н ы ч. Мийышым, Наталья Павловна.
Садланак паша гычат лүмынак эррак кайышым, миен толаш
манын...

А в а. Кузерак Наташаже? Таза дыр? Серышем пуышыч?

И в а н И в а н ы ч. Наташам ужым, таза. Серышдамат
пуышым...

А в а (*күчык паузо деч вара, үшанен*). Ала вашмутат уло?

И в а н И в а н ы ч. Уке, тудо ончылнем лудаш ыш тўнал.
Но мый вес уверым тыланда кондышым, Наталья Павловна...

А в а (*писынрак вашмутым вучен*). Могай увер? Мо тушто?

И в а н И в а н ы ч. Наташа... мўшкыран...

А в а. Мўшкыран? Ой, Юме-ет!..

Тыгодым омса почмо йўк шокта.

И в а н И в а н ы ч. Векат, тиде Валентина... Мый каем.
Чеверын, сайын кодса, Наталья Павловна.

В а л я (*пөлемыш пурυμαште Иван Иванычым вашлийын*).
Иван Иваныч?.. Кайышычат мо? Ала шомакдам кўрльым?

И в а н И в а н ы ч. Уке-уке, Валентина Степанна. Мый...
Ме мугланышна. Кужунат шинчылтым... Чеверын...

В а л я (*Иван Иваныч кайымеке*). Авай, Иван Иванычше
молан толын ыле? Паша гычат эррак йомо...

А в а (*күчык паузо деч вара, пўкеныш кумылдымын шинчын*).
Ўдырем, кузе каласашат ом пале...

В а л я. Адак мо лийын кайыш? Тыйже ынде, ойгырен-
ойгырен, кошкенак пытышыч. Ны кочмет, ны йўмет... Адак мо
тугай, лўдам веле ынде?..

А в а. Мый Наташалан серышым возенам ыле... Чонем ыш
чыте... Иван Иванычым намиен кодаш йодым. Тудо пала кушто
илымыштым. Тудлан ойлаш гына шўден огытыл...

В а л я (*кумылдымын*). Иван Иванычше вашмутшым кондыш мо? Мом ойлыш вара?

А в а. Вашмутым огыл, уверым кондыш... Валя, каласыде омак керг. Наташа... мўшкыран...

Паузо.

В а л я. О-о, тиде гына ситен огыл! Ынде мо лиеш?.. А мыйже, орадыже, чон пундашыште эше ала-могай ўшаным кученам. Ала жап эртыме семын чыла тўрлана, веран-верышкыже шинчеш, ман шоненам...

А в а. Тый эше пўртылмыжым вучет? Валя, тый тыгай ушан, мотор улат. Ала иктаж весым шотаным вашлият... Молан тиде узо пийже тылат кўлеш? Йўшў лийын тунам... Йўшў енгын акылже кўчык тудо. Туге гынат вуй деч посна, йол каен ок керг. (*Семынже*.) Вес семынже шоналтетше гын, эргылан шке ача кўлеш...

В а л я. Наташаже кузе тушто ынде? Эх, ораде! Мом тый ыштылбыч? Чоныштетше мо ынде ышталтеш? Да эше мўшкыран...

А в а (*семынже*). Мом-гынат ыштыман. Тыге шот огыл...

В а л я. Авай, мом куктыштат?

А в а. Нымат уке... Так, шке семынем вудыматем.

Пычкемышалтеш.

Нылымше сўрет

Волгалтеш. Пўлемыште — Наташа ден Борис. Борис книга лудеш. Наташа диваныште пидын шинча да марий радиом колыштеш. Тушто муро концерт кая. Радиош ик йынгыртыше «Йўратем йўратыде» мурым колташ йодеш. Наташа радион йўкшым кугемда. Муро йонга. Борисат вуйжым нўлталын колыштеш. Тиде муро чоныштым тарвата. Борис эркын кыделеш да чияш тўнгалеш.

Н а т а ш а. Тый кушко?..

Б о р и с. Вашке пўртылам... Эргым дек миен толаш лийынам.

Н а т а ш а (*чон кўргў корштымашыжым ончыктыде*). Ну, да. Йўра тугеже, миен тол. Эрге вет. Валятше пурта гын...

Б о р и с. Наташа, ит сыре, мый тыманмеш.

Н а т а ш а. Кажне арнян тудын деке куржталат. Ончыланже сукен шинчаш ямде улат. Вет проститла гын, мыйжым та-

чак кудалтен кает ыле. (*Трук ылыжын.*) Кай! Кызытак кай! Мый тетла тыйым ом кучо! Мылам тетла нимат да нигө огеш кўл! (*Кочын.*) Мый тетла тыге иленжат ом керт...

Б о р и с. Огеш кўл тыге. Нелеш ит нал, Наташа.

Н а т а ш а (*тыглай гына*). Йёра, кай...

Б о р и с (*титакым шижын*). Мый кужун огыл. Вашке толам...

Борис пачер гыч лектын кая. Наташа, шкет кодын, шинчавўдшымы
ўштылеш.

Н а т а ш а (*шўлыкын*). Мыйже мо дене титакан улам? Мыйат йёратынем да йёратыме лийнем огыл мо? Молан мылам ава лияш ыш пўрө? Умылем, титаканак улам, сулыкканак... Садланак шўм йымалне иланыше падырашем лугыч кайыш... Ыш пўрө тудлан шочаш. Мом ынде ышташ? Куш пураш? Авам чын каласыш: «Ег ойгеш пиалым огыт чонго». Ала Борисым Валя дек поктен колташ? Ала тушто тудо пиалан лиеш? А мыйже? Мыйжат тудым йёратемыс. Вет йёраташыже сулык огыл. Акай, тыйымат моткоч йёратем... осалым веле тылат кондышым. Мый вет тыланет нимо удам ышташ шонен омыл. Проститле мыйым!

Паузо.

(*Чон йёсыж дене.*) Авай, авай!.. Молан каргышыч?.. Молан тыге каласышыч? Вет ава каргымаш шукталтеш, маныт... (*Эркын лыплана. Диваныш возеш, мален колта.*)

Икмыняр жап гыч Борис толын пура. Наташа помыжалтеш, кычелеш.

Н а т а ш а (*тыглай гына*). Миенат тольыч? Кузерак тушто?

Б о р и с. Да чыла сай.

Н а т а ш а (*семянже*). Да-да...

Б о р и с. Наташа, умыло тый, мыйже тудын дене уремыште веле гуляйышым... Пел шагат...

Н а т а ш а. Йёра, проехали, тетла огым.

Паузо.

Борис, кузе ынде умбакыже илаш тўнгалына?

Б о р и с (*важмалдыкын*). Илена — ужына... Кузе-гынат...

Н а т а ш а. Кузе-гынат?

Б о р и с. Наташа, чарне!

Н а т а ш а. Нелеш ит нал. Так, чонем коржеш да...

Йынгыр йўк шокта. Наташа ден Борис ёрынгт. Нуно нигөмат огыт вучо.
Борис омсам почаш тарвана.

Б о р и с ы н й ү к ш ө. Наталья Павловна?
А в а н й ү к ш ө. Салам, венгым. Теве пурен-лекташ
лийым? Илыштыда?

Аван йүкшым колын, Наташа чурк лийын шинчеш.

Б о р и с ы н й ү к ш ө. Илыштына...
А в а н й ү к ш ө. Наташа мөнгыштө?
Б о р и с ы н й ү к ш ө (*кумылдымын*). Мөнгыштак.
Б о р и с. Эртыза, Наталья Павловна. Те тыште мутланыза,
мый тамаклан миен толам.

А в а н й ү к ш ө. Миен тол. Мый Наташа дене лачак
шкетак кутыралтынем ыле.

Омса тукылатме йүк шокта. Залыш Ава пура. Диваныште шинчыше удыржө
воктеке миен верлана.

Паузо.

А в а. Салам, ўдырем.
Н а т а ш а. Салам.
А в а. Кузерак тазалыкет?
Н а т а ш а (*кумылдымын*). Чыташ лиеш.
А в а. А тый пытенат... (*Паузо.*) Борисше кузерак, ок оби-
жае?

Н а т а ш а. Уке.
А в а. Колынам... тый мўшкыран улат? Ава лияш ямдылал-
тат?

Н а т а ш а. Кушечын? А-а, Ваня...
А в а. Наташа, палет, мый тура йылман улам. Садлан тура
каласем: тыге огеш лий! Тый эше самырык улат... Эше шке
пиалетым муат!

Н а т а ш а. И тидлан мый мом ыштышаш улам?
А в а. Ўдырем, нелеш ит нал. Мый тыйын верчынак моткоч
тургыжланем. Ну, молан кызыт тиде тылат күлеш? Самырык
ўмыретым локтылаш? Йоча вет модыш огыл... Ала... Ала кудал-
тет ыле тудым?

Н а т а ш а (*кочын*). Кудалташ?! Мыйым абортыш колты-
нет?

А в а. Наташа!.. Ит локтыл самырыкнек шке илышетым,
акатынат... Тый вет тунемаш пурынет ыле. Тунем лектат... Ваш-
лият сай рвезым, йочам ыштет, пиалан лият...

Н а т а ш а (*кочын.*) Авай! Тый чыла палет! Эре туныктет:
тидым ит ыште, тушко ит кай... Но тиде мыйын илышем! И
вопше, ала мый тудым йөратем?..

А в а. Да могай тушто йөратымаш?!

Н а т а ш а. Мыйже нерген кө шоналта гын?

А в а. Мыйже вет тыйымак шонен ойлемы! Шинчаора самырык илышетым локтылат! Миен тол эмлымверыш!..

Н а т а ш а. Тый лұмын тидлан толынат? Тидым ойлынет ыле?

А в а. Ёдырем, калыкыште ойлат: камвозат — азап огыл, от кысел гын — азап. Вует йыр сайын шоналте...

Н а т а ш а. Тунам мылам «Тетла тый мыйын ёдырем отыл» маньыч...

А в а. Ну вет ёскыртак улат, а. Илыш тыйым йёршынак ок туныкто, аман... Мый — иктым, тый — весым. Сайын шоналте... Волгенче деч вара, ёдырем, кўдырчө кўдырта...

Н а т а ш а. Кўдырчө деч огыл, волгенче деч лўдман... Паша лиймеке, мом лўдаш? Тетла садак нимом монтгеш от пёртылтө.

А в а. Наташа, ёдырем! Умылем, тылат кызыт йөсө...

Н а т а ш а (*пудештын*). Да мом тый умылетше?! Тыйже вет нимат от пале! Мыйын йочам... лугыч кайыш! Пўралтын огыл мылам ава лияш! Ёш шоч тудо! Шоныметым ончылтен, ала колыштын кайыш... Умылет, авай?! Куаныза ынде!

Ава вучыдымо уверым колын кўэмалт шинчеш. Вара ёрынрак Наташа дек лишемеш, эркын ёндалеш, шымаген.

А в а. Ёдырем... Наташа... Мыйже вет пален омыл... Молан вигак шыч каласе? Юмо да тый лий, проститле...

Н а т а ш а (*ноен*). Авай! Вуем коршта... Малаш возам... Тый кай, Валя йомдарен чай. Ит сыре, мый шкетын коднем...

А в а. Ёёра, ёдырем, йёра... Воч, каналте. Мый каем. Вескана эше толам. Ёнде кушто илыметым палем.

Н а т а ш а. Ёёра...

А в а. Варарак йынтыртем. Телефонетым гына нал...

Ава лектын кая.

Н а т а ш а. Мом ынде ышташ? Куш пураш? Чылан палат, чылан туныктат. Мый гына окмак улам. Тетла тыге илаш ок лий! Чонем йўла, шўмем коршта... Тиде сусыржо иктаж-кунам парем кертеш мо? (*Кўчык паузо.*) Уке, тетла тыге илаш огешак лий... (*Трук, помьжалтышыла, Наташа тыш-туш ончышитеш, вара тумбыккым пургедаш пижеш. Тушечын тўрлө арвер дене пырля*

эм коропка-шамыч лектын возыт.) Теве тудо! (*Копашкыже таблетке-влакым почкалта, икмынярже кўварвак велалтыт.*) Тыге чылаштан сайрак лиеш! Нигōланат мешаяш ом тўнгал... Йōратыме Борисем, тау тылат! Кеч кўчык да пиалан татым пōлеклышыч... Палем, тый Валям йōратет, эргыда уло... Умылем вет, тудо ача деч посна кушшаш огыл. Те пырля лийшаш улыда... Пиалан гына лийза. (*Паузо.*) Чеверын, Валя... авай... Борис... Тетла нигōлан осалым ом ыште, ынем ыште... Лийшаш икшы-вем ала вашлиям тушто... (*Кормыж эмым йўын колта.*) Чеверын... Проститлыза мыйым!..

Наташа эркин диваныш миен возеш.
Волгенче волгалтеш, кўдырчō кўдыртымō йўк шокта.

Паузо.

Йынгыр йўк йонгалтеш. Ондак кўрылтын, вара чарныде кужун. Наташа ок поч. Ик жап гыч сравоch дене почмо йўк шокта.

Б о р и с ы н й ў к ш ö. Наташа! Наташа, манам! Сравоchем пыкше муым...

Залыш пура.

Наташа, тый мо омсам от поч? Малет мо?

Залыш Б о р и с пура. Наташан кийыме диван воктене эм коропка-влакым ужылатла. Трукышто мо лиймым умыла.

Б о р и с (*Наташам рўзен*). Наташа? Наташ! Молан тыге? Мом ыштыльыч?! Мола-ан?! (*Помыжалтын, телефон деке керылатеш.*) Вашкепольш?! Вашкепольш, манам! Налза! Налза писынрак! Тыште самырык ўдыр... Аярген... таблетке-влакым йўын! Да, Набережный урем, кандашле кандаше, шымше... (*Трупкам пышта, угыч налеш да нўтыра*). Валя... Валя, шого, трупкам кудалташ ит вашке. Итак вашке-е!.. Тыште Наташа... Наташалан йōсō... Валя!.. (*Кочын.*) Кудалтыш... Трупкам кудалтыш...

Сирене дене пычкемышалтеш.

Визымше сўрет

Сценыште пеле волгыдо.

Сем йонга.

А в а, В а л я, Б о р и с да И в а н И в а н ы ч. Нуно посна-посна шогат, тўрлō мogyрыш ончат, кўэмалтшыла улыт. Шке мутыштым ойлен, ик верыш чак лишемыт.

Б о р и с. Молан ме иленже огына мошто? Илен да йӧраты-
машым аклен огына мошто.

В а л я. Илыш чын дечын торленна...

Б о р и с. Юмо эше ик татым пӧлекла ыле гын...

И в а н И в а н ы ч. Кажне ўдырамаш йӧратыше да
йӧратыме лийнеже... Пиалан лийнеже...

Б о р и с. Молан ме эн лишыл айдеме-влаклан йӧратыме
нерген огына ойло, ныжыл мутым каласаш жапым огына му?

В а л я. Илышын тўнжым аклен огына мошто, лишыл ен
ден лияш, мутланаш, умылаш... Проститлаш... Кузе вет южгу-
намже неле тидым ышташ?!

А в а. Мый вет тендам йӧратем! Шке семьюем, моштымем
семян. Тидым ончыктен гына ом мошто. Ала южгунамже «йӧра-
тем» манын, вўчкалтен, ондалын моштен омыл... Проститлыза
мыйым... Йӧсӧ годым воктенда лийын омыл гын, проститлы-
за... Юмын пўрымын мужырын-мужырын илыза... Ваш-ваш
пагален, умылен илыза. Йӧратыза ваш-ваш... Вет шкет шогышо
пушентым волгенче йўлалта...

Пычкемышалтеш.

Занавес.

ВУЙЛЫМАШ

П о в е с т ь

Тумышан леведыш	6
Шочмо вер — чон шепка	57

О й л ы м а ш

Йöратымашын кочо тамже	96
Пытартыш онгыр йук	113
Сулык але язык	120
Суксо-влак да... куку муро	126
Шочмо кечылан пöлек	131

Д р а м е

Йыван Кырла	139
Волгенче	198

Литературно-художественное издание

Соловьев Юрий Ильич

ТУМЫШАН ЛЕВЕДЫШ

Повесть, ойлымаш, пьесе

**ЛОСКУТНОЕ ОДЕЯЛО,
или Латаная крыша**

Повести, рассказы, пьесы

На м а р и й с к о м я з ы к е

ISBN 978-5-91716-164-8

Изготовлено по заказу Министерства культуры, печати
и по делам национальностей Республики Марий Эл

Редактор *А. Т. Тимиркаев*

Художник *С. И. Таныгин*

Обложка *А. И. Голубцева*

Компьютерная вёрстка *А. И. Соловьевой*

Корректор *Г. А. Козлова*

Сдано в набор 11.02.2012. Подписано в печать 26.04.2012. Формат 84x108/32.

Бумага офсетная. Печать офсетная. Гарнитура Mari-Times ET.

Объем 12,6 усл. печ. л. Заказ 1158. Тираж 1000.

Отпечатано с готового оригинал-макета в ООО «Стринг».

424002, Республика Марий Эл, г. Йошкар-Ола, ул. Кремлёвская, д. 31